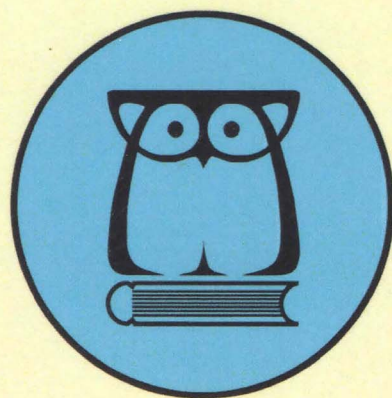


CONSILIUL JUDEȚEAN MUREȘ
BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ MUREȘ



LIBRARIA

STUDII ȘI CERCETĂRI DE BIBLIOLOGIE

ANUAR

XI

TÂRGU-MUREȘ
2012

CONSILIUL JUDEȚEAN MUREȘ
BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ MUREȘ

LIBRARIA

ANUAR XI

CONSILIUL JUDEȚEAN MUREȘ
BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ MUREȘ

LIBRARIA

ANUAR XI

STUDII ȘI CERCETĂRI DE BIBLIOLOGIE

Târgu-Mureș
2012

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Redactor șef:
Monica AVRAM
Secretar de redacție:
Gabriela POP
Redactori:
Ramona BÂNDILĂ
Liliana MOLDOVAN

Lucrările au fost supuse procesului
de evaluare de către comisia de
specialitate formate din:

Biblioteconomie

Silvia NESTORESCU
Dr. Liviu Iulian DEDIU
Dimitrie POPTĂMAȘ

Istorie

Dr. Vasile DOBRESCU
Dr. Iacob MÂRZA
Dr. Silviu BORȘ

Literatură

Dr. Nicoleta SĂLCUDEAN
Dr. Gheorghe DOCA
Dr. Iulian BOLDEA

CONSILIUL ȘTIINȚIFIC:

Academician Ioan Aurel POP
Dr. Lidia KULIKOVSKI
Dr. Libusa VAJDOVA
Dr. Corina TEODOR
Dr. Maria BERÉNYI
Dr. Eva MÂRZA

Prezentare grafică: Alexandru TCACIUC

ISSN 1583 - 4468

Anuarul **LIBRARIA** este editat de Biblioteca Județeană Mureș
540052 Târgu-Mureș, str. George Enescu, nr. 2
Telefon 0265 - 262631, fax 0265 - 264384

E-mail: directorbjm@bjmures.ro ; secretariat@bjmures.ro ; biblio@bjmures.ro ;
itbjm@bjmures.ro

Adresa web: www.bjmures.ro

Acest volum a fost editat din bugetul alocat de
Consiliul Județean Mureș

Tipărit la Digital Color Company
www.digitalcolorcompany.ro

Cuprins

Lista autorilor p. 13

BIBLIOLOGICA

Dr. ELENA TÎRZIMAN (*Biblioteca Națională a României*) -
Misiunea patrimonială a Bibliotecii Naționale a României
(*The Patrimonial Mission of the National Library of Romania*) p. 17

Dr. EVA MĂRZA (*Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia*) -
Biblioteca Științifică de Stat din Banská Bystrica,
Slovacia (*The State Scientific Library of Banská Bystrica, Slovakia*) p. 35

Dr. TATIANA OPRESCU (*Biblioteca Universității din Pitești*) -
Rolul profesioniștilor în societatea informațională
(*The Professionals' Role in the Information Society*) p. 40

ION BUJOR (*Biblioteca Județeană „Paul Iorgovici” Caraș - Severin*) -
Posibile demersuri novatoare în activitatea bibliotecilor rurale.
Proiect de organigramă (*Possible innovative approaches*
to rural libraries activity) p. 47

CARTE VECHIE

Dr. ELENA DAMLAN (*Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”,
București; Facultatea de Drept, Cluj-Napoca*) - **Operele lui**
Adrien Turnèbe în bibliotecile din Transilvania (*Les oeuvres*
d'Adrien Turnèbe dans les bibliothèques de Transylvanie) p. 57

Dr. OTILIA URS (*Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca*) -
Prețul legăturilor de carte în însemnările din fondul

CRV al Bibliotecii Academiei Române din Cluj-Napoca

(Binding Prices Identified in Notes within the ORB Fund at the Library of the Romanian Academy, Cluj-Napoca Branch) p. 67

Dr. ANCA ELISABETA TATAY (*Biblioteca Academiei Române Cluj-Napoca*) - **Istoriografia cărții românești vechi tipărite la Buda (1780-1830) și a elementelor sale grafice** (*Historiography of the Old Romanian Books Printed in Buda and of their Graphic Elements*) p. 73

WEISZ ZSIDÓNIA (*Biblioteca Județeană Mureș Biroul Colecții Speciale. Biblioteca „Teleki - Bolyai”*) - **Requiescat in pace. Necrologuri din colecțiile Bibliotecii „Teleki - Bolyai”** (*Requiescat in Pace. Obituaries in the „Teleki - Bolyai” Library Collections*) p. 92

Arhim. dr. POLICARP CHIȚULESCU (*Biblioteca Sf. Sinod București*) - **Un *Arhieratikon* manuscris din secolul al XIX-lea aflat în colecțiile Bibliotecii Sfântului Sinod** (*An Manuscript *Arhieratikon* of the XIXth Century from the Holy Synod Library*) p. 104

Dr. MONICA AVRAM (*Biblioteca Județeană Mureș*);
Dr. FLORIN BOGDAN (*Muzeul Etnografic Reghin*) - **Cărți românești vechi tipărite la Buda aflate în colecțiile Bibliotecii „Teleki-Bolyai” din Târgu-Mureș** (*Old Romanian Books Printed in Buda from the Collections of „Teleki-Bolyai” Library from Târgu-Mureș*) p. 118

ITINERARIILIVREȘTI

Dr. GIORDANO ALTAROZZI (*Universitatea „Petru Maior” Târgu-Mureș*) - **Limbă și națiune în secolul al XIX-lea la români și italieni** (*Language and Nation in the XIXth Century to Romanians and Italians*) p. 131

Dr. INOCENȚIU DUȘA (Târgu-Mureș) -
Ionescu sans frontières! Le jour de gloire est arrivé!
(Ionescu fără frontiere! Ziua gloriei a sosit!) p. 140

Prof. OANA PINTILIE (Târgu-Mureș)
Beneficiile lecturii timpurii între mit și realitate
(The Benefits of Early Reading between Myth and Reality) p. 168

BIOGRAFICA

Dr. CORINA TEODOR (Universitatea „Petru Maior” Târgu-Mureș) -
Afinități istoriografice în opera lui Vasile Netea
(Historiographic Affinities in the Work of Vasile Netea) p. 183

VIOREL CÂMPEAN; MARTA CORDEA (Biblioteca Județeană
 Satu Mare) - **O prietenie literară exemplară: Vasile Netea
 și Nae Antonescu** *(An Exemplary Literary Friendship:
 Vasile Netea and Nae Antonescu)* p. 194

Dr. FLORIN BENGHEAN (Târgu-Mureș) -
**Cărturarul Vasile Netea și Cazania Sfântului Mitropolit
 Varlaam** *(The Scholar Vasile Netea and
 the Saint Metropolitan Varlaam's Cazania)* p. 204

Dr. ANGELA PRECUP (Universitatea „Petru Maior” Târgu-Mureș) -
**Vladimir Nicoară - o prezență inedită în presa mureșeană
 a începuturilor** *(Vladimir Nicoară - An Original Voice
 in the Early Mureș Press)* p. 215

ANNA VINTILĂ; EMILIA CĂȚANĂ (Biblioteca Județeană Mureș) -
**Biblioteca Județeană Mureș reflectată în presa scrisă
 în anul 2011. Bibliografie** *(Mureș County Library Reflected
 in the 2011 Written Newspapers. Bibliography)* p. 223

MISCELLANEA

Dr. FÁBLÁN ISTVÁN (Universitatea „Petru Maior” Târgu-Mureș) -
**Între imaginar și realitate: gândirea politică greacă
în epoca lui Pericle** (*Between Imagination and Reality:
the Greek Political Thinking During the Age of Pericle*) p. 245

Dr. GEORGETA FODOR (Universitatea „Petru Maior” Târgu-Mureș) -
**„Femeile despre femei.” Afirmarea conștiinței
feministe reflectată în presa românească
din Transilvania** („*Women about Women.*”
*The Affirmation of the Feminist Consciousness Reflected in the
Romanian Press in Transylvania*) p. 253

IOANA AURORA TODEA (Biblioteca Județeană Mureș) -
**În căutarea identității: chestiunea emancipării
în presa feminină a secolului XIX** (*Searching for the Identity:
the Emancipation Issue in the Feminine Press of the XIXth Century*) p. 267

ROZETA BICI („Aleksander Xhuvani” University Elbasan, Albania) -
The Americanization of Albanians from the late XXth Century
(*The Americanization of Albanians from the late XXth Century*) p. 281

Drd. CORA FODOR (Muzeul Județean Mureș. Muzeul de Artă) -
**Ion Țuculescu - „Regat de vis și de culori.” Lucrări
în Muzeul de artă din Târgu-Mureș** (*Ion Țuculescu –
„Royaume de rêve et de couleurs.” Ouvrages dans le Musée d’Art
de Târgu-Mureș*) p. 291

NOTE DE LECTURĂ

Eva Mârza (coordonator), *Repertoriul tipografilor, gravurilor, patronilor,
editurilor cărților românești (1508-1830)*

- (Dr. Cornel Tatai-Baltă) p. 307
- Mária Bôbová (ed.), *Tlače 16. storočia v Banskobystrických knižniciach [Opera impressa saeculi XVI, quae in bibliothecis Neosolii asservantur]*
(Andreea Mârza) p. 309
- Katarína Rácová, *Trenčín pohľadom Mateja Bela [Scaunul Trenčín în viziunea lui Mathias Bel]*
(Andreea Mârza) p. 312
- Anca Elisabeta Tatay, *Din istoria și arta cărții românești vechi: gravura de la Buda (1780-1830)*
(Dr. Iacob Mârza) p. 314
- Silviu Borș, *Biblioteca Centrală a Asociațiunii. 1861-1950*
(Nicolae-Alexandru Nicolaescu) p. 319
- Georgeta Fodor, *Destine comune: viața femeilor între public și privat. Țara Românească, Moldova și Transilvania. Secolele XV-XVII*
(Dr. Corina Teodor) p. 322
- Petru Maior, *Didahii adecă Învățăături pentru creșterea fiilor, la îngropăciunea pruncilor morți*
(Dr. Iacob Mârza) p. 326
- Ierom. Marcu Petcu, Pr. Adrian Pintilie, Nicolae Lihănceanu, *Pagini din istoria monahismului ortodox în revistele teologice din România*
(Aurora Todea) p. 331
- Milandolina Beatrice Dobozi, *Biserica și școala românească*

- de pe Valea Mureșului Superior (secolul al XIX-lea)**
(Ramona Bândilă) p. 333
- Petrovan-B. Teofil, Ioan Eugen Man, Sânpălean Ioan, Naznan Anna,
File de monografie Cristești-Mureș
(Doina Gabriela Vanca) p. 336
- Hadrian-V. Conțiu, **Bazele geografice ale fenomenului turistic**
(Miklós Réka) p. 339
- Pană Virgil, **Emil A. Dandea. Un moș primar la Târgu-Mureș**
(Aurora Todea) p. 341
- Adrian Florea, **Emigrant sau repatriat. Povestea românilor
din afara granițelor** (Ramona Bândilă) p. 343
- Jean Liedloff, **Conceptul continuum. În căutarea fericirii pierdute**
(Illyés Claudia) p. 345
- Aurora Liiceanu, **Cuvinte încrucișate**
(Raluca Nuțiu) p. 349
- Vladimir Nabokov, **Un hohot în beznă**
(Doina Gabriela Vanca) p. 353
- Dai Sijie, **Balzac și Micuța Croitoreasă chineză**
(Doina Gabriela Vanca) p. 355
- Mark Tungate Adland, **Istoria universală a publicității**
(Ramona Bândilă) p. 357

Lista autorilor

Giordano Altarozzi - doctor în istorie, lector universitar, Universitatea „Petru Maior” Târgu-Mureș

Monica Avram - doctor în istorie, director, Biblioteca Județeană Mureș

Ramona Bândilă - bibliotecar, Secția Documentară, Biblioteca Județeană Mureș

Florin Bengean - doctor în istorie, Târgu-Mureș

Rozeta Bici - lector universitar, Universitatea „Aleksander Xhuvnai,” Elbasan, Albania

Florin Bogdan - doctor în istorie, muzeograf, Muzeul Etnografic „Anton Badea” Reghin

Ion Bujor - bibliotecar, șeful Secției „Banatica,” Biblioteca Județeană „Paul Iorgovici” Caraș - Severin

Emilia Maria Cătană - bibliotecar, Compartimentul de Informare Bibliografică, Biblioteca Județeană Mureș

Viorel Câmpean - bibliotecar, Biblioteca Județeană Satu Mare

Policarp Chițulescu - arhimandrit, doctor în istoria literaturii creștine patristice și postpatristice, director, Biblioteca Sf. Sinod, București

Marta Cordea - bibliotecar, Secția Colecții bibliofile și fond de patrimoniu, Biblioteca Județeană Satu Mare

- Elena Damian** - doctor în istorie, lector universitar asociat, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir,” București, Facultatea de Drept, Cluj-Napoca
- Inocențiu Dușa** - regizor, doctor în artele spectacolului, Universitatea de Arte, Târgu-Mureș
- Fabian Istvan** - doctor în istorie, lector universitar, Universitatea „Petru Maior” Târgu- Mureș
- Georgeta Fodor** - doctor în istorie, lector universitar, Universitatea „Petru Maior” Târgu- Mureș
- Cora Fodor** - doctorand în istorie, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, muzeograf, Muzeul Județean Mureș
- Illyés Claudia** - bibliotecar, Filiala nr. 3, Biblioteca Județeană Mureș
- Andreea Mârza** - doctor în istorie, asistent universitar, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca
- Eva Mârza** - doctor în istorie, profesor universitar, Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia
- Iacob Mârza** - doctor în istorie, profesor universitar, Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia
- Miklós Réka** - bibliotecar, Compartimentul Împrumut Carte pentru Adulți, Biblioteca Județeană Mureș
- Nicolae-Alexandru Nicolaescu** - doctorand în istorie, Universitatea „1 Decembrie” Alba-Iulia
- Raluca Nuțiu** - bibliotecar, Compartimentul Împrumut Carte pentru Adulți, Biblioteca Județeană Mureș

Tatiana Oprescu - doctor în bibliologie și știința informării, șef birou Dezvoltarea colecțiilor, Biblioteca Universității din Pitești

Oana Pintilie - cadru didactic, învățământul preuniversitar, Târgu-Mureș

Angela Precup - doctorand în filologie, Universitatea „Petru Maior” Târgu-Mureș

Cornel Tatai Baltă - doctor în istorie, profesor universitar, Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia

Anca Elisabeta Tatay - doctor în istoria culturii, bibliotecar, Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, asistent de cercetare, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

Corina Teodor - doctor în istorie, conferențiar universitar, Universitatea „Petru Maior” Târgu-Mureș

Elena Tîrziman - doctor în științele informării și comunicării, doctor în filologie, conferențiar universitar, Universitatea București, director general, Biblioteca Națională a României

Aurora Todea - bibliotecar, Compartimentul de achiziții, evidență și prelucrare, Biblioteca Județeană Mureș

Otilia Urs - bibliotecar, Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca

Vintilă Anna - bibliotecar, Compartimentul de Informare Bibliografică, Biblioteca Județeană Mureș

Weisz Szidónia - bibliotecar, Biroul Colecții Speciale. Biblioteca „Teleki - Bolyai,” Biblioteca Județeană Mureș

BIBLIOLOGICA

Misiunea patrimonială a Bibliotecii Naționale a României

Dr. ELENA TÎRZIMAN
Director General
Biblioteca Națională a României

Abstract

The Patrimonial Mission of the National Library of Romania



The National Library of Romania ensures the creation, processing, preservation, conservation, management and national documentary heritage. By its very valuable collections, The National Library of Romania is part of the European cultural heritage, a true cultural and scientific treasure for future generations. Movable cultural heritage legislation and national legal framework defines the idea of the legal deposit, consisting on referential writing for Romanian culture and civilization. The paper aims to present The Romanian National Library involvement in activities and establishment of national documentary heritage and exploit its communication through projects, products and services.

Keywords: *The National Library of Romania, legal deposit, National Bibliography, digital library, projects.*

Introducere

Misiunea Bibliotecii Naționale a României, potrivit **Legii Bibliotecilor** și recunoașterii de către societate a statutului său instituțional, este de a asigura prin funcții specifice, conservarea, cercetarea, dezvoltarea și punerea în valoare a patrimoniului documentar național

Biblioteca Națională a României identifică, colecționează, conservă și comunică documentele care fac obiectul *Depozitului legal*, indiferent de conținutul și de anul apariției lor.

Așteptările beneficiarilor legate de Biblioteca Națională a României au în vedere accesul rapid și facil la documentele din colecții, diversificarea ofertei de produse și servicii specifice și utilizarea mediului electronic pentru informare și documentare etc. Biblioteca Națională a României, prin structura și mărimea colecțiilor deținute, prin specificul produselor și serviciilor oferite, este o bibliotecă enciclopedică, dar care în egală măsură, administrează și colecții speciale și specializate și răspunde celor mai diversificate nevoi de informare de la simpla lectură de loisir până la cercetarea științifică fundamentală și aplicată. În consecință, tipologia utilizatorilor Bibliotecii Naționale este extrem de diversificată.

Patrimoniul documentar scris românesc și Legea depozitului legal

Constituirea fondurilor documentare ale Bibliotecii Naționale.

Comparativ cu alte țări europene, România are o bibliotecă națională relativ tânără ale cărei colecții ilustrează, prin modalitățile de constituire, dezvoltare, prin structură, destinul istoric al poporului român.

Biografia actualei Bibliotecii Naționale a României începe la 15 octombrie 1836, dată la care a fost emis *Jurnalul* (Ordinul) de înființare a primei mari biblioteci publice din istoria țării noastre, de fapt prima Bibliotecă Națională în cadrul așezământului de cultură la Colegiul de la Sfântul Sava. Fondul inițial avea 8.000 de cărți care putea fi consultate în două încăperi. Modalitățile de completare a colecțiilor erau donațiile, cumpărătura și Depozitul legal. Prin politica de completare a colecțiilor, se urmărea în mod deliberat să se adune cât mai multe lucrări manuscrise sau tipărite, referitoare la istoria neamului românesc, apărute în cele trei principate sau în străinătate. Colecțiile bibliotecii au sporit an de an, astfel că la 8 ani de la inaugurare, aceasta posedă peste 14.000 de volume. Din fondurile alocate anual s-au achiziționat cărți vechi și noi, editate în Transilvania și Moldova, la Buda sau Viena, iar abonamentele au fost reînnoite cu regularitate. În 1861, Biblioteca Națională a fost mutată în localul Universității din București. Trei ani mai târziu, în 1864, prin ***Regulamentul pentru bibliotecile publice*** emis de Nicolae Krețulescu și

promulgat de domnitorul Al. I. Cuza, Biblioteca Națională devine Biblioteca Centrală a Statului. De la această dată și până în anul 1901 ea va îndeplini funcțiile majore ale unei biblioteci naționale. În anul 1901 s-a pus însă în discuție oportunitatea menținerii acestei extrem de importante instituții în peisajul cultural al țării, fapt inexplicabil din perspectivă istorică. În doar două zile (27-28 martie 1901), Senatul și Adunarea Deputaților au votat desființarea Bibliotecii Centrale a Statului și trecerea ei în patrimoniul Academiei Române.

Necesitatea absolută a îndeplinirii funcțiilor de bibliotecă națională a dus la reînființarea acestei instituții după o întrerupere de 54 de ani. Prin **Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 1193 din 26 iunie 1955**, așezământul își reia activitatea sub vechea denumire, ușor modificată, de Bibliotecă Centrală de Stat, până în anul 1990, când a primit titulatura actuală de Biblioteca Națională a României (H.G. 476 din 5.02.1990).

Colecțiile inițiale ale bibliotecii au fost constituite din fondurile unor mari biblioteci publice, sau mai curând din ceea ce a mai rămas din ele, ale bibliotecilor unor așezăminte, fundații și muzee, precum și a unor colecții particulare. Multe din aceste fonduri au stat la baza constituirii actualelor colecții speciale ale Bibliotecii Naționale a României.

Biblioteca Națională a României deține două fonduri de colecții de patrimoniu localizate în București și Alba Iulia (Filiala Batthyaneum)

Colecțiile speciale din București

Nucleul colecțiilor speciale din București l-a reprezentat o serie de fonduri anterior constituite cum ar fi: colecțiile Așezământului Cultural „Ion I. C. Brătianu,” colecția de documente a Muzeului „Al. Saint-Georges,” colecția de documente a Fundației „M. Kogălniceanu,” fondurile „Scarlat Rosetti,” fondurile „Exarcu” și „Gheorghe Adamescu,” care au aparținut Bibliotecii Ateneului Român. Ulterior, colecțiile au crescut și s-au diversificat prin achiziții diverse, cumpărături, donații, transferuri etc., ajungând în prezent să posede documente din aproape toate tipurile de documente bibliofile și de patrimoniu.

Există cabinete de lucru și de studiu pentru fiecare categorie de documente bibliofile în parte, iar activitatea este efectuată de bibliotecari cu studii de biblioteconomie, dar și cu studii universitare umaniste. Astfel, conform conținutului specific al fiecărei colecții, sunt șapte compartimente distincte: Bibliofiliile, Manuscrise, Arhiva istorică, Periodice românești vechi, Stampe, Fotografii, Cartografie. La acestea se adaugă secția de documente audio-video care are o colecție de tipărituri muzicale, colecții de înregistrări pe suporturi diverse, de la discuri de patefon până la CD-uri și DVD-uri.

Colecțiile speciale din Alba Iulia

Colecția personală a episcopului Batthyány Ignác a fost nucleul bibliotecii Institutului lui Batthyani din Alba Iulia și constituie și astăzi fondul de aur al bibliotecii. Donațiile din partea unor persoane particulare și instituții transilvănene au constituit un alt mijloc de îmbogățire a bibliotecii episcopului Transilvaniei. Biblioteca ființează de două sute de ani în clădirea fostei biserici trinitariene din Alba Iulia. Din anul 1951, biblioteca a purtat numele **Biblioteca documentară Batthyaneum**, iar în anul 1962 a devenit filiala Bibliotecii Centrale de Stat (actuala Bibliotecă Națională a României). Totalul publicațiilor bibliotecii (fondul de carte veche și fondurile contemporane reunite) însumează astăzi 70.958 unități bibliografice, între care 24.000 unități bibliografice de carte veche.

Colecțiile contemporane

Biblioteca Centrală de Stat pornea la drum în 1956, când se deschidea pentru public, cu 41.959 unități bibliografice. Fondurile cresc cu repeziciune, principalele căi de completare fiind intrările prin depozitul legal, transferurile masive din partea Fondului de Stat al Cărții, achizițiile curente, donațiile, schimburile internaționale și chiar biblioteci întregi ale unor instituții desființate; cea mai masivă intrare de publicații, peste 1 milion, se înregistrează în 1970, la încorporarea Fondului de Stat; fondurile globale ating la începutul anilor '70 cca. 7.000.000 unități bibliografice. Dimensiunea și profilul colecțiilor se datorează în cea mai mare parte funcțiilor naționale pe care biblioteca trebuie să le îndeplinească. Putem vorbi astăzi de existența

a circa 12 milioane de unități bibliografice, mare parte necesitând prelucrare bibliografică și înregistrarea în cataloage. Ca tipologie documentară, regăsim în colecțiile bibliotecii cărți (carte curentă, carte veche, carte rară și bibliofilă, incunabule), periodice (periodice curente, periodice vechi, periodice rare și bibliofile), manuscrise (documente originale, scrise de mână sau tipărite, legate în volume sau organizate în dosare), microformate (microfilme, microfise), documente cartografice (hărți, atlase, planuri, globuri pământeste), documente de muzică tipărită, documente grafice (gravuri, reproduceri de artă, stampe, studii de pictură, desene tehnice), disertații și lucrări de doctorat, standarde, ghiduri, metodologii și alte documente tehnice, documente numismatice și filatelice, afișe și foi volante, litografii, fotografii, documente audiovizuale și documente electronice.

Constituirea patrimoniului documentar românesc reprezintă activitatea de bază a bibliotecii naționale și se realizează prin activitatea interdependentă a mai multor servicii din bibliotecă.

Centrul național ISBN-ISSN-CIP

Prima etapă din fluxul patrimonial este asigurată de Centrul Național ISBN-ISSN-CIP, care înregistrează editurile din România, administrează codurile ISBN, ISSN, ISMN, descrierile CIP (Catalogare Înaintea Publicării) și raportează agențiilor internaționale de specialitate. Centrul Național ISBN a fost înființat în anul 1989 în cadrul Ministerului Culturii, iar din anul 1996 a fost transferat în structura Bibliotecii Naționale a României. Din anul 1996, Programul CIP (catalogare înaintea publicării) se derulează în cadrul Bibliotecii Naționale a României - Centrul Național CIP. Începând cu anul 2003, Programul CIP a devenit obligatoriu, conform ***Legii nr. 186/2003*** (republicată în 2006).

Depozitul legal

Depozitul legal reprezintă a doua etapă a fluxului patrimonial și principala modalitate de dezvoltare a colecțiilor și de constituire a patrimoniului documentar național.

Paradoxal, conceptul de „depozit legal” precum și activitatea în sine, în spațiul românesc sunt premergătoare înființării bibliotecilor publice și a statului național unitar român. Principii, legiuitorii provinciilor românești, recunosc importanța documentului tipărit în educația și culturalizarea poporului și astfel se instituie obligativitatea tipografilor de a preda cu titlu gratuit un număr de exemplare bibliotecilor mănăstirești, „boierilor” și unor școli.

Câteva repere cronologice în evoluția Depozitului Legal în spațiul românesc:

- **1708** - apare conceptul de „depozit legal” în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, când se trimitea gratuit bibliotecilor mănăstirești orice carte, chiar de la apariția tiparului;

- **1792** - o primă tentativă de organizare a depozitului legal în țara noastră prin **Anaforeaua de reforme școlare**, emisă de către mitropolitul Iacob Stamate și aprobată de Alexandru Moruzi, domnitorul Moldovei;

- **1820** - un **Articol de consemnare**, care stabilea obligațiile unei tipografii astfel: „De câte ori această tipografie va tipări cărți noi, va fi datoare să dea domnilor boieri și școalei, de la 50 de bucăți la 100 a fi pentru învățatură;”

- **1831-1832** - **Regulamentele Organice** aduc primele reglementări, atât în Moldova, cât și în Țara Românească. Astfel, în capitolul 5, referitor la învățământul public, se stipulează: „Să se facă încă o rânduială, ca autorul sau editorul ce va publica o carte în Principatul Țării Românești să fie dator să dea 5 exemplare pentru Biblioteca Școalei din București și 3 exemplare pentru Biblioteca Școalei din Craiova. Redactorii gazetelor și altor lucrări prețioase vor da numai câte un exemplar din fiecare acestor biblioteci;”

- **1833** - Legea din 4 ianuarie stabilea obligativitatea depunerii la Secretariat - 1 ex., la Biblioteca Națională - 5 ex., (din care 2 să rămână la bibliotecă și 3 să fie schimbate cu altele folosite), la Biblioteca Școalei din Craiova 3 ex.;

- **1862** - **Legea presei** specifică în Partea I, cap. 9 obligația depunerii a 4 exemplare la Ministerul Instrucțiunii Publice și 2 exemplare la biblioteca din Iași;

- **1881** - suspendarea *Legii presei* lăsase deja un gol important în completarea fondurilor bibliotecilor, gol care se resimțea și în colecțiile publice ale Bibliotecii Academiei Române;

- **1885** - *Legea exemplarelor obligatorii* sau *Legea Depozitului Legal* este publicată în *Monitorul Oficial*. Avea numai trei articole și prevedea îndatoririle tipografiilor și editurilor de a trimite 3 exemplare Bibliotecii Centrale din București, 3 exemplare Bibliotecii Academiei și 3 exemplare Bibliotecii Centrale din Iași. Legea din 1885 are meritul de a rămâne prima lege care asigura intrarea în depozitul legal a tuturor tipăriturilor românești, dar, întrucât s-a dovedit lacunară, printre altele și deoarece nu erau specificate categoriile de documente care făceau obiectul depozitului legal, s-a redactat un nou proiect, care a devenit lege în martie 1904;

- **1904** - *Noua Lege a Depozitului Legal*. De această dată, beneficiarii de depozit legal erau Biblioteca Academiei Române, Fundația Universitară din București și Biblioteca Centrală din Iași. În continuare, până în 1941 apar o serie de completări la legea din 1904, care fie extind numărul de beneficiari de depozit legal la 10, fie măresc numărul de exemplare obligatorii la 18;

- **1941** - apare *Decretul-lege nr. 444* pentru depozitul legal față de Biblioteca Academiei Române și alte biblioteci, care abrogă legea din 1904 cu toate modificările. Conform legii din 1904, drept de depozit legal, cu menținerea obligativității remiterii a tot ce se tipărea, aveau: Biblioteca Academiei Române (2 ex.), Biblioteca Universitară din Iași (1 ex.), Biblioteca Universității „Regele Ferdinand” din Cluj (1 ex.) și Fundația „Regele Ferdinand” din Iași (1 ex.). Beneficiare de exemplare de depozit legal, dar selectiv, conform profilului, câte un exemplar, erau: Fundația Universitară „Regele Carol I” București, Ateneul Român, Asociația „Astra” Sibiu, Biblioteca Uniunii Fundațiilor Culturale Regale din București, Biblioteca Academiei de Medicină din București, Biblioteca Academiei de Științe Morale și Politice, biblioteca Marelui Stat Major, Biblioteca Academiei Superioare de Război. În timp au apărut o serie de completări și modificări

ale Legii din 1941, dar acestea s-au rezumat numai la mărirea sau micșorarea numărului beneficiarilor de exemplare de depozit legal;

- **1951** - prin **Hotărârea Consiliului de Miniștri - H.C.M. nr. 1542** se înființează Camera Cărții din Republica Populară Română, care funcționa în cadrul Direcției Presei și Tipăriturilor de pe lângă Consiliul de Miniștri. Camera Cărții, prin Biroul de evidență și înregistrare a cărții, va primi și înregistra toate tipăriturile apărute pe teritoriul R. P. R. și va edita periodic un buletin bibliografic al acestora. În urma unei decizii, toate întreprinderile poligrafice, de orice fel, au obligația de a trimite Camerei Cărții câte 9 exemplare cu titlul de depozit legal, din toate lucrările tipărite, în termen de 24 de ore de la apariție;

- **1956** - prin H. C. M., se desființează Camera Cărții și Biblioteca Centrală de Stat preia sarcinile Camerei Cărții, inclusiv funcția de depozit legal central;

- **1995** - este adoptată **Legea privind constituirea și funcționarea Depozitului legal de tipărituri și alte documente grafice și audiovizuale**, cunoscută ca **Legea nr. 111/1995**;

- **2005** - **Legea nr. 111 / 1995** este republicată, cu modificările și completările aduse de Legea nr. 594/2004, sub denumirea **Lege privind constituirea, organizarea și funcționarea Depozitului legal de documente, indiferent de suport**;

- **2007** - **Legea nr. 111 / 1995** este modificată prin Legea nr. 209/2007: **Lege privind depozitul legal de documente publicată în Monitorul Oficial nr. 755 din 7 noiembrie 2007.**

Actuala lege a Depozitului legal (Legea nr. 111/1995, republicată) înscrie obligativitatea depunerii depozitului legal pentru instituții (tipografii / edituri), dar și pentru persoanele fizice care își asumă responsabilitatea editării, și stabilește categoriile de documente, instituțiile ce organizează Depozitul Legal, obligativitatea trimiterii materialelor, categoriile de materiale ce sunt scutite de a fi trimise.

Instituții beneficiare de Depozit legal

Biblioteca Națională a României organizează Depozitul legal la *nivel central*: primește de la producători documentele cu titlu de Depozit legal, le ia în evidență, le prelucrează, le acordă numărul de depozit legal, reține un exemplar pentru Depozitul legal propriu, un exemplar pentru semnalare statistică și elaborarea Bibliografiei Naționale Curente a României și un exemplar destinat schimbului internațional de publicații și distribuie câte un exemplar altor *beneficiari*:

- Biblioteca Academiei Române;
- Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” Cluj-Napoca;
- Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” Iași;
- Biblioteca Centrală Universitară „Eugen Todoran” Timișoara.

Documentele care se referă la domeniul militar, elaborate de persoane fizice și juridice care nu sunt încadrate în armată, se transmit, într-un exemplar, suplimentar față de cele care se trimit Bibliotecii Naționale a României, la Biblioteca Militară Națională și la Centrul de Studii și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice Pitești.

Depozitul legal este organizat, la *nivel local*, de:

- bibliotecile județene;
- Biblioteca Metropolitană București.

Documente supuse Legii Depozitului legal

Depozitul legal cuprinde următoarele categorii de documente, produse în serie, indiferent dacă sunt destinate unei difuzări comerciale sau gratuite:

- cărți, broșuri, fascicole;
- ziare, reviste, almanahuri, calendare și publicații seriale;
- extrase din publicații seriale;
- partituri muzicale;
- reproduceri în serie ale albumelor, lucrărilor de artă grafică, plastică, decorativă și fotografică, precum și ale ilustratelor și cărților poștale ilustrate;
- atlase, hărți plane, în relief și globulare, planuri tipărite;

- materiale de comunicare propagandistică, având caracter politic, administrativ, cultural-artistic, științific, educativ, religios, sportiv: programe, anunțuri, afișe, proclamații, planșe;
- teze de doctorat și rezumate ale acestora, precum și cursuri universitare;
- documente în formă electronică, pe următorul tip de suport: disc, casetă, videocasetă, CD, DVD și, respectiv, cele pe următorul tip de suport: diafilm, diapozitiv, microfilm, microfîșă;
- publicații, având caracter oficial, ale autorităților publice centrale și locale, precum și culegeri de acte normative;
- standarde și norme tehnice și de funcționare;
- documente numismatice și filatelice;
- orice alte documente tipărite sau multiplicare prin proceduri grafice sau fizico-chimice, cum sunt: litografierea, fotografierea, fonografiera și videografierea etc.

Sunt supuse obligației de trimitere, cu titlu de depozit legal, atât documentele produse în România, precum și cele realizate în străinătate de către persoane juridice române ori executate pentru acestea, indiferent dacă sunt destinate difuzării în România sau în străinătate.

Controlul aplicării Legii Depozitului legal

Biblioteca Națională a României, respectiv Biblioteca Metropolitană București și bibliotecile județene, controlează, prin personalul lor de specialitate, împuternicit în acest scop, activitatea producătorilor (edituri, persoane fizice sau juridice care realizează documente în regie proprie, ateliere, case / studiouri de înregistrare, Banca Națională a României, Regia Autonomă „Monetăria Statului,” Compania Națională „Poșta Română” - S.A.) cu privire la îndeplinirea obligațiilor de depunere a documentelor care fac obiectul Depozitului legal, respectiv al Depozitelor legale locale, constată contravențiile și aplică amenzi contravenționale.

Instrumente utilizate în controlul respectării obligației de depunere a documentelor cu titlu de depozit legal sunt:

- bibliografia cărților în curs de publicare (CIP);

- cataloagele editoriale tipărite;
- site-urile editurilor;
- anunțuri publicitare;
- participări la târguri și lansări de carte.

Biblioteca Națională, autorizată să exercite funcția de Agenție Națională pentru Depozit legal urmărește și controlează modul în care bibliotecile beneficiare prelucrează, depozitează și conservă documentele primite cu titlu de depozit legal.

Prelucrearea documentelor

Prelucrearea documentelor din colecțiile Bibliotecii Naționale a României, a treia etapă a fluxului patrimonial, se realizează după norme, metodologii și proceduri specifice fiecărui tip de document, dar în același timp unitare cu normele standard internaționale contribuind la realizarea ***Bibliografiei Naționale a României*** (în calitate de Agenție Bibliografică Națională) cu seriile sale cunoscute (***Cărți, albume, hărți; Publicații seriale; Note muzicale, discuri, casete; Teze de doctorat; Articole din publicații periodice; Românica***) și creând premisele schimburilor informaționale prin sisteme informatice specifice. În calitate sa de Agenție Bibliografică Națională, Biblioteca Națională elaborează înregistrări bibliografice autorizate și comprehensive pentru fiecare publicație apărută în țară.

Câteva mențiuni legate de seria ***Românica***: înregistrează publicații consacrate integral sau în parte unei tematici românești ori semnate sau editate de autori români sau de origine română, apărute în străinătate. La alcătuirea ei sunt folosite deopotrivă surse de informare interne (colecțiile Bibliotecii Naționale, Catalogul cărților străine intrate în bibliotecile din România) și externe (bibliografii naționale, Index translationum, alte publicații cu caracter bibliografic, baze de date de specialitate - cataloage on line ale bibliotecilor din lume, site-uri ale distribuitorilor de cărți etc.).

Valorificarea colecțiilor

Valorificarea patrimoniului deosebit de valoros al bibliotecii se realizează în forme diverse pornind de la semnalarea în cataloage și baze de date, editarea de lucrări de specialitate, organizarea de manifestări culturale tematice, sprijin documentar în realizarea de materiale culturale tipărite sau audio-video de către alte instituții etc. până la implicarea în proiecte naționale și internaționale de preservare și valorificare a moștenirii culturale naționale.

Comunicarea documentelor de bibliotecă, elaborarea de produse de informare și documentare cu valoare adăugată, furnizarea de servicii specifice de bibliotecă respectă cadrul legal al drepturilor de autor și al drepturilor conexe.

Publicații ale bibliotecii naționale

Încă de la înființare, Biblioteca Națională a României a avut o însemnată activitate editorială. Publicațiile sale au urmărit atât valorificarea colecțiilor, cât și susținerea funcțiilor bibliotecii de Agenție Bibliografică Națională, centru național metodologic, centru național de patologie și restaurare a cărții etc.

Din categoria publicațiilor seriale amintim seriile ***Bibliografiei Naționale***, publicațiile cu caracter referențial și metodologic - ***Abstracte în Bibliologie și Știința Informării, Biblioteconomie. Sinteze. Traduceri. Metodologii, Informare și documentare, Revista Română de Conservare și Restaurare a Cărții, Aniversări Culturale, Biblioteca*** - publicațiile cu caracter bibliotecomic și cultural - ***Revista Română de Istorie a Cărții***, precum și ***Revista Bibliotecii Naționale a României***.

Proiecte reprezentative

1. Proiectul ENRICH. Manuscriptorium

Biblioteca Națională a României este parteneră în cadrul Proiectului Manuscriptorium/ ENRICH din luna aprilie a anului 2008 și contribuie cu 109 cărți românești din secolele XVI și XVII, având o deosebită valoare culturală, istorică și artistică. Majoritatea sunt lucrări religioase, dar și din domeniul dreptului și istoriei. Amintim câteva nume de cărțurari și tipografi

cum ar fi: mitropolitul Dosoftei, Varlaam, Macarie, Coresi, Dimitrie Liubavici, Antim Ivireanul, Dimitrie Cantemir etc. De asemenea, sunt prezente 123 manuscrise rare din colecțiile filialei Batthyaneum, dintre care cel mai cunoscut este Codex Aureus. La lansarea noii interfețe a platformei Manuscriptorium, în urma procesului de conversie a metadatelor în noul format TEI P5, Biblioteca Națională a României a îmbogățit biblioteca digitală Manuscriptorium cu încă 234 de documente din colecțiile Filialei Batthyaneum. Selecția documentelor s-a făcut ținându-se cont în primul rând de criteriul vechimii, dar și al elementelor care conferă unicitate anumitor exemplare, cum ar fi legături artistice sau diferite însemnări manuscrise. De asemenea s-a avut în vedere starea de conservare a cărților.

Prezența documentelor românești în Manuscriptorium face ca parte a patrimoniul cultural românesc să se integreze în patrimoniul cultural european și să facă accesibilă și cunoscută moștenirea culturală românească în lume. Întrucât Manuscriptorium se integrează cu portalul bibliotecilor europene (The European Library) și cu Biblioteca Digitală Europeană (Europeana), documentele din colecțiile Bibliotecii Naționale a României se regăsesc și în acestea din urmă.

2. REDISCOVER (Reunion of Dispersed Content: Virtual Evaluation and Reconstruction)

Acest proiect reprezintă un exemplu de valorificare a colecțiilor digitale prin platforma Manuscriptorium și îmbogățirea acestei biblioteci digitale cu nou conținut bibliografic și full text. Proiectul coordonat de Biblioteca Națională a Republicii Cehe și desfășurat sub programul Cultura 2007-2010 al Uniunii Europene, a avut ca parteneri Biblioteca Națională a Poloniei, Biblioteca Națională a Lituaniei și Biblioteca Națională a României.

Scopul acestui proiect a fost să adune, să reconstruiască virtual și să facă accesibile colecțiile dispersate în Evul Mediu târziu și epoca modernă timpurie. Activitățile proiectului au avut în vedere selectarea materialelor ce se înscriu în criteriile stabilite, digitizarea lor și integrarea lor într-o bibliotecă digitală pe platforma [Manuscriptorium.com](https://manuscriptorium.com). Fiecare țară

participantă a organizat o expoziție care să illustreze conceptul care a stat la baza selecției materialelor valorificate în cadrul proiectului.

Biblioteca Națională a României a selectat din fondurile de incunabile și carte veche străină ale Serviciului Colecții Speciale, un număr de 254 volume acoperind în timp perioada 1477-1620. La baza selecției au stat mai multe criterii: starea de conservare, perioada de timp, zona geografică, valori bibliofile. Selecția reflectă principalele teme și subiecte ce s-au impus în cultura europeană a timpului: texte ale autorilor clasici greci și latini, texte fundamentale ale creștinismului, diverse ediții ale *Bibliei*, lucrări ale părinților Bisericii, lucrări cu caracter religios, atât din spațiul catolic, cât și protestant, lucrări de știință reflectând transformările fundamentale aduse de Renaștere și Umanism în științele naturale, geografie și istorie. Tot în cadrul proiectului a fost realizat volumul de studii *Four versions of one culture / Patru versiuni ale unei culturi* în care fiecare reprezentant a prezentat un studiu pornind de la tema „*unitatea culturală a Europei în Evul Mediu târziu și începutul Renașterii.*” Biblioteca Națională a României a realizat și filmul proiectului.

3. The European Library - TEL

Este un proiect inițiat cu fonduri europene care își propune să ofere acces gratuit la resursele informaționale și documentare existente în 48 de biblioteci naționale din Europa în 20 de limbi. Resursele digitale pot fi în text integral sau bibliografic. Biblioteca Națională a României a participat în TEL din octombrie 2007, iar din ianuarie 2009 este membră cu drepturi depline în The European Library, integrând catalogul național în TEL alături de celelalte cataloage naționale, făcând colecțiile bibliotecii disponibile prin intermediul portalului comun. Prin TEL, Biblioteca Națională a României este contributor la Europeana.

4. Itinerarii Balcanice

Proiectul își propune să facă cunoscute particularitățile culturale ale spațiului balcanic din perioada modernă, așa cum se reflectă acestea din perspectivă francofonă. Trei mari biblioteci din trei țări balcanice vecine s-au reunit în acest proiect pentru a demonstra importanța și utilitatea resurselor documentare din biblioteci în domeniul educațional și cultural,

pentru a face accesibile prin intermediul rețelelor, a documentelor de bibliotecă care, în mod tradițional sunt greu accesibile. Este vorba de Biblioteca universitară „Saint Kliment Ohridski” din Sofia, Biblioteca universitară „Svetozar Markovic” din Belgrad și Biblioteca Națională a României din București. Proiectul își propune să disponibilizeze în formă digitală, cărți rare și prețioase din colecțiile speciale ale celor trei biblioteci, redactate în limba franceză și care fac referire la călătorii în spațiul balcanic, prilejuind astfel cunoașterea culturii și civilizației române, bulgare, sârbe din secolele XVI -XIX.

Concluzii

Prin atribuțiile și funcțiile sale specifice, Biblioteca Națională a României este instituția care asigură constituirea patrimoniului documentar național și preservarea acestuia pentru generațiile viitoare. Activitatea curentă, proiectele și programele derulate la nivelul instituției sunt interdependente și subordonate obiectivului de îndeplinire a misiunii specifice a Bibliotecii Naționale a României: capitalizarea și conservarea moștenirii intelectuale naționale prin organizarea, prelucrarea, valorificarea și disponibilizarea, preservarea patrimoniului documentar național în orice format și integrarea acestuia în patrimoniul european și universal.

Bibliografie selectivă

- ❖ Andreescu, Anca; Constantin, Letiția; Jaklovski, Mariana, *Donații și donatori în Biblioteca Națională a României: 1998-2008*. În: *Revista Bibliotecii Naționale a României*, 2008, 14, nr. 2, p. 24-34.
- ❖ Bercan, Gheorghe-Iosif, *Biblioteca Națională a României. Scurt istoric*. În *Revista Bibliotecii Naționale*, 1996, 2, nr. 1, p. 5-13.
- ❖ Bondoc, Gheorghe, *Prolegomene la o viitoare istorie*. În *Revista Bibliotecii Naționale*, 1997, 3, nr. 1, p. 3-10
- ❖ Căpățână, Silvia, *Scurt istoric al Depozitului legal în țara noastră*. În *Informare și documentare: lucrări ale sesiunilor profesionale: 2007*. București, Editura Bibliotecii Naționale a României, 2007, p. 14-20.

- ❖ Ciucur, Sandală, *Bibliografia Națională Română*. În *Informare și Documentare: lucrări ale sesiunilor profesionale, 2007*. București, Editura Bibliotecii Naționale a României, 2007, p. 73-80.
- ❖ Corpaci, Nicoleta, *Centrul Național CIP concept și structură organizatorică*. În *Revista Bibliotecii Naționale a României*, 2009, 15, nr. 1-2 (în curs de publicare).
- ❖ Dârja, Ileana, *Biblioteca Batthyaneum- Alba Iulia*. În *Informare și Documentare: lucrări ale sesiunilor profesionale, 2007*. București, Editura Bibliotecii Naționale a României, 2007, p. 138-141.
- ❖ Dumitran, Adriana, *Proiecte culturale europene: REDISCOVER (2009 – 2010)*. În *Revista Bibliotecii Naționale a României*, 15, nr. 1-2, 2009, p. 78-79.
- ❖ Dumitran, Adriana, *Arhiva istorică a Bibliotecii Naționale a României: un portret*. În *Revista Bibliotecii Naționale a României*, 15, nr. 1-2, 2009, p. 23-28.
- ❖ Nemeș, Doina, *Colecții speciale - prezentare*. În *Informare și Documentare: lucrări ale sesiunilor profesionale, 2007*. București, Editura Bibliotecii Naționale a României, 2007, p. 105-108.
- ❖ Perșinaru, Aurelia; Stanciu, Mihaela, *Numerotarea standardizată ISBN-ISSN în România*. În *Informare și Documentare: lucrări ale sesiunilor profesionale, 2007*. București, Editura Bibliotecii Naționale a României, 2007, p. 7-11.
- ❖ Tîrziman, Elena, *Biblioteca europeană - TEL și Biblioteca Digitală Europeană - Europeana: proiecte europene complementare susținute de bibliotecile naționale*. În *Biblio 2009- Conferința Internațională de Biblioteconomie și Știința Informării*. [on-line]. Brașov, Editura Universității Transilvania din Brașov, 2009, p. 55- 58.
- ❖ Tîrziman, Elena, *Biblioteca Națională a României - obiective și perspective în valorificarea patrimoniului cultural = The National Library of Romania - goals and perspectives in valorising the cultural patrimony*. În *Studii de Bibliologie și Știința Informării. Library and Information Science Research*, 2008, nr. 12, p. 11-23 (ro) , 24-37(eng).

❖ Tîrziman, Elena, *Digitization and Online Communication of Library Documents. European and National Perspectives*. În *Contribution to Library Progress*. București, Editura Enciclopedică, 2009, p. 109- 18.

❖ Tîrziman, Elena, *The National Library of Romania contribution to representative European projects – TEL, Manuscriptorium, ENRICH*. În *Les Annales de l' Université „Valahia” de Târgoviște, Section Sciences Economiques*, octombrie 2008, 13, nr. 21, p. 384- 392.

❖ Țilică, Dana Silvia, *Colecția de carte bibliofilă românească: rarități*. În *Informare și Documentare: lucrări ale sesiunilor profesionale, 2007*. București: Editura Bibliotecii Naționale a României, 2007, p. 109-115.

❖ Vincler, Marieta, *Depozitul legal. Evoluția conceptului, structură și organizare*. În *Revista Bibliotecii Naționale*, 1995, 1, nr. 2, p. 8-10.

Resurse web

❖ Conference of European National Librarians. <http://www.cenl.org/> [accesat la 3 mai 2010].

❖ ENRICH - European Networking Resources and Information concerning Cultural Heritage - <http://enrich.manuscriptorium.com/>. [accesat la 3 mai 2010].

❖ EUROPEANA connecting cultural heritage. <http://www.europeana.eu/> [accesat la 3 mai 2010].

❖ European Digital Library – EDL . www.Europeana.eu [accesat la 3 mai 2010].

❖ International Federation of Library Associations (IFLA), National Libraries Section. <http://www.ifla.org/VII/s1/index.htm>. [accesat la 3 mai 2010].

❖ The European Library – TEL. <http://search.theeuropeanlibrary.org/portal/en/index.html> [accesat la 3 mai 2010].

❖ Manuscriptorium. http://www.manuscriptorium.com/Site/ENG/about_the_project.asp . [accesat la 3 mai 2010].

Legislație

❖ *European Commission recommendation on the digitisation and online accessibility of cultural material and digital preservation.* [on-line]. (2006/585/EC) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:236:0028:0030:EN:PDF> [accesat la 3 mai 2010].

❖ *Council of the European Union. Council Conclusions on Digitisation and Online Accessibility of Cultural Material, and Digital Preservation* (2006/C 297/01). *Official Journal of the European Union.* [on-line]. 7 decembrie 2007, nr. 297, p. 1-2. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:297:0001:0005:EN:PDF>. [accesat la 3 mai 2010].

❖ *Legea nr. 8/1996. Legea privind dreptul de autor și a drepturilor conexe.* [document electronic]. *Monitorul Oficial*, nr. 60, 26 martie 1996, bază de date Lex Expert.

❖ *Legea nr. 135/2007. Legea privind arhivarea documentelor în formă electronică.* [document electronic]. *Monitorul Oficial*, nr. 345, 22 mai 2007, bază de date Lex Expert.

❖ *Legea nr. 182/2000, Legea privind protejarea patrimoniului cultural național mobil.* [document electronic]. *Monitorul Oficial*, nr. 530, 27 octombrie 2007, bază de date Lex Expert.

❖ *Legea nr. 186/2003, republicată. Legea privind susținerea și promovarea culturii scrise.*

❖ *Legea nr. 334/2002. Legea bibliotecilor.* [on-line]. *Monitorul Oficial*, nr. 132, 11 februarie 2005.

❖ *Legea nr. 111/1995, republicată în 2007. Legea privind Depozitul legal de documente.* [document electronic]. *Monitorul Oficial*, nr. 755, 07 nov. 2007, bază de date Lex Expert.

Biblioteca Științifică de Stat din Banská Bystrica, Slovacia

Dr. EVA MÁRZA
Universitatea „1 Decembrie 1918”
Alba Iulia

Abstract

The State Scientific Library of Banská Bystrica, Slovakia

Banská Bystrica is a beautiful city situated in the heart of Slovakia, with an impressive historical background.

The State Scientific Library was founded in 1926 and its first librarian was a teacher, Karol Kiszely, a famous orientalist.

Nowadays, the Library can be found in the historical center of the city. It is a modern library, with a multifunctional and multicultural profile, a place for scientific study as well as for cultural activities.

Keywords: *State Scientific Library, Banská Bystrica, Slovakia, cultural activities, scientific study*

Conferința internațională dedicată istoriei cărții tipărite în cel de al XVI-lea secol (*16. storočie v zrkadle knižnej kultúry*), organizată de Biblioteca Științifică de Stat (Štátna vedecká knižnica) de la Banská Bystrica din Slovacia, ne-a oferit ocazia atât a participării la eveniment, cât și a unei vizite foarte agreabile, dar și de documentare, a acestei moderne biblioteci slovace. Fiind primiți de doamna director a bibliotecii PhDr. Oľga Lauková, PhD. și doamna director adjunct PhDr. Blanka Snopková, PhD., conferința și vizita ne-au oferit multe informații utile și un interesant schimb de idei nu numai în istoria cărții europene tipărite în veacul al XVI-lea, ci și în ceea ce privește managementul actual al bibliotecilor.

Orașul Banská Bystrica se află, din punct de vedere geografic, în inima Slovaciei. Sub aspect cultural și istoric, este un oraș cu o îndelungată

evoluție, fiind numit și „oraș de cupru,” datorită bogățiilor de minereuri din zonă: cupru, argint, aur și altele, care au conferit orașului un loc special în Europa evului mediu și în perioadele ulterioare.

Biblioteca vizitată este plasată în centrul istoric al orașului. Este o bibliotecă modernă, cu profil multifuncțional și multicultural, științific și informatic, un spațiu propice pentru studiu și desfășurare a vieții culturale locale și nu numai. Aflată pe o stradă liniștită, una din cele mai vechi ale

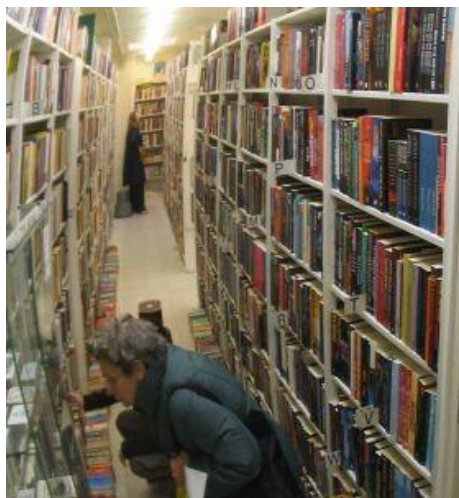


orașului, clădirea face parte din cele mai valoroase edificii din Banská Bystrica. Aspectul de astăzi se datorează originii inițiale renascentiste a celor două edificii, din care se compune biblioteca de astăzi și care în secolul al XVIII-lea au primit o nouă înfățișare barocă. În interior s-au păstrat elemente renascentiste, o impresionată logie, iar din

perioada mai târzie datează un atrium acoperit cu sticlă, o impresionantă scară festivă. Biblioteca s-a mutat în această clădire adecvată încă în anul 1969. Accesibilitatea și importanța ei de astăzi este ușor detectabilă prin numărul cititorilor, mulți tineri ori studenți, deoarece în oraș funcționează Universitatea lui „Matei Bel” cu șase facultăți specializate în științe umaniste.

Activitatea instituției se desfășoară în multe direcții, cea biblioteconomică, bibliografică, de cercetare, instrucție, editorială și, în general, culturală și educativă. Beneficiind astăzi de un edificiu valoros, cu multe posibilități de dezvoltare, biblioteca a fost înființată în anul 1926. Primul bibliotecar, așa cum se întâmpla în multe cazuri, a fost un profesor de gimnaziu, Karol Kiszely, cunoscut orientalist în Slovacia, membru al unor societăți științifice locale și internaționale. Inițial, fondul bibliotecii era

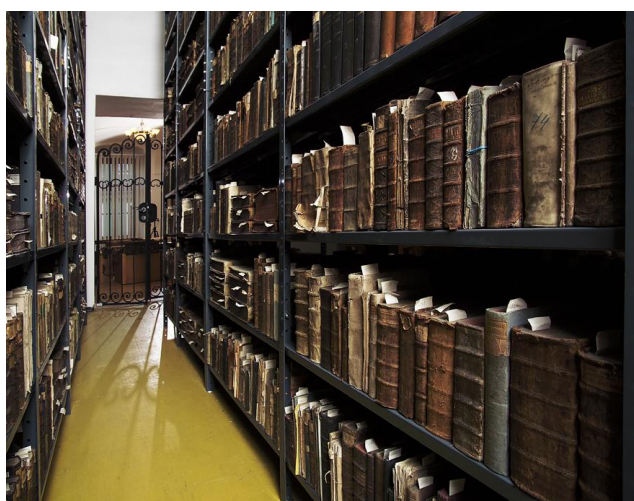
format din 200 de cărți - o donație al Ministerului Culturii de atunci. Biblioteca s-a dezvoltat treptat, dintr-una publică orășenească, până la o instituție științifică, concentrată din anul 1969 spre achiziții, prelucrare științifică a fondului de carte, prezervarea acestuia, intermedierea informațiilor publicului larg în vederea instrucției permanente etc.



Un pas important și benefic pentru dezvoltarea fondurilor bibliotecii este dreptul de depozit legal pentru întreaga Cehoslovacie, cărți și publicații periodice primit din 1 iulie 1963, apoi în anul 1997 a devenit biblioteca „*de conservare a fondului Republicii Slovacia*,” în traducere, semnificând același drept de depozit legal. Din punct de vedere organizatoric, sub cupola bibliotecii își desfășoară activitatea și Muzeul Literaturii și Muzicii, biblioteca ocupându-se de colecționarea materialelor de acest gen. Totodată,

biblioteca are acum calitate de coordonare a activității din sistemul bibliotecilor, celei de cercetare, metodic, statistic, de servicii etc. Din punct de vedere biblioteconomic, aici se organizează împrumut interbibliotecar pentru interiorul Slovaciei și cel internațional; biblioteca colaborează la construirea unui catalog cumulativ al fondurilor de carte ale bibliotecilor din Slovacia; participă la proiecte regionale și naționale, în primul rând în domeniul bibliografic, la elaborarea bibliografiei naționale slovace și în domeniul istoriei cărții. Instituția are în vedere cercetarea și bibliografierea tipăriturilor apărute pe teritoriul istoric al Slovaciei, apoi este și un centru de activitate editorială. Din activitățile culturale utile și de succes, pot fi subliniate simpoziioanele și conferințele științifice proprii, dar și cele organizate pentru terți în spațiile vrednice ale bibliotecii.

Sub cuvântul de ordine „**Biblioteca Științifică din Banská Bystrica partenerul tău în instrucție**,” biblioteca deservește în medie un număr de 600-800 de cititori pe zi, care reprezintă cca 8.000 de cititori înscriși într-un an și un fond de cca 2 milioane de unități de bibliotecă (600 de mii de cărți, periodice, muzicalii, legi, norme tehnice, patente, hărți și alte documente). Începând cu cataloage, de la cele tradiționale și cele on-line, cititorii au la



dispoziție un întreg sistem de săli de lectură și centre culturale specializate. Pentru bibliofili și specialiști în domeniul cărților vechi - sală de Colecții speciale, apoi baza de date bibliografico-informatică, o confortabilă sală de lectură universală cu acces liber la raft cu cca 10.000 de

publicații, o sală de periodice mai noi și mai vechi, un centru de studii slave, un „atriu muzical,” cu posibilități de audiții individuale, studiu al literaturii de specialitate, spațiu care permite exersarea la instrumente muzicale. Totodată, aici se pot organiza concerte de cameră sau pur și simplu un relaxe muzical. Mai există și un centru britanic care oferă relații directe despre posibilitățile de studiu în Marea Britanie sau Irlanda. Nu trebuie uitat InfoUSA, un centru destinat celor interesați de modalitățile de învățare a limbii engleze în scopul profesării în SUA.

În colaborare cu *Goethe Institut* s-a înființat o sală de lectură pentru literatură germană și, nu în ultimul rând, în anul 2010 a fost creat, prin intermediul Bibliotecii din Shanghai, un spațiu numit *Windows of Shanghai*, care reprezintă participarea bibliotecii la proiectul cu același nume, aici fiind

singurul centru al culturii chineze din Slovacia. Copiilor de vârstă preșcolară și școlară le este destinat un mic teatru de păpuși, în care își pot dezvolta îndemânarea în mânăuirea păpușilor sau pot privi prezentarea unor piese mici jucate cu păpușile din piese îndrăgite.

Serviciul de împrumut de carte este informatizat, se poate face atât direct la bibliotecă, printr-un formular de cerere electronic, dar acesta poate fi expediat și pe calea internetului. Restituirea cărților se poate face într-un recipient specializat, care se află în față intrării în bibliotecă. Biblioteca se face cunoscută în urbe și prin intermediul ziarului propriu, care stă gratuit la dispoziție persoanelor interesate.

Biblioteca științifică de stat din Banská Bystrica este un spațiu cultural și științific primitor și agreabil, cu cititorii săi și fondul de carte, cu proiecte de creștere și de îmbunătățire a serviciilor, atât în prezent cât și în viitorul apropiat.

Adresa de internet: <http://www.slovakia.culturalprofiles.net/?id=3664>

Rolul profesioniștilor în societatea informațională

Dr. TATIANA OPRESCU
Biblioteca Universității din Pitești

Abstract

The Professionals' Role in the Information Society

This study attempts to analyze the extent to which the professionals' responsibilities have changed in the information society, how the concept of professionalism is perceived nowadays and how this concept is applied both in the info-documentary institutions and in the information sciences. The impact of information and information technology has always been considered as a source of new and significant concerns on the one hand, and of new dilemmas for the professionals, on the other. Therefore, it is necessary to analyze the relation between the „professional” and „managerial” perspectives and the redefinition of professionalism in the information society.

Keywords: *information society, professionalism, information professionals, information sciences*

Există o ipoteză ce implică o oarecare îndoială, în cercetarea profesională, despre profesiunea proprie și despre șirul de preocupări și multitudinea de interpretări a punctelor de vedere parțiale și incomplete despre activitatea individuală. Francis Bacon, în ***The elements of the common laws of England*** - *Elementele dreptului comun în Anglia*, afirma: „[...] eu am considerat fiecare om un datornic față de profesia sa,”¹ însă fiecare din datorii noastre este diferită. Profesia noastră - fie cea de doctor, avocat, contabil, arhitect, inginer, supraveghetor sau chiar *bibliotecar* sau *om de știință în domeniul informării* - ne-a ajutat pe fiecare din noi să devenim ceea ce suntem.

¹ Francis Bacon, ***The elements of the common laws of England***, London: Assignes of I. More, Esq., 1630. [accesat 22.03.2010]. Disponibil: <http://books.google.ro/> sau <http://www.constitution.org/bacon/ecl.htm>

Dar ce este o „profesie?” Dicționarul ne spune că este „o ocupație plătită, în special una ce implică instruire și calificare formală.” Dale A. propune însă și alte două definiții:²

- chemare ce necesită cunoștințe specializate și pregătire, deseori lungă și intensivă;
- ocupație, precum avocatura, medicina sau ingineria, care implică instruire considerabilă și studiu de specialitate.

O concluzie care nu reiese din aceste citate, dar care este, sigur, de importanță majoră, este că profesiile sunt validate de societățile care le creează și le susțin. Noi vorbim de profesia de medic și îi apreciem pe medici, însă sunt și medici pe care nu-i respectăm. Noi respectăm arhitecții, chiar dacă nu totdeauna admirăm ceea ce ei produc. Pentru ca o profesie să fie recunoscută în societate, și mă refer aici la cea din cadrul structurilor infodocumentare, ar trebui ca un număr de criterii să fie clar definite:

- trebuie să existe un criteriu de identificare cu caracteristici clare, lucru care nu este accesibil imediat unei persoane neinițiate;
- trebuie să fie o ucenicie lungă, ce implică învățarea atât a teoriei, cât și a practicii (deși echilibrul poate varia foarte mult) și aplicarea celei din urmă;
- trebuie ca aplicarea conținutului tematic al acestei ucenicii să fie folositoare societății;
- profesia trebuie să promoveze standarde precise pentru produsele și serviciile care sunt realizate și livrate de membrii săi;
- membrii profesiei sunt responsabili individual pentru standardele muncii lor și pentru comportamentul lor profesional și sunt evaluați de un corp profesional care deține competențe pentru a garanta autoritatea.

² A. Dale, *Dispatches: Letters from the Corporanian war*. În: *Journal of Information Science*, 2001, vol. 27, nr. 6, p. 439-441.

Profesiile în domeniul informării: accentul pe tematica din structurile infodocumentare

Aplicarea acestor criterii la „*profesia din domeniul informării*” a fost însă totdeauna dificilă. Dacă luăm în considerare *biblioteconomia*, ca una dintre cele mai accesibile dintre profesiile din știința informării, atunci putem găsi căile să definim factorul tematic, care ar însemna primul dintre criteriile de mai sus. Thus Harrison clasifică astfel „*practicile*” profesionale ale bibliotecarului, ce trebuie să includă.³

- abstractizarea și indexarea;
- achiziționarea stocului și selectarea materialelor;
- activitatea bibliografică;
- catalogarea și clasificarea;
- activitatea de informare;
- serviciile de informare;
- organizarea bibliotecii;
- cooperarea cu biblioteca locală;
- promovarea serviciilor;
- conștientizarea profesională a noilor specialiști;
- activitatea de referință.

Este evident că, în timp ce o persoană neinițiată și-ar da seama, probabil, de incapacitatea ei de a realiza o operație pe creier sau de a efectua orice alte proceduri din medicină, același lucru nu este necesar în legătură cu factorul tematic listat de Harrison. Confrunțați cu implicarea într-o anumită acțiune, mulți *non-bibliotecari* ar avea un imbold în organizarea unei biblioteci și, cel puțin în mediile corporatiste, mulți procedează așa. După cum remarca Dale: „[...] *personalul neinstruit pare să organizeze serviciul la un standard care îi satisface pe angajați. Aș menționa (și pot, de obicei, demonstra) că profesioniștii din informare pot adăuga o valoare uriașă, însă sarcina este foarte dificilă.*”⁴

³ C. T. Harrison, *Writing a professional development report*. În: K. Wood, *A chartership reader*, London: Career Development Group, 2000, p. 48.

⁴ A. Dale, *op cit.*, p. 439-441.

Association of Research Libraries (ARL - Asociația Bibliotecilor de Cercetare) din SUA a preluat un studiu privind schimbarea rolurilor profesioniștilor bibliotecii. Metodologia a implicat chestionare trimise la 122 de biblioteci membre, iar 55 (45%) au fost returnate. Echipa de studiu a examinat fișa postului, care a fost publicată de bibliotecile membre în ultimii trei ani. Ei au concluzionat că „noile capacități cerute în fișele posturilor se concentrează în jurul tehnologiei și includ cunoștințe de tehnologii educaționale și instructive (sau predarea tehnologiilor), în special pentru instituțiile publice. Este normal să găsim anunțuri pentru pozițiile de referință, căutând persoane cu cunoștințe de resurse și produse electronice. [...]. Un număr semnificativ de descrieri adunate evidențiază că posturile au fost redefinite, pentru a se potrivi configurațiilor organizaționale noi sau reprojectate. [...] Multe posturi necesită demonstrarea de capacități de echipă: abilitatea de a lucra într-un mediu centrat pe „lucrul în echipă” sau lucrul „orientat spre client.”⁵

Un raport anterior al ARL, întocmit de Again Wilder, menționează și natura schimbărilor: „o deplasare de la abilitățile tradiționale ale bibliotecii și ale educației de bibliotecă, în general. Oricine posedă abilitatea de a conserva instruirea și capacitățile unei persoane, în timp ce aceasta se retrage din colectivitate și devine înlocuibilă.”⁶

Granițele ariei tematice se schimbă, însă, rapid. Tehnologia informațională domină acum producerea/organizarea/accesul la informație și utilizează o arie care nu este incidentă altor profesii. Riggs, într-o reevaluare a bibliotecii și a muncii informaționale, discută despre profesioniștii din știința informării, observând că „niciodată mai înainte, în istoria biblioteconomiei și a muncii informaționale, n-a existat o așa rapiditate a schimbării și o creștere a magnitudinii ambiguității, cum se întâmplă astăzi. Nu mai

⁵ Janice Simmons-Welburn, *Changing roles of library professionals*, Washington, Association of Research Libraries, may 2000, p. 10. [12.11.2010]. Disponibil: <http://www.arl.org/bm~doc/spec256web.pdf>

⁶ Stanley Wilder, *The changing profile of research library professional staff*, ARL, A Bimonthly Report. (208/209), Feb/Apr 2000, p. 1-5. [accesat 19.04.2010]. Disponibil: <http://www.arl.org/bm~doc/chgprofile.pdf>

putem considera că ceea ce a funcționat în biblioteci în trecut este și cea mai bună abordare în viitor.”⁷

Totuși, aceasta nu este singura schimbare. Distincția dintre profesioniști și ceilalți specialiști (terminologia este totdeauna insuficientă, termenul de *non-profesionalism* este nesatisfăcător, dacă ne referim la latura lui de neîncredere; *paraprofesionalismul* este plin de înțeles în cazul celor pasionați de cercetare) din personalul bibliotecii a fost totdeauna dificil de descris și, mai ales, de operat. Dar, la începutul tehnologiei informaționale și a comunicațiilor bazate pe servicii, distincția era și mai dificil de definit, din moment ce abilitățile pe care o echipă le cerea erau parțial „profesionale” și proveneau din diverse baze disciplinare.

Există o evidentă lipsă de încredere, printre profesioniștii din știința informării, în capacitatea de a lucra alături de cei cu alte (diferite) baze de cunoștințe. Afirmarea incomodă că aceasta ar dăuna profesioniștilor în bibliotecă, cel puțin în sectorul public al bibliotecii, a fost analizată de Jones și de colaboratorii săi: „Mulți bibliotecari erau nesiguri de rolul lor și mai puțin entuziaști decât asistenții de bibliotecă, în legătură cu schimbările survenite la locul lor de muncă. Ei au simțit că introducerea tehnologiilor pentru asigurarea serviciilor ar putea devaloriza abilitățile pe care le au deja și că, drept urmare, vor fi marginalizați.”⁸

Același raport sugera că profesioniștii în domeniul informării vor trebui să adopte și să se adapteze la cinci roluri noi:

- *de intermediari*, ajutând clienții să găsească ceea ce caută prin „labirintul informațional,”
- *de experți informaționali*, interpretând cerințele informaționale, găsind sursele de informare, reorganizând informația ș.a.m.d.;

⁷ D. E. Riggs, *Library and information work in context*. În: Maurice B. Line; Graham Mackenzie; Paul Sturges, *Librarianship and information work worldwide 1999*, London: Bowker Saur, 1999, p. 1-17.

⁸ B. Jones; M. Sprague; C. Nankiveli; K. Richter, *Staff in the New Library: Skill Needs and Learning Choices. Findings from Training the Future, a Public Library Research Project*, British Library Research and Innovation Report 152. London: British Library, 1999, p. 22-23.

- *de consultanți*, oferind ajutor și asistență în utilizarea calculatoarelor;
- *de sprijin pentru studiu*, acționând ca antrenori, instructori și mentori;
- *de management și sprijin*.

Un studiu asemănător a examinat dezvoltarea personalului și necesitățile de instruire și a sugerat că accentul trebuie pus, prioritar:⁹

- pe dezvoltarea abilităților interpersonale;
- pe abilitatea de a utiliza tehnologia informațională;
- pe lucrul în echipă;
- pe înțelegerea teoriei de învățare, pe planificare a cursului și pe metodele de susținere a acestuia;
- pe abilitățile manageriale;
- pe schimbarea rolurilor în relația de convergență cu bibliotecile și în computerizarea serviciilor;
- pe activitatea din cadrul contextelor de muncă bazate pe studiu.

Aceste constatări vizează atât echipa, cât și rolurile manageriale ce caracterizează munca informațională. Iar aceasta din urmă este văzută ca parte a soluționării problemei. Majoritatea profesioniștilor în domeniul informării lucrează în organizații dezvoltate, unde rolul lor este axat pe management și pe aplicarea abilităților lor profesionale. După cum au precizat mulți autori, abilitățile unui profesionist nu sunt aceleași cu cele ale unui bun manager. Peter Drucker merge chiar mai departe și sugerează că un bun profesionist devine rareori un manager bun.¹⁰ Știința *managementului de informație* este acea mare parte a profesiei în informare - și care, cu siguranță, nu include toate problemele - după care un manager bun, totuși necalificat, poate avea suficiente abilități pentru a fi sau a părea a fi un bun profesionist în informare. Ceea ce este mai mult decât un conflict real între

⁹ Margaret Oldroyd, *Staff development in academic libraries: present practice and future challenges*, London: Library Association Publishing, 1996, p. 138.

¹⁰ Peter Drucker, *The practice of management*, London: Heinemann, 1955, p. 335. [accesat 15.10.2010]. Disponibil: <http://books.google.ro/>

comportamentul profesionist și așteptările justificate ale organizației, precum și ale celor ce au fost însărcinați cu conducerea ei.

Persistă încă îndoiala că societatea informațională cere modele profesionale. Pe de o parte, fiindcă structurile ei tehnologice solicită specialiști care pot acționa ca ingineri ai informării ori ca arhitecți ai informării, specialiști care pot să se implice în toate domeniile și standardele; pe de altă parte, deoarece complexitatea organizației informaționale implică utilizarea sistemelor necesare și de către experții promotori ai informației, și de către profesori.

Totuși profesionalismul în aceste domenii este încă slab definit. Convergența cu liniile directe trasate în această lucrare și cu altele dovedește însă, peremptoriu, că o activitate bogată de promovare a progresului, în secolul XXI, este și posibilă, și indispensabilă.

**Posibile demersuri novatoare în activitatea bibliotecilor rurale
- Proiect de organigramă -**

ION BUJOR

Biblioteca Județeană „Paul Iorgovici”
Caraș - Severin

Abstract

Possible innovative approaches to rural libraries activity

The organigram project „Possible innovative approaches to rural libraries activity” was conceived starting from the fact that, periodically, arises the problem that library services should adapt to the evolution of social needs at community level.

This organigram is carried in a structured content by monographic principle: 1. A minimal sociological investigation; 2. Didactic and investigative activity; 3. Publicistic activity; 4. Organizational activity; 5. Relational activity; 6. Creativity stimulations activity; 7. Museum and monographic activity.

The project will not be imposed from the center, but it will be subject to methodological debate at the next meetings of the librarians from Caras-Severin county.

This project is inspired from the cultural and national emancipation projects initiated by „Asociațiunea Transilvană Astra,” asociation that generated, specially in Transilvania and Banat, a strong movement when the famous „Casine” and „Reuniunile” started (see „Reuniunile învățătoresți,” „Reuniunile de lectură,” „Reuniunile corale și teatrale” and so on).

Keywords: *library, rural communities, organigram, Caras-Severin, Biblionet, sociological investigation*

Importanța funcției pe care o are biblioteca publică în animarea civilizației și culturii comunităților umane este de domeniul evidenței, fiind relevantă pentru toate ipostazele esențiale ale ființării umane: cunoaștere, practicitate și viață socială. Cel puțin specialiștii în biblioteconomie și sociologii **nu își mai pun întrebări radicale** asupra funcției instituției bibliotecare în societate.

Ciclic, însă, se pune în discuție **problematica demersurilor novatoare în activitatea bibliotecilor publice în relație cu evoluția cerințelor sociale.**

*

În Biblioteca Județeană „Paul Iorgovici” Reșița activează la ora actuală programul Biblionet - atât la sediul bibliotecii județene, cât și în patru orașe și - respectiv - unsprezece biblioteci comunale. Este edificator faptul că acest program reprezintă în sine un act de noutate în activitatea bibliotecilor publice.

La momentul instalării centrelor Biblionet în bibliotecile comunale, s-a constatat că, de fapt, **acestea reprezentau aproape singurul factor de noutate în activitatea bibliotecară la nivel rural.**

În mod evident, la nivel managerial, au apărut o serie de întrebări:

- de ce numai activitate de împrumut publicații?!
- ce nivel de informare poate satisface cerințele unei comunități rurale?
- oare comunitatea rurală nu are nevoie să-și apropie statusul său de cel al comunităților urbane?
- la nivel comportamental o comunitate de tip rural chiar nu-și dorește să iasă din anumite tipare?
- oare nu este necesară o **valorizare socială** a potențialităților locale: istorice, economice, culturale, turistice, etnografice etc.?
- ce aptitudini trebuie să-și dezvolte bibliotecarul comunal pentru a rezolva cerințele socio-culturale și de informare ale comunității pentru care își exercită funcția?

Prin urmare, constatându-se un conservatorism accentuat în activitatea bibliotecilor rurale și în urma unui dialog cu managerul Bibliotecii Județene, am inițiat un proiect de organigramă care vizează tocmai acele posibile demersuri novatoare menționate în genericul lucrării.

Această organigramă, modelată într-un format de planificare, se derulează într-un conținut structurat pe principiul monografic:

- *Investigație sociologică minimală.*
- *Activitate didactică și investigativă.*
- *Activitate publicistică.*
- *Activitate organizatorică.*
- *Activitate relațională.*
- *Activitate de stimulare a creativității.*
- *Activitate monografică și muzeală.*

Fie și numai din enumerarea capitolelor acestei organigrame s-ar putea degaja impresia unui proiect prea pretențios pentru cerințele reale ale unei comunități rurale și nivelul de pregătire profesională al unui bibliotecar comunal.

S-ar putea să fie și așa! ...

Să ne închipuim însă că un bibliotecar s-ar prezenta primarului dintr-o comună cu o asemenea organigramă care necesită o cantitate mare muncă și de inventivitate, în același timp: ar mai putea primarul în cauză să se mai gândească, uneori, la substituirea postului de bibliotecar cu alte activități ale administrației comunale?

Revenind, acest proiect de organigramă referitor la **activitatea bibliotecii comunale în spirit novator** se derulează în detaliu astfel:

1. Investigația sociologică minimală, având ca obiectiv evaluarea următoarelor probleme (fenomene) ale comunității rurale:

- a) fenomenul lecturii în relație cu cerințele reale ale comunității, cerințe de ordin socio-economic, cultural și de informare;
- b) existența(sau nu) la nivel local a unor factori instituționalizați care ar putea să colaboreze cu biblioteca: ONG-uri, asociații profesionale sau de afaceri private, asociații culturale etc.;
- c) structura socio-profesională a comunității;
- d) cerințele non-lectură ale comunității: specificități socio-profesionale, specificități etnice, tendințe de dezvoltare locală, preocupări de tip hobby, nevoi de comunicare.

De ce, mai întâi, o investigație sociologică? Pur și simplu, din necesități de marketing: trebuie mai întâi să cunoaștem fenomenologia vieții

comunitare pentru a ne implica apoi eficient printr-o poziționare cât mai adecvată a strategiilor de acțiune culturală și de informare.

2. Activitatea didactică și investigativă trebuie să-și propună, la nivel local, proiecte culturale, de educație extrașcolară pentru elevi și instruire permanentă a adulților. Într-un echilibru firesc și forme adecvate, această activitate trebuie să vizeze atât cerințe de loisir, cât și cerințe de ordin practic, de informare, de reconversie profesională a adulților sau de comunicare (activități de socializare, de transmitere a unor evenimente de interes pentru comunitate etc.).

În acest segment de activitate a bibliotecii se pot iniția acțiuni de îndrumare informativă și formativă:

- cursuri extrașcolare pentru copii și tineret;
- cursuri de pregătire profesională pentru adulți;
- organizarea unor „școli de vară” sau chiar „școli de iarnă” (mai ales pentru adulții mai puțin prinși în acest sezon în activități specifice de tip rural);
- cercuri aplicative cu preocupări de tip hobby sau practică de tip casnic;
- organizarea unor călătorii tematice de cunoaștere;
- acțiuni prospective: etnografice, cu scop muzeografic sau cu obiective ecologice;
- acțiuni militante vizând protejarea mediului și protejarea patrimoniului cultural;
- inițierea și înființarea unor asociații sau cluburi cu diverse preocupări profesionale sau de loisir, forme organizaționale ce pot genera schimburi de experiență;

Aceste activități didactice și investigative, bineînțeles, nu pot fi generate și susținute doar de bibliotecarul comunal. Prin urmare, acesta va trebui să contacteze și apoi să relaționeze cu diverși potențiali colaboratori:

- intelectualii și specialiștii locali în primul rând, „fi ai satului” consacrați;

- Administrația locală - pentru diverse proiecte de finanțare sau sprijin logistic;
- ONG-uri cu activitate complementară specificului instituției bibliotecare;
- cu instituții specializate: muzee, arhivele statului, camere de comerț, camere agricole și chiar instituții clericale etc.

Toată această activitate didactică și investigativă menționată la punctul 2 trebuie să fie susținută permanent de un **fond informativ și documentar** (achiziționat sau creat de bibliotecar). Formarea acestui fond ține chiar de specificul esențial al activității de bibliotecă publică și, în același timp, rezolvă cerințele informative punctuale pentru orice tip de activitate inițiat de bibliotecă.

3. Activitatea publicistică reprezintă cel mai important segment al comunicării instituției bibliotecare cu publicul utilizator direct (înscris la bibliotecă), dar și cu ceilalți membri ai comunității locale. Această activitate se manifestă de la **actul publicitar al instituției** și până la cel de **editare scrisă sau audio-video al unor lucrări** cu scop de informare și documentare.

Menționăm în acest sens următoarele:

- **bibliografii** structurate tematic sau pe subiecte inițiate de bibliotecar sau la cerere. Aceste bibliografii pot fi, prin conținutul lor, informații de referință, orientative, sugestive sau speciale (de exemplu: monografice, dedicate unor cerințe punctuale);
- editarea unor **cataloge iconografice** (albume) ce pot fi utilizate în activități de popularizare a istoriei locale;
- **buletine informative** despre activitatea bibliotecii sau a comunității locale;
- editarea unor **seriale Ad acta** care includ circularele, comunicatele și documentele oficiale ale administrației comunale sau chiar județene;
- **acțiuni publicitare**: broșuri, afișe și postere de popularizare a activității bibliotecii.

4. Activitatea organizatorică credem că trebuie să insiste pe câteva aspecte esențiale:

- în primul rând, pe **organizarea cu adevărat biblioteconomică a fondului de carte** și, implicit, pe **realizarea instrumentelor specifice** de transmitere a informațiilor conținute (cataloage și bibliografii, inclusiv cele digitalizate);
- **activitatea de planificare** a activităților curente, a acțiunilor de animație culturală și de asigurare a logisticii necesare (dotări, consumabile specifice etc.);
- **proiectarea și calculul bugetului necesar** desfășurării în condiții optime a activității bibliotecare, buget care trebuie înaintat administrației locale.

5. Activitatea relațională va avea în vedere în primul rând colaborarea cu serviciul metodic al bibliotecii județene. Apoi va iniția:

- **parteneriate** cu: ONG-uri de profil, școli, instituții culturale etc.;
- **participarea la misiuni culturale;**
- **înscrierea bibliotecii** în sisteme oficiale și organizații obștești de profil (de exemplu ANBPR) sau organizații culturale complementare;
- **participarea cu lucrări** în diferite receptoare informaționale (reviste, antologii de specialitate).

Conceptul de bază al activităților relaționale va fi munca și valorizarea în echipă ca necesitate de catalizare a ideilor novatoare, a orientărilor polivalente centrate pe activități interdisciplinare.

6. Activitățile de stimulare a creativității sunt, în esența lor, strategice, dar și punctuale și au menirea de a activa **preocupările inovative** ale colaboratorilor și utilizatorilor bibliotecii.

În principiu, aceste activități au în vedere **antrenarea voluntară și creativă în teme și probleme socialmente necesare** la nivel local sau general.

Între colaboratorii care pot deveni și parteneri de proiecte putem enumera: experți și specialiști, amatori autodidacți, entuziaști talentați și informați. Vârsta acestora nu contează: ei pot fi tineri sau „*decani de vârstă*.”

7. Activitatea monografică și muzeografică este un alt mod de a ieși din inerția conservatoare a bibliotecarului comunal. Bibliotecarul nu mai trebuie să fie doar un mijlocitor al surselor de informare, ci **să contribuie activ la valorizarea patrimoniului socio-economic, istoric și cultural local**. Prin urmare, bibliotecarul poate iniția și contribui la realizarea unor **monografii locale** (tematice sau generale).

Poate, în același timp, să propună și realizarea unor așezăminte muzeale cu scop turistic și de spațiu patrimonial, supus vizitelor de studiu pentru tineret, de exemplu. Aceste tipuri de activitate, bineînțeles, se vor baza pe activitatea în echipe de studiu și realizare formate din specialiști colaboratori: profesori de istorie, arheologi, etnografi și alții.

*

Acest **proiect de organigramă**, deși are destule elemente „standardizate,” nu este o propunere ce se dorește a fi impusă „de la centru” bibliotecilor comunale. El este mai degrabă inspirat de proiectele culturale și de emanciparea națiunii inițiate de Astra, asociație care a generat, mai ales în Transilvania și Banat, un puternic curent prin înființarea vestitelor *Casine* și *Reuniuni* (vezi: *Reuniunile învățătoarești*, *Reuniunile de lectură*, *Reuniunile corale și teatrale* ș.a.). Se știe că reuniunile de lectură, de exemplu, nu își propuneau doar înființarea unor biblioteci, ci și o activitate serioasă de animație culturală, de informare și de educare a conștiințelor.

În această perioadă de criză educațională, culturală și chiar identitară, credem că este foarte potrivită o asemenea formulă de abordare a serviciilor de bibliotecă.

Proiectul nostru de organigramă îl vom supune atenției bibliotecarilor comunali, cât mai curând, în cadrul întâlnirilor metodice ale bibliotecarilor din Caraș-Severin.

CARTE VECHE

Operele lui Adrien Turnèbe în bibliotecile din Transilvania

Dr. ELENA DAMLIAN
Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București
Facultatea de Drept, Cluj-Napoca

Résumé

Les oeuvres d'Adrien Turnèbe dans les bibliothèques de Transylvanie

Adrien Turnèbe (1512-1565) est l'une des personnalités marquantes de la Renaissance française, qui, par ses oeuvres, occupe une place d'honneur dans quelques prestigieuses bibliothèques de Transylvanie. Renommé pour son immense culture et sa probité intellectuelle, l'humaniste Adrien Turnèbe a donné tout d'abord d'excellentes éditions et commentaires de plusieurs auteurs antiques grecs et latins. Il a été de même historien, auteur dramatique ou poète. Il a joui d'une immense réputation de son vivant parmi les étudiants et les professeurs non seulement de France, mais de toute l'Europe. Les 21 exemplaires de valeur de ses oeuvres qui se trouvent dans 6 grandes bibliothèques de Transylvanie sont bien conservés, ils sont reliés d'une manière artistique en maroquin ou en parchemin, avec des ex-libris et beaucoup de notes manuscrites. Leur présence témoigne de l'intérêt de l'intellectualité transylvaine pour les ouvrages de cet important auteur français de l'époque de la Renaissance et leur mise en valeur nous a semblé non seulement bien nécessaire, mai aussi un honneur.

Mots-clés: *Adrien Turnèbe, humaniste, Renaissance française, Transylvanie, bibliothèque.*

Printre cei mai renumiți reprezentanți ai Renașterii franceze se numără și Adrien Turnèbe, care, prin operele sale, se află la loc de cinste nu doar în marile biblioteci din Franța, ci și în cele mai importante din Transilvania.

Asemenea majorității autorilor renascentiști, Adrien Turnèbe a avut preocupări multiple, iar rezultatele sale au fost cu totul remarcabile, în toate domeniile pe care le-a abordat.

Umanistul Adrien Turnèbe (Adrien Tournebus sau Toranebus/Turnebus Adrianus, Les Andelys, 1512 - Paris, 1565) aparține unei familii

nobile normande. După studii strălucite la Paris, protectorul său Odet de Châtillon, numit arhiepiscop la Toulouse, îl ajută să obțină, în 1533, o catedră de literatură la universitatea din acest oraș. După moartea renumitului său profesor de literatură greacă Jacques Toussain,¹ i-a fost atribuită lui, în 1547, catedra de literatură greacă și latină, la Collège de France. Din anul 1561, a ocupat, tot aici, și catedra de filosofie greacă. Între anii 1552 și 1556, s-a ocupat de tipărirea cărților grecești la Imprimeria regală.

„Renumit pentru imensa sa cultură și pentru probitatea sa intelectuală,”² umanistul Adrien Turnèbe a fost, în primul rând, editorul și comentatorul mai multor autori antici greci. Ca latinist, s-a ocupat, în special, de Cicero, iar ca filosof, l-a susținut pe Platon împotriva lui Aristotel. A fost, de asemenea, traducător, istoric, autor dramatic, poet. Printre altele, el este autorul unei versiuni în limba latină a legendei lui Roland care a fost tradusă în franceză cu titlul *Chronique et histoire faicte composée par Révérend Père en Dieu Turpin, archevesque de Reims...* (Paris, 1527, in-4^o) și reluată în *La Chronique de Turpin...* (Lyon, 1583). Ea face parte din *Les Grandes Chroniques de France*, operă în vogă în secolul al XVI-lea.³ Cărțile de istorie au o audiență din ce în ce mai largă în epoca

¹ Jacques Toussain (sfârșitul secolului al XV-lea-1547) a studiat limba greacă cu Guillaume Budé (1468-1540), „părintele Renașterii,” considerat de Erasmus „minunea Franței,” a fost profesor de greacă la Collège de France, având elevi vestiți, precum Henri II Estienne (1528 sau 1531-1598) sau Adrien Turnèbe. Contemporanii săi i-au apreciat calitățile de dascăl și întinderea cunoștințelor sale de greacă, filosofie, latină, jurisprudență. La moartea lui, Adrien Turnèbe a scris *Éloge de Toussain*. Vezi *Dictionnaire des Lettres Françaises. Le seizième siècle*, publié sous la direction de Monseigneur Georges Grente. Colaboratori: Albert Pauphilet, Louis Pichard, Robert Barroux, Paris, Arthème Fayard, Editeur, 1951, p. 140 și 669.

² *Grand Larousse encyclopédique en dix volumes*, Paris, Librairie Larousse, 1960, vol. X, p. 560.

³ Vezi *Dictionnaire des Lettres Françaises*, p. 674-675.

Renașterii, dar „mai mult cele de istorie bazată pe legende.”⁴ Operele sale complete au apărut în 3 volume, la Strasbourg, în anul 1600. Adrien Turnèbe și-a redactat lucrările în limba latină sau greacă, considerând că „franceza [este] bună numai pentru folosul treburilor noastre gospodărești.”⁵

Reputația sa printre studenții și profesorii din întreaga Europă a fost imensă.⁶ Istoricul și juristul francez Etienne Pasquier (1529-1615) povestește că „la universitățile din Germania un profesor nu îl citează niciodată pe Turnèbe sau pe Cujas, fără să-și ducă mâna la pălărie în semn de onoare.”⁷ Despre **Adversaria**, acesta afirmă: „este o operă inestimabilă în ceea ce privește varietatea cunoștințelor.”⁸ Moralistul Michel de Montaigne (1533-1592) spunea, la rândul său, că „Turnèbe știa mai mult și mai bine ceea ce știa decât oricare alt bărbat din secolul său.”⁹

Dintre cei 6 copii ai săi, doar Odet (Paris, 1522-1584) a fost mai cunoscut. Acesta fost președintele Monetăriei din Paris.¹⁰ A desfășurat și o activitate literară, afirmându-se, mai ales, prin comedia **Les Contents** (Paris, 1584), în care, imitând modelele italiene și spaniole, realizează „un tablou viu al moravurilor din vremea sa.”¹¹ Aceasta „este probabil cea mai bună din comediiile noastre din secolul al XVI-lea.”¹²

⁴ Albert Labarre, *Istoria cărții*, Iași, Institutul European, 2001, p. 83.

⁵ Albert Flocon, *Universul cărților. Studiu istoric de la origini până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 211.

⁶ Vezi Laffont-Bompiani, *Dictionnaire biographique des auteurs de tous les temps et de tous les pays. Littérature. Philosophie. Musique. Sciences*, vol. II (K-Z), Paris, S.E.D.E. et V.Bompiani, 1958, p. 645.

⁷ *Dictionnaire des Lettres Françaises*, p. 674.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Vezi *Grand Larousse encyclopédique en dix volumes*, p. 560.

¹¹ *Ibidem*; vezi și V.-L. Saulnier, *Literatura franceză*, vol. I, traducere de Sorin Mărculescu, București, Editura Albatros, 1973, p. 272.

¹² Jacques Morel, *Littérature française. La Renaissance*, vol. III, 1570-1624, Paris, B.Arthaud, 1973, p. 276.

Spre sfârșitul vieții sale, a fost tot mai mult atras de Reformă și a polemizat împotriva iezuiților.¹³

Adrien Turnèbe - autor

Operele lui Adrien Turnèbe au fost tipărite în anul 1600 la Strasbourg. În bibliotecile transilvănene, am identificat 2 exemplare:

- **Opera, nunc primum ... collecta**, tom I-III, *Argentorati, sumptibus Lazari Zetzneri*, 1600, in-folio, [12], 397,[35]; 175, [11]; [112], [10] p.; cu ex libris: *Conte Carlo Rubbi* (BTBTGM - T 63).

- **Idem**, legată în piele (BBAI - T4II11).

Cea mai importantă operă a sa este, fără îndoială, **Adversaria**. Lucrare de filologie clasică, publicată în 1564 (ediția definitivă va apărea doar în 1599), are trei volume și conține numeroase cercetări asupra autorilor antici, studii pregătitoare pentru lucrările sale ulterioare, un fel de schițe sau ciorne. El cercetează vocabularul autorilor antici, iar „prin compararea textelor vechi, servindu-se de filologie pentru a ajunge să înțeleagă istoria moravurilor, eruditul reușește să înlăture anumite interpolări care au existat din cele mai îndepărtate timpuri.”¹⁴ Turnèbe considera că „doar prin compararea aprofundată a textelor din limba latină se putea fixa valoarea unui autor.”¹⁵ El corectează pasaje importante, semnalând interpolările sau corecturile datorate copiștilor. Opera **Adversaria** are o importanță istorică și a fost considerată „unul din documentele esențiale pentru studiile filologice clasice și a devenit unul din textele esențiale care au permis reînnoirea studiilor pe calea deschisă de umaniștii italieni.”¹⁶ Lucrarea denotă pasiunea autorului pentru literatura și filosofia antică.

¹³ Vezi **La Grande Encyclopédie. Inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts, par une société de savants et de gens de lettres**, sous la direction de M.Berthelot, vol. I-XXXI, Paris, H.Lamirault et C-ie, Editeurs, 1885-1902, vol. XXXI, p. 510.

¹⁴ Laffont-Bompiani, **Dictionnaire des oeuvres de tous les temps et de tous les pays**, Paris, S.E.D.E. et V.Bompiani, 1953, p. 32.

¹⁵ **Ibidem**.

¹⁶ **Ibidem**.

În bibliotecile transilvănene, *Adversaria* se găsește în mai multe exemplare. Menționăm edițiile întâlnite:

- *Adversariorum Tomus primus duodecim libros continens..., Adversariorum Tomus secundus duodecim libros continens..., Parisiis, ex officina Gabrielis Bounij*, 1564-1565, in-4°, [4], 240, [18]; [4], 304, [4] f. Volumul întâi cuprinde o prefață din 1564, care este de fapt o dedicație adresată marelui cancelar al Franței, Michel de l'Hospital.¹⁷ Cele două tomuri sunt legate într-un volum bine conservat. Legătura este din piele gălbuie, copertele sunt pe suport din carton, iar cotorul are ornamente auriu. Volumul are legători intacte din piele (BACJN - C 53436).

- *Adversariorum tomi III...*, *Basileae, per Thomam Guarinum*, 1581, in-folio, [4] f., 1200 col., [6], [48] f. Volumul cuprinde dedicația adresată lui Michel de l'Hospital și observațiile tipografului din Basel, Thomas Guarin. Volumul este legat în piele gălbuie, cu ornamente pe coperte. (BACJN - U 58474).

- *Idem*. Volumul este legat în piele maro, are ornamente deosebite și a avut încuietori metalice. (BACJN - C 55286).

- *Idem*. Volumul este legat în piele maro, are ornamente auriu foarte frumoase și a avut încuietori metalice (BACJN - C 56020).

- *Idem*. Cu ex libris: *Teleki* (BTBTGM -T 64).

- *Idem*. Volum legat în piele (BBSB - V. III 359).

- *Adversariorum Tomi III, Argentinae, Lazari Zetzneri*, 1599, in-folio (BBAI - F [421] 4132).¹⁸

¹⁷ Michel de l'Hospital (1505-1573), mare cancelar al Franței, orator politic, a făcut studii de drept la Toulouse și la Padova și a fost un reformator în domeniul magistraturii. A fost, de asemenea, un umanist desăvârșit, prieten cu multe personalități ale vremii sale, printre care și Adrien Turnèbe, cu care a colaborat la redactarea unui volum colectiv de versuri. Volumul (1564) a rămas în manuscris și se păstrează la Biblioteca Națională din Paris. Vezi *Dictionnaire des Lettres Françaises*, p. 452-453.

¹⁸ Vezi *Fondul Migazzi. Surse documentare. I Catalogul cărților cardinalului Christophor Migazzi.II. Indexul tipăriturilor migazziene*, vol. I-

Alte opere de autor întâlnite în bibliotecile transilvănene:

- **Carolo Maximiliano Valesio Francorum regi Christianissimo...**, 15 p., în: **Rerum in Gallia ob religionem gestarum libri tres**,¹⁹ [Geneva, Jean Crespin], 1570, in-8°. Colligatul din care face parte această lucrare este bine conservat, are legătura din piele albă, cu ornamente deosebite pe coperte și cu anul legăturii (1570) pe coperta întâi (BACJN - R 80831).

- **Panegyris in Calisio capto. Ad Henricum II. Francorum regem... de Caleto recepto** (tom III, p. 1961-1968), în: **Historicorum opus in quatuor tomos divisum** (ed. Simon Schardius), Basileae, ex off. Henricpetrina, 1574, in-folio. Posesor: Samuel Teleki, Paris, 1763 (BTBTGM - H 84).

- **Ex Hadr. Turnebi, M. Antonii Mureti et aliorum scriptis quaedam adagiorum miscella**, coll. 1325-1330, în Erasmus, Desiderius, **Adagiorum... chiliades quatuor cum sesquicenturia, ...**, Parisiis, apud Michaellem Sonnum, 1571, in-folio (BTBTGM - E 65).

- **Ex Hadr. Turnebi, M. Antonii Mureti et aliorum scriptis quaedam adagiorum miscella**, în Erasmus, Desiderius, **Adagiorum... chiliades quatuor cum sesquicenturia, ...**, Basileae, per usebium episcopium et Nicolai Fr. haeredes, 1574, in-folio (BTBTGM - E 66).

Adrien Turnèbe - editor

A editat mai mulți autori greci și latini. În bibliotecile transilvănene, am găsit următoarele ediții:

II, ediție prefațată și îngrijită de Ileana Dârja, Alba Iulia, Biblioteca Națională a României. Filiala „Batthyaneum” Alba Iulia, 1998, p. 245 și 478.

¹⁹ Lucrarea îi este atribuită de unii specialiști în istoria cărții și a tiparului lui Jean de Serres (1540-1598, istoric și teolog francez renascentist). Vezi H. M. Adams, **Catalogue of Books printed on the Continent of Europe, 1501-1600, in Cambridge Libraries**, vol. I-II, Cambridge, 1967, vol. I (A-M), poziția F 878, p. 450.

- Aristoteles, *De moribus ad Nicomachum libri decem* (gr. et lat., ed. Adrianus Turnebus), *Basileae, per Lodovicum Lucium*, 1556, in-8° (BTBTGM - A 113).
- Aristoteles, *De moribus ad Nicomachum libri X...* (gr. et lat., ed. Adrianus Turnebus), *Basileae, ex officina Oporiniana*, 1592, in-12°. Volumul (colligat) este legat în pergament (BCUCJN - Rare 514²⁰).
- Lucretius Carus, Titus, *De rerum natura libri sex...* (ed. Dionysius Lambinus et Adrianus Turnebus), *Lugduni, apud Ant. Gryphium*, 1576, in-16°, 295 p. Volumul este bine conservat, legat în pergament (BACJN -R 116 271).

Adrien Turnèbe - editor și comentator

Dintre operele pe care le-a editat și le-a comentat, am identificat următoarea ediție:

- Cicero, Marcus Tullius, *De legibus lib. III* (ed. et comment. Adrianus Turnebus), *Parisii, ex officina Adr. Turnebi*, 1552, in-4°, [4], 180, [8] p. Cu ex libris: *Teleki* (volum colligat). Pentru acest exemplar, Turnèbe are și calitatea de tipograf (BTBTGM - C 172).

Adrien Turnèbe - comentator

Operele autorilor comentați de Adrien Turnèbe pe care le-am regăsit în bibliotecile transilvănene sunt:

- Plautus, Titus Maccius, *Comoedie...* (comment. Adrianus Turnebus,...), *Basileae, ex officina Hervagiana, per Eusebium Episcopium*, 1568, in-8°, [16], 813; 364 p., [4] f. Volumul este legat în pergament. Cu Super ex libris: A.I.P. 1578. Cu însemnări manuscrise precum: „*Sum Danielis Körnerii*

²⁰ Vezi Meda-Diana Hotea, Kovács Mária, Emilia-Mariana Soporan, *Catalogul cărții rare din colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” (sec. XVI-XVIII)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2007, poziția 260, p. 215.

Bistriensis;” „*Ex Libris Andr. Körneri Bistr. Comp. Căbinij A. 1677. In silenti et spe fortitudo mea*”²¹ (BCUCJN - Rare 465-465a).

- Plinius Secundus, Caius, *Historia mundi libri XXXVII..* (comment. Adrianus Turnebus, ...), [Genevae], *apud Petrum Santandreamum*, 1582, in-folio, [36], 679, [230] p. Volumul este legat în pergament²² (BDZ - 1178).

- Varro, Marcus Terentius, *Opera quae supersunt* (comment. Adrianus Turnebus, ...), *editio tertia, recognita et aucta*, [Genevae, Henri Estienne II], 1581, in-8°, 255 [256], 48, 129, [15], 76 p. (BTBTGM - V 23).

- Ausonius, Decius Magnus, *Opera ...* (comment. Adrianus Turnebus, ...), [Genevae], *excudebat Jacobus Stoer*, 1588, in-16°, [32], 350, [2]; 247, [14] p. Editorii sunt doi umaniști renumiți: Joseph-Juste Scaliger (1540-1609), care l-a avut ca profesor pe Adrien Turnèbe la Paris,²³ și Elie Vinet (1509-1590), remarcabil cunoscător al operei lui Ausonius.²⁴ Volumul este bine conservat, legat în piele gălbuie, cu ornamente pe coperte (BACJN - U 68912).

Operele lui Adrien Turnèbe, foarte răspândite nu doar în Franța, au circulat în întreaga Europă, ajungând și pe teritoriul Transilvaniei. Câteva exemplare de o deosebită valoare s-au păstrat până astăzi în colecțiile unor prestigioase biblioteci. Cercetarea noastră s-a desfășurat în cele mai renumite biblioteci transilvănene din **Cluj-Napoca** (Biblioteca Academiei Române. Filiala Cluj-Napoca și Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”), **Târgu-Mureș** (Biblioteca Județeană Mureș, Biroul Colecții Speciale.

²¹ *Ibidem*, poziția 244, p. 203-204.

²² Vezi Vergilia Stan, *Carte străină, tipărită în secolul al XVI-lea, în fondul Bibliotecii documentare a C.P.D., Zalău (Catalog)*, în *Acta Musei Porolissensis*, X (extras), Zalău, 1986, poziția 81, p. 524-525.

²³ Vezi *La Grande Encyclopédie. Inventaire raisonné...*, vol. XXIX, p. 641; Adrien Turnèbe i-a fost profesor de limba greacă și lui Henri II Estienne (1531-1598), celebrul savant și tipograf francez, cel mai important reprezentant al familiei Stephanus, supranumit „*le Grand*.” Vezi: *Dictionnaire des Lettres Françaises*, p. 311. Albert Flocon, *op. cit.*, p. 202.

²⁴ Vezi *Dictionnaire des Lettres Françaises*, p. 701.

Biblioteca „Teleki-Bolyai”), **Sibiu** (Biblioteca Muzeului Național „Brukenthal” și Biblioteca „Astra”), **Alba Iulia** (Biblioteca Națională a României, Filiala „Batthyaneum”), **Aiud** (Biblioteca Documentară a Muzeului Orășenesc de Istorie-Bethlen), **Satu Mare** (Biblioteca Județeană), **Bistrița** (Biblioteca Județeană Bistrița-Năsăud) și **Zalău** (Biblioteca Documentară). Până în această etapă a cercetării noastre, am găsit 21 exemplare ale operelor lui Adrien Turnèbe la: Biblioteca Județeană Mureș, Biroul Colecții Speciale. Biblioteca „Teleki-Bolyai” (BTBTGM) - 8 exemplare, la Biblioteca Academiei Române. Filiala Cluj-Napoca (BACJN) - 7 exemplare, la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” Cluj-Napoca (BCUCJN) - 2 exemplare, la Biblioteca Națională a României, Filiala „Batthyaneum” Alba Iulia (BBAI) - 2 exemplare, la Biblioteca Muzeului Național „Brukenthal” Sibiu (BBSB) - 1 exemplar și la Biblioteca Documentară Zalău (BDZ) - 1 exemplar.

Așadar, prezența celor 21 de exemplare ale operelor lui Adrien Turnèbe (elaborate, editate sau comentate de el) în bibliotecile menționate este o mărturie a faptului că lucrările acestui prestigios reprezentant al Renașterii franceze au fost colecționate, citite și apreciate de către intelectualii transilvăneni. Exemplarele sunt bine păstrate, legate artistic în piele sau pergament, cu ex-librisuri și cu multe însemnări manuscrise. Punerea lor în valoare ni s-a părut nu doar necesară, ci și o onoare.²⁵

²⁵ Bibliografie suplimentară: *Catalogus librorum saeculo impressorum, qui in Bibliotheca Nationali Hungariae Széchényiana asservantur. Editiones non Hungarice et extra Hungariam impressae/ Az Országos Széchényi Könyvtár 16. századi nyomtatványainak Katalógusa. Nem magyar nyelvű külföldi kyadványok, I-III.* Întocmit de Soltész Erzsébet, Valenczei Katalin, W. Salgó Agnes, Budapest, 1990; *Catalogus Librorum Sedecimo Saeculo Impressorum Bibliothecae Teleki-Bolyai Novum Forum Sicularum/ Catalogul cărților tipărite în secolul al 16-lea din Biblioteca Teleki-Bolyai*, Tg Mureș, red. Sebestyén Spielmann Mihály, Ambrus Hedvig, Balász Lajos, Ovidia Mesaroș, I-II, Târgu-Mureș, Biblioteca Județeană Mureș, 2001; Cioranescu, Alexandre, *Bibliographie de la littérature française du seizième siècle*, Paris, Librairie C. Klincksieck, 1959; Damian, Elena, *Catalogul*

cărților autorilor francezi din secolul al XVI-lea în colecțiile Bibliotecii Academice Clujene (catalog în lucru); Darabont, Elena, *Catalog de carte veche în Biblioteca Județeană Bistrița-Năsăud, sec. XV-XVII*, vol. I, Cluj-Napoca, 2005; Febvre, Lucien, Martin, Henri-Jean, *L'apparition du livre*, Paris, Editions Albin Michel, 1971; *Histoire de l'édition française. Le livre conquérant. Du Moyen Age au milieu du XVIIe siècle*, sous la direction de Roger Chartier et Henri-Jean Martin, Paris, Fayard/Promodis, 1989; Jakó Zsigmond, *Philobiblon transilvan. Studii*, București, Editura Kriterion, 1977; *A Kolozvári Akadémiai Könyvtár RMK - Gyűjteményeinek Katalógusa. Catalogul colecțiilor Biblioteca Maghiară Veche a Bibliotecii Academiei Cluj-Napoca*, editor Sipos Gábor. Cluj-Napoca, Scientia / Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, 2004; Puiu, Sidonia, Daisa, Dora, *Biblioteca lui Timotei Cipariu. Catalog*, I-V, Cluj-Napoca, Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, 1990; Selejan, Anna, *Carte rară și prețioasă. Biblioteca „Astra”. Catalog*, Vol. I (Sec. XVI-XVII). Sibiu, 1991; Sipos Gábor, *A Kolozsvári Református Kollégium Könyvtára. A XVII. Században*, Szeged, Scriptum KFT, 1991; Vasil-Marinescu, Paul; Cordea, Marta, *Cartea străină în Biblioteca Județeană Satu Mare. Sec. XV-XVI. Catalog*, Satu Mare, 1998.

Prețul legăturilor de carte în însemnările din fondul CRV al Bibliotecii Academiei Române din Cluj-Napoca¹

Dr. OTILIA URS
Biblioteca Academiei Române,
Filiala Cluj-Napoca

Abstract

*Binding Prices Identified in Notes within the ORB Fund²
at the Library of the Romanian Academy, Cluj-Napoca Branch*

The present article contains information about the prices of book bindings. These items of information were taken from certain notes within the Old Romanian Book Fund at the Library of the Romanian Academy, Cluj-Napoca Branch. The Fund which embodies 1538 copies of old books contains 20 notes with information about the price, the year and the place of the bindings. The data are presented in charts. These are important sources for documentation as far as the prices of book bindings are concerned. Nevertheless, this subject is very little studied by the specialized literature.

Keywords: *Old Romanian Book; the price of book binding; The Library of the Romanian Academy, Cluj-Napoca Branch.*

Alcătuirea catalogului de carte românească veche din Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca a revelat, dincolo de valoarea culturală a tipăriturilor prezentate și descrise, informații conexe industriei tipografice. Dintre acestea pot fi amintite prețul cărților, prețul legăturilor de carte,

¹ *Acest studiu este finanțat din grantul Consiliului Național al Cercetării Științifice, CNCS-UEFISCDI, cod proiect: PN-II-ID-PCE-2011-3-0314 (This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research, CNCS - UEFISCDI, project number PN-II-ID-PCE-2011-3-0314).*

² The ORB Fund = The Old Romanian Book Fund.

prețul hârtiei, proprietățile succesive ale cărților, circulația tipăriturilor, evenimentele culturale, sociale sau familiale, atitudinile cititorilor față de faptul cultural reprezentat de aparițiile tipografice etc. Toate aceste informații se regăsesc în conținutul însemnărilor de carte, însemnări care abundă în cuprinsul cărților românești vechi din biblioteca amintită.

În literatura de specialitate studiul legăturilor de carte constituie un capitol aparte în cercetarea cărții românești vechi. Prin specificul lor, acestea aparțin atât istoriei cărții, în general, cât și istoriei artei.

Informațiile referitoare la practica legătoriei și la prețul legăturilor de carte sunt foarte rare, însemnările de carte fiind printre puținele surse de informare referitoare la aceste aspecte.

Se cunoaște faptul că produsele tipografice, respectiv cărțile, se vindeau în caiete, fără legătură, așa cum ieșeau din tipar, formă numită *in crudo*, după care posesorii lor plăteau realizarea legăturilor în ateliere specializate. Acestea puteau să funcționeze în incinta tipografiilor în care se tipăreau cărțile sau în afara acestora, constituind o întreprindere separată de activitatea tipografică propriu-zisă. Din aceste motive, prețul final al unei cărți legate era ridicat, deoarece, nu de puține ori, prețul legăturii era tot atât de mare sau chiar mai mare decât prețul cărții *in crudo*.

Cu toate că, în spațiul românesc, se cunosc puține date despre modul de funcționare al atelierelor de legătorie și despre prețurile practicate de acestea, este de presupus că activitatea meșterilor legători se intensifică odată cu dezvoltarea activității tipografiilor, iar prețul legăturilor era influențat în mod direct de mai mulți factori cum sunt: calitatea materialului din care se realiza legătura, preferințele proprietarului, volumul cărții, destinația cărții, valoarea cărții, priceperea meșterului legător etc., factori care și-au pus amprenta asupra prețului final al legăturilor.

Studiul asupra modului de realizare a legăturilor cărților românești vechi arată că acestea sunt în toate cazurile individualizate și nu aparțin unei realizări în serie, așa cum se practică astăzi. Modul de realizare artistică, unicitatea și vechimea acestora fac ca legăturile cărților în discuție să prezinte o importanță deosebită sporind, în consecință, valoarea cărții românești vechi.

Conținutul însemnărilor referitoare la prețul legăturilor de carte din fondul studiat vorbește despre localitatea în care s-a realizat legătura, despre legător și despre preț, iar, în unele cazuri, și despre legături succesive datorate deteriorării. Lipsa precizărilor referitoare la legăturile succesive face ca în multe cazuri să fie greu de stabilit dacă prezenta legătură este sau nu cea originală.

În fondul CRV din Biblioteca Academiei din Cluj-Napoca se află un număr de 1.538 de exemplare de carte veche. Dintre acestea numai 20 de exemplare conțin însemnări complete (preț, an, loc) referitoare la prețul legăturilor de carte.³ Prin urmare, în conținutul prezentului studiu au fost consemnate acele însemnări care menționează în primul rând costul legăturilor, la acesta asociindu-se, acolo unde este cunoscut, locul și anul în care s-a realizat legătura cărții.

Din cele prezentate în tabelul de mai jos se poate observa că nu întotdeauna anul tipăririi coincide cu anul în care cartea a fost legată, de unde se poate deduce că tipăritura respectivă a beneficiat târziu de o legătură sau a avut legături succesive datorită uzurii. De asemenea, localitățile menționate în însemnările de preț pot fi localitățile de domiciliu ale posesorului cărții și/sau a meșterului legător. În oricare dintre aceste cazuri, acestea vorbesc despre circulația tipăriturilor respective, contribuind la stabilirea ariei de răspândire a acestora.

Despre prețul legăturilor se poate spune că este în unele cazuri foarte mare. Spre exemplu, *Liturghii*, București, 1729, a fost legată cu 7 zloți; *Triod*, București, 1768, cu 12 zloți și jumătate sau 12 florini și jumătate etc. Moneda în care sunt exprimate prețurile este cea a perioadei și a zonei respective în care s-a efectuat legătura, însemnările prezentate nefăcând referire la achitarea prețului legăturii în diverse bunuri, ceea ce nu este exclus în alte cazuri.

³ Vezi însemnările complete referitoare la prețul legăturilor de carte la Otilia Urs, *Catalogul cărții românești vechi din Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2011, la cotele și f./p. indicate în tabelul de mai jos.

Toate aceste observații care se desprind din analiza legăturilor de carte, din contextul acțiunilor tipografice și ale atelierelor de legătorie, precum și din conținutul însemnărilor de preț contribuie la cunoașterea practicilor în privința legăturilor de carte oferind posibilitatea conturării imaginii de ansamblu a acestei activități complementare activității tipografice.

Tipăriturile, prețul legăturilor, localitățile și anii în care acestea au fost efectuate, așa cum reiese din însemnările existente în fondul cercetat, sunt prezentate în tabelul următor. În cuprinsul acestuia se precizează și cota la care se află cartea respectivă în bibliotecă, precum și fila sau pagina pe care se găsește însemnarea referitoare la prețul legăturii. Enumerarea însemnărilor se face după criteriul cronologic al tipăriturilor în care acestea se află, astfel:

Nr. crt.	Titlul cărții	Prețul legăturii	Anul	Locul	Cota	Fila / pagina
1.	<i>Molitvenic</i> , Bălgrad, 1689	1 florin și 20 crăițari	1866	Brebu, Maramureș	CRV 151	Foaia de gardă de la început
2.	<i>Catechism</i> , Sâmbăta Mare, 1726 ⁴	60 horgoși	1865	-	CRV 396	Foaia de gardă de la început.
3.	<i>Liturghii</i> , București, 1729	7 zloți ⁵	1818	-	CRV 141	Foaia de gardă 1 ^v de la început.
4.	<i>Liturghii</i> , București, 1729	7 zloți	1819	Sibiu ⁶	CRV 141	Foaia de gardă 1 ^v de la sfârșit - Foaia de

⁴ Însemnarea aparține lui Victor Mihály de Apșa.

⁵ Această sumă este plătită pentru legarea unei *Liturghii* și a unui *Octoih* despre care nu se spune nimic mai mult.

⁶ S-a legat în tipografia lui Ioan Barth.

						<i>gardă 2^r de la sfârșit.</i>
5.	Octoih , București, 1730	5 [?] zloți	1819	Sibiu	CRV 451	<i>Forțaț 1.</i>
6.	Chiriacodromion , București, 1732	3 florini	1870	Șomcuta Mare	CRV 1011	<i>Forțaț 1 și Foaia de gardă de la început.</i>
7.	Antologhion , București, 1736	1 taler	-	-	CRV 1070	<i>F. 406^v.</i>
8.	Strastnic , Blaj, 1753	3 coroane	1911	Blaj	CRV 173	<i>Foaia de gardă 3^v de la început.</i>
9.	Învățătura creștinească , ed. a III-a, Blaj, 1756 ⁷	60 horgoși	1865	-	CRV 238	<i>Foaia de gardă 1^r.</i>
10.	Molitvenic , Râmnic, 1758 ⁸	2 florini și 80 horgoși	1888	-	CRV 520	<i>F. albă 1^r de la început.</i>
11.	Triod , București, 1768	12 zloți și jumătate	1861	Săcădate	CRV 250	<i>F. 6^r- F. 12^r.</i>
12.	Triod , București, 1768	12 florini și 30 horgoși		Besinbacu	CRV 250	<i>F. 13^r- F. 25^r.</i>
13.	Ceaslov , Râmnic, 1787	35 bani	-	-	CRV 1128	<i>F. 394^v.</i>
14.	Horvat Nichita, Poslanie sau dreaptă oglindă a păcii ,	80 horgoși	1889	-	CRV 314	<i>Foaia de gardă de la început.</i>

⁷ Însemnarea aparține lui Victor Mihály de Apșa.

⁸ *Idem*.

	dragostii și unimii , Viena, 1787 ⁹					
15.	Molitvenic , Râmnic, 1793	7 lei și 20 parale	-	Vădini [?]	CRV 1135	Foaia de gardă de la început.
16.	Biblia , Blaj, 1795	3 corone	1907	Satmar	CRV 4	Fila de gardă de la început.
17.	Bobb Ioan, Carte de învățături creștinești , Partea I-III, Blaj, 1805-1806	17 [...]	-	Boereni	CRV 1318	Foaia de gardă de la început și Foaia de gardă de la sfârșit.
18.	Maior Petru, Istoria pentru începutul românilor în Dachia , Buda, 1812 ¹⁰	1 florin și 50 craițari	1865	-	CRV 305	Foaia de gardă de la început.
19.	Psaltire , Mănăstirea Neamț, 1817	1800 [...]	1818	Botoșani	CRV 1210	F. liminară 2r- Fila liminară 4r.
20.	Psaltire , Brașov, 1827	30 horgoși	1830	-	CRV 343	Forșat 1.

⁹ *Idem.*

¹⁰ *Idem.*

Istoriografia cărții românești vechi tipărite la Buda (1780-1830) și a elementelor sale grafice *

Dr. ANCA ELISABETA TATAY
Biblioteca Academiei Române
Cluj-Napoca

Abstract

Historiography of the Old Romanian Books Printed in Buda and of their Graphic Elements

The large number of writings printed in the University Typography of Buda placed it on a leading position among the typographies that edited Romanian books during the first three decades of the 19th century. It was not only the quantity but also the quality of writings that aroused the interest of Romanian and Magyar researchers throughout the time. This historiographical approach is not intended to exhaust the subjects but rather to touch on the main proposed directions, respectively the ones related to the history of the old Romanian writings printed in Buda; to their content, their historical, linguistic and literary message, under the influence of the Enlightenment; to the engravings of books in discussion and to the engravers who signed them.

Keywords: *historiography, old Romanian books, University Typography from Buda, graphic elements, Enlightenment*

În timp ce în secolul al XVIII-lea iluminismul era în plină afirmare în Europa, țările române cunosc o perioadă de frământări socio-politice, cauzate în principal de anexarea Transilvaniei la Imperiul Habsburgic în

* Studiul de față este finanțat dintr-un grant al Consiliului Național al Cercetării Științifice, CNCS-UEFISCDI, cod proiect: PN-II-ID-PCE-2011-3-0314 (Director: prof. univ. dr. Eva Mârza), și are la bază un capitol din teza de doctorat intitulată: ***Din istoria și arta cărții românești vechi: gravura de carte de la Buda***, Institutul de Istorie „George Barițiu,” Academia Română, Filiala Cluj-Napoca, 2011 (Coordonator: cercet. șt. I. dr. Ioan Chindriș).

1688, și oficial în 1699 în urma păcii de la Karlowitz, și a instaurării regimurilor fanariote în Moldova, în 1711, și în Țara Românească începând cu anul 1716. Cele trei țări române, aflându-se la confluența intereselor marilor imperii - otoman, țarist și habsburgic - nu beneficiau de o situație politică și economică favorabile lor. Cu toate acestea, cultura a fost într-o continuă ascensiune, chiar dacă mai lentă.

Iluminismul va prinde contur și la români, în jurul anului 1780, defazat față de Europa, ca și în cazul altor curente. În următorii 50 de ani, considerați a fi, în linii mari, anii iluminismului românesc, cultura română cunoaște un neîndoielnic progres. Pe plan social și politic, această jumătate de secol este marcată în primul rând de răscoala lui Horea din 1784-1785, de lansarea petiției cunoscute sub numele de *Supplex Libellus Valachorum*, în 1791, și de Revoluția lui Tudor Vladimirescu din 1821.

Focar de răspândire a culturii, secția românească a Crăieștii Tipografii a Universității din Buda, a cărei activitate va debuta exact în anul 1780, va edita variate cărți în perioada celor cincizeci de ani amintiți mai sus (cât și ulterior). Numărul mare de tipărituri ieșit de sub teascurile oficinei în discuție o plasează pe locul I în rândul tipografiilor care scoteau în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea cărți românești.¹ Nu doar cantitatea, ci și calitatea cărților explică de ce acestea au suscitat de-a lungul timpului interesul cercetătorilor români sau maghiari.

Mai întâi, specialiștii s-au aplecat cu multă răbdare asupra inventarierii numeroaselor cărți apărute în această officină, de care au beneficiat atât românii din Imperiu, cât și cei din Țara Românească și Moldova.

O lucrare de pionierat a realizat Vasile Popp, *Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele țări de la*

¹ Ambrus Miskolczy, *Le rôle des publications de l'Imprimerie Universitaire de Buda dans l'évolution de la culture roumaine de la fin du XVIII^e siècle à 1830*, în *Typographia Universitatis Hungaricae Budae, 1777-1848*, publicé par Péter Király, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983, p. 301.

începutul lor până la vremile noastre, Sibiu 1838,² în care sunt cuprinse și 28 de cărți de Buda, editate între 1798 și 1832.

În binecunoscuta lucrare monumentală *Bibliografia românească veche* alcătuită de Ioan Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simonescu, Tom II-IV, București, 1910–1944, tipăriturile românești de la Buda sunt cuprinse în bună măsură. Ni se oferă informații utile privind titlul tipăriturii, anul și locul ei de apariție, autorul sau traducătorul, se reproduce, când este cazul, cuvântul înainte, sunt menționați tipograful, editorii, gravorii, corectorii ș.a. Aproximativ aceeași metodă întâlnim și la Andrei Veress în *Bibliografia română-ungară*, volumul II, *1781-1838*, București, 1931. Completări, rectificări și adnotări ulterioare binevenite întâlnim mai ales la Daniela Poenaru, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, Târgoviște, 1973, și la Dan Râpă-Buicliu, *Bibliografia românească veche. Additamenta*, I, (1536-1830), Galați, 2000. Dintre cercetătorii care oferă date inedite despre tipărituri budense se cuvine a fi menționați Cristina Bica³ și Ioan Chindriș.⁴

Răspândirea intensă a tipăriturilor de la Buda în varii medii și uneori la mari distanțe de importantul oraș maghiar de pe Dunăre este mărturisită și de nu puținele cataloage de carte veche românească, publicate în reviste de specialitate sau în volume de sine stătătoare. Cataloagele pot cuprinde titluri aflate în colecțiile unor instituții (biblioteci, muzee, arhive, mănăstiri) sau într-un anumit oraș, județ, zonă. Dintre semnatarii unor astfel de lucrări, apelând la criteriul cronologic, îi cităm doar pe următorii: Gheorghe Hâncu,⁵

² Ediția a II-a, îngrijită de Eva și Iacob Mârza și însoțită de un amplu studiu introductiv, a apărut la Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995.

³ Cristina Bica, *Tipăriturile românești vechi existente în Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia (Catalog)*, în *Apulum*, XVIII, 1980, p. 233-251.

⁴ Ioan Chindriș, *Cărți românești vechi necunoscute la Budapesta*, în vol. omagial *Studii Istorice. Omagiu profesorului Camil Mureșanu*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1998, p. 227-244.

⁵ Gheorghe Hâncu, *Cartea românească veche în Biblioteca „V. A. Urechia”*, Galați, 1965.

Mircea Filip,⁶ Ileana Băncilă, Rodica Calcan,⁷ Doina Lupan, Lucia Hațeganu,⁸ Constantin Pascu,⁹ Martin Bodinger,¹⁰ Elena Dima, Gheorghe Buluță, Simona Ceaușu,¹¹ Doina Hanga, Elena Mosora,¹² Constantin Mălinaș,¹³ Susana Andea, Avram Andea,¹⁴ Dan Buciumeanu,¹⁵ Ioan

⁶ Mircea Filip, *Cartea românească veche în Biblioteca G. T. Kirileanu Piatra Neamț. Bibliografie adnotată*, Bacău, 1970.

⁷ *Cartea românească veche în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare București*, coord.: Ileana Băncilă; ed. șt.: Rodica Calcan, București, 1972.

⁸ Doina Lupan, Lucia Hațeganu, *Cartea veche românească în Biblioteca Muzeului Unirii Alba Iulia*, în *Apulum*, XII, 1974, p. 359-394 (partea I); XIII, 1975, p. 353-372 (partea a II-a); XIV, 1976, p. 225-250 (partea a III-a); XV, 1977, p. 371-391 (partea a IV-a); XVII, 1979, p. 385-440 (partea a V-a).

⁹ Constantin Pascu, *Cartea românească veche în Biblioteca Brukenthal*, Sibiu, 1976.

¹⁰ Martin Bodinger, *Catalogul cărților rare și prețioase. Vol. 3: Cartea românească veche în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare din Iași: catalog adnotat*, Iași, 1976.

¹¹ Elena Dima, Gheorghe Buluță, Simona Ceaușu, *Cartea românească veche în bibliotecile documentare ale arhivelor statului. Catalog*, București, 1985.

¹² Doina Hanga, Elena Mosora, *Catalogul cărții vechi românești din colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” Cluj-Napoca*, Cluj-Napoca, 1991.

¹³ Constantin Mălinaș, *Catalog de carte românească veche [la Oradea, 1643-1830]*, Oradea, Editura Mihai Eminescu, 1993.

¹⁴ Susana Andea, Avram Andea, *Cartea românească veche în Transilvania în inventare bisericești*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1996.

¹⁵ Dan Buciumeanu, *Comori de carte veche românească și străină: Catalogul colecțiilor speciale ale Bibliotecii I. G. Bibicescu*, Craiova, Scrisul Românesc, 1996.

Chindriș,¹⁶ Maria Basarab,¹⁷ Dorin Teodorescu,¹⁸ Olimpia Mitric,¹⁹ Florian Dudaș,²⁰ Dimitrie Poptâmaș,²¹ Toma Rădulescu, Violeta Stănescu,²² Ștefania-Cecilia Ștefan,²³ Florin Marinescu, Vlad Mischevca,²⁴ Igor Cereteu,²⁵ Otilia Urs²⁶ ș.a.

Un merit deosebit la cunoașterea istoriei oficinei tipografice din Buda, implicit și a cărților sale, îl are renumitul cercetător maghiar Andrei Veress, care publică în acest sens, în 1932, în *Boabe de grâu*, un articol succint, dar valoros, intitulat *Tipografia românească din Buda*.²⁷ Acesta este primul

¹⁶ Ioan Chindriș, *Cartea românească veche la Viena*, în *Acta Musei Napocensis, Istorie*, 32/II, 1996, p. 373-381; Idem, *Cartea românească veche la Budapesta*, în *Acta Musei Napocensis, Istorie*, 33/II, 1997, p. 215-229.

¹⁷ Maria Basarab, *Cartea românească veche în muzeul din Deva. Catalog*, Deva, Acta Musei Devensis, Deva, 1998.

¹⁸ Dorin Teodorescu, *Cartea românească veche în județul Olt (1801-1830)*, Slatina, Editura Fundației „Universitatea pentru toți”, 2002.

¹⁹ Olimpia Mitric, *Cartea românească veche în județul Suceava (1643-1830). Catalog*, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2005.

²⁰ Florian Dudaș, *Vechile tipărituri românești din Țara Bihorului*, vol. I (1536-1760), vol. II (1761-1830), Oradea, Editura de Vest, 2007.

²¹ Dimitrie Poptâmaș, *Prezența și circulația vechilor tipărituri românești în zona superioară a văii Mureșului*, Târgu-Mureș, Editura Nico, 2008.

²² Toma Rădulescu, Violeta Stănescu, *Cartea veche românească din colecția Muzeului Olteniei Craiova*, Craiova, Editura Info, 2008.

²³ Ștefania-Cecilia Ștefan, *Catalogul cărții românești vechi și rare din colecția Muzeului municipiului București (1648-1829)*, București, CIMEC, Institutul de Memorie Culturală, 2008.

²⁴ Florin Marinescu, Vlad Mischevca, *Cărțile românești din Biblioteca Mănăstirii Athonite Sfântul Pavel*, Atena, Sf. Pavel-Athos, 2010.

²⁵ Igor Cereteu, *Cartea românească veche și modernă în fonduri din Chișinău*, Iași, Tipo Moldova, 2011.

²⁶ Otilia Urs, *Catalogul cărții românești vechi din Biblioteca Academiei Române Filiala Cluj-Napoca*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2011.

²⁷ Andrei Veress, *Tipografia românească din Buda*, în *Boabe de grâu*, III, nr. 12, 1932, p. 593-612.

studiu în limba română dedicat în mod special renumitei tiparnițe, în care se schițează principalele momente din evoluția instituției; sunt menționate cele mai importante cărți, reieșind cu claritate varietatea acestora, modul de editare și de difuzare al cărților, felul în care au acționat corectorii și cenzorii Ioan Onișor, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ioan Teodorovici, prețul cărților, relevând însemnătatea tipografiei la promovarea culturii române. În concluzie, autorul afirmă: „*Această activitate a tipografiei românești din Buda alcătuiește un capitol deosebit în istoria literaturii române [...] ceea ce merită să fie înregistrat și pentru faptul că ea a purces dintr-un mediu străin, dar favorabil românimii și într-o epocă destul de lungă - înainte de Eterie - când în principatele române românismul și limba română nu pătrunseseră încă în toate păturile sociale în așa fel ca printre românii din Ardeal și Ungaria...*”²⁸

În anul 1982, la Budapesta va apărea volumul ***A budai Egyetemi Nyomda román kiadványainak dokumentumai, 1780-1848*** (*Documentele publicațiilor române ale Tipografiei Universității din Buda, 1780-1848*), cuprinzând 563 de acte oficiale sau scrisori existente în arhivele din Budapesta (Magyar Országos Levéltár), care ne oferă diverse date extrem de prețioase privind mersul tipografiei de-a lungul timpului. „*Documentele au fost culese, editate și completate cu explicații de Veress Endre*” (1868-1953), volumul fiind editat după moartea acestuia de către Sámuel Domokos.²⁹

O privire de ansamblu asupra tuturor secțiilor Tipografiei Universității (printre care și cea românească) realizează Käfer István în lucrarea sa ***Az Egyetemi Nyomda négyszáz éve (1577-1977)*** (*400 de ani ai Tipografiei Universității*), Budapesta, 1977, care este împărțită în șase capitole cu referire la perioada menționată. Dacă primele două capitole înfățișează prima etapă a tipografiei, desfășurată la Tyrnavia (Nagyszombat, Sâmbăta Mare) din 1577 până în 1777, cel de-al treilea, intitulat ***Typographia Regiae Universitatis***

²⁸ *Ibidem*, p. 612.

²⁹ În legătură cu acest volum de documente Gheorghe Gorun, ***Contribuții documentare la istoria cărții românești de la începutul secolului al XIX-lea. Tipografia de la Buda (I)***, în *Crisia*, XXV, 1995, p. 283-303, face anumite comentarii și aduce un număr de 23 de noi documente.

Budensis, relatează istoria acesteia din momentul mutării ei împreună cu Universitatea la Buda, până la finele revoluției din 1848-1849. Ultimele trei capitole se referă la activitatea tipografiei până la momentul apariției cărții, respectiv 1977. În capitolul 3, care intră în preocupările noastre, se subliniază, printre altele, felul cum oficina, odată stabilită în noul ei sediu, la Buda, a ieșit de sub tutela bisericii catolice (trebuie amintit că în 1577 ea a fost înființată de către episcopul Telegdi Miklós), intrând sub cea a statului și devenind, totodată, prima tipografie a mișcărilor culturale ale limbilor naționale ale țării, mișcări care au început în perioada iluminismului și a reformelor.³⁰

Cei 400 de ani de la înființarea tipografiei au prilejuit organizarea unui amplu colocviu internațional, intitulat **A budai Egyetemi Nyomda szerepe a kelet-európai népek kulturális, társadalmi és politikai fejlődésében** (*Le rôle de l'Imprimerie Universitaire de Buda dans le développement culturel, social et politique des peuples d'Europe centre-orientale*), ale cărui lucrări au fost tipărite într-un volum numit **Typographia Universitatis Hungaricae Budae, 1777-1848**, editat de Péter Király la Budapesta șase ani mai târziu, în 1983. O serie de studii valoroase semnate de cercetători din Ungaria (Béla Köpeczi,³¹ László Sziklay,³² Éva Ring,³³ Anna Kecskés,³⁴

³⁰ Käfer István, *Az Egyetemi Nyomda négyszáz éve (1577-1977)*, Budapest, Magyar Helikon, 1977, p. 104.

³¹ Béla Köpeczi, *Le rôle de l'Imprimerie Universitaire de Buda dans le développement culturel des peuples de l'Europe centrale et orientale à la fin du XVIII^e et au début du XIX^e siècle*, în *Typographia Universitatis Hungaricae Budae, 1777-1848*, publicat de Péter Király, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983, p. 29-34.

³² László Sziklay, *Les courants idéologiques, littéraires et artistiques dans les publications de l'Imprimerie Universitaire de Buda*, în *Ibidem*, p. 45-51.

³³ Éva Ring, *La diffusion des livres en langues minoritaires par l'Imprimerie Universitaire Royale de Hongrie au début du XIX^e siècle*, în *Ibidem*, 105-111.

Ambrus Miskolczy³⁵ ș.a.), din România (Lajos Demény,³⁶ Mircea Anghelescu³⁷) și din alte țări (Günther Wyrzens³⁸ ș.a.) dezbat diferite aspecte importante referitoare la oficina din marele oraș maghiar de pe Dunăre, cu accent pe limbile diferitelor popoare care au cunoscut un deosebit progres în cadrul acestei instituții. Apariția textelor predominant în limba franceză a facilitat difuzarea pe plan internațional a cărții.

Dintre ideile cele mai importante ale volumului editat de Péter Király spicuum doar câteva: între 1777 și 1848 în cadrul oficinei de la Buda au fost publicate, în 16 limbi,³⁹ 5.500 de titluri; dacă se ține seama de faptul că 4.000 au fost redactate în latină, maghiară și germană, nu se poate tăgădui deloc că vestita tipografie a contribuit în mare măsură la dezvoltarea culturilor naționale ale popoarelor, care înainte nu au avut decât foarte puține publicații în limba maternă; Universitatea și Imprimeria au adoptat o atitudine tolerantă față de diferitele tendințe naționale;⁴⁰ cărțile laice, reprezentând toate ramurile științifice din epocă, sunt pe primul plan, iar atmosfera creată aici de comuniunea intelectualilor diferitelor popoare din cadrul Imperiului au contribuit la pregătirea Revoluției de la 1848;⁴¹ în ansamblul cărții românești vechi, cu limitele între 1508-1830, secția

³⁴ Anna Kecskés, *La production de livres vue en chiffres*, în *Ibidem*, p. 119-130.

³⁵ Ambrus Miskolczy, *op. cit.*, p. 301-307.

³⁶ Lajos Demény, *Le rôle des ouvrages historiques publiés par l'Imprimerie Universitaire de Buda dans le développement de la conscience nationale roumaine*, în *Ibidem*, p. 281-286.

³⁷ Mircea Anghelescu, *L'Imprimerie de l'Université de Buda et les luministes roumains*, în *Ibidem*, p. 287-292.

³⁸ Günther Wyrzens, *Die Bedeutung der «Rusalka Dnistrova» für das nationale Erwachen der Ukrainer in Österreich und Ungarn*, în *Ibidem*, p. 333-338.

³⁹ László Sziklay, *op. cit.*, p. 45.

⁴⁰ Béla Köpeczi, *op. cit.*, p. 33-34.

⁴¹ Lajos Demény, *op. cit.*, p. 281.

românească a tipografiei de la Buda ocupă locul III din punct de vedere cantitativ, după București și Iași.⁴²

Rolul și locul tipografiei românești de la Buda în constelația tipografiilor românești vechi sunt punctate la justa valoare în cărțile de sinteză scrise de Mircea Tomescu, *Istoria cărții românești de la începuturi până la 1918*, București, 1968; Dan Simonescu și Gheorghe Buluță, *Scurtă istorie a cărții românești*, București, 1994.

În teza de doctorat cu titlul *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, coordonată de Prof. Univ. Dr. Nicolae Bocșan și susținută în anul 2000 la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj (publicată în același an la Giula), Maria Berényi abordează în capitolul *Carte și cultură românească la Tipografia Universității din Buda* aspecte privitoare la activitatea tipografiei în discuție, precum: constituirea oficinei, activitatea corifeilor Școlii Ardelene legate de aceasta, autori originari din Banat și Crișana, editorul Zaharia Carcalechi și *Biblioteca românească*, mecenajii ai tipăriturilor, difuzarea cărților românești.

Dintre cercetătorii care, după Revoluția din 1989, s-au aplecat asupra importantei oficine din capitala ungară, redactând studii demne de semnalat, îi mai consemnăm pe Gheorghe Gorun⁴³ și pe Monica Avram,⁴⁴ ambii discutând problema cenzorilor și corectorilor români activi la Buda, precum și pe Ana Maria Roman-Negoi⁴⁵ și Ioan Cristinel Roman-Negoi,⁴⁶ care abordează politica editorială, respectiv problema exportului cultural.

⁴² Ambrus Miskolczy, *op. cit.*, p. 301.

⁴³ Gheorghe Gorun, *Cenzorii români de la tipografia din Buda*, în *Crisia*, XXII, 1992, p. 145-159.

⁴⁴ Monica Avram, *Tipografia românească de la Buda în timpul cenzoratului lui Petru Maior, 1809-1821*, în *Libraria. Studii și cercetări de bibliologie*, IV, 2005, p. 231-246; Idem, *Activitatea tipografiei de la Buda de la începuturi și până la cenzoratul lui Petru Maior*, în *Libraria. Studii și cercetări de bibliologie*, V, 2006, p. 147-172.

⁴⁵ Ana Maria Roman-Negoi, *Priorități politice-priorități editoriale. Tipografia Universității din Buda la începutul secolului al XIX-lea*, în *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” al*

Numeroase sunt cărțile de sinteză dedicate Școlii Ardelene - mișcare ideologică, culturală și politică românească cu caracter iluminist - și iluminismului românesc în general. În aceste cărți de vastă erudiție se discută detaliat modul în care reprezentanții epocii luminilor tratează probleme referitoare la istoria, limba, literatura, filosofia, viața economică, socială, politică, culturală etc. a românilor.

Nicolae Iorga, în *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, vol. II, București, 1969 (ediția I a apărut în 1901) vorbește pertinent despre operele realizate de diferiți reprezentanți ai iluminismului românesc, afirmând, printre multe altele, că tipografia din Buda a devenit cu timpul „un focar de civilizație pentru românii din principate.”⁴⁷

Dumitru Popovici, în mult citata sa carte, *La littérature roumaine a l'époque des lumières*, Sibiu, 1945, declară că Școala Transilvană poate fi numită și Renașterea Transilvană, care de fapt nu aparține doar acestei provincii românești, ci românilor de pretutindeni.⁴⁸ Iluminismul nu este privit ca o mișcare filosofică unitară, din contră, ea se caracterizează printr-o mare varietate de direcții care contrastează viu între ele: materialism, empirism, raționalism, idealism, senzualism. Există însă un anumit spirit al luminilor care circulă prin toate aceste curente și le unifică. Cu alte cuvinte, toate aceste curente sunt străbătute de raționalism. Kant afirma răspicat: „Îndrăznește să știi!” „Îndrăznește să te slujești de propria rațiune!”⁴⁹

Academiei Române, nr. VIII-IX, 2005-2006, p. 59-68; Idem, *Politica editorială a Tipografiei Universității din Buda la începutul secolului al XIX-lea*, în *Țara Bârsei*, An V (XVI), Nr. 5, 2006, p. 56-62.

⁴⁶ Ioan Cristinel Roman-Negoî, *Tipografia de la Buda la granița dintre secolul XVIII și XIX: exportul cultural românesc*, în volumul *Cercetarea și perspectivele digitizării*, editori: Ana Maria Roman-Negoî, Eva Mârza, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2009, p. 312-325.

⁴⁷ Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, vol. II, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1969, p. 265.

⁴⁸ Dumitru Popovici, *La littérature roumaine a l'époque des lumières*, Sibiu, Centrul de Studii și Cercetări Privitoare la Transilvania, 1945, p. 20.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 31-32.

Chiar dacă lucrarea lui Romulus Munteanu, *Contribuția Școlii Ardelene la culturalizarea maselor*, București, 1962, este scrisă în plină epocă comunistă, ea își păstrează valabilitatea ideilor enunțate. Se vorbește despre politica iosefinistă și consecințele ei în Transilvania sau despre Școala Ardeleană și problema răspândirii cunoștințelor științifice în vederea luminării poporului.

Poetul și filosoful Lucian Blaga în cartea sa, *Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, București, 1966, vorbește în cunoștință de cauză despre condițiile istorice în care s-a declanșat iluminismul în Transilvania, despre filosofia luministă iosefinistă, precum și despre corifeii Școlii Ardelene. Pe drept cuvânt, creațiile iluministe sunt numite „cărămizi pentru zidirea lumii,” cărturarii simțindu-se „chemați să pună umărul la zidirea unei lumi în grai românesc. «Lumea» aceasta rămăsese în urmă undeva, în timp ce «lumea» altor popoare era în plin veac «prealuminat». Cărțile, toate cărțile pământului, dacă ar fi fost cu putință, trebuiau scrise și tipărite.”⁵⁰

Volumul lui Alexandru Duțu, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700-1821). Studii și texte*, București, 1968, dezbate probleme ale iluminismului din țările române, cât și din relațiile pe tărâmul tiparului dintre Râmnic și Buda.

Un loc distinct în studierea iluminismului românesc îl ocupă lucrarea lui Aurel Nicolescu, *Școala Ardeleană și limba română*, București, 1971.

Cartea profesorilor Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj, 1972, a fost scrisă într-o perioadă în care regimul comunist făcea anumite concesii în domeniul cultural-științific-artistic. Se arată cum ideile iluministe se întâlnesc deopotrivă la Blaj, Râmnic, Oradea, Sibiu, Arad, București și Iași. Asistăm la o mișcare largă, politică și culturală, care antrenează în aceeași măsură lumea satelor și orașelor transilvănene, „determinând un proces de creație și receptare.”⁵¹

⁵⁰ Lucian Blaga, *Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, București, Editura Științifică, 1966, p. 130.

⁵¹ Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1972, p. 18.

Cărturarii iluminiști au acordat importanța cuvenită înjghebării unei gândiri pedagogice moderne care să desprindă treptat învățământul de caracterul lui fideist, orientându-l spre laicitate și raționalitate. Aceștia vedeau în învățământul național românesc un mijloc care putea duce la realizarea aspirațiilor politice, de emancipare socială și națională a poporului român. Se arată că în această direcție Blajul a devenit „*principalul focar de cultură*” al românilor din Transilvania. Cărturarii Blajului, și nu numai ei, vizau înlăturarea stării de înapoiere a poporului român prin accesul la cultură și lumină. În felul acesta, românii transilvăneni puteau să accedă la obținerea de drepturi egale cu celelalte naționalități. Învățații mai năzuiau ca oamenii de rând să depășească bariera superstițiilor, să cunoască legile firești ale naturii, ajutându-i în acest mod să viețuiască mai bine. Se atrage atenția că educația în familie este deosebit de importantă, că trebuie să existe un respect reciproc între membrii acesteia, iar exemplul personal este demn de urmat.⁵²

Cercetătorul Ion Lungu, în cartea *Școala Ardeleană. Mișcare ideologică națională iluministă*, București, 1978 (ediția a II-a în 1995), definește clar cele două etape principale ale sus-numitului curent. În prima, se elaborează și se afirmă ideologia națională, ale cărei caracteristici „*constau, între altele, în formularea crezului latinist, extremist, pe plan filologic și istoric, cu scopul obținerii de drepturi și libertăți naționale pe calea reformelor de «sus», în folosul emancipării culturale și naționale,*” reforme care trebuiau să vină din partea absolutismului luminat. Cea de-a doua rezidă în faptul că reprezentanții iluminismului românesc „*se apropie tot mai mult de propriul popor, pe care încearcă să-l ridice prin știința de carte, răspândirea cunoștințelor științifice și combaterea superstițiilor, crearea unei literaturi istorice și beletristice în limba națională, traducerea*

⁵² *Ibidem*, p. 214-228; Pompiliu Teodor mai dezbate probleme ale iluminismului românesc în corelație cu cel european și în alte lucrări, dintre care mai cităm doar: *Interferențe iluministe europene*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1984.

unor lucrări filosofice iluministe, dar, mai ales, prin accentul pe care îl pun în tot ceea ce scriu pe trezirea și dezvoltarea conștiinței naționale.”⁵³

Ample analize cu privire la iluminismul bănățean, ai cărui reprezentanți au avut strânse legături cu tipografia din Buda, întâlnim la Nicolae Bocșan: **Contribuții la istoria iluminismului românesc**, Timișoara, 1986.

Un volum care se vrea a fi consacrat în mod special activității oficinei românești din marele oraș maghiar de pe Dunăre este cel al lui Domokos Sámuel (cunoscut ca fiind preocupat de relațiile literare româno-maghiare): **Tipografia din Buda. Contribuția ei la formarea științei și literaturii române din Transilvania la începutul secolului al XIX-lea**, Giula, 1994. După o introducere în care este expus contextul istoric care a favorizat dezvoltarea iluminismului românesc, sunt tratate, rând pe rând, viața și opera celor mai importanți reprezentanți ai curentului care au avut legături cu secția românească a faimoasei tipografii: Samuil Micu, „precursorul științei românești din Transilvania;” Gheorghe Șincai, „cel mai important om de știință al Școlii Ardelene;” Petru Maior, „scriitorul multilateral;” Ioan Molnar-Piuariu, „promotorul culturii române din Transilvania;” Ioan Barac, Vasilie Aaron, Dimitrie Țichindeal, Ion Budai-Deleanu, socotiți ca deschizători de drumuri în ceea ce privește literatura (scrieri originale sau traduceri) din Transilvania; Constantin Diaconovici-Loga, Paul Iorgovici, Radu Tempea, cei ce au înnoit limba; Damaschin T. Bojincă, Ioan Monorai și Vasilie Popp, reprezentanți târzii ai iluminismului ardelean. Conținutul lucrării nu acoperă în întregime titlul formulat de autor. El omite titluri importante din istoriografia românească, exagerând totodată dependența culturii române din Transilvania față de cea maghiară.⁵⁴

⁵³ Ion Lungu, **Școala Ardeleană. Mișcare ideologică națională iluministă**, București, Editura Minerva, 1978, p. 114-115.

⁵⁴ Vezi în acest sens recenzia cărții lui Sámuel Domokos alcătuită de Laura Stanciu și publicată în **Annales Universitatis Apulensis. Series Historica**, 1, 1997, p. 162-163.

Informații utile referitoare la elita care s-a afirmat în perioada iluministă aflăm din **Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900**, București, 1979, realizat de un colectiv de cercetători de la Iași. Pe același segment istoriografic se înscriu și volumele **Istoria literaturii române**, vol. I, București, 1969, al lui George Ivașcu și **Istoria literaturii române de la origini până la 1830**, București, 1977, al lui Al. Piru. O parte din scrierile importante ale reprezentanților iluminismului românesc au fost reproduse de către Florea Fugariu în cele două volume apărute la București în 1983, intitulate **Școala Ardeleană**.

Este de la sine înțeles că, de-a lungul timpului, au fost alcătuite deopotrivă ample și documentate monografii consacrate reprezentanților Școlii Ardelene care au fost cenzori și corectori în cadrul tipografiei de la Buda: Samuil Micu,⁵⁵ Gheorghe Șincai⁵⁶ și Petru Maior.⁵⁷

În sfârșit, dar nu în ultimul rând, mai amintim publicația periodică cu titlul **Școala Ardeleană**, din care au apărut la Oradea, până în prezent, 5 volume ce conțin studii despre personalități ale iluminismului ardelean, despre istoria limbii și a cărții românești vechi sau crâmpoie din istoria ecleziastică și națională ș.a. Faptul că Ioan Chindriș coordonează⁵⁸ aceste

⁵⁵ Serafim Duicu, **Pe urmele lui Samuil Micu-Clain**, București, Editura Sport Turism, 1986; Pompiliu Teodor, **Sub semnul luminilor-Samuil Micu**, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000.

⁵⁶ Mircea Tomuș, **Gheorghe Șincai. Viața și opera**, București, Editura pentru Literatură, 1965; Serafim Duicu, **Pe urmele lui Gheorghe Șincai**, București, Editura Sport Turism, 1983; Ana Maria Roman-Negoi, **Recuperarea unui destin: Gheorghe Șincai, Hronica românilor**, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2009.

⁵⁷ Maria Protase, **Petru Maior-un ctitor de conștiințe**, București, Editura Minerva, 1973; Serafim Duicu, **Pe urmele lui Petru Maior**, București, Editura Sport Turism, 1990; Laura Stanciu, **Biografia unei atitudini: Petru Maior (1760-1821)**, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2003.

⁵⁸ Vol. I (2006); vol. II (2007), Coordonator: Ioan Chindriș; vol. III (2009) și vol. IV (2010), Coordonatori: Ioan Chindriș, Ciprian Ghișa; vol. V (2011), Coordonatori: Ioan Chindriș, Niculina Iacob.

volume nu este surprinzător, dacă ținem seamă că avem de-a face cu un pasionat cercetător al iluminismului românesc cu variatele lui fațete. O bună parte dintre contribuțiile sale din acest domeniu au fost reunite în două volume ample, și anume: *Cultură și societate în contextul Școlii Ardelenne*, Cluj-Napoca, 2001, și *Transilvanica*, Cluj-Napoca, 2003.

Arta grafică a cărților românești imprimate la Buda a suscitât foarte puțin atenția specialiștilor români sau maghiari până în momentul de față. Un început în această direcție este oferit de către Ioan Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, în binecunoscuta lor *Bibliografie românească veche*, în care sunt reproduse câteva gravuri din cărțile de la Buda, consemnându-se uneori și gravorii.

Gh. Oprescu, în *Grafica românească în secolul al XIX-lea*, vol. I, București, 1942, analizează, nu foarte detaliat, uneori doar semnalându-le, xilogravurile, gravurile în metal și litografiile existente în peste 15 cărți, atrăgând atenția asupra însemnătății artistice a acestora și asupra autorilor (atunci când ei semnează), relevând anumite influențe occidentale, explicabile prin poziția geografică pe care o ocupă Buda în arealul european.

Cornel Tatai-Baltă, în cartea sa *Gravorii în lemn de la Blaj (1750-1830)*, Blaj, 1995, a evidențiat faptul că ilustrarea cărților bisericești apărute la Buda cu gravuri în lemn, dar și în metal, se făcea uneori după tipăriturile de la Blaj sau din alte centre tipografice românești. Același autor, în studiul *Reprezentarea Sfântului Ioan Damaschin în Octoihurile românești vechi*,⁵⁹ apelând la metoda comparatistă, discută două dintre cele mai frumoase ilustrații budense. Într-un studiu recent a demonstrat că plăci de lemn gravate la Buda au fost folosite apoi la tipografia din Brașov.⁶⁰

⁵⁹ Cornel Tatai-Baltă, *Reprezentarea Sfântului Ioan Damaschin în Octoihurile românești vechi*, în *Ars Transsilvaniae*, VIII-IX, 1998-1999, p. 245-259; studiul a fost reluat în volumul de autor *Interferențe culturale-artistice europene*, Blaj, Editura Astra, 2003.

⁶⁰ Idem, *Din relațiile de colaborare ale tipografiei de la Brașov cu cea de la Buda*, în *Școala Ardeleană*, V, coordonatori: Ioan Chindriș și Niculina Iacob, Oradea, Editura „Episcop Vasile Aftenie,” 2011, p. 105-114.

La rândul său, Dragoș Morărescu semnaleză existența unor gravori ale căror opere sunt meritorii în cadrul tipografiei de la Buda.⁶¹

Pe parcursul celor 4 ani de studii doctorale (2007-2011), ca urmare a parcurgerii bibliografiei și a investigațiilor întreprinse până în prezent în biblioteci renumite din țară și străinătate,⁶² am reușit să ne facem o idee destul de cuprinzătoare asupra modului în care au fost împodobite cărțile românești apărute în tipografia de la Buda. În acest sens am publicat o carte,⁶³ câteva articole⁶⁴ și mai multe studii.⁶⁵

⁶¹ Dragoș Morărescu, *Xilogravura în cartea românească de la Buda. Xilograful Sfântului Ioan Damaschin*, în *Biblioteca*, nr. 3, 2000, p. 86-87.

⁶² Cercetarea s-a desfășurat în cele mai importante biblioteci din orașele: Cluj-Napoca, București, Sibiu, Alba Iulia, Brașov, Galați, Oradea, Târgu-Mureș, Aiud, Blaj, Budapesta, Chișinău.

⁶³ Anca Elisabeta Tatay, *Tradiție și inovație în tehnica și arta ilustrației cărții românești tipărite la Buda (1780-1830)*, Alba Iulia, Editura Altip, 2010.

⁶⁴ Idem, *Din istoria și arta cărții tipărite la Buda. O reprezentare a lui David*, în *Astra blăjeană*, an XII, nr. 1. (50), 2009, p. 70-71; Idem, *Ilustrațiile Calendarelor lui Ștefan Niagoe (Buda, 1829 și 1830)*, în *Astra blăjeană*, an XII, nr. 2. (55), 2010, p. 45-46; Idem, *Xilogravura „Răstignirea” din Strastnicul de la Buda din 1816*, în *Astra blăjeană*, an XV, nr. 1 (58), martie 2011, p. 55-56.

⁶⁵ Idem, *Incursiune în gravura cărții românești vechi de la Buda, 1780-1830*, în *Danubius*, XXVI, 2008, p. 251-262; Idem, *Gravurile Triodului de la Buda din 1816*, în *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 12/2, 2008, p. 231-243; Idem, *Litografiile din revista „Biblioteca românească” de la Buda*, în vol. *Școala Ardeleană III. 240 de ani de la moartea marelui arhiepiscop și luptător național Ioan Inochentie Micu-Klein, 1768-2008*, coordonatori: Ioan Chindriș și Ciprian Ghișa, Oradea, Editura „Episcop Vasile Aftenie”, 2009, p. 366-375; Idem, *Xilogravurile Mineiilor de la Buda din 1804 și 1805*, în *Apulum*, XLVI, 2009, p. 119-138; Idem, *Gravura în metal din cărțile românești religioase apărute la Buda (1780-1830)*, în vol. *Lucrările sesiunii naționale a doctoranzilor în istorie, Ediția I, Oradea, 22-23 mai 2009*, coordonatori: Mihai D. Drecin, Ioan Horga, Barbu Ștefănescu, Oradea, Editura Universității din Oradea, 2009, p. 258-271; Idem, *Gravura „Roata vieții” din „Calendarul pe 100 de ani” de la Buda din 1814*, în *Libraria*, nr. VIII, 2009, p. 166-176; Idem,

Considerații referitoare la Tipografia de la Buda și cultura din Țara Românească și Moldova, în vol. *Cercetarea și perspectivele digitizării*, coordonatori: Ana Maria Roman-Negoi și Eva Mârza, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2009, p. 297-311; Idem, *Frontispicii și viniete laice gravate în lemn folosite pentru decorarea tipăriturilor românești de la Buda (1780-1830)*, în vol. *Școala Ardeleană IV*, coordonatori: Ioan Chindriș și Ciprian Ghișă, Oradea, Editura „Episcop Vasile Aftenie,” 2010, p. 156-169; Idem, *Viena, Buda, spațiul românesc-rută de circulație a gravurii (1780-1830)*, în *Transilvania*, 11-12/2010, p. 35-41; Idem, *Considerations concerning the Typography of Buda and the Culture from Wallachia and Moldavia*, în *Transylvanian Review*, Vol. XIX, Supliment No. 5: 4, 2010, Editori: Alexandru Simon, Marius Eppel, Loránd Mádly, Tudor Sălăgean, Attila Varga, p. 141-156; Idem, *Imagini din epoca napoleoneană existente în cărțile românești vechi tipărite la Buda (1814-1815)*, în *Transilvania*, 3-4/2011, p. 115-121; Idem, „*Din întuneric la lumină*”: *gravurile din Calendarele lui Ștefan P. -Niagoe, Buda, 1829 și 1830*, în vol. *In memoriam Pompiliu Teodor. Simpozion Internațional. Deva. 9 aprilie 2011*, editori coordonatori: Simion Molnar, Florin Ilieș, Deva, Editura Cetate Deva, 2011, p. 336-347; Idem, *Incursion into the Old Romanian Secular Books Printed in Buda. The Puncheon Print*, în *Transylvanian Review*, vol. XX, No. 2, Summer 2011, p. 34-50; Idem, *The Engravings of Byzantine Tradition from the Old Romanian Books Printed in Buda (1780-1830)*, în *Proceedings of the 22nd International Congress of Byzantine Studies, Sofia 22-27 August 2011*, vol. III, *Abstracts of Free Communications*, Sofia, 2011, p. 282-283; Idem, *A Budán nyomtatott román könyvek metszetei: Ihletődési források és hatás (1780-1830)*, în *Magyarország és a Balkán vallási és társadalmi kapcsolatai Tanulmánykötet Ohridi Szent Naum halálának 1100. évfordulója emlékére*, Szerkesztette: Doncsev Toso, Menyhárt Krisztina, H. Tóth Imre, Budapest, Bolgár Kulturális Fórum, 2011, p. 210-220, fig. 9-18; Idem, *Reprezentările xilografate ale Sfântului Ioan Damaschin din Octoihurile de la Buda (1811, 1826) cu surse de inspirație din Moscova, Kiev, Râmnic și Blaj*, în *Școala Ardeleană*, V, coordonatori: Ioan Chindriș și Niculina Iacob, Oradea, Editura „Episcop Vasile Aftenie”, 2011, p. 115-126; Idem, *Incursion into the Engravings of Byzantine Tradition from the Old Romanian Books Printed in Buda (1804-1816)*, în *Brukenthalia. Romanian Cultural History Review. Supplement of Brukenthal. Acta Musei*, 1st year, No. 1, 2011, p. 51-56; Idem, *Gravurile în*

Deși gravorii maghiari sau de alte naționalități, ale căror nume se întâlnesc în cărțile românești vechi de la Buda, au fost studiați, mai mult sau mai puțin, de către istoriografia maghiară, gravurile lor din cărțile mai sus amintite nu apar consemnate nicăieri în aceste scrieri. Cu alte cuvinte, ei sunt artiști cunoscuți, dar activitatea lor legată de cărțile românești de la Buda este neexplorată.

Respectivii gravori sunt consemnați în dicționare enciclopedice de artă străine, precum cel întocmit de Ulrich Thieme și Felix Becker, *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart* (*Lexicon universal al artiștilor plastici, din antichitate până în prezent*), 37 de volume, Leipzig, 1907-1950, sau maghiare, ca de pildă Szendrei János, Szentiványi Gyula, *Magyar képzőművészek lexikona. Magyar és magyarországi vonatkozású művészek életrajzai a XII. századtól napjainkig* (*Lexiconul artiștilor plastici maghiari. Biografiile artiștilor maghiari și ale celor originari din Ungaria din secolul XII și până în zilele noastre*), Első kötet (Volumul I), Budapest, 1915; *Művészeti lexikon, Építészet / Szobrászat / Festészet / Iparművészet* (*Lexicon de artă, Arhitectură/ Sculptură/ Pictură/ Artă decorativă*), 2 volume, Budapest, 1935 sau *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* (*Lexicon de istoria culturii maghiare*), I, Budapest, 2003.

Alte cărți de istoria artei cu informații utile, dar de multe ori sumare, despre gravori mai semnează: Lyka Károly, *Magyar művészet (1800-1850). A táblabíró világ művészete* (*Artă maghiară (1800-1850). Arta în lumea asesorilor de la curtea de apel*), Budapest, [1922]; Nagy Zoltán, *A magyar litográfia története a XIX. században* (*Istoria litografiei maghiare în secolul al XIX-lea*), Budapest, 1934; Pataky Dénes, *A magyar rézmetszés története. A XVI. századtól 1850-ig* (*Istoria gravurii maghiare. Din secolul al XVI-lea până în anul 1850*), Budapest, 1951; Gerszi Teréz, *A magyar kőrajzolás története a XIX. században* (*Istoria litografiei maghiare în veacul al XIX-lea*), Budapest, 1960; Rózsa György, *Grafikatörténeti tanulmányok: fejezetek a magyar vonatkozású grafikai ábrázolások múltjából* (*Studii de istoria*

metal din cartea lui I. H. Kampe, „Descoperirea Americii”, Buda, 1816, în *Libraria*, nr. X, 2011, p. 176-187.

graficii: capitole din trecutul reprezentărilor grafice de sorginte maghiară), Budapest, 1998.

Aflându-ne la sfârșitul acestui periplu istoriografic, precizăm că nu s-a dorit o abordare exhaustivă a subiectelor, ci doar atingerea principalelor direcții preconizate, respectiv acelea legate de istoria cărților românești vechi tipărite la Buda; de conținutul lor și de mesajul transmis din punct de vedere istoric, lingvistic, literar ș.a. sub înrâurirea benefică a iluminismului; de gravurile cărților în discuție și de gravorii care le semnează.

**Requiescat in pace.
Necrologuri din colecțiile Bibliotecii „Teleki - Bolyai”**

WEISZ ZSIDÓNIA
*Biblioteca Județeană Mureș
Biroul Colecții Speciale. Biblioteca „Teleki - Bolyai”*

Abstract

Requiescat in Pace. Obituaries in the „Teleki - Bolyai” Library Collections

The Teleki - Bolyai Library owns a huge amount of obituaries, printed between 1783-1976. Even though the primary aim of these documents was to commemorate the death of someone, the data included in them can be used for several types of research.

The first part of the paper focuses on the presentation of the obituary, as a source-type, and of the collection held in the above-mentioned library. The second part of the paper presents the process of elaboration of an Excel table, which facilitates the work of researchers and librarians, and also allows the preservation of the printed document.

Keywords: *obituary, database, Teleki - Bolyai Library, biographies, Transylvania*

Pe lângă volumele de mare valoare bine-cunoscute publicului, rafturile Bibliotecii „Teleki-Bolyai” din Târgu-Mureș adăpostesc o bogată colecție de foi volante, cum ar fi diferitele tipuri de afișe, invitații și anunțuri tipărite și scrise de mână. O colecție aparte printre aceste documente o reprezintă necrologurile adunate într-o perioadă de peste 200 de ani.

Studiul de față se concentrează asupra prezentării colecției de necrologuri, fără însă a fi o prezentare a morții ca fenomen social, sau o analiză a discursurilor propriu-zise. Lucrarea se structurează pe două părți. Prima constă în prezentarea necrologului ca tip de document, respectiv în analiza scurtă a colecției de documente din fond. Cea de a doua secțiune descrie procesul de prelucrare al fondului și baza de date în sine, cu explicații practice privind folosirea acesteia.

*

Conform definiției din DEX, necrologul este un „discurs, articol cu caracter funebru în care de obicei sunt relevate calitățile morale și valoarea socială a unei persoane decedate de curând.”¹ Deși par destul de bizare, documentele cu chenarul negru - în special cele din secolul al XIX-lea, sau și mai vechi - nu sunt doar simple imprimare prin care se anunță decesul cuiva. Oratorica fastuoasă și complexitatea informațiilor cuprinse în aceste tipărituri oferă informații prețioase pentru cei interesați de literatura religioasă, respectiv istoria socială.

Moartea,² ca ultima dintre stațiile vieții umane, a fost sărbătorită cu fast încă din cele mai vechi timpuri. Astfel, pe lângă recuzita de bază - și anume coșciugul - apar noi și noi componente ale spectacolului funebru: catafalcul, hainele de doliu, jerbele, piatra funerară și anunțurile mortuare.

În secolele precedente, predicile funerare și necrologurile scrise în onoarea defunctului erau destinate în exclusivitate aristocrației. Cu trecerea timpului însă și burghezia dornică de reprezentare a descoperit această practică,³ astfel ele au început să fie produse în masă.

Odată produsă, trecerea în neființă a unei persoane se cuvenea a fi anunțată publicului. Informația de bază - bineînțeles pe lângă vestea tristă -

¹ www.dexonline.ro/definitie/necrolog. Accesat ultima dată pe 04. 04. 2012.

² Despre moarte și percepția sa vezi Arnold Toynbee (ed.), *Men's concern with Death*, New York, McGraw-Hill, 1969; Philippe Ariés, *L'homme devant la mort*, Paris, Le Seuil, 1977; Idem: *Images de l'homme devant la mort*, Paris, Seuil, 1983; Lakner Judit, *Halál a századfordulón*, Budapest, História, MTA TTI, 1993; Michel Vovelle, *La mort et l'Occident de 1300 à nos jours*, Paris, Bibliotheque Illustree Des Histoires, 1983; Grancea, Mihaela - Dumitran, Ana (eds.), *Discursuri despre moarte în Transilvania secolelor XVI-XX*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2006.

³ Lakner Judit, *Halál a századfordulón*, Budapest, História, MTA TTI, 1993, p. 88.

era data și locul înmormântării, pentru ca cei dornici să poată participa.⁴ Alte informații interesante cuprinse în documente se refereau la circumstanțele morții, meritele și eventualele funcții ale defunctului, respectiv date despre familie. Designul și textul necrologurilor a fost modelat de stima de sine, stilul epocii și cel personal, posibilitățile financiare ale urmașilor, respectiv apartenența la o anumită confesiune sau grup etnic.

Din compararea textelor reiese că în foarte multe cazuri necrologurile erau tipărituri preformulate, care puteau fi comandate de la serviciile de pompe funebre, alături de celelalte accesorii necesare înmormântării, iar familiei îndoliate îi rămânea numai introducerea datelor personale ale defunctului, respectiv distribuirea acestor foi.

Necrologurile din Biblioteca „Teleki-Bolyai” sunt inventariate în Fondul Bolyai, între cotele Bq-1786 și Bq-1814. Dintre acestea, exemplarele cuprinse între cotele Bq-1786 și Bq-1811 aparțin de așa-zisul fond vechi de anunțuri mortuare, colecționate de fostul Colegiu Reformat din Târgu-Mureș. Aceste poziții sunt aranjate în ordine alfabetică, fiecărei litere îi corespunde o cotă diferită. Bq-1810 adună necrologurile foștilor profesori ai Colegiului Reformat din oraș. La Bq-1811 s-au inventariat alte 369 de exemplare mai vechi (publicate înainte de anii 1960), provenind din donații. Cota Bq-1812 (circa 1.000 numere) conține mai multe dosare ce cuprind necrologurile membrilor familiei Teleki, respectiv ale foștilor colegi, dubletele, și câteva sute de anunțuri noi (emise după anii 1960).

Numărul Bq-1813 cuprinde necrologurile donate Bibliotecii „Teleki - Bolyai” de către Láni Oszkár.⁵ Majoritatea acestor 197 de documente o reprezintă anunțurile mortuare ale membrilor familiei, iar restul ale diferitelor personalități locale. Láni nu a avut descendenți. Cota Bq-1814

⁴ O parte semnificativă dintre necrologuri au fost trimise prin poștă, la care - conform obiceiului - se aștepta ca recipientul să răspundă prin scrisoare sau cu trimiterea cărții de vizită.

⁵ Láni Oszkár (1888-1953), compozitor, pianist. Despre viața lui vezi *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon, III. Kh - M*, ed. Dávid Gyula, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1994, p. 324.

conține 73 de documente coligate, toate fiind trimise episcopului reformat Szász Domokos, respectiv soției acestuia.

Colecția de necrologuri se îmbogățește constant prin donații. Aceste noi achiziții sunt inventariate la cota Bq-1812 și (alături de Bq-1813 și 1814) urmează să fie introduse într-un tabel Excel.

Baza de date și folosirea acesteia

La începutul anului 2009 a început prelucrarea necrologurilor existente în posesia Bibliotecii „Teleki - Bolyai.” În decurs de aproape un an, autoarea lucrării a reușit să introducă un număr de 2.706 de tipărituri (și anume cotele Bq-1786-1811) într-o bază de date, ele reprezentând așa-zisa colecție de anunțuri mortuare vechi ale Bibliotecii „Teleki - Bolyai.” Necesitatea acestei lucrări a fost determinată pe de o parte de numeroșii cercetători dornici să aibă acces la colecție, iar pe de alta de dorința de a facilita orientarea și regăsirea informației în colecție.

Necrologurile - contrar cărților, care sunt menite să servească un public larg - nu sunt produse pentru a fi răsfoite de numeroase ori și de multe persoane. De aceea, nici calitatea hârtiei, nici cea a vopselei nu este considerabilă, documentele fiind astfel predispuse degradărilor mecanice și chimice. Baza de date contribuie semnificativ la păstrarea stării optime a exemplarelor originale, fiindcă documentul propriu-zis intră în contact direct cu cercetătorul numai în cazuri excepționale.

Baza de date este importantă și din motive de eficacitate. Cum regulamentul intern al bibliotecii nu permite acordarea unui număr ridicat de documente unui cititor, în același timp, documentul electronic le oferă posibilitatea de căutare nelimitate. Astfel, atât cercetătorul, cât și bibliotecarul economisesc timp semnificativ.

După consultarea cu colegii, s-a decis folosirea tabelului Excel ca metodă de lucru, fiindcă acest program permite prelucrarea unui număr ridicat de documente și ajută la obținerea rapidă a informației solicitate de cercetător. În cazul în care utilizatorul nu este familiarizat cu operațiile

executate în Excel are posibilitatea de a consulta mai multe cursuri on-line.⁶ Structura tabelului a fost creată în așa fel încât informațiile să fie ușor de urmărit.

Datele prelucrate au fost introduse în celule, acestea fiind aranjate pe rânduri și coloane.⁷ Celulele pot fi copiate sau mutate cu ușurință și se pot edita oricând. În cazul în care utilizatorul dorește să găsească o anumită informație, cu folosirea comenzii *Ctrl+F* și introducerea numelui sau a termenului căutat, se ajunge direct la acel termen sau la lista cu rezultate.⁸

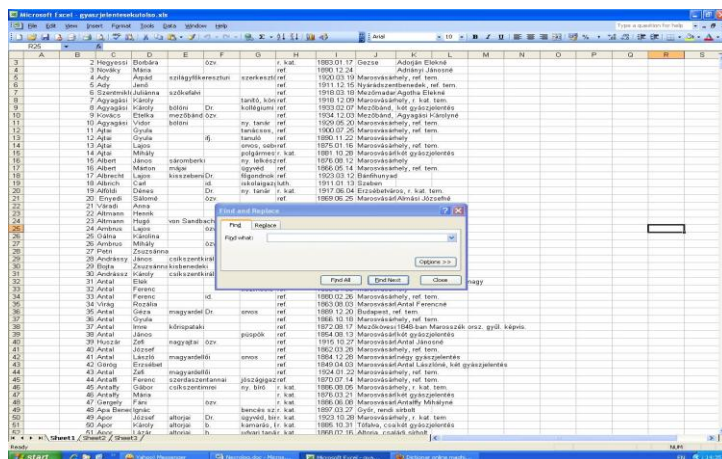


Fig. 1. Căutarea în baza de date

⁶ <http://www.ecursuri.ro/cursuri-online/excel-prin-exemple> sau <http://www.baycongroup.com/el0.htm>. Accesat ultima dată pe 11 aprilie 2012.

⁷ *Rows*, respectiv *columns*, în cazul în care utilizatorul folosește programul Excel în engleză.

⁸ De exemplu, dacă cineva dorește să afle câte persoane de confesie unitariană se găsesc în baza de date, poate introduce în câmpul de căutare prescurtarea **unit.**, după care ajunge la o listă de 52 de rezultate. Însă, cum în baza de date sunt introduse și cimitirele în care persoanele au fost înmormântate, pe această listă de 52 de poziții apar și cimitirele unitariene, prescurtarea lor fiind **unit. tem** (unitarius temető). Introducem ca termen de căutare **unit. tem**, primim 3 rezultate. Eliminând aceste trei cimitire, ajungem la numărul unitarienilor din baza de date, și anume 49 de persoane.

Întrucât la categoriile titluri, funcții și religie s-au folosit anumite abrevieri, pentru a facilita căutarea în baza de date, cercetătorilor le este asigurată o listă cu toate prescurtările folosite.⁹

Tabelul Excel în care au fost introduse datele prelucrate este structurat pe 11 coloane, prima celulă din fiecare coloană menționând tipul de informație conținută. Primele două coloane, denumite *sorszám* (număr de ordine), respectiv *régi jelzet* (cota veche) indică numărul de ordine al necrologului propriu-zis în baza de date, respectiv numărul prin care documentul se regăsește pe rafturile bibliotecii.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N
1	Sorszám	Régi jelzet	Név	Keresztnév	Előnevek	Címek	Funkció/hr	Felek:zet/v	Elhalálozás	Temetés he	Megjegyzések			
2		1	Abus	János			lelkész, sz.ref.		1815.08.06	Nagynyed				
3		2	Hegyessi	Borbára	özv.		r. kat.		1883.01.17	Gezse	Adorján Elekné			
4		3	Nováky	Mánia			ref.		1890.12.24		Adriányi Jánosné			
5		4	Ady	Árpád	szilágyfőkeresztúr	szerkesztő.ref.			1920.03.19	Marosvásárhely, ref. tem.				

Fig. 2. Tipurile de informații introduse în baza de date

Următoarele patru coloane - *név* (nume), *keresztnév* (prenume), *előnevek* (atribute nobiliare), *címek* (diferite titluri) - adună informații legate de numele și statutul defunctului. Numele de familie sunt aranjate în ordine alfabetică, femeile măritate fiind menționate la litera cu care începe numele de familie al soțului.¹⁰ Menționarea atributelor este justificată de faptul că un procent semnificativ dintre persoanele studiate a fost de statut nobiliar. Totodată, acest detaliu poate fi folositor în deosebirea persoanelor cu același nume.

⁹ Vezi la anexe.

¹⁰ Aranjat astfel de bibliotecarii Colegiului Reformat.

Categoria *Funkció/bivatal* (Funcții) este una dintre cele mai interesante coloane din tabel. Întrucât prezintă domeniul de activitate al defuncților, găsim o gamă largă de ocupații. Printre sutele de preoți, profesori, medici, ofițeri și avocați, apar și meserii mai puțin importante. Printre persoanele decedate găsim și autorități locale, savanți, monarhi, autorități eclesiastice și copii.

În ceea ce privește confesiunile, acestea sunt prezentate în coloana *Felekezet/Vallás* (Confesii/Religii). Toate confesiunile din Transilvania sunt reprezentate în baza de date. Cum se prezintă și în Fig. 3, cele mai multe necrologuri provin de la persoanele de religie reformată (1.222 exemplare, 45%) și catolică (796 exemplare, 29%). Luteranii (56 exemplare), unitarienii (49 exemplare), izraeliții (28 exemplare), greco-catolicii (34 exemplare) și ortodocșii (4 exemplare) reprezintă un procentaj mult mai scăzut. 517 exemplare (19% din totalul documentelor) nu menționează apartenența defunctului la o anumită confesiune.

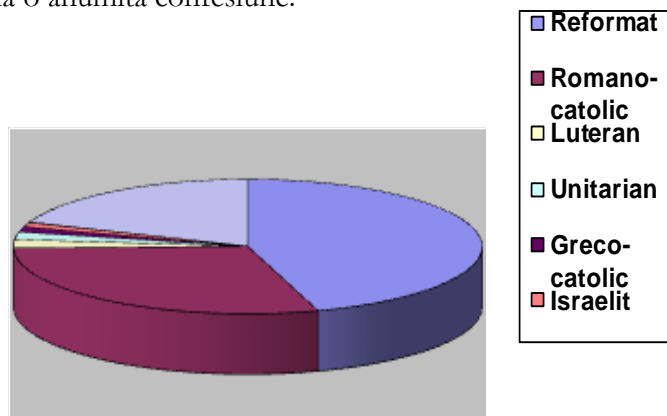


Fig. 3. Repartizarea necrologurilor pe confesiuni

În următoarea coloană (*Elhalálozás dátuma*) apare data la care defuncții au fost înmormântați, în formatul AAAA.LL.ZZ. Chiar dacă necrologul nu menționează data morții, ziua ceremoniei de înhumare ne poate ajuta la stabilirea acesteia.

Locul înmormântării (*Temetés helye*) apare în majoritatea documentelor studiate. O altă informație importantă care se menționează în legătură cu cimitirele este apartenența acestora la o anumită confesiune.

În coloana *Megjegyzések* (Observații) au fost introduse informațiile suplimentare conținute de necrologuri, cum ar fi de exemplu dacă avem și exemplare scrise de mână, dublete sau cauza decesului. Pe lângă târgumureșeni, găsim un număr ridicat de persoane care erau din alte orașe, ceea ce asigură bazei de date varietatea geografică. În această categorie intră rude ale mureșenilor, soldați și ofițeri decedați în timpul războaielor mondiale și profesori din alte colegii reformate. Este interesant faptul că în colecție apar și cadre didactice care au predat la licee¹¹ aflate la mare distanță de Târgu-Mureș și de Colegiul Reformat. Acest fenomen se poate explica prin faptul că profesorii din localități diferite erau membri ai acelorași asociații și se cunoșteau. Colegiile din Regatul Maghiar țineau o legătură destul de strânsă, iar în cazul în care un profesor deceda, anunțul mortuar era trimis fiecărui colegiu reformat din Regat.

Perioada acoperită de documentele studiate este destul de largă. Primele exemplare provin din secolul al 18-lea,¹² cel mai timpuriu fiind cel al baronesei Bethlen Krisztina, decedată la data de 22 aprilie 1783 la Sângiorgiu de Pădure.¹³ Documentul cel mai recent (Bq- 18../ 1885/a) este dedicat medicului Steinmetz Márer Éva, înmormântată la 5 septembrie 1976 în cimitirul evreiesc din Târgu-Mureș.

¹¹ Biblioteca „Teleki - Bolyai” deține necrologuri din marea majoritatea a orașelor din fostul Regat Maghiar.

¹² 8 exemplare, toate aparținând aristocraților.

¹³ Documentul cu nr. 2556.

Fig. 4.
Repartiția
necrologurilor pe
decenii

Segment temporal	Nr. decese	Procentaj
? - 1800	9	0,33 %
1801-1810	12	0,44 %
1811-1820	25	0,92 %
1821-1830	56	2,06 %
1831-1840	83	3,06 %
1841-1850	74	2,73 %
1851-1860	105	3,88 %
1861-1870	205	7,57 %
1871-1880	236	8,72 %
1881-1890	588	21,72 %
1891-1900	209	7,72 %
1901-1910	176	6,50 %
1911-1920	427	15,77 %
1921-1930	218	8,05 %
1931-1940	126	4,65 %
1941-1950	50	1,84 %
1951-1976	19	0,70 %
necunoscut	88	3,25 %

În ceea ce privește limba necrologurilor, din cele 2.706 de documente, 2.685 de exemplare sunt scrise în limba maghiară, 13 în limba germană, iar alte 8 în limba română. Limba latină este reprezentată numai prin scurte citate sau lozinci, folosite în cazul mai multor necrologuri catolice din prima parte a secolului al XIX-lea. Se găsesc și necrologuri bilingve (în limbile maghiară și română), respectiv un caz în care la moartea unei anumite persoane s-au tipărit două necrologuri cu text diferit, unul în limba maghiară, altul în limba română.

Concluzii

Colecția de necrologuri deținută de Biblioteca „Teleki - Bolyai” este semnificativă din mai multe puncte de vedere. În primul rând numărul ridicat de exemplare păstrate asigură un fond consistent pentru diferite

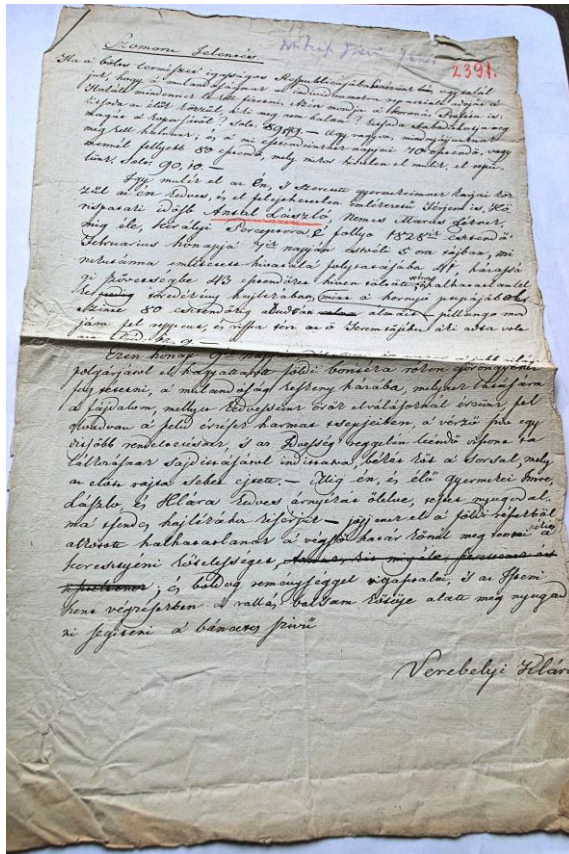
tipuri de cercetare. Cum anunțurile mortuare nu se păstrează mult timp de către cei care le primesc, aceste documente (în special cele emise în secolele precedente) sunt destul de rare. Astfel, prelucrarea acestor materiale este și mai justificată.

Baza de date nu servește numai drept material informativ pentru a facilita munca cercetătorilor, respectiv a bibliotecarilor, ci totodată are funcția de registru inventar. Întrucât în registrul principal se menționează doar numărul de documente inventariate la cota respectivă, tabelul Excel oferă o imagine mult mai clară asupra materialului deținut de bibliotecă. Tabelul permite totodată protejarea fondului propriu-zis, fiindcă documentele originale nu intră în contact cu eventualii factori de degradare.

Eficacitatea cu care se regăsește informația solicitată de cercetător este un alt beneficiu asigurat de baza de date. Datele cuprinse pot fi folosite în mai multe scopuri. De exemplu, cei interesați de istoria locală pot găsi informații importante pentru editarea unei cronologii locale sau a unui lexicon al personalităților din Târgu-Mureș. Cercetătorii care se ocupă de studierea ritualului de înmormântare sau de cimitire au și ei posibilitatea de a găsi date folositoare muncii lor. Istoria mentalităților, antropologia, teologia, sau genealogia sunt alte discipline care pot profita din folosirea informațiilor din tabel.

Anexa. Lista prescurtărilor folosite

- b. = *báró* = *baron*
cs. = *császári* = *imperial*
Dr. = *doktor* = *doctor*
főgimn. = *főgimnáziumi* = *gimnazial*
evang. = *evangélikus* = *evangelic*
g. kat. = *görög katolikus* = *greco - catholic*
gr. = *gróf* = *conte*
id. = *idős* = *senior*
ifj. = *ifjú* = *junior*
izr. = *izraelita* = *izraelit*
képv. = *képviselő* = *deputat*
kir. = *királyi* = *regal*
legid. = *legidősebb* = *cel mai în vârstă*
legifj. = *legifjabb* = *cel mai tânăr*
m. kir. = *magyar királyi* = *regal maghiar*
ny./nyug. = *nyugalmażott* = *pensionat*
luth. = *luteránus* = *luteran*
orsz. gyűl. = *országgyűlési* = *dietal*
ort. = *ortodox*
özv. = *özvegy* = *văduv*
ref. = *református* = *reformat*
r. kat. = *római katolikus* = *romano-catholic*
tb. = *táblabíróşági* = *tabla regală*
tem. = *temető* = *cimitir*
unit. = *unitárius* = *unitarian*
v. = *városi* = *orăşean*



Necrologul lui Antal László
senior din 1828

Bibliografie selectivă:

- ❖ Bq-1786 – Bq-1814.
- ❖ **Romániai Magyar Irodalmi Lexikon, III. Kh – M**, ed. Dávid Gyula, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1994
- ❖ Lakner Judit, **Halál a századfordulón**, Budapest, História, MTA TTI, 1993.
- ❖ **Excel. Ghid de inițiere**, Oradea, Editura Universității din Oradea, 2003.

**Un *Arhieraticon* manuscris din secolul al XIX-lea aflat în colecțiile
Bibliotecii Sfântului Sinod**

Arhim. dr. POLICARP CHIȚULESCU
Biblioteca Sf. Sinod
București

Abstract

*An Manuscript *Arhieraticon* of the XIXth Century from the Holy Synod Library*

The manuscript we are studying is the artistic creation of the Princess Maria Sturza (the daughter of Ion Ghica, the writer).

The volume has an interesting cover, made of silver, adorned with many enamel medallions. The manuscript is a missal used by bishop and it was copied and adorned with thumbnails in 1897, as a gift for Silvestru Bălănescu, the Bishop of Huși (+1900), at his 60th anniversary.

The manuscript was given to the Holy Synod Library by the Patriarch Justinian, at his anniversary from February 22nd 1966.

Keywords: *liturgy, service book for bishop, Maria Sturza, Synodal Library Bucharest*

Colecțiile speciale din patrimoniul Bibliotecii Sfântului Sinod conțin un fond bogat de manuscrise vechi, cu texte în limbile utilizate de cultura și cultul românesc ortodox de-a lungul secolelor, de la întemeierea Mitropoliei Țării Românești, din anul 1359 și până în secolul al XX-lea. Cultul și cultura sunt două realități care au izvorât una din cealaltă. Setea de frumos și de perfecțiune, dorul după Dumnezeu l-au făcut pe creștinul smerit să se exprime în slove meșteșugite de inimă, cântec, pictură, sculptură, dar, mai ales, i-a mobilizat forțele pentru a-l face cunoscut cât mai multora, pe Mântuitorul lumii, Arhierul cel Mare, Domnul nostru, Iisus Hristos. Nu am fi putut discuta astăzi de frumusețea liturghiei, de rolul ei transfigurator, sfințitor, dar și unificator din viața poporului român, nu am fi avut

slujebnice și liturghii, manuscrise ori tipărite, dacă Iubirea lui Dumnezeu, Întropată în Fiul, nu Se jertfea pentru curățirea și reînfrumusețarea lumii cu chipul nou, strălucitor pe care Dumnezeu i l-a insuflat la creație.

Cum era de așteptat, textele patristice și cele liturgice sunt din punct de vedere numeric, dar și valoric, cel mai bine reprezentate. Referindu-ne la manuscrisele liturgice, constatăm că ele au fost niște instrumente vii, deosebit de utilizate, care au avut menirea de a servi atât la strană (ceasloave, mineie, octoihuri), cât și slujitorilor sfântului altar, diaconi, preoți și episcopi (molitfelnice, liturghiere, arhieraticoane). Dintre acestea din urmă amintim: **Rânduiala Liturghiei și a hirotoniei**, scrisă pe pergament, în limba slavonă, în secolul al XV-lea, liturghiere din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea în limbile slavonă și română. Cu excepția manuscrisului slavon din veacul al XV-lea, care, evident, servea unui episcop care săvârșea hirotonii, celelalte texte pe care le deținem, pentru slujba arhierescă, au fost copiate abia în secolul al XIX-lea: de pildă, **Arhieraticonul**¹ (copiat în 1833 de către Rafail monahul, de la mănăstirea Căldărușani) conține rânduiala hirotesilor și a hirotoniilor, dar și alte servicii divine pe care le săvârșește episcopul, în afară de sfânta liturghie. Unele slujbe oficiate de episcop au fost întocmite în fascicule aparte, ca de pildă, **Sfințirea bisericii**.² Probabil, pentru faptul că episcopul slujea după liturghierul preoțesc, deși slujba cu arhieriu are un tipic mai solemn, **Arhieraticonul** propriu-zis, cum îl cunoaștem astăzi, a apărut mult mai târziu, iar în limba română a fost complet abia în veacul al XX-lea. Deci, el nu va conține decât foarte târziu și slujba sfintei liturghii arhieresti, cu tot tipicul corespunzător.

În tradiția manuscrisă a liturghiei creștine, cele mai vechi texte păstrate³ includ slujba sfintei liturghii (în care este menționat adesea numai

¹ Bibl. Sf. Sinod, Ms. I 89.

² Bibl. Sf. Sinod, Ms. II 125; II 201.

³ Avem în vedere **Evhologhionul** de tradiție egipteană, al episcopului Serapion de Thmuis (sec. al IV-lea, Codicele 149 de la Marea Lavră, Muntele Athos) sau celebrul Codice **Barberini graecus 336** din a doua jumătate a secolului al VIII-lea; manuscrisele de la Muntele Sinai precum și cele de la Muntele Athos

preotul), căreia i se alătură uneori diataxe (rânduiele) necesare în pastorația episcopală: hirotonii, consacări de biserici, sfințirea Mirului, volumele devenind *liturghiere arhieresti*.

Liturghiile de pe teritoriul țării⁴ noastre, denumite *Liturghie* sau cu termenul slav de *Slujebnic*, erau alcătuite în mai toate cazurile, tot pentru preoți (în zilele noastre, la finalul unor astfel de volume, au fost trecute îndrumări tipiconale pentru slujba cu arhieriu, dar tot pentru uzul preoților, pentru a ști ce gesturi liturgice să facă atunci când oficiază alături de un episcop)⁵. Necesitatea unui volum special pentru arhieriu l-a determinat pe mitropolitul Moldovei, Dosoftei, ca la finele *Liturghiei* sale, imprimate la Iași în 1679 și în 1683, să adauge și *rugăciunea sfințirii antimiselor* (slujbă care se face exclusiv de către episcop, ca garant al Ortodoxiei și al comuniunii cu Biserica Universală). Sunt cunoscute și unele slujebnice arhieresti,⁶ volume împodobite cu miniaturi, cum este manuscrisul trilingv *Slujebnicul*

sau de la Marile Meteore includ numeroase exemplare de liturghiere destul de timpurii, din veacul VII și până mai aproape de noi, în cel de-al XVIII-lea. Dar dintre acestea, extrem de puține erau dedicate special, uzului arhieresc, dar niciunul nu conține liturgia cu tipicul pentru slujba cu arhieriu. A se vedea cataloagele de manuscrise: *Iera Moni ke Arhiepiskopi Sina, Ta Nea Evrimata*, Atena, 1998; Sot. N. Kallas, *Ta ikonographimena tou Agiou Orous*, Tesalonic, 2008; *Iera Moni Megalou Meteorou, Cheirographi, Kodikes*, Trikala, 2007 etc.

⁴ Istoria liturghierului/arhiericonului nu constituie obiectul cercetării de față, ci dorim să facem doar unele precizări care urmăresc evoluția *Liturghierului arhieresc* și explică situația manuscrisului de care ne ocupăm, de aceea ne-am și limitat la a studia, în cazul tipăriturilor, doar exemplarele existente în Biblioteca Sfântului Sinod.

⁵ Acest lucru s-a întâmplat din inițiativa episcopului-vicar, Roman Stanciu Ialomițeanul. Rânduiala aceasta a fost introdusă la sfârșitul *Liturghierului*, după 1978 (edițiile anterioare din 1937....1974, 1977 nu o au). Ea apare, însă, în edițiile din anul 1987, 1995, 2000 etc.

⁶ Unele sunt anterioare veacului al XVII-lea, dar nici ele nu au tipicul slujirii liturghiei de către arhieriu, ci doar rugăciunile liturghiei, iar la final au adăugate doar unele ierurgii și Taine pe care le săvârșește episcopul cu diferite ocazii: sfințiri de biserici, hirotonii, hirotesii.

mitropolitului Ștefan, de la Biblioteca Academiei Române (Ms. rom. 1790) sau Ms. 1216 BAR Cluj.

Strădaniile de traducere din grecește și de corectare a cărților de cult, din primele decenii ale secolului al XVII-lea, aparținând mitropolitului Petru Movilă, vor contribui și la alcătuirea unui **Liturghier**, cu rânduiala sfintei liturghii și a altor slujbe (care la nevoie, după cum se observă în manuscrise, era adaptat tipicului arhieresc)⁷. Se știe că pe foile de titlu ale cărților tipărite cu binecuvântarea mitropolitului Petru se menționa fidelitatea preluării după Tradiția și Tipicul athonit și al Marii Biserici a Constantinopolului, a cărei stavropighie era Lavra Pecerska, unde se tipăreau aceste cărți.⁸ Se cunoaște, de asemenea, că textele liturgice cuprinse în unele volume grecești imprimate la Veneția au fost preluate și traduse în slavonă în centrele tipografice din Moscova, Kiev, Lvov etc., la care s-au adăugat observații și completări cu tentă scolastică apuseană (catolică) din partea învățaților kieveni (formați la școlile teologice din Apus). După aceste traduceri la

⁷ Este cazul **Slujebnicului trilingv**, Ms.1790 de la Biblioteca Academiei Române. Cu toate că în Țările Române **Liturghierul** fusese tipărit încă din 1508, fiind tradus din grecește în slavonă de către Patriarhul Eftimie de Târnovo, tipăriturile moviliene și cele care le vor urma în alte tipografii slave vor influența într-o pondere mai mare cărțile de cult românești, în speță **Liturghierul**, la traducerea lor în limba română. În momentul în care limba română a fost încurajată pentru utilizarea ei în cult, cărțile liturgice de la Kiev, Lvov și Moscova erau mai recente, mai numeroase și mai accesibile românilor decât **Liturghierul lui Macarie**; chiar edițiile românești ale **Liturghiilor** lui Dosoftei (1679; 1683) s-au sprijinit pe texte slavone; așa se justifică și prezența în fondul de carte al Vechii biblioteci a Mitropoliei Ungrovlahiei, azi la Biblioteca Sfântului Sinod, a unui însemnat număr de tipărituri din secolul al XVII-lea, imprimate în centrele tipografice slave amintite.

⁸ A se vedea eruditele observații al doamnei prof. dr. Zamfira Mihail, în studiile: **Considerații privind textul slav al manuscrisului românesc 1790 și Introducere în studiul comparat al manuscriselor liturgice slave din Biserica Ortodoxă Română (sec.XVII)**, în volumul: **Manuscris trilingv, preliminarii la o editare**, București, Paideia, 2010.

„mâna a doua” au fost preluate în limba română și unele din textele noastre liturgice. Faptul va fi îndreptat abia de Antim Ivireanul care, în traducerea principalelor cărți de cult în română, s-a orientat în mod special după cărțile grecești după cum se indică, de pildă, în notița tipografică a *Evhologhiului* de la Râmnic din 1706.

Biblioteca Sfântului Sinod deține un *Arhieraticon* tipărit la Moscova, în 1760, cu binecuvântarea Sfântului Sinod (161+20 pag.); acesta conține rânduiala liturghiei și tipicul ei arhieresc, foarte asemănătoare celor care se slujesc azi în Biserica Ortodoxă Română, lor li se adaugă rugăciunile hirotoniilor, hirotesiiilor și un sinaxar. Unele replici sunt chiar în limba greacă, dar transcrise cu litere chirilice, ceea ce ne trimite cu gândul la surse (manuscrite?) grecești, în timp ce *Arhieraticonul* grecesc⁹ (59 pag.), imprimat la inițiativa mitropolitului Mitrofan al Nyssei în tipografia lui Antonio Vortoli la Veneția, în 1714, cu cheltuiala Sfântului voievod Constantin Brâncoveanu, are cele trei liturghii cu succesiunea firească a rugăciunilor, fără indicații de tipic, acestora adăugându-li-se și alte slujbe: hirotesii, hirotonii, sfințirea bisericii¹⁰ etc.

Primul *Arhieraticon* tipărit la noi este cel de la Rădăuți, în 1745, „cu osteneala și toată cheltuiala, episcopului Iacob al Rădăuților.” Tipicul este în limba română, scris cu roșu, la fel și formulele de consacrare a celui ce se hirotonește, iar rugăciunile sunt în limba slavonă. Titlul cărții este *Liturghie a Sfântului Ioan Zlatoust cu mila lui Dumnezeu, acum întâi tipărită în tipografia Sfintei Episcopii a Rădăuțiului*.¹¹ (În folio de 38 pagini, cu roșu și negru). După cum se observă, titlul nu vorbește nimic despre

⁹ E. Legrand, *Bibliographie Hellénique*, vol. I, Paris, 1918, p. 117. Menționăm că această tipăritură este catalogată de Legrand ca rarissimă.

¹⁰ În 1643 a fost imprimat la Paris *Arhieraticonul*, 750 pagini, în greacă și latină, cu multe comentarii ale lui Isac Haberti, teolog latin. Din titlu aflăm că a fost inspirat după *Rânduiala slujirii patriarhului*, conform Tipicului Marii Biserici a Constantinopolului. Ph. Iliou, *Prostikes stin elliniki bibliographia*, A, Atena, 1973, p. 85.

¹¹ I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia Românească Veche*, vol. II, București, 1910, p. 87.

rânduiala arhierescă și totuși volumul conține liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur, cu tipicul pentru arhieru (prima liturghie pentru arhieru imprimată la noi) și rânduiala pentru celelalte servicii divine pe care le oficiază un episcop: hirotesii, hirotonii, sfințirea antimiselor.

Primul **Arhiericon** cu textul doar în limba română este cel de la Blaj, imprimat în 1777:¹² „*tâlcuit de pre limba elinească pre limba rumânească carele cuprinde în sine toată slujba arhierescă acum întâi tipărită cu blagoslovenia D.D. mitropolit Grigorie Maer în sfânta Mitropolie în Blaj, în anul de la mântuirea lumii 1777, de Petru Popovici Râmnicianul tipografu*” (44 pag.). Totuși, nici acest volum nu este complet, deoarece el nu conține rânduiala sfințelilor liturghii, ci doar ierurgii și unele Sfinte Taine pe care le oficiază episcopul, în diferite împrejurări.

Abia la sfârșitul secolului al XIX-lea a fost înființată o comisie, în cadrul Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, cu sarcina de a traduce din limba greacă **Arhiericonul**. Acest lucru s-a realizat cu osteneala episcopului Partenie Clinceni, titularul scaunului Dunării de Jos (mai târziu, mitropolit al Moldovei), care a și publicat lucrarea în 1890, la Tipografia Cărților Bisericești. La finalul acestui volum a fost atașat pentru prima oară **Tipicul Serviciului Arhieresc, în zilele de sărbători mari** (p. 65-79), alcătuit de episcopul Silvestru Bălănescu al Hușilor. Acest tipic conține doar indicațiile privitoare la gesturile, mișcărilor pe care trebuie să le facă episcopul la slujba Privegherii și la sfânta liturghie (împreună cu arhidiaconii și preoții co-slujitori). Nu sunt redată rugăciunile liturgice (ca în **Liturghier**), ci doar începuturile.

Ulterior, în 1925 a fost tipărit la Cernica, în volum de sine-stătător: **Tipicul serviciului arhieresc în zile de sărbători mari, de smeritul episcop al Hușilor, Silvestru Bălănescu** (25 pag.). Acest vlădică studiasse la Academia Duhovnicească de la Kiev și cunoștea bine limba rusă (și slavonă) și probabil că s-a inspirat pentru tipicul lucrat de el din lucrările slave existente până atunci. Mai târziu, episcopul Roman Ialomițeanul a întocmit tipicul slujbei cu arhieru, „*după tradiția de la Mănăstirea Cernica și cea*

¹² *Ibidem*, p. 219.

de la Catedrala Patriarhală din București.”¹³ Acest tipic a fost așezat la sfârșitul **Liturghierului**, dar a inspirat și noile ediții ale **Arhieraticonului**, care conțin, pe lângă rânduiala tipiconală, și rugăciunile în întregime.

Prezentarea manuscrisului

Manuscrisul pe care urmează să-l prezentăm este opera artistică a principesei Maria Sturza (fica scriitorului Ion Ghica), căsătorită cu George A. Sturza (fiul lui D. A. Sturza, proprietarul domeniului de la Miclăușeni).¹⁴

Volumul de față are o ferecătură deosebită, din argint, împodobită cu multe medalioane din email. Lucrarea a fost dăruită Bibliotecii Sfântului Sinod de către Patriarhul Justinian, la aniversarea sa din 22 februarie 1966 - după cum citim pe ștampila cu cerneală violet, aplicată pe unele file.

Pe foaia de titlu găsim înscrisele următoare: „*Dumnezeieștile liturghii pentru serviciul arhieresc scrise în al XXXI-lea an al domniei Regelui României Carol I cu binecuvântarea și sub conducerea Prea Sfințitului Episcop al Hușilor D. D. Silvestru Bălănescu, de Maria Gheorgie A. Sturza, născută principesa Ion Ghica. În Castelul Miclăușeni. Județul Roman. 1897.*”

Textul manuscrisului este în limba română, cu alfabet de tranziție, în care, uneori, aceleași cuvinte prezintă o grafie diferită.

După cum citim pe foaia de titlu, principesa a alcătuit volumul cu știința și sub îndrumarea episcopului Silvestru Bălănescu al Hușilor (+1900). Motivul întocmirii unui astfel de **Arhieraticon** împodobit îl constituie aniversarea a 60 de ani de viață de către episcopul amintit. De altfel, în

¹³ A se vedea nota 5.

¹⁴ Principesa Maria Sturza a mai împodobit și alte lucrări; la Biblioteca Academiei Române se păstrează o **Carte de rugăciuni**, tot de la sfârșitul sec. al XIX-lea (Ms. Rom. 762), cu 21 file, dar și un **Album de poezii** (Ms. rom. 2879), din 1889, cu 42 file ilustrate și copiate, în cea mai mare parte, de ea; tot în acest volum, unele poezii sunt cu autograful poetului V. Alecsandri. cf. G. Ștrempel, **Catalogul manuscriselor românești**, vol. I (1978), II (1983), București. De asemenea, în muzeul Mănăstirii Agapia se păstrează un alt frumos manuscris, **Acatistul Acoperământului Maicii Domnului**, copiat și ilustrat de Maria Sturza între 1912- 1913.

centrul copertei IV este aplicat un frumos medalion oval, în email, cu portretul destinatarului, pe marginea căruia este scris cu albastru, ca un fel de colofon: „*Silvestru Bălănescu, episcop Hușilor, în vârstă de 60 de ani: scrisu-s-a această carte de către principesa Maria G. Sturdza.*” Dacă luăm în considerare anul 1897, înscris pe foaia de titlu, când manuscrisul a fost gata, și faptul că episcopul avea atunci 59 de ani, înseamnă că principesa l-a terminat cu un an înainte de aniversarea acestuia.

Manuscrisul are 23 file, fiecare filă fiind de fapt un carton colorat de dimensiunile 37,5 x 25,8 cm. Între file a fost atașată câte o coală de calc cu menirea de a proteja textul și desenele care îl împodobesc. Filele sunt numerotate cu cerneală neagră dar, după scris, nu de către principesă; o parte din numere au dispărut cu ocazia legării manuscrisului, când i-au fost ajustate marginile.

Numărul de rânduri, ca și așezarea textului în pagină, variază în funcție de chenarul sau desenul care le împodobește. Întâlnim 29 de rânduri pe pagină (f. 6^v), dar și 41 (f. 9^v).

Am numit manuscrisul *Arhieraticon* dat fiind faptul că el a fost destinat slujirii unui arhieru. Însuși titlul manuscrisului vorbește despre *Dumnezeieștile liturghii pentru serviciul arhieresc*.

Cercetând și analizând rânduiala liturghiilor de aici, constatăm că sunt cuprinse liturghia sfântului Ioan Hrisostom și a Sf. Vasile cel Mare; în schimb, lipsesc aproape cu desăvârșire indicațiile tipiconale, așa încât nu avem în față decât stricta succesiune a rugăciunilor pe care le citește slujitorul la Sfânta liturghie și răspunsurile corului; așadar, nu putem vorbi nici de un *Liturghier* propriu-zis și nici de un *Arhieraticon*, doar dorința autoarei și cea a comanditarului îndreptățesc numele de *Arhieraticon*.

Comparând textul manuscrisului nostru cu cel al mai multor ediții tipărite ale *Liturghierului*, am constatat că principesa Maria Sturza a copiat rugăciunile celor două liturghii, a Sfântului Ioan Gură de Aur și a Sfântului Vasile cel Mare, din *Liturghierul* tipărit la București în 1887, la Tipografia Cărților Bisericești. Unele forme de cuvinte prezente în anumite rugăciuni ne indică și utilizarea ediției *Liturghierului* apărut în anul 1895, tot la Tipografia Cărților Bisericești.

Conținutul manuscrisului:¹⁵

f.1^r: foaia de titlu (redată la pag. 5), este căptușită la interior cu mătase crem;

f.2^r: *Dumnezeiasca liturgie a celui între sfinți, părintelui nostru Ioan Chrisostom, Arhiepiscopul Constantinopolei* (inițiala conține portretul bust al sfântului ierarh amintit; versoul filei este și el dublat cu mătase);

f.3^r: *Rugăciunea punerii înainte*,¹⁶

f.3^v: *Ecfonisul: Că ție se cuvine...*;

f.4^r: *Rugăciunea Antifonului al 3-lea*;

f.4^v: *Archiereul citește în taină rugăciunea cântării întreit sântă*;

f.5^r: *Rugăciunea înaintea Evangheliei*;

f.5^v: *Archiereul: Rugăciunea pentru cei chemați...*;

f.6^r: *Ecfonisul: Că ție se cuvine...*;

f.6^v: *și neschimbat te-ai făcut om* (este continuarea rugăciunii din timpul cântării heruvicului de pe fila 6^r);

f.7^r: *După punerea Dumne(z)deștilor Daruri pe sânta masă, urmându-și diaconul ectenia, Archiereul zice această rugăciune...*;

f.7^v: *Archiereul se ro(a)gă în taină...*;

f.8^r: *Dubul tău cel sânt și de mare cuviință mărirea ta*;

f.8^v: *Archiereul se ro(a)gă: Încă aducem ție această slujbă...*;

f.9^r: *Archiereul se ro(a)gă: Pentru ca să fie celor ce se vor cuminica, spre trezirea sufletului, spre ertarea păcatelor...*;

f.9^v: *Încă aducem...*;

f.10^r: *Ecfonis: Și ne dă nouă cu o gură și o inimă a mări și a cânta...*;

f.10^v: *Archiereul se ro(a)gă încet: Mulțumim ție, Împe(ă)rate, nevăd(z)utule...*;

f.11^r: *Diaconul zice cu glas mare...*;

f.11^v: *Archiereul ecfonis: Că Tu ești sântirea noastră ... iar la finalul paginii: sfârșitul Dumned(z)eeștii Liturgii a Sântului Ioan Chrisostom*;

¹⁵ Vom reda numai incipiturile.

¹⁶ Este vorba despre rugăciunea care încheie prima parte a **Liturghiei Proscomidia**, care constă în pregătirea pâinii și a vinului pentru a fi sfințite în Trupul și Sângele Mântuitorului Iisus Hristos.

f.12^r: *Dumnezeiasca Liturgie a celui între sâni Părintelui nostru, Vasilie cel Mare, Arhiepiscopul Chesariei din Capadocia*, versoul filei este dublat cu mătase crem;

f.13^r: *Rugăciunea punerii înainte;*

f.13^v: *Ecfonis: Că ție se cuvine;*

f.14^r: *Ecfonis: Că bun și iubitoriu;*

f.14^v: *Corul: Amin: Sânte Dumnezeule;*

f.15^r: *Rugăciune mai înainte de Evanghelie;*

f.15^v: *Ecfonis: Ca și aceștia împreună cu noi;*

f.16^r: *Apoi ecfoniusul: Ca sub stăpânirea Ta;*

f.16^v: *Arhiereul citește această rugăciune în taină;*

f.17^r: *Sus să avem inimile;*

f.17^v: *Și iarăși: Cu aceste fericite puteri, Ste(ă)pâne, iubitoriule de oameni;*

f.18^r: *Și viețuind El în lumina ace(a)sta, dându-ne porunci de mântuire;*

f.18^v: *Arhiereul plecându-și capul, se ro(a)gă în taină;*

f.19^r: *Arhiereul binecuve(ă)ntând cu mâna ame(ă)ndouă Sânte, d(z)ice;*

f.19^v: *Cari doresc re(ă)sbo(a)ie, dăruiește lor adâncă și stătătoare pace;*

f.20^r: *Apoi cu glas: Înte(î)i pomenește Do(a)mne...;*

f.20^v: *(primind noi) partea Sântelor tale să ne unim cu Sântul Trup și Sânge al Christosului Te(ă)u;*

f.21^r: *Ecfonis: cu darul și cu îndurările* (această filă este căptușită pe verso cu mătase crem);

f.22^r: *Apoi preotul (i)eșind, citește rugăciunea amvonului la finalul filei: Sfârșitul Dumned(z)eeștii Liturgii a Marelui Vasilie*-această filă are și ea versoul căptușit cu mătase crem;

f.23 albă, iar pe versoul ei a fost lipit forțașul cu mătase crem.

Decorația manuscrisului

Privind acest **Arhieraticon** din punct de vedere estetic, ar trebui să ne îndreptăm atenția către două paliere diferite:

1. legătura volumului, coperta și ilustrația ei;
2. miniatura filelor interioare.

Din punct de vedere al ilustrației¹⁷ textului liturghiilor, putem afirma că este dominată de prezența simbolului *vegetal*.

Pe alocuri, vrejurile vegetale sunt presărate de *elemente zoomorfe hibride* (de tip *dragon, dragon înaripat* etc.).

Pe viitor se vor continua cercetările cu privire la decorația acestui manuscris, contextualizându-o, prin integrarea ei în preocupările estetice ale finelui de secol XIX. Astfel, elementele care decorează manuscrisul ar trebui privite în legătură cu *revival*-ul formelor de tip gotic, în ceea ce, arhitectural, se numește stilul neo-gotic. Castelul de la Miclăușeni se integrează perfect acestui curent care a avut două etape majore, plasate cronologic la finele secolului XVIII și la sfârșitul secolului XIX.

Privind însă castelul de la Miclăușeni și filele miniaturate ale ***Arhieraticonului*** de Maria Sturza, este limpede că sunt coerent similare stilistic și se integrează în aceleași structuri estetice.

Presupunem că în privința decorației textului, principesa Maria Sturza s-a inspirat din lucrările imprimate în Apus, în secolul al XIX-lea, contemporane ei. Acestea, la rândul lor, preiau miniaturi cu personaje și chenare cu vegetație abundentă, luxuriantă, din vechile manuscrise medievale realizate în scriptoriile occidentale. Observăm asemănări mari între podoabele textului din ***Arhieraticon*** și lucrarea ***L' imitation de Jésus-Christ***, apărută la Paris în 1856, în celebra casă de editură a lui Leon Curmer.

Între sursele de inspirație ale principesei s-ar mai putea număra și cartea ***Les Evangiles des dimanches et fêtes de l'année***, tipărită la Paris, în 1864. Ambele cărți sunt cunoscute pentru elegantele miniaturi, reproduse în cromolitografie.¹⁸

¹⁷ Toate miniaturile din manuscris sunt semnate discret M.S. (Maria Sturza).

¹⁸ Nu am reușit încă, să ajungem la Biblioteca Arhiepiscopiei Romanului, în custodia căreia a intrat Biblioteca lui D. A. Sturza, adăpostită, odinioară la Miclăușeni. Fondul de carte a fost donat Bisericii în vremurile tulburi din 1944 de către fiica principesei, Ecaterina Cantacuzino. Despre biblioteca lui D. A. Sturza, cunoscută în epocă pentru valoarea ei, a scris episcopul Melchisedec Ștefănescu al

Revenind la ilustrația manuscrisului supus studiului, precizăm acum, doar câteva elemente:

Textul **Liturghiei Sf. Ioan Hrisostomul** este dominat de **elemente florale**, precum *garofița* (simbol al iubirii și fidelității), *lăcrămioara* (simbol al purității și fecioriei, dar și al lacrimilor Fecioarei Maria în momentul în care privește în sus spre cruce, unde era răstignit Iisus. Interesant este faptul că lăcrămioara apare și în scena **Judecății din urmă**, în Ierusalimul ceresc, ca element indispensabil din preajma Tronului Fecioarei, din centrul cetății).

Textul liturghiei este ornate și cu *margarete*, *anemone*, *albăstrele*, *narcise* și *flori de măceș*. Menționăm că florile de măceș sunt simbol pentru cele cinci răni ale lui Iisus Hristos și au o simbolică înrudită cu cea a anemonei, care sugerează sângele lui Iisus.

Liturghia Sf. Vasile cel Mare este ilustrată cu flori de *nu mă uita* și ca fruct, de *cireșe*. Se știe că cireșul vine din Antichitate, având o simbolică cu totul aparte, datorată proprietăților sale curative. Este o plantă care intră în simbolică creștină drept un arbore ce sugerează virtuțile cardinale.¹⁹

Copertile manuscrisului au dimensiunea 39x28 cm; filele se adăpostesc într-o superbă ferecătură metalică montată pe tăblii groase de carton, îmbrăcat în catifea vișinie. Pe coperta I se găsesc treisprezece medalioane executate în email vienez, inegale ca mărimi. În partea superioară a copertei I sunt dispuse nouă medalioane: șase sunt așezate două câte două, iar trei în coloană, între cele 6.

Primele 2 medalioane, care îi înfățișează pe sfinții Iacov și Grigorie sunt circulare și au diametrul 4,5 cm. În centrul copertei se găsesc alte 2 medalioane ovale, cu diametrul de 8 cm, înfățișându-i pe cei mai importanți „autori” de liturghie: Sfinții Ioan Gură de Aur și Vasile cel Mare, iar în

Romanului, care a și publicat în 1885, cercetarea sa. O explorare a vechiului fond sturzan ar putea oferi detalii prețioase despre sursele de inspirație ale artistei. În plus, deținem informații că ar mai exista câteva manuscrise miniaturate de principesă și dăruite bisericilor din regiune.

¹⁹ Adresez mulțumiri doamnei conf. dr. Ileana Stănculescu pentru observațiile făcute în legătură cu descrierea decorației manuscrisului.

partea inferioară a copertei sunt reprezentați sfinții arhidiaconi Ștefan și Lavrentie. Între aceste șase medalioane cu portrete sunt așezate, după cum am amintit, alte trei cu diametrul de 3,5 cm, 2,5 cm și 3 cm, acestea înfățișează: un porumbel (Sf. Duh), un disc și un potir (care trimit la sfânta liturghie, fiind sfintele vase în care se sfințesc pâinea și vinul, în Trupul și Sângele Mântuitorului Iisus Hristos), iar ultimul medalion arată o cruce cu postament. Printre aceste medalioane sunt presărate floricele albastre emailate, așezate pe un fond metalic de cruci stilizate decupate, printre care se întrezărește catifeaua. Remarcăm și niște bumbi vișinii dispuși simetric pe întreaga suprafață a copertei.

La cele patru colțuri ale copertei se găsesc alte patru medalioane pătrate de dimensiunea 4 x 4 cm cu serafimi cu șase aripi, cu chip de copil.

Pe coperta III a fost lipit un carton pictat cu elemente vegetale stilizate, în centrul cărora se află un blazon cu inițialele: *S.B.H.*, aparținând episcopului Silvestru Bălănescu al Hușilor. Acest carton pictat este încadrat de o margine, tot de mătase, care căptușește forzațul.

Coperta IV: pe fondul de catifea vișinie este aplicat în centru un medalion în email de 11,5 cm lungime, cu chipul episcopului Silvestru Bălănescu al Hușilor, cu camilafcă pe cap, cu baston chiriarhal în mâna dreaptă, având la gât crucea, engolpionul și alte distincții primite în viață. Portretul este înconjurat de inscripția colofon, redată la pagina 5. Patru piciorușe de argint aurit încadrează medalionul comanditarului, iar cele patru colțuri ale copertei au aplicat câte un chenar de argint aurit cu serafimi cu chip de copil. Elementele metalice de pe copertele I și IV, la fel și emailurile, sunt ștanțate indescifrabil.

Închizătorile, două la număr, sunt realizate cu o precizie demnă de un mare bijutier, din metal galben (alamă) și au gravate pe ele flori.

Tranșele manuscrisului sunt aurite iar filele sunt cusute; capitalbandul este bine păstrat iar cotorul cărții, îmbrăcat și el în metal, are aplicate elemente decorative metalice emailate, cu nervuri false, din argint aurit.

Câteva imagini din manuscris au fost publicate în lucrarea ***Manuscrise din Biblioteca Sfântului Sinod***, tipărită la București, în anul

2008, la Editura Basilica a Patriarhiei Române, sub îngrijirea autorului acestui studiu.

Manuscrisul prezentat exprimă năzuința și necesitatea resimțită de ierarhi de a avea o carte care să cuprindă, ad-integrum, slujbele arhieresti, începând cu sfânta liturghie și încheind cu hirotoniile și celelalte servicii specifice misiunii episcopale.²⁰ El se încadrează în galeria operelor de artă, pentru frumusețea podoabelor sale, dar pune în lumină preocupările artistice și măiestria doamnelor intelectuale de altădată și, nu în ultimul rând, bunele relații dintre vechile familii românești și ierarhia superioară a Bisericii, prin consistenta lor pregătire culturală și activitate pastorală.

²⁰ Acest deziderat s-a împlinit abia în 1993, când a fost publicată prima ediție completă a *Arhieraticonului* (Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române), în timpul Preafericitului Patriarh Teoctist, prin osteneala unei comisii la nivel de Sinod, formată din ÎPS Nicolae, Mitropolitul Banatului, episcopul Roman Stanciu, arhim. Bartolomeu Anania etc.

**Cărți românești vechi tipărite la Buda aflate în colecțiile Bibliotecii
„Teleki-Bolyai” din Târgu-Mureș**

*Dr. MONICA AVRAM
Biblioteca Județeană Mureș
Dr. FLORIN BOGDAN
Muzeul Etnografic Reghin*

Abstract

*Old Romanian Books Printed in Buda from the Collections of „Teleki-Bolyai” Library
from Târgu-Mureș*

„Teleki-Bolyai” Library from Târgu-Mureș is a documentary library par excellence, one of the most important institutions of profile from Romania. Initially established by the private library of count Teleki Sámuel, it were also added to it throughout time other book funds: the fund of the Reformed College, the fund of the Roman-Catholic Gymnasium, the fund of the Franciscan monastery from Călugăreni or the funds of the Protestant gymnasiums from Cristuru Secuiesc and Orăștie.

From the point of view of the Romanian books printed in Buda and part of the collections of the Mureș library, we are dealing with 27 printed books (including here also the six books printed in Pest), representing 21 titles, both laic works and works debating religious themes; there are also titles belonging to the Transylvanian School.

Keywords: *Teleki Library, Buda, Pest, old Romanian book, Petru Maior*

Biblioteca „Teleki-Bolyai” din Târgu-Mureș este una dintre cele mai importante instituții de profil din România, o bibliotecă documentară prin excelență. Constituită, inițial, din biblioteca particulară a contelui Teleki Sámuel, acesteia i s-au adăugat de-a lungul timpului și alte fonduri de carte: fondul Colegiului Reformat, fondul Gimnaziului Romano-Catolic, fondul mănăstirii franciscane de la Călugăreni sau fondurile Gimnaziilor protestante de la Cristuru Secuiesc și Orăștie.

Astăzi, biblioteca găzduiește un număr de peste 200.000 de volume de carte, între care se află incunabule, cărți rare, cărți românești vechi și manuscrise de o deosebită valoare. Cartea românească veche prezentă în fondurile Bibliotecii „Teleki-Bolyai” însumează un număr de 179 de titluri, reprezentând 227 de exemplare de carte. Din punctul de vedere al interesului manifestat de noi în materialul de față, referitor la cărțile românești tipărite la Buda aflate în colecțiile bibliotecii mureșene, avem de-a face cu un număr de 27 cărți tipărite (incluzând aici și cele 6 cărți tipărite la Pesta), reprezentând 21 de titluri.

Cea mai veche tipăritură de Buda care se regăsește în Biblioteca „Teleki-Bolyai” din Târgu-Mureș este un exemplar al lucrării lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (Buda, 1805),¹ exemplarul fiind complet, legat în piele și se află într-o stare de conservare bună. Cartea nu prezintă însemnări manuscrise, însă în interiorul copertei față are aplicat ex-librisul contelui Teleki Sámuel: *Ex Bibliotheca Sam. S.R.I. Com. Teleki de Szék*, volumul făcând parte din fondul original Teleki.

Interesantă este și lucrarea lui George Constantin Roja, *Cercetări asupra românilor de dincolo de Dunăre* (Pesta, 1808),² lucrare tipărită în limbile germană și greacă (ediție bilingvă), fiind una dintre primele încercări de sinteză a istoriei aromânilor. Cartea este completă, aflându-se într-o stare de conservare bună. Exemplarul provine din fondul original Teleki, prezentând în interiorul copertei față ex-librisul acestuia: *Ex Bibliotheca Sam. S.R.I. Com. Teleki de Szék*.

Lucrările de seamă ale membrilor Școlii Ardelene nu lipsesc din bogata colecție a bibliotecii târgumureșene; astfel întâlnim două exemplare

¹ Cota: To - 1413/c; BRV II, nr. 687, p. 464-466. Informații despre acest exemplar și la Carmen Munteanu, *Cărțile Școlii Ardelene în colecțiile fondului Teleki-Bolyai al Bibliotecii Județene Mureș*, în *Libraria*, III, 2004, p. 39.

² Cota: To - 3476 b/ coll 1; BRVII, nr. 753, p. 537-538.

din lucrarea lui Petru Maior, *Didahii* (Buda, 1809).³ Ambele exemplare sunt colligate cu *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morți* (Buda, 1809).⁴ Primul colligat⁵ provine dintr-un anticariat din Târgu-Mureș, fiind achiziționat în anul 1966, partea cu *Propovedaniile* având, la pagina 111, un ex-libris: *Nicolau Moldovan*. Ambele lucrări sunt întregi, în stare de conservare bună. Cel de-al doilea colligat⁶ prezintă volume întregi, în stare de conservare bună, provenind din Biblioteca Colegiului Reformat din Sighetu Marmației. Partea cu *Didahiile* prezintă și câteva note manuscrise, în interiorul copertei: *Senioris Basilius Tivadar onorandum, Lipcsey Antonii mpria* (litere latine). De asemenea, pe foaia de titlu există o altă însemnare care ne oferă prețul la care a fost achiziționată cartea în anul 1811: [...] 10 Rft. 1811.

Lucrarea de căpătâi a lui Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* (Buda, 1812)⁷ se regăsește, de asemenea, în două exemplare. Primul dintre acestea⁸ are lipsă paginile 203, 204, 335-338, având o stare de conservare satisfăcătoare; volumul a fost achiziționat dintr-un anticariat din București, în anul 1961. Prezintă numeroase însemnări manuscrise. În interiorul copertei față este următoarea însemnare: *La Borsec am dat pentru cai 4 f[florini]. La [...] Gitrâu [Ditrâu?] [...] 13* (litere chirilice), urmată de un text în limba maghiară: *Egy font szalam 24 x 3 kenyér [...] 54 x [...]*.

În continuare, avem o însemnare care plasează volumul în prima jumătate a secolului al XIX-lea la Abrud (județul Alba): *În anul 1831 17 zile august dimineața la 5 ceasuri au fost la Abrud potop de cătră Negrileasa hotarul Buciumilor cât au fost jumătate de oraș în primejdie, au rupt garduri, căsi, grajduri iară în partea de cătră vale toate grădinile le-au noroit și prin căși s-au băgat și multă pagubă*

³ BRV III, nr. 766, p. 10-12. A se vedea și Carmen Munteanu, *op. cit.*, p. 42.

⁴ BRV III, nr. 765, p. 6-10.

⁵ Cota: 29.256 / coll. 1-2.

⁶ Cota: 08815 coll. 1-2.

⁷ BRV III, nr. 809, p. 57-61. A se vedea și Carmen Munteanu, *op. cit.*, p. 42.

⁸ Bo - 20.725

au făcut. S-au scris în Abrud anul ziua mai sus sămnată Antonie Cutean (litere chirilice). Însemnările continuă și pe foaia de gardă 1: *Dintră cărțile lui Vasilie Raț (litere chirilice). Șardu Parochia întoarsă. 1836 - suflete s-au aflatu 1025 în anul 1865 (litere latine). Această Istorie iaste a mea cel mai jos iscălit și am cumpărat-o cu bani drepți 36 arginți [...] de la Jurca Evu din Valea Albă la anul [1]845 Șard au[gust] anno 1845 Vasilie Raț, cantor unit Nemes Sze[mion] (litere chirilice). Demitrie A. (litere latine).*

Pe verso-ul foii de gardă găsim o altă însemnare foarte interesantă: *Însămnarea stațiilor din Abrud că când la anul 1827 am călătorit la Viena sau Beci: Abrud, Zlagna, Tüüș, Aiud, [...] Torda, [...], Cluj, Giläu, Banfi Huniad, Ciucea, Răcătău, Borodul Mare, Aleaşdul, Tileacul, Oradea Mare [...] Arcandul, [...] Varad, Kartrag oraș, Kis Uj Szálás, Török Sz Miklos, Solnok aici am trecut Tisa pe pod stătător, Abony, Czegléd de aici începe [...] Piliș [?] aici au omorât groff Belesznai pe tatăl la care i-au luat capul în Peci, Pest, Buda aici m-am scăldat în feredeu de marmoră, Neszmély aici se află vin bun, Szöny aici am trecut Dunărea pe pod zburător la Komarom, Pojony aici am trecut Dunărea pe pod făcut pe 52 de luntre, Neidorf, Nennburg aici în fabrica duhanului, Altenburg [...], Viena Bets numai să ai bani mulți poți mânca și a te plimba prin Prater, Șonbrun, Luxenburg, Auguste Grădini Împărătești [...] dar de un ceas 1 f[lorin] (litere chirilice). Pe foaia de titlu mai întâlnim două posibile însemne de proprietate a cărții: *Enea Bota paroh protopop. Dr. Karleș (litere latine).**

Cel de-al doilea exemplar al *Istoriei* lui Petru Maior⁹ este incomplet, lipsesc paginile 337-338, se află în stare de conservare bună, provenind dintr-un anticariat bucureștean, fiind achiziționat în anul 1963. Conform însemnărilor manuscrise, cartea a circulat în arealul județelor Hunedoara și Mureș [?]. În interiorul copertei față avem un însemn de proprietate: *Ioann Herlia paroh (litere latine), urmat de un altul pe foaia de gardă 1: Gheorghe Drutășiu cantor la Chiber 1836 (litere chirilice), localitatea putând fi identificată ca fiind Chiherul de Jos sau Chiherul de Sus (jud. Mureș). Personajul din prima însemnare mai apare și pe foaia de gardă 2: Ex libris Iohannis Herlia Dis-unittus Parochus in Paro Felkenyér in iahre Ch. 843 monaty May am 12 ten (cu*

⁹ Cota: 21641.

litere latine) - localitatea a fost identificată ca fiind Vinerea (județul Hunedoara).

O altă carte care a fost tipărită la Buda și a ajuns în fondurile bibliotecii din Târgu-Mureș este și **Viața și pildele lui Esop** (Buda, 1812).¹⁰ Exemplarul este complet, având o stare de conservare bună, fiind achiziționat dintr-un anticariat din București în anul 1970. Pe verso-ul foii de titlu prezintă următoarea însemnare manuscrisă: [...] Prin porunca [...] cu no. 1600 se face cunoscut [...] pentru găsierea a doi arestați ce au fugitu de la temnița Giurgiului și găsiindu-să să [...] în bună pază la [...] spre punere la cale ca acum să trimiță răspunsul de [...] 1834 nov. 31 (litere chirilice).

În două exemplare s-a păstrat și lucrarea lui Costin Toma, **Observări asupra statisticei lui Swartner Márton** (Pesta, 1812).¹¹ Primul exemplar¹² este colligat cu lucrarea lui George Constantin Roja, **Cercetări asupra românilor de dincolo de Dunăre** (Pesta, 1808), fiind un exemplar complet, cu o stare de conservare bună, ce provine din fondul original al contelui Teleki, conform ex-librisului de pe copertă: *Ex Bibliotheca Sam. S.R.I. Com. Teleki de Szék.* Cel de-al doilea exemplar¹³ este, de asemenea, complet, în stare de conservare bună, provenind din biblioteca Liceului Romano-Catolic din Târgu-Mureș.

De același autor este și următorul titlu tipărit la Pesta, **Discuție cu „Vaterländische blätter”** (Pesta, 1812),¹⁴ lucrare în limba latină, prezentă tot în două exemplare. Primul exemplar¹⁵ este complet, având o stare de conservare bună, provenind din fondul original Teleki, așa cum arată și ex-librisul aplicat în interiorul copertei față: *Ex Bibliotheca Sam. S.R.I. Com. Teleki de Szék.* Cel de-al doilea exemplar¹⁶ este complet, în stare de

¹⁰ Cota: O - 31387; **BRVIII**, nr. 816, p. 70-71.

¹¹ **BRVIII**, 806, p. 56.

¹² Cota: To - 3476 b/coll. 2.

¹³ Cota: 06966 coll. 2.

¹⁴ **BRVIII**, nr. 805, p. 56.

¹⁵ Cota: To - 3476 / d.

¹⁶ Cota: 06966, coll. 2.

conservare bună, provine din Biblioteca Liceului Romano-Catolic din Târgu-Mureș.

Din lucrările lui Petru Maior întâlnim și un exemplar din *Animadversiones* (Buda, 1814),¹⁷ lucrare de 40 de pagini, în limba latină, păstrată în stare de conservare bună, provenind din fondul original Teleki, având aplicat ex-librisul: *Ex Bibliotheca Sam. S.R.I. Com. Teleki de Szék.*

Urmează alte două lucrări ale lui Petru Maior. Prima dintre ele este *Reflexiones* (Pesta, 1815),¹⁸ volum de 38 de pagini, tipărit în limba latină, păstrat în stare bună de conservare, a cărui proveniență este fondul original Teleki, cu ex-librisul: *Ex Bibliotheca Sam. S.R.I. Com. Teleki de Szék.* Cea de-a doua este *Contemplatio in valachicam anticriticam* (Buda, 1816).¹⁹ Cele două exemplare păstrate sunt complete, fiind în stare de conservare bună, având ca proveniență, primul exemplar, fondul original Teleki,²⁰ cu ex-librisul: *Ex Bibliotheca Sam. S.R.I. Com. Teleki de Szék*, iar cel de-al doilea exemplar²¹ provine din Biblioteca Liceului Romano-Catolic din Târgu-Mureș.

Ultima lucrare care îl are ca și autor pe Petru Maior și care se regăsește în fondurile Bibliotecii „Teleki-Bolyai” este *Ortographia romana sive latino-valachica* (Buda, 1819).²² Lucrarea, care a cunoscut o reeditare imediată, în anul 1825, ca parte introductivă a *Lexiconului* de la Buda (1825), este prezentă într-un exemplar complet, în stare de conservare bună, fiind achiziționat dintr-un anticariat din București în anul 1964.

Cartea lui Montan Georg, *Kurzgefaste Geschichte der Walachischen nazon* (Buda, 1819),²³ este prezentă într-un exemplar

¹⁷ Cota: To - 3476/d, coll. 3; BRV III, nr. 854, p. 105-106. A se vedea și Carmen Munteanu, *op. cit.*, p. 40.

¹⁸ Cota: To - 3476/d coll. 5; BRV III, nr. 880, p. 122-123. A se vedea și Carmen Munteanu, *op. cit.*, p. 40.

¹⁹ BRV III, nr. 912, p. 152. A se vedea și Carmen Munteanu, *op. cit.*, p. 40.

²⁰ Cota: To - 3476/d, coll. 6.

²¹ Cota: 06966 coll. 3.

²² Cota: Bo - 22507, coll. 2; BRV III, nr. 1039, p. 299-304.

²³ Cota: 08677; BRV III, nr. 1042, p. 308-309.

complet, în stare bună de conservare, provenind din Biblioteca Colegiului Reformat din Sighetu Marmației.

Având ca sursă de inspirație *Gramatica* lui Ianache Văcărescu din 1787 (fie ediția de Râmnic, fie cea de Viena), precum și cea a lui Ioan Molnar Piuaru publicată la Viena în anul 1788, Andreas Clemens publică lucrarea *Walachische sprachlehre für deutsche* (Buda, 1821),²⁴ ajunsă în fondurile bibliotecii din Târgu-Mureș într-un exemplar complet,²⁵ în stare de conservare bună, originea exemplarului regăsindu-se în biblioteca Colegiului Reformat din Sighetu Marmației. Pe foaia de titlu s-a păstrat un ex-libris manuscris: *Lövei Klára*.

Una dintre cele mai importante cărți românești care a fost tipărită la Buda este *Lexicon româno-latino-ungaro-german* (Buda, 1825),²⁶ cunoscută și sub titlul de *Lexiconul de la Buda*. Exemplarul de la Biblioteca „Teleki-Bolyai”²⁷ a fost achiziționat din anticariat în anul 1964, din București. Exemplarul este aproape complet, lipsind paginile 579-580, starea de conservare fiind bună; volumul are inclus și studiul lui Petru Maior, *Ortographia romana sive latino-valachica*, urmat de *Dialog pentru începutul limbii române întră nepot și unchiu*. Pe foaia de titlu prezintă un ex-libris manuscris: *I. Cionca* (litere latine).

Tot în tipografia de la Buda au fost tipărite și lucrările lui Dinicu Golescu, exemplare ale acestora regăsindu-se și în biblioteca târgumureșeană. *Însemnare a călătoriei mele* (Buda, 1826)²⁸ a fost achiziționată dintr-un anticariat din București, în anul 1964, fiind vorba despre un exemplar complet în stare de conservare bună. Pe interiorul copertei față prezintă următoarea însemnare manuscrisă: *Multe și mari minuni i s-o fi părut lui Niculaie Golescu și multe și mari progrese ni s-o fi părut că am realizat*

²⁴ *BRV*III, nr. 1115, p. 373-374.

²⁵ Cota: 08595.

²⁶ *BRV*III, nr. 1240, p. 460-464. A se vedea și Carmen Munteanu, *op. cit.*, p. 42.

²⁷ Cota: 22.507, coll. 1.

²⁸ Cota: O - 20729; *BRV*III, nr. 1276, p. 492-495.

de atunci, dar nu cu multu ne-am ridicat din starea în care zăceam atunci Virgilius Dragnea (litere chirilice).

Cea de-a doua lucrare este *Adunare de pilde* (Buda, 1826),²⁹ exemplarul este complet și în stare de conservare bună fiind achiziționat, în anul 1970, dintr-un anticariat din București; pe foaia de titlu prezintă o însemnare manuscrisă: *Σξ. Thomae* (litere latine).

Tot prin achiziții din ce-a de-a doua jumătate a secolului al XX-lea au ajuns în bibliotecă și *Octoiul cu Catavasier* (Buda, 1826),³⁰ colligat cu *Tipiconul* (Buda, 1826),³¹ volumul fiind achiziționat din anticariat în anul 1972, din Timișoara; ambele tipărituri sunt complete și se află într-o stare de conservare bună.

Octoiul cu Catavasier prezintă și o serie de însemnări manuscrise, după cum urmează: foaia de gardă 1 *Glăorie Kurian 18 IV 1904* (litere latine); foaia de gardă 2 *G. Kurian ajutor de cantor Anul 1921 31 XI și Glăorie Curea cantor și episcop 1932* (litere latine); foaia de titlu *P. Costin, Souvenire de la elevul de cl. IV liceu din Caransebeș Buga M. în ziua 3-a a Sf. Macavei A. 38* (litere latine); f. 48 v. *Ioan Nicolae Miron* (litere latine); f. [5] *Preot Dr. Gh. Cotoșman* (litere latine); foaia albă 2 v. *Popoviciu Ioan din Ohabița* (litere chirilice); foaia albă 2 v. *Popovici Grigorie din Ohabița în 1 ianuarie 1843* (litere chirilice); *Petru Popoviciu* (litere latine); *Aldobovici Petru din Sermeș* (litere chirilice); *Scris-am eu Nicolae Adam* (litere latine); foaia albă 2 v. *Scris-am eu robul Domnului Gheorghie Popovici din satul Ohabița și însămii scris întru această dumnezeiască carte care spre aducere aminte fiind m-au hirotonisit de deacon prea sfințitului domn episcop Ștefan Popovici în 26 octomvrie și desăvârșit preot în 27 a lunei iarăși acesteia [1]848. Dat în Ohabița în 10 ianuarie 1849. Popovici Gheorghie administratorul Parohii Valeadeni* (litere chirilice); f. 52 v. *În anul acesta în ziua lunii lui ianuar [1]847 în 6 am săvârșit slujba sfințirii apei înaintea sf[înte]i cruci lângă apa Pogoniciului care fostă rădicatu pre timoul anilor trecut 1775, precum [...] să află scris în luna lui s[e]p[tem]vrie 23 de zile [...] cătră chepetul vieții mele [...] fost de vrâsta anilor 66*

²⁹ Cota: O - 31386; *BRVIII*, nr. 1274, p. 489-491.

³⁰ Cota: O - 33425 coll. 1; *BRVIII*, nr. 1284, p. 514-516.

³¹ Cota: O - 33425 coll. 2; *BRVIII*, nr. 1292, p. 523.

împliniț Ionașcu parohul (litere chirilice); f. 129 v. D[omnul] Proto[pop] Lazăr Radak s-au iștăluit de 1 ianu[a]r[ie] [1]1844 slujind eu înprăună cu dânsul, și cu cei 5 preoți Simeon Ionașcu în Obabița (litere chirilice).

Ca și în cazul **Octoihului cu Catavasier**, și **Tipiconul** ne oferă câteva informații referitoare la zona în care a circulat, prin intermediul însemnărilor manuscrise. F. [3] *Glăgorie Kurian* (litere latine); foaia de titlu v., f. 2 *Pre această față albă a Tipiconului acestuia carele iastă a sfintei bisearici a Obabițivoesc a scrie câtă ceva, care-n ce vor fi după mine următori nepoț și strănepoți, dar încă și învățacei, căutând cele de trebuință și ajungând la această scrisoare, socotesc că nu să vor lenevi a nu o ceti de o cele din bătrânețā trecute răzmeriți și primejdii, eu umblând pin sate pentru ispovedanie prin bisearici și aflând câtă ceva prin cărți scris mi s-au fost spre mângăiere după am văzut de cui anu iastă bisearică făcută cine au fost preoț și alți anumiț tuturor, așadar și eu voi începe a scria mai întâi; și pre scurt adecă răzmerița cu turcu au fost la anul [1]788 toamna s-au început pri la noi din 9 septăvr[ie] și au ținut 3 săptămâni însă mai nainte lagărul și bătaia la Slatina fiind și împăratul Iosif cu trupul lui cu oasta, pre carele singur tata meu mergând pe acolo cu cele de trebuință l-au văzut mergând acolo prin oastă călare pre un cal alb curt dar ȣico. Groaznică bătaie cu turcii multă trupă de om au perit, și dintru ai noștri și dintră turci până ce au fost șāzând morți ca groșii cei răsturnați de vânt prin pădure, în toate zilele neîncetat să auza de aici pocnetul tunurilor ca cum ar fi fost cât de aproape, deci văzând turcii că nu pot învinge pre împăratul nostrum, au trimis cărți la al lor împărat, și au rădicat această trupă de oastă și i-au trimes să ia scaunul cel împărătesc, deci văzând generari ce turci meșteșugesc, cu de grab au scris cărți aici la împăratul în lagăr unde s-ar fi bătând și văzându-să încă tot mare primejdie; amu au făcut întru adâncul nopții, au poruncit oăștilor sale și cu toț au întors și au alergat, pentru apărarea sa scaunului său și pre noi ne-au lăsat supt picioarele vrăjmașilor săi spre s-a dus și spre robie și spre amărâtă sărăcie, întorcându-să împăratul cu ai săi când au fost prin Caransebeș într-o duminică dimineața, au poruncit de au dat foc la tot orașul și nu au rămas nici o casă nearsă, nici cazarmă, nici o magazină de hrană, de fân, de lemne, prefontărie, solniți; toate acestea în praf și în cenușă s-au prefăcut; deci văzând noi atâta fum cât s-au întunecat soarele și atâta grozăvie de foc, iastă nu mai de grab să făcu stricare de la un om ce au fost suit pre deal să vadă și mai bine focul zicând cu glas tare, fugiți fugiți oameniilor sosesc turcii atunci oamenii mărturără amețiră de frică și începură a țipa și a*

să văita și muiată lacrimi a vărsa cu mic cu mare, și începură a lua care ce din casă nescăi uoale bucate vasă care avură car de car, care pre cai care prăjugul boilor și pre vaci, care în spatele sale căci de cei mici, , pre cei mai tărișori de mâni îi trăgea și la pădure au fugit, și într-un ogaș în botarul Kuźniții cei zic Liscov sau Strane acolo au fost în sate adunat 1. Ruși 2. Ohabița 3. Dălinești 4. Apadia 5. Veleadeni (litere chirilice); f. 48 v. În anul [1]846 noev[rie] 3 s-au făcut înștălația fiului și nepotului meu Ioann, care în Dălinești s-au așezat paroh în locul socrului său Nicolae Petrovici, fiind eu rânduit de D[omnul] proto[pop] Radac să slujesc în locul lui ca nicealnic, din Caransebeș Georgie Androvici, și Ioann al meu nepot, cu mama după slujbă s-a rădăcat de nou paroh 6 oameni anumiț Ioann Chincear, Nicolai Biște, Simeon Crina, Martin Trandafîr, Pătru Dumitru, Costa Tinca, am scris pentru ținerea de minte în Ohabița 5 noemv[rie] [1]846. Simeon Ionașcu (litere chirilice); f [3] v. La sfârșitul anului [1]843 decemv[rie] 20 am scris eu robul domnului cu mână de pământ mâna că din lege subscris ca bine să să poată ști cu adevărat; căci în anul [1]826 s-au prădat satul Ohabița sub spanul [?] domnului Ioann Manuigi din vestită și de toată lauda vrednică cetate a Vieni sau a Beciului; iară în anul [1]827 iulie 28. 29 și 30 a lunii aceștii s-au făcut înștălație fiind domnii cei mai [...] chepetenie biceșpan Ignatie Lovrstici 2. Arhimandrit nemțesc din Timișoara pastori [...] din Săbeș, D[omnul] proto[pop] Ioann Thomici [...] și alți mai mult, fiind eu anul vieții mele 46. Iară spre știință s-au scris în Ohabița Simeon Ionașcu (litere chirilice); f. 62 v. Carol a II împărat și rege România mare Anul D[omnu]lui 1930 suvenir Curea (litere latine); f. 64 v. Curea Gligorie cantor souvenir 1931, 1932 (litere latine); f. [1] Anul 1930 suvenir Curea subcantor (litere latine).

Tot din anticariat, din București, în anul 1964, s-a achiziționat și lucrarea lui Thomas Thornton, **Starea Valahiei și a Moldaviei** (Buda, 1826).³² Exemplarul este complet și se află într-o stare de conservare bună, având și unele însemnări manuscrise. Pe foaia de gardă 1: *Această carte este a lui Ioan Iacob din Cacova* (litere chirilice și latine); *No[a]ptea la anii 1864 în 25 zile au datu u[n] viscol au ținutu până la 1 aprilie 1864 Iacob* (litere latine); f. 99 *Și aceasta dintre ale lui Ion Socean din [...] 1828 aug[u]st 15* (litere chirilice).

³² Cota: Bo - 22516; **BRVIII**, nr. 1291, p. 518-523.

Ultima lucrare tipărită la Buda în intervalul a ceea ce este considerat carte românească veche, până în anul 1830, și care se regăsește în Biblioteca „Teleki-Bolyai” este cea a lui Johann Gottlieb Heineccius, ***Elemente de filosofie, logică și etică*** (Buda, 1829),³³ în traducerea lui Eufrosin Poteca. Exemplarul de la Târgu-Mureș a fost achiziționat în anul 1972 dintr-un anticariat din Cluj-Napoca, fiind un exemplar incomplet (lipsește paginile 207-208, 385-388), aflat într-o stare de conservare satisfăcătoare. Cartea prezintă și câteva însemnări manuscrise: interiorul copertei față *Kötetett Ávrám Iános altal tulajdon kölcségen [1]847* (limba maghiară), în traducere *Volumul a fost legat pe cheltuiala lui Avram Ioan [1]847*; interiorul copertei spate *A lui Alpám Iános* (litere latine); foaia de gardă 1 *Ioannis Avráam 1849* (litere latine); *N. Avram docinte în Slatina; În anul 1849 iulie 29 vineri la 3 oare după amiazăși au sosit moscalul în Chișiieneu când au venit în urma taberii ungurești a lui Nagy Sándor și Görgey* (litere chirilice); foaia de titlu ștampilă *Sigisog Alexa Sincaiana 1880*; p. 303 *Prețul 2 fl[orini] argint* (litere chirilice).

Prezentul material este o continuare a cercetării începute în anul 2011 asupra fondului de carte românească veche din Biblioteca Teleki-Bolyai din Târgu-Mureș și concretizată până în momentul de față prin publicarea unui material științific cu privire la prezența tipăriturilor blăjene din biblioteca târgu-mureșeană, scopul final fiind acela de verificare a tuturor cărților românești vechi, reevaluarea acestora, clasarea lor în Patrimoniul Cultural Național al României și tipărirea unui catalog colectiv care să cuprindă atât exemplarele de carte românească veche aflate în Biblioteca „Teleki-Bolyai,” cât și cele care se găsesc în cadrul secției documentare a Bibliotecii Județene Mureș, de care aparține și biblioteca mai sus menționată.

³³ Cota: O - 33495; **BRVIII**, nr. 1420, p. 628-630.

ITINERARIIL LIVREȘTI

Limbă și națiune în secolul al XIX-lea la români și italieni

Dr. GIORDANO ALTAROZZI
Universitatea „Petru Maior” Târgu-Mureș

Abstract

Language and Nation in the XIXth Century to Romanians and Italians

The study stresses some key aspects referring to the importance played by the cultural elements of the Romanian modern nation-building process. It is a case study on the Romanians from Transylvania with a special focus upon the manners in which the elites used the Italian model in order to construct their own national discourse. The Italian model was a favored one, being closer to the Romanians' one, as Italians were also in a similar historical phase of creating and affirming the nation, both at a cultural and political level.

Keywords: *nation-building; Romanians, Italians: language and culture; gazettes.*

Veacul al XIX-lea este definit drept secolul națiunilor. În decursul acestui secol „lung” (Hobsbawm), mai multe populații conștientizează particularitățile lor și propria individualitate istorică, încercând să se afirme mai întâi pe plan cultural, și apoi pe cel politic. Acest proces este valabil atât pentru partea apuseană, cât și pentru cea răsăriteană a continentului european, prezentând însă aspecte, caracteristici și o periodizare diferite. Dacă în Europa occidentală, unde Statul modern se afirmă deja în secolul al XV-lea, centralizarea teritorială a puterii duce la o omogeneizare a maselor și la apariția unor nuclee protonaționale, în Europa de Est noua formă de organizare a puterii este mai slabă, iar aici mai mult decât în altă parte refeudalizarea (Ruggiero Romano, Pasquale Villari), care caracterizează multe zone ale Europei de-a lungul secolului al XVII-lea este mai puternică. Acest pas înapoi la nivel de sistem politic produce o întârziere și pe plan cultural, amânând dezvoltarea sentimentului de apartenență națională. În timp ce în Europa de Vest centralizarea politică și culturală aduce la

asimilarea treptată a alterităților și la apariția națiunii în sens modern al cuvântului, în Europa de Sud-Est situația rămâne una fluidă. În lipsa unei puteri centrale puternice, diferențele locale se păstrează, iar la naționalitățile istorice, de multe ori dominante, se alătură o serie de populații care păstrează limba, cultura, obiceiuri și instituții proprii, care vor da viață în secolul al XIX-lea la „*tineră*” națiuni (Otto Bauer), dornice să se afirme și interesate să creeze acele elemente identitare necesare pentru a atinge acest scop.

Această situație se prezintă mai ales în regiunea dunăreano-balcanică, unde populații diferite trăiesc de secole unele alături de celelalte. Inițial, conviețuirea este pașnică. Situația începe să se schimbe însă cu secolul al XVIII-lea. În contextul noii culturi romantice, apoi, diferitele popoare ale Europei central-răsăritene încep să ridice întrebări cu privire la propriile specificități, accentuând - în opoziție cu cosmopolitismul iluminist - elementele de diferențiere și în special cel etnolingvistic, mai ușor de aplicat decât alte (Federico Chabod).

Afirmarea ideii de națiune modernă nu produce deci probleme deosebite de conviețuire în Europa occidentală. Mai problematică este aplicarea sa la teritorii unde conviețuiesc de secole etnii diferite, cum este cazul Europei răsăritene. La aceste probleme încearcă să ofere un răspuns Imperiile plurinaționale, propunând proiecte uneori contradictorii care merg de la soluții federale, precum cele propuse în repetate rânduri în cadrul Imperiului habsburgic, până la dezvoltarea unor proiecte transnaționale, cum este de pildă cel panslavist (Angelo Tamborra).

Printre aceste exemple se numără și cel al românilor. La începutul secolului al XIX-lea, ei sunt împărțiți în trei entități statale, dintre care două autonome în cadrul Imperiului otoman și una, Transilvania, supusă autorității habsburgice. În acest cadru de ansamblu, un caz deosebit este cel al Transilvaniei, unde românii conviețuiesc cu alte etnii. Aici, românii trăiesc într-o situație de subordonare politică, economică, culturală și socială în raport cu alte naționalități, și în special cu cele maghiară, săsească și secuiască. Cu toate acestea, în secolul al XVIII-lea, când apare o primă mișcare națională, elitele românești prezintă o aspirație la recunoașterea lor

drept națiune constituțională în cadrul Imperiului habsburgic alături de celelalte, cărora acest statut le revine deja din secolul al XV-lea. Numai mai târziu, după anul 1867, obiectivul lor tinde să devină tot mai mult secesiunea și unirea cu frații de dincolo de Carpați (Keith Hitchins; Antonello Biagini).

În consecință, mișcarea națională a românilor transilvăneni prezintă unele caracteristici specifice. Prima este caracterul său elitist; elitele, laice și ecleziastice sunt cele care dezvoltă ideile fundamentale legate de existența unei națiuni române, în timp ce masele sunt mai sensibile la idei de dreptate și reformă socială. În acest proces, secolul al XVIII-lea este dominat de elitele ecleziastice, care își asumă primele sarcini să ducă mai departe revendicările pentru recunoașterea românilor ca naționalitate constitutivă a Transilvaniei, oferind în același timp - prin Școala Ardeleană - fundamentele istorico-lingvistice necesare pentru clădirea conștiinței naționale. Doar în prima jumătate a secolului al XIX-lea își face apariția o elită laică, formată în școlile confesionale transilvănene sau în centrele culturale ale Europei occidentale, unde intră în contact cu ideile naționale (Cornel Sigmirean). Obiectivul lor fundamental rămâne cel al apărării identității naționale, dar mijloacele pe care le promovează - luptă armată și revoluție - sunt cu totul noi, punându-i în legătură cu ideile exprimate, printre alții, de Giuseppe Mazzini (Ștefan Delureanu; Keith Hitchins).

În procesul de *nation-building*, un rol central îi revine elementului cultural; un grup poate dezvolta o identitate specifică doar atunci când se recunoaște în valori, norme, idealuri comune (Paul Ricoeur). Iar, fiind o construcție, națiunea modernă are nevoie să se doteze, să se identifice și, unde este necesar, să creeze o istorie și o literatură naționale (Lucian Boia); cu alte cuvinte, este același concept exprimat de Massimo d'Azeglio prin cunoscutul său „*fatta l'Italia, facciamo gli italiani*.” Iar în acest proces, un rol de primă importanță este jucat de modelele, de națiunile așa-zise „*istorice*,” care deja s-au afirmat pe plan cultural, cu care ele au diferite puncte de contact.

Pentru românii ardeleni, modelele nu pot să vină decât de la națiunile-surori, cea franceză și în primul rând cea italiană, care precum cea română se află într-o fază istorică de creare și afirmare culturală și politică a națiunii proprii. Între timp, procesul de modernizare a societății române din

Transilvania continuă, iar elita ecleziastică, care domină prima etapă a renașterii naționale, este înlocuită treptat de o nouă *intelighență*, care prezintă din ce în ce mai mult trăsături burgheze. Această dezvoltare se reflectă și în crearea unor instrumente noi de propagare a sentimentului național, iar la lucrările savante se alătură treptat produse destinate unui public mai amplu, printre care primele ziare. Și tocmai aici, pe foile și gazetele care apar de-a lungul anilor, începe să fie dezbătută și răspândită chestiunea limbii.

Dar și evoluția internă a Ungariei habsburgice ajută în această evoluție. Maghiarii reprezintă grupul etnic care a dezvoltat cel mai repede un sentiment de apartenență națională. Ungaria habsburgică conduce de secole o masă de țărani de cele mai multe ori aparținând altor grupări etnice. În a două jumătate a secolului al XVIII-lea și maghiarii cunosc un proces de renaștere națională, determinat în mare parte de exigența de a redefini în avantajul propriu relațiile cu partea austriacă a Imperiului. Toate acestea determină, la începutul secolului al XIX-lea, o primă etapă de reforme liberale, care are ca obiectiv cel de a slăbi legăturile de tip feudal și de a pune în act liberalizarea țărănimii. Astfel de reforme întâlnesc, bineînțeles, opoziția conservatorilor și a autorităților vieneze, dar și sprijinul celorlalte naționalități care, între timp, au început să se organizeze și să revendice respectarea drepturilor lor; lupta lor în favoarea limbii maghiare produce deci alte lupte, pentru alte limbi (Angelo Tamborra). Și românii încep, deci, să privească la politicile reformiste propuse în Ungaria. Un răspuns diferit primește în schimb curentul radical condus de Kossuth Lajos, care vede în renașterea națională a românilor și slavilor o amenințare la adresa integrității teritoriale maghiare și, în consecință, la existența însăși a națiunii maghiare. Kossuth propune asimilarea etnicilor nemaghiari în primul rând prin impunerea limbii maghiare ca limbă obligatorie în școli și în administrație publică, provocând astfel reacția celorlalte naționalități (pentru români, Simion Bărnuțiu, *Unu documentu pentru limba română din an 1842*, în *Foaia pentru minte, animă și literatură*, XVI, n. 38, 23 septembrie 1853, p. 285-288; vol. XVI, n. 39, 30 septembrie 1853, p. 295-298).

Rezultatul este o schimbare în definirea națiunii de către românii ardeleni; limba și istoria devin din ce în ce mai relevante ca elemente

definitorii, în detrimentul apartenenței religioase, dominantă până atunci. În presa română din Transilvania încep să se înmulțească apeluri la cultivarea limbii naționale, precum și studiile destinate să pună în evidență aspectele literare și punctele de contact cu cele mai prestigioase limbi neo-latine, cu care româna este înrudită. Primul care iese în evidență este tocmai Bărnuțiu care, pe 24 februarie 1853, le trimite compatrioților săi, din Pavia, unde este student, o scrisoare publicată în *Foaia pentru minte, animă și literatură (Suvenir dein Italia, în Foaia pentru minte, animă și literatură, XVI, n. 11-12, 25 martie 1853, p. 81-83)*. Aici autorul revine asupra chestiunii limbii, subliniind cum simpla înlocuire a alfabetului tradițional chirilic cu cel latin - în curs de desfășurare în acel moment istoric - nu este suficientă pentru a sublinia originalitatea limbii române. Reînnoirea sau renașterea, care este în același timp culturală și morală, trebuie să fie preluată în primul rând de literatul, care primul între intelectuali combină limba cu estetica și etica. Dar poeții români, cărora li se adresează Bărnuțiu, deși înzestrați, sunt limitați tocmai de limbă, și, cu ecouri care amintesc de Dante afirmă: „*unu coru de genii a plecatu odata cu diorile că se se suie susu pe culmea muntelui, unde se-si inaltie monumentulu nemurirei...; ma le ese în cale limb'a că o pantera maculata cu colori multe, si-i împiedica de nu potu inaintá, li se mai areta anca câte unu ursu, câte unu leu si câte o lupoia, care-i face de tremura din tote medularile, scadu cu anim'a si perdu speranti'a se ajunga pe culmea doritá.*” Precum Dante, și poeții români vor putea ajunge la culmile dorite doar dacă vor ști să-și aleagă un ghid care să le arate „*cumu se vorbesca curatu si frumosu.*” Acest ghid, capabil să regenereze limba română, readucând-o la origini și curățându-o de toate barbarismele care de secole s-au impus, nu poate să fie decât limba italiană, mai apropiată decât oricare alta de originalul latin.

Patrioții români încep, deci, să privească cu o atenție deosebită la modelul italian, care este în același timp un model literar și politic. Aspectele culturale, politice și morale tind deci să se confunde, arătând astfel faptul că mesajul mazzinian - „*Dio e Popolo*” - este cunoscut și interiorizat de către românii transilvăneni. Dar, dacă modelul italian este de referință, se impune atunci o muncă de cunoaștere și răspândire a literaturii italiene și a felului în care ea s-a dezvoltat. Un exemplu în acest sens este reprezentat de un studiu

prezentat de Iosif Hodoș la Alba Iulia în anul 1866, în fața Adunării generale a Astrei, ulterior publicat în patru segmente de periodicul *Familia*.

În acel an 1866, când Italia se afla în război cu Austria pentru completarea procesului de unificare teritorială (Giordanno Altarozzi), în interiorul Imperiului se aud deja voci care vorbesc de o reformă constituțională care va duce, un an mai târziu, la transformarea sa în dublă monarhie. Precum Bărnăuțiu în 1842, și Hodoș percepe riscurile presupuse de o astfel de reformă. Anticipând criticile care i se vor adresa pentru că se ocupă de literatură într-un moment atât de primejdios pentru supraviețuirea națiunii române din Transilvania, afirmă: „candu vedemu aceste, si candu scimu, câ perdiendu-se limb'a, se perde si esistent'i'a natiunala; candu scimu, câ literatur'a este depositulu celu mai fidelu alu limbei natiunale... apoi candu mai scimu si aceea, câ inimicii nostri nu se indetulescu a ne fi inimici numai in politica si in vieti'a noastră publica-natiunala, ci aceia cu inimiceti'a loru se încerca a intrá chiar' si in santuariulu vietiei nóstre literarie: ei! bine, ve intrebu atunci: óre sê nu ne mai vina nici voia, nici tempu de a ne ocupá cu literatur'a?” Dar imediat precizează că obiectul studiului său nu este literatura națională, care din punctul său de vedere este încă prea tânără, datorită circumstanțelor istorice care au împiedicat înflorirea unei literaturi demne de acest nume; atenția sa se îndreaptă în schimb spre Italia deoarece: „limb'a italiana e cea mai de aprópe si mai dulce sora a limbei nóstre.”

Hodoș cunoaște bine subiectul deoarece, cum amintește el însuși, a fost student la Padova, unde a obținut licența în drept. Un alt motiv stă totuși la baza alegerii italiene a lui Hodoș. Risorgimento înseamnă, în primul rând, renaștere culturală a națiunii (Luigi Salvatorelli), și în acest sens Italia este încă o dată modelul de referință: „Acum... trei lucéferi resaru pe ceriulu literaturei italiene, si pe candu mai tóte popórele zaceau in întunericu, éca in Itali'a trei atleti de sciintia redica literatur'a italiana la gradulu celu mai inaltu.” Trimiterea la Dante, Petrarca și Boccaccio este cât se poate de evidentă, ei reprezentând primii „regeneratori si fundatori ai limbei si literaturei italiene.”

După descrierea începuturilor literaturii în limba vulgară, definită de către autor în repetate rânduri ca „națională,” Hodoș trece în revistă diferitele epoci care au caracterizat evoluția literaturii italiene, criticând unii autori care au renunțat la calitățile naționale, și deci politice ale literaturii, urmărind în

primul rând propriile interese private în slujba unor prinți străini: „*Suntemu la seclulu XVI [dar de fapt autorul se referă la secolul al XVII-lea, n.n.]... Cuplesîta de o rasa de straini flamendi, pe cari credea că i pôte invinge cu forti'a pentru că i intrecea in civiltate, Italia n'a sciutu a se opune cu poterea uniunei; si temendu-se mai pucinu de perderea libertătiloru singulari, de câtu de perderea independintiei universali, mîtutelele staturi se lasara a se ucide unulu dupa altulu.*” Și inferioritatea italiană, în această epocă, nu este doar politică, ci și culturală. Pacea garantată de prezența străină ar fi putut deschide un nou sezon de studii; în schimb, spune Hodoș, „*domnitorii straini... nu si-bateau capulu la sciintie, ci aveau grige numa de a suge tiér'a...*” astfel încât „*acea Italia, ce de atât'a tempu stă în fruntea civiltătiei, acum se opresce si lasa sê o intréca alte natiuni.*”

În secolul următor, Italia se află încă sub stăpânirea unor prinți străini, care se confruntă aici între ei în repetate rânduri până la jumătatea secolului, când se ajunge la o pace durabilă care favorizează dezvoltarea unui prim sentiment național. Sistemul politic pus în act de suveranii străini este specific epocii, fiind vorba de un regim absolutist iluminat, care lasă o marjă amplă de manevră autonomiilor locale. Roadele politicii absolutiste iluminate nu întârzie să apară. Epoca precedentă, caracterizată de autorii atenți mai mult la formă decât la substanță, în acord deplin cu valorile culturii baroce, este înlocuită de o perioadă nouă, în care apare figura unui intelectual diferit. Se regăsesc astfel descrieri, de multe ori sumare dar totuși exemplificative, ale celor mai importanți intelectuali italieni.

Acești autori, care în viziunea lui Hodoș doar cu greu pot fi definiți „*naționali,*” prezintă meritul de a fi pregătit generația următoare, cea romantică. Primul reprezentant al acestei generații despre care se vorbește este Vincenzo Monti: „*Monti folosesce si stilulu, si mani'a, si tari'a lui Dante.*” Dar paralelismul cu Dante poate fi interpretat și dintr-o perspectivă ideală: dacă odată cu poetul florentin renaște civilizația italiană după întunericul și barbaria Evului Mediu, cu Monti începe reînvierea culturală și politică a Italiei după perioada de dominație străină. Dar judecata nu este întotdeauna una pozitivă; Hodoș adresează critici dure la adresa autorului italian, care a schimbat de prea multe ori tabăra în funcție de interesele personale. Acest autor are, însă, un merit fundamental în procesul de renaștere culturală a

poporului italian: cel de a fi reformat literatura națională și de a fi creat, prin exemplul său, o adevărată școală, al cărei reprezentant major este Ugo Foscolo, care, spre deosebire de Monti, nu a separat activitatea literară și angajamentul politic. Calea deschisă de Foscolo este urmărită de alți poeți, destinați să joace un rol primar în renașterea culturală și națională a Italiei: Giacomo Leopardi și mai ales Alessandro Manzoni, „*fundatoriulu romanticismului adevăratu alu musei naturali in Italia.*” Cu Manzoni și cu Romanticismul se deschide deci, și în Italia, un sezon nou, de angajament civic și politic. Pentru romantici, literatura trebuie să ajute la realizarea proiectului național, și este datorită poetului romantic „*sé fia interpretele caracterului moral din tempulu seu; scrierile sale sé ne arete datinele, modulu de viétia si de cugetare alu patriei si alu etătiei sale.*” Caracterul național al operei lui Manzoni devine evident prin capodopera sa ***I promessi sposi***, în care autorul surprinde toate aspectele negative pe care le produce o dominație străină; încă o dată, gândul merge la situația românilor ardeleni, pe care însă Hodoș îi liniștește, inspirându-se din operele lui Manzoni, ***I promessi sposi***, deja amintită, precum și ***Storia della colonna infame***: „*... si in depresiunea natiunala si in retecirea simtiului vulgaru anca remane omului destula lumina pentru a destinge adevèrulu, si destula vointia pentru a-lu aplicá.*”

Un gând aparte îi revine apoi unui personaj central al Risorgimento-ului italian și european, care însă nu poate fi denumit drept literat. Este vorba de Silvio Pellico, binecunoscută victimă a represiunii austriece în timpul mișcărilor revoluționare din 1820, autor al unui volum de memorii „*de pucina arte, dar' de multu simtiementu, si latita in tóta Europa.*” La fel de importantă pentru valoarea sa civică și politică, după cea științifică și literară, este și noua istoriografie națională, capabilă să opereze o sinteză și să pună în relație națiune și omenire, urmărind în acest sens lecția lui Mazzini. Printre istorici, un rol de prim plan îi revine lui Carlo Botta, care continuă ***Istoria Italiei*** a lui Francesco Guicciardini. Lucrarea lui Botta are însă, în opinia lui Hodoș, un defect: cel de a apela la prea multe neologisme și franțuzisme, „*poluând*” astfel limba națională. Printre contemporani, o mențiune specială îi revine lui Cesare Cantù.

Cu Cantù și cu Niccolò Tommaseo se încheie acest lung excurs al lui Iosif Hodoș despre istoria literară și lingvistică a Italiei, o lucrare care nu vrea să fie - și nici nu este - o reconstrucție științifică, ci dorește să ofere un model de urmărit pentru tânăra națiune română.

Ionescu sans frontières! Le jour de gloire est arrivé!

Dr. INOCENȚIU DUȘA
Târgu-Mureș

Résumé

Ionescu sans frontières! Le jour de gloire est arrivé!

*L'objectif de cette étude est d'observer comment la création du dramaturge Eugen Ionescu a progressivement conquis l'Europe et puis le monde entier. Depuis la mise en scène de sa première pièce, **La Cantatrice chauve** au Théâtre des Noctambules à Paris, en 1950, jusqu'à la consécration du dramaturge roumain, dont les pièces sont aujourd'hui jouées sur les grands scènes du monde, était un chemin difficile et il a aussi eu de la chance.*

*Car c'était une chance que le Théâtre de la Huchette à Paris a joué à partir de 1952 jusqu'à aujourd'hui, sans interruption, **La Cantatrice chauve** et puis **Les Chaises** ou **La Leçon**. Raymond Queneau chez Gallimard a annoncé dans son cercle d'amis **La Cantatrice chauve** et Jean Anouilh a considéré **Les Chaises** comme un chef-d'oeuvre. C'était aussi une chance que la même première pièce a ouvert la possibilité d'être consacré en Amérique, à partir de 1958, quand on a été jouée à New York.*

Mots-clés: Eugen Ionescu, le théâtre de l'absurde, metteurs en scène, acteurs, théâtres, multiculturalisme

Europa poliglotă ne pune astăzi în fața unui paradox: deși de la Humboldt încoace se crede că nici un cuvânt dintr-o limbă nu e perfect echivalent cu unul dintr-o altă limbă, că există un „geniu” al fiecărei limbi, totuși rămâne la fel de puternică dorința traducerilor dintr-o limbă în alta. Umberto Eco, în cartea **În căutarea limbii perfecte**, prefigura viitorul Europei nu ca un tărâm al poligloților, fiecare vorbind toate limbile, ci ca un teritoriu în care oamenii ar înțelege limba celorlalți, fără a o putea vorbi, căci ar utiliza „geniul european,” adică „universul cultural pe care fiecare îl exprimă atunci

când vorbește limba propriilor strămoși și a propriilor tradiții.”¹ Să urmărim, așadar, cum și piesele ionesciene au pornit în căutarea limbii perfecte, ori mai degrabă a scenei perfecte, dinspre Franța spre restul continentului mai întâi, mai apoi în lumea largă.

În ciuda dispariției dramaturgului, spiritul și mesajul pieselor ionesciene continuă și azi să radieze dintr-un mic teatru din Cartierul Latin din Paris. Théâtre de la Huchette a fost creat în anul 1948, sub conducerea lui George Vitaly, dar abia al doilea director al său, Marcel Pinard, va face loc, începând cu anul 1952, în alăturare cu dramaturgia clasică, și noului val, reprezentat de Jean Gênet, Eugen Ionescu ori Jean Tardieu, cu toți scriitorii copleșiți de angoase metafizice, după cum singuri recunoșteau. Cu timpul, acest teatru discret a devenit „*teatrul lui Eugen Ionescu*,”² căci din 7 octombrie 1952, când s-au jucat aici pentru prima dată ***Cântăreața cheală*** și ***Scaunele***, l-au păstrat în repertoriu pe dramaturgul de origine română, iar din 1957 spectacolul cu ***Cântăreața cheală*** s-a jucat fără întreruperi, până în prezent. Chiar dacă criticii au contabilizat doar cifrele rotunde, amintind bunăoară spectatorilor în 1987 că s-au derulat 10.000 de reprezentații, iar în 2 iunie 1994 că s-a jucat spectacolul cu numărul 12.002, chiar dacă în anul 2000 această instituție teatrală a primit un Molière d’Honneur³ tocmai ca o răsplată pentru fidelitatea față de dramaturgia ionesciană, toate aceste detalii sunt doar un fascicol firav din odiseea continentală și mondială a succesului dramaturgului. Rămâne însă de nezduncinat legătura creată între micul teatru parizian și dramaturgul nostru, ale cărui piese magnetizează aici o lume aflată în căutarea altor atmosfere culturale decât cele oferite de Luvru ori Sorbona, căci „*nu există un arbore mai mare ca Teatrul Huchette din Franța, care să ascundă sub coroana sa o comoară mai mare ca celebrele piese ale lui Ionescu.*”⁴

¹ Umberto Eco, ***În căutarea limbii perfecte***, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 274.

² www.ionesco.de

³ ***Ibidem.***

⁴ Fabienne Darge, în ***Le monde***, 28 octombrie 2009.

De fapt, debutul lui Ionescu ca autor dramatic este legat de aceeași piesă, **Cântăreața cheală**, care s-a jucat prima dată la Théâtre des Noctambules din Paris, la 11 mai 1950, fiind primită fără entuziasm de critica teatrală, doar un singur reprezentant al acestei bresle, Jacques Lemarchand de la **Combat**, și actorul Armand Salacrou scriind pozitiv despre ea.⁵ Nu de puține ori, reprezentațiile nu au avut loc din cauză că în sală erau doar trei spectatori, căroro li s-au returnat banii pe bilete.⁶

Teatrul ionescian și-a construit specificitatea încă de la început pe o practică scenică și dialogică a paroxismelor. Cum scenele sale se îndreptau spre reducerea la esențe, adică spre absurdul existenței umane, Ionescu a fost conștient că doar treptat se va putea impune, după cum însuși rezuma mecanismele care au condus la succesul **Cântăreței chele**: „în '57, *Cântăreața s-a reluat fără a se mai întrerupe. Iată cum a venit succesul: mai întâi a existat un grup de intelectuali francezi care a apărut piesa, dar hotărâtor a fost faptul că ulterior au sosit mulți străini, care mi-au montat piesele în țările lor, pentru ca, abia pe urmă, ele să fie reluate la Paris.*”⁷

Cu un aer comic, dramaturgul îl evoca în mod special între susținători pe Raymond Queneau, un nume care deja la vremea respectivă se identificase cu colecția Bibliothèque de la Pléiade a Editurii Gallimard, dar își păstrase nestinsă și pasiunea pentru psihanaliză, și care, ca o prezență sonoră a lumii culturale pariziene, a încercat să le stârnească și altora interesul pentru prima piesă ionesciană: „*Așadar, Queneau, în mai 1950... la Gallimard dădea un cocktail la care nu fusesem invitat, nimeni nu auzise de mine; Queneau stătea în ușa, cu un pahar de vin alb în mână, spunând fiecărui nou-venit: du-te să vezi Cântăreața cheală de Ionescu. Vă imaginați ce impresie făcea asupra acelor oameni un asemenea titlu și un nume a cărui sonoritate aducea în mod bizar cu Unesco.*”⁸ De fapt, între nonconformistul Queneau și debutantul dramaturg

⁵ Martin Esslin, **Teatrul absurdului**, București, Editura UNITEXT, 2009, p. 127.

⁶ *Ibidem*, p. 127.

⁷ Eugène Ionesco, **Antidoturi**, București, Editura Humanitas, 1993, p. 180.

⁸ *Ibidem*, p. 182.

român existau mai multe afinități, amândoi fiind partizanii introspecțiilor psihanalitice, ca și membri ai Colegiului de Patafizică, înființat în anul 1948, în memoria lui Alfred Jarry, din dorința de a caricaturiza instituțiile academice, dar și de a susține o știință a virtualului și a soluțiilor imaginative. Doi „satrapi” așadar, în goana lor după metafore, cărora li s-au mai alăturat Boris Vian, Jean Baudrillard, Jacques Prévert, Georges Perec etc.⁹

Mircea Eliade a fost se pare între primii săi spectatori, chiar dacă abia sub cerul parizian s-a apropiat de dramaturg, și nu în atmosfera tinereții consumate pe străzile din București: „*abia la Paris am devenit prieten cu Eugen Ionescu. Îl cunoscusem la București, pe vremuri, dar după cum a spus-o de mai multe ori, glumind, între noi exista o diferență de doi ani. La 26 de ani eram „celebru”, întors din India și profesor; iar el, Eugen Ionescu, la 24 de ani, lucra la prima sa carte. Prin urmare, acești „doi” ani erau o diferență foarte însemnată! Exista o distanță între noi. Dar ea a dispărut chiar de la prima noastră întâlnire la Paris... În seara premierei (cu *Cântăreața cheală* - n.n.), eram deja un mare și sincer admirator al teatrului său, nu mă îndoiam de cariera sa literară în Franța. Ceea ce îmi place, în primul rând, în teatrul lui Eugen Ionescu, este bogăția poetică și forța simbolică a imaginației sale.*”¹⁰

Ionescu însuși părea mulțumit de ceea ce văzuse pe scenă, sub bagheta lui Nicolas Bataille, fiindcă jocul actorilor reușise să creeze acea obsesie a vidului, acea prăpastie a absurdului convențiilor umane: „*totuși, tinerii interpreți ai Cântăreței chele reușiseră cu adevărat să fie ei înșiși. Niște personaje găunoase, socialul pur: căci sufletul social nu există. Erau grațioși tinerii actori din trupa lui Nicolas Bataille din Cântăreața cheală: vid în haine de duminică, vid fermecător, vid înflorit, vid cu aparențe de figuri, vid tânăr, vid contemporan. Erau, cu toate acestea, ei înșiși, fermecători dincolo de nimic.*”¹¹

⁹ Shuichiro Shiotsuka, *Raymond Queneau et deux encyclopédies. L'idée de savoir chez Queneau*, în *Cahiers de l'Association des études françaises*, 2001, nr. 53, p. 394.

¹⁰ Mircea Eliade, *Încercarea labirintului. Convorbiri cu Claude-Henri Rocquet*, București, Editura Humanitas, 2007, p. 97.

¹¹ Eugène Ionesco, *În legătură cu Cântăreața cheală. Jurnal*, în Idem, *Note și contranote*, București, Editura Humanitas, 2002, p. 232.

Dincolo de cortina de fier, prietenii rămași în țară înregistrau situația grea pe care o aveau tinerii Ionești la Paris, la începutul exilului, bunăoară familia lui Ion Vianu, care însă le admira curajul de a fi ales să trăiască sub zodia libertății: „deși duceau o mizerie cumplită la Paris, era mai bine pentru ei să fie acolo... Soarta Ioneștilor a devenit, în familia noastră, simbolică pentru condiția exilului: dificilă, dar în libertate.”¹²

Apoi, în mod neașteptat, triumful: Vianu, într-o evocare, amintește zvonul care a ajuns la București, despre reușita lui Ionescu în teatrul absurdului: „curând, în 1950, în izolarea relativă în care trăiam, a parvenit un zvon... curând, o certitudine: Eugen devenise peste noapte celebru. Triumfase cu o piesă de teatru, *Cântăreața cheală*. Crease, cu Beckett, cu Adamov, un nou curent literar, teatrul absurdului. Și anii care au venit au confirmat celebritatea muritorului de foame din primii ani.”¹³

Dacă urmărim lista reprezentațiilor cu această primă piesă, dacă ne lăsăm însoțiți în această călătorie imaginară și de scepticismul unei bune părți a criticii teatrale, atunci trebuie să-i rezervăm într-adevăr rolul de a fi revelat misterul ionescian, reluării acestui spectacol, în 1957, la Théâtre de la Huchette. Până atunci, reprezentațiile au rămas cantonate în lumea francofonă, au traversat mai întâi frontiera franceză, poposind la Bruxelles, la 17 decembrie 1952, în regia lui Roland Ravez, iar, după ce s-a menținut în repertoriu două stagiuni la rând, *Cântăreața* a fost reluată de același în 1959-1960. Erau vremuri în care dramaturgia ionesciană părea a atrage mai degrabă spiritele rebele, decât mari maestri, fiindcă tot la Bruxelles va face o nouă tentativă un tânăr de doar 18 ani, Albert André Lheureux, în 1963, care tocmai deschisese într-o casă a părinților săi Théâtre de L'Esprit Frappeur.¹⁴ Nici în Italia nu s-a întâmplat altminteri, fiindcă și aici a riscat să pună în scenă *La Cantatrice Calva* regizorul și directorul unui mic teatru din Torino, Teatro delle Dieci (în 1958), Massimo Scaglione, care însă a fost

¹² Ion Vianu, *Ionesco, așa cum l-am cunoscut (evocare)*, în **22. Revista Grupului pentru dialog social**, 24 nov. 2009, on line la adresa www.revista22.ro

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ www.aml-cfwb.be

- se pare - ceva mai convingător ori lumea italiană era deja mai atentă la dramaturgia absurdului, din moment ce au urmat peste 2000 de reprezentații ale acestui spectacol, fără întrerupere.¹⁵

Abia după ce parizienii și-au stăvilit reticențele față de ***Cântăreața cheală***, aceasta a traversat Atlanticul și, treptat, a cucerit Lumea Nouă. În 1956, o regăsim pe afișul de la Theatre Club din Londra, în regia lui Peter Wood, în 1958 s-a jucat la New York, în stagiunea 1959-1960 a fost pusă în scenă la Dallas, la Theater Center din Texas, în regia lui Juan José Gurrola, regizorul, actorul și dramaturgul care a revoluționat arta dramaturgică în Mexic; în 1960 s-a jucat în California, în stagiunea 1961-1962 în Hawaii, apoi a urmat premiera de la New York, la 15 decembrie 1962, în regia lui Martin Kalmanoff. Punerea în scenă din Canada, la Ottawa, s-a făcut în aprilie 1964, în regia lui Jean Herbiet, de origine franceză, aflat în ascensiunea carierei sale, care va deveni în 1971 director al Teatrului Francez din Canada.¹⁶ Va fi între primele succese premiate la Festivalul Mondial al Teatrului Universitar din Nancy, prezidat de viitorul ministru al Culturii, Jack Lang.¹⁷

Au urmat anii de maxim interes, când piesa s-a jucat atât pe scenele europene, cât și în restul lumii, iar cei care au pariat pe un posibil succes al ei erau deja nume consacrate. Așa s-a întâmplat, bunăoară, la Madrid, când în 1964 cel care a pus-o în scenă era Daniel Bohr, originar din Argentina, dar care și-a legat numele de regizarea unor piese din teatrul absurdului, semnate de Ionesco, Beckett ori Harold Pinter. Dramaturgul român este cel căruia i-a acordat atenție imediat după mutarea sa în Spania, în 1964, când a fondat Noul Teatru Experimental din Madrid (El Nuevo Teatro Experimental).¹⁸ La fel, prima reprezentație a lui Ionescu în Uruguay, în 1973, la Teatro Solis din Montevideo, a fost regizată de un cunoscut dramaturg, reprezentant al

¹⁵ www.ionesco.org

¹⁶ www.expressottawa.ca

¹⁷ www.ionesco.org

¹⁸ www.danielbohr.com

„generației critice” de scriitori uruguayeni, Carlos Denis Molina, care din 1971 conducea Comedia Nacional din Montevideo.¹⁹

Cu siguranță provocatoare trebuie să fi fost aclimatizarea scrisului ionescian în lumea niponă, mai întâi în 1967 de către cei din trupa de la Huchette, la Tokyo și Kyoto, apoi în septembrie 1968 de o companie japoneză, în regia lui Hideo Ishizawa.²⁰ După al doilea război mondial, în Japonia s-a manifestat un viu interes pentru traduceri din literatura franceză, noul roman, existențialismul, structuralismul, dramaturgia absurdului reținând atenția publicului cultivat japonez,²¹ care și-a făcut o idee despre aceste curente, fără a părăsi spațiul limbii natale, prin traduceri și reprezentațiile puse în scenă în Țara Soarelui Răsare.

Până la urmă, **Cântăreața cheală** și-a spus povestea nu doar în franceză, nu doar la Paris, ci în toate cele patru zări, din Bruxelles la San Francisco, și de la Oslo la Djakarta ori Brazilia. Fie că s-a adresat unui public francofon sau unuia englez, spaniol, japonez etc., ea și-a provocat spectatorii la noi meditații pe tema zilei de ieri, sau a trecutului din noi, fiind expresia insolitului cotidian, un insolit care se revelează chiar în interiorul banalităților celor mai uzate. **Lecția** - o piesă care a însoțit cumva din umbră **Cântăreața cheală**, a avut premiera la 20 februarie 1951 la Théâtre de la Poche din Montparnasse, în regia lui Marcel Cuvelier. Cu un buget foarte scăzut, regizorul fixase la maxim trei numărul personajelor.²² De astă dată, se pare că Ionescu s-a inspirat din manualul de matematică al fiicei sale, cum îi mărturisea lui Emmanuel Jacquart.²³ Succesul nu a venit nici de astă dată de la început, abia cu reluarea piesei de către cei de la Huchette, în 1957. Dar vocile criticii au fost divizate, între cei mai refractari fiind Jean Jacques

¹⁹ www.manuscritsentredeux.recherche.univ-lille3.fr

²⁰ www.ionesco.org

²¹ Tetsuya Shiokawa, *L'état des études françaises en Japon: philologues et intellectuels, deux mondes incommensurables*, în *Cahiers de l'Association des études françaises*, 1998, nr. 50, p. 75.

²² Martin Esslin, *op. cit.*, p. 131.

²³ André Le Gall, *Eugène Ionesco. Mise en scène d'un existant spécial en son oeuvre et son temps*, Paris, Éditions Flammarion, 2009, p. 285.

Gautier de la *Figaro*, care declara că „rămâne impermeabil la geniul lui Ionescu.”²⁴ În cele din urmă, traducerea piesei și reprezentațiile care au avut loc la Varșovia în 1957, la Torino în 1958, când a secondat ***Cântăreața cheală***, la Londra și la New York în 1958, la Phoenix Theatre, cu 22 de reprezentații, în Germania, în Japonia au echivalat cu depășirea oricăror frontiere.

Dramaturgia ionesciană, azi o prezență vie pe toate meridianele, relevă spectatorilor, în orice limbă, tentativa autorului de a trece dincolo de convențiile genului. Alegând ca subiecte predilecte alienarea socială a indivizilor, ca și cea a universului lor interior, Ionescu a dorit ca, dincolo de derizoriul condiției umane, să „re-teatralizeze teatrul.” De aici și noile perspective regizorale și scenografice din ultimii ani, fidele doar până la un punct textului dramaturgului, dincolo de care au încercat să proiecteze câte ceva nu doar din esența ființei umane, ci și din coloristica lumii contemporane

În anii '80, ***Lecția*** era deja o piesă de succes, cel puțin pe scenele pariziene, când reprezentațiile se prelungeau mult peste limita inițială de trei-patru săptămâni. Jucată în Cartierul Latin în 1982, ea mizase deja pe câteva trucuri ale modernității, în primul rând pe vocea Profesorului înregistrată pe o bandă de magnetofon, un aparat foarte în vogă în acea perioadă. Și scena din final avea o nouă abordare, în sensul că ritmul seducției Profesorului este înlocuit de obsesia crimei care i se așterne tot mai răvășitor pe față. Doar Eleva, preocupată să asculte lecția de filologie, înregistrată pe banda de magnetofon, nu sesizează această metamorfoză. Totodată, accentul german al Servitoarei trimite implicit la ororile războiului, la agresiunea crescândă a Profesorului.²⁵

Montarea din 1996, în regia lui Daniel Roussel, de la Théâtre du Rideau Vert din Montréal, s-a bazat pe aceeași înlănțuire cu ***Cântăreața cheală***. Dacă în cazul acesteia din urmă, punctul forte pare să fi fost mai degrabă scenografia lui Claude Goyette, care prin coloanele înclinate și

²⁴ *Ibidem*, p. 289.

²⁵ Line Mc Murray, *De bonne guerre pataphysique, quelques différends autour de „La Leçon,”* în *Jeu: revue de théâtre*, 1982, nr. 22, (1), p. 41-42.

arcadele inegale aduse în scenă a creat un efect de distorsiune perceptivă și a reușit să sugereze ideea de labirint în care se afundă pe rând personajele, în schimb, în cazul **Lecției**, criticii au accentuat viziunea regizorală, jocul alert în care erau prinși Eleva și Profesorul, care parcă încercau să dezlege un chestionar în crescendo. Efectele sonore au fost cele care au sporit tensiunea acestei „*drame comice*,” reproducând până și scârțâitul cretei pe o tablă imaginară. Asasinatul din final se bazează mai degrabă pe forța cuvântului *cuțit*, căci Profesorul nu apare cu acest obiect în mână, dar felul în care îl invocă demonstrează că și ideologiile, construite din cuvinte, pot fi asasinate.²⁶

Scaunele a fost a treia piesă ionesciană montată, dar nu fără dificultăți din punctul de vedere al regizorului Sylvain Dhomme, promotor al Noului Teatru, și al actorilor Tsilla Chelton, o actriță belgiană, refugiată încă din timpul războiului în Franța, și Paul Chevalier, care abia după repetiții ce au durat trei luni au găsit stilul de joc adecvat piesei. Și dramaturgul asista câteodată la repetiții, descoperind mai ales în jocul Tsillei Chelton identificarea cu propriile lui angoase.²⁷

Ionescu și-a apărat textul piesei în fața oricăror amputări reclamate de regizor și a descifrat pentru acesta înțelesul ascuns de el însuși în metafora scaunelor goale: „*supune-te, te implor, acestei piese. Nu-i micșora efectele, nici marele număr de scaune, nici marele număr de sonerii care anunță sosirea invitaților invizibili, nici tânguiriile bătrânei care trebuie să fie ca o bocitoare din Corsica ori din Ierusalim, totul trebuie să fie exagerat, caricatural, penibil, copilăresc, fără finețe. Greșeala cea mai gravă ar fi modelarea piesei ca și modelarea jocului actorului... Tăieturile pe care vrei să le fac privesc pasajele care tocmai servesc, pe de o parte, la exprimarea nonsensului, a arbitrarului, a unei vacuități a realității, a limbajului, a gândirii umane, și pe de altă parte (mai ales), la a umple tot mai mult platoul cu acest vid, a înfășura neconținut, ca în niște veșminte de vorbe, absențele unor personae, găurile realității, căci bătrânii nu trebuie lăsați niciodată să vorbească în afara „prezenței acestei absențe,” la care trebuie să se*

²⁶ Marie-Christine Lessage, *La Cantatrice chauve, La Leçon, Rhinocéros et Jeux de massacre*, în *Jeu: revue de théâtre*, 1996, nr. 78, p. 231-232.

²⁷ André Le Gall, *op. cit.*, p. 292.

*refere în mod constant...*²⁸ Neînțelegerile dintre cei doi au pornit de la numărul de scaune care trebuia să invadeze scena, fiindcă în vreme ce regizorul socotea că zece erau suficiente, Ionescu mizase tocmai pe agresiunea acestor obiecte, deci pe un număr mult mai mare. În cele din urmă, Jacques Noël, soțul Tsillei Chelton, a imaginat un decor cu 38 de scaune și polemica a luat sfârșit.

Fiindcă niciunul din teatrele pariziene nu a vrut să-și asume riscul acestei producții, au apelat la sala veche, nefolosită, a Teatrului Lancry, unde a avut loc premiera la 22 aprilie 1952. Și de astă dată, impactul asupra publicului a fost unul extrem de scăzut, redus de multe ori la o mână de oameni în sală. Dar s-a întâmplat un paradox: deși o mare parte a criticii a contestat piesa, s-au ridicat și voci cunoscute în apărarea ei, Arthur Adamov, Samuel Beckett, Luc Estang, Raymond Queneau, care și-au exprimat opiniile în paginile revistei *Arts*.²⁹ Așadar, față în față cu cabala criticilor, în fața acestei piese care promulga uniunea dintre poetic și grotesc, s-a ridicat contraofensiva orchestrată de spiritele avangardei aflate la Paris la acea dată.

A urmat același carusel prin lume, ca și piesele precedente, începând cu Bruxelles (1953 și 1956), apoi Royal Court Theatre din Londra (1957), Polonia (1957), Berlin (1957), Phoenix Theatre din New York (1958), în regia lui Tony Richardson, cu 22 de reprezentații, Portugalia (1959), Danemarca, Austria, Japonia (1960), Islanda, Suedia (1961) etc.³⁰ Scenele pe care *Scaunele* le-au invadat au fost de multe ori în săli de teatru de mici dimensiuni, la fel ca la Paris, mai ales că aceste spectacole din dramaturgia absurdului ieșeau din tiparele de până atunci. La Montréal, bunăoară, piesa s-a jucat prima dată în 1958, în mica sală de la Théâtre d'Aujourd'hui, de

²⁸ Eugène Ionesco, *Despre Scaunele. Scrisoare către primul regizor*, în Idem, *Note și contranote*, București, Editura Humanitas, 2002, p. 238-239.

²⁹ Martin Esslin, *op. cit.*, p. 138.

³⁰ www.ionesco.org

către o trupă de amatori, în regia lui Jean-Guy Sabourin, același care va mai pune în scenă șapte ani mai târziu și **Amedeu sau Cum să te debarasezi**.³¹

Interesantă, în toată această succesiune de oameni de teatru și spații teatrale diverse, este adoptarea piesei de către dramaturgii italieni. Piesa a fost pusă prima oară în scenă la Teatro di Via Vittoria din Roma în 1976 de către Andrea Camilleri, aflat la apogeul capacității sale creatoare de scenarist, regizor și dramaturg. Un personaj atent la mutațiile din dramaturgia occidentală, primul care le arătase italienilor fața novatoare a lui Beckett, traducând și realizând în 1958 un spectacol după **Sfârșit de partidă**. Chiar teatralitatea scrisului său, pe care mulți au evidențiat-o, era pusă pe seama osmozei pe care a resimțit-o cu dramaturgii absurdului.³²

Surprinzător a fost și proiectul celui mai ilustru nume din coregrafia secolului XX, Maurice Béjart, care, atras de *ars dramatica* ionesciană, a realizat un balet după această piesă, în 1981 la Rio de Janeiro, pe muzica lui Richard Wagner, în care și-a asumat și un rol de compoziție.³³ Cei doi, dramaturgul și coregraful, s-au întâlnit pe același meridian al artei, care era pentru ei singura capabilă să le vorbească despre gesturi anodine și ritmuri interioare.

Scaunele au ajuns și la Festivalul de la Avignon în anul 1990, în regia lui Jean Negroni, actor și regizor remarcat prin timbrul vocii sale, discipol în tinerețe al lui Camus, cu care a înființat, înainte de război, Théâtre de l'Equipe în Alger, un personaj familiarizat cu scena de la Avignon încă de la debutul festivalului, ca tânăr actor în trupa lui Jean Vilar.

Pentru această piesă, în care Ionescu a conturat parcă derizoriul ce se deschidea în fața lui Adam și a Evei, ajunși la limanul destinului lor, după ce au pierdut confortul paradisiac, regizorul Daniel Roussel a avut în anul 1991

³¹ Michel Vaïs, *Parcours architectural du Théâtre d'Aujourd'hui*, în *Jeu: revue de théâtre*, 1996, nr. 79, p. 49-55.

³² A cucerit publicul italian însă ca scriitor, prin seria dedicată Comisarului Montalbano. *Camilleri, uomo di teatro*, în *Corriere della Sera*, 17 febr. 2007, on line.

³³ www.bejart.ch.

ideea de a folosi două scări, pe care cei doi Bătrâni să le urce și să le coboare, o axă verticală ce accentua așadar trecerea din planul prezent în trecut și invers, ca și efortul nemăsurat la care cei doi, în fața bilanțului final, erau supuși.³⁴

Ceva mai recent, în anul 2000, Paul Buissonneau a creat la Théâtre de Rideau Vert un spectacol despre care s-a spus că l-ar fi încântat cu siguranță și pe dramaturg. Regizorul nu era la prima întâlnire cu acest text, ci de fapt în fața unei revalorizări a vechii sale puneri în scenă din anul 1981. **Bătrânii** regizorului canadian par în vârstă și totuși fără vârstă, antrenați într-un permanent și ultim dialog despre lucruri pe care le-au dezbătut deja de mii de ori. Ei poartă veșminte grele și demodate, de noapte, pentru a imagina o ultimă reprezentație a unor marionete. Acumulare și vid, acestea au fost principiile artistice pe care a contat Paul Buissonneau, iar haosul pe care îl degajă pare a-i fi propriu dramaturgiei ionesciene. La final, scena seamănă cu un cimitir de scaune, dar și cu un cimitir de cuvinte. Cele două voci care vorbesc cu emfază despre subiecte insignifiante și cu ușurință despre subiecte grave, celebrând parcă o fuziune voită între nădejde și deznădejde, conturează mesajul cel mai important al acestei transpuneri scenice.³⁵

La jumătatea veacului XX, Ionescu nu a fost singura voce care a reînnoit formele literare ale limbajului; el a avut aceeași fascinație ca și Boris Vian pentru morbid și proliferarea obiectelor, același gust amar al deriziunii ca și Jacques Prévert, același onirism ca și Luigi Pirandello, aceeași predilecție pentru ceremonialul baroc ca și Jean Gênet.

Victimele datoriei a avut premiera la Teatrul din Cartierul Latin la 26 februarie 1953, în regia aceluiași Jacques Mauclair, care mai târziu va reabilita și **Scaunele**.³⁶ Pentru dramaturg, a fost prilejul de a o regăsi în

³⁴ La Théâtre de Quat Sous din Canada. Johanne Bénard, **Les chaises**, în **Jeu: revue de théâtre**, 1991, nr. 61, p. 165.

³⁵ Marie-Christiane Hellot, **Pour célébrer la fin du jour**, în **Jeu: revue de théâtre**, 2000, nr. 93 (3), p. 58-60.

³⁶ Martin Esslin, **op. cit.**, p. 143.

distribuție pe Tsilla Chelton, care juca rolul Madeleine, de fapt la cererea sa specială.³⁷

După ce s-a expus publicului cu patru piese, triumful era încă departe de dramaturg. Dimpotrivă, se vorbea de un eșec comercial, de divizarea criticii, despre drepturi de autor care încă nu-i asigurau supraviețuirea, ceea ce l-a mai supus o vreme pe Ionescu la calvarul muncii sale de corector. În apărarea notorietății sale, dramaturgul avea încă nevoie să întâlnească cititori sau spectatori care să-i confirme identitatea sa de autor. Într-un fel acesta a fost meritul lui Jacques Polieri, care în ciuda faptului că încă vâlul eșecului plutea peste piesele ionesciene a riscat să pună în scenă un „*Spectacol Ionesco*,” la 11 august 1953, la Teatrul Huchette sub forma unei succesiuni formate din 6 piese scurte, la care se adăuga și *Căldură mare* de Caragiale, a cărui traducere dramaturgul român tocmai o finisase.³⁸ Regizor și scenograf, cel care va fi peste ani definit drept creatorul scenografiei moderne, Jacques Polieri a mizat pe creația ionesciană, ale cărei obsesii nu-i erau deloc străine, din moment ce după război pusese în scenă piesele unor autori, compatibili cu spiritul ionescian sau pe care acesta chiar îi inclusese în propriile lecturi: Paul Claudel, Kafka, Marivaux, Pirandello, Beckett, Arrabal, Tardieu etc. Jacques Polieri era încă la începutul unui drum, care îi va aduce în viitor și alte provocări, triumful său venind abia în anii '80, când a introdus spectacole multimedia și transmisii video transcontinentale, fiind și fondator al unui Festivalul de artă al avangardei.

Amedeu sau Cum să te debarasezi a fost pusă în scenă prima oară la Théâtre de Babylone, la 14 aprilie 1954, în regia lui Jean- Marie Serrau³⁹, care era deja familiarizat cu dramaturgia absurdului. Iar criticii puteau recunoaște în acest titlu propriile obsesii ori poate dificultățile în a se debarasa de imaginarul teatral pe care îl propunea Ionescu. Totuși, au fost și pledoarii favorabile, care au notat că viziunea regizorală și decorul de un realism poetic al aceluiași Jacques Noël situau piesa ionesciană în atmosfera

³⁷ André Le Gall, *op.cit.*, p. 313.

³⁸ *Ibidem*, p. 316.

³⁹ Martin Esslin, *op. cit.*, p. 148.

ei exactă: între vis și realitate. Reluarea piesei, în 1961 la Teatrul Odéon, în 1963 la Teatrul din Montparnasse, iar în 1978 la Lucerna, în Elveția, se făcea deja sub alte auspicii

În sfârșit, în primăvara anului 1956, Ionescu a cunoscut o neașteptată, dar sperată schimbare de statut. Susținut de Gallimard, subiect de vii polemici între reprezentanții criticii, jucat deja în afara Franței, pe scenele din Belgia, Olanda, Elveția, Germania, în Finlanda, Suedia, Anglia, avea în cele din urmă bucuria de a citi o cronică eliberatoare, în paginile cotidianului **Le Figaro**. Căci reluarea **Scaunelor**, la Studioul din Champs-Élysées, în regia lui Jacques Mauclair i-a dat ocazia criticului Jacques Lemarchand de a le reaminti cititorilor motivele pentru care el prețuia teatrul ionescian, printre altele fiindcă oferea un excelent exercițiu teatral și fiindcă autorul era un om de teatru în stare pură.

Dar în cercul apărătorilor intrase și Jean Anouilh, care a caracterizat piesa ca fiind o capodoperă: „cred că (piesa-n.m.) e mai bună ca Strindberg, căci are propriul ei umor negru, à la Molière, într-un fel extrem de comic uneori, pentru că e oribil și ridicol, intens și mereu adevărat și pentru că- excepție făcând o mică tentă învechit avangardistă în final - e clasică.”⁴⁰ Reflexiile lui Anouilh echivalau, pentru dramaturgul român, cu speranța de a ieși din universul cumva zgomotos al avangardei, de a ajunge la un public pe care o parte a criticii îl ținușe până atunci distant. Din 16 februarie 1957 până în prezent s-au jucat fără întrerupere, la Teatrul Huchette, **Cântăreața cheală** și **Lecția**, în timp ce în lunile următoare publicul francez s-a putut bucura de alte creații dramatice ionesciene, **Viitorul e în ouă**, **Noul locatar** și o reluare a lui **Amedeu**, toate aceste reprezentații demonstrând, convingător, că nu era deloc ușor să te debarasezi de cel care devenise dramaturgul Eugen Ionescu.

Noul locatar - o piesă scurtă, cu un subiect ce i-a fost inspirat dramaturgului de calvarul propriei mutări - a fost jucată prima dată de o companie suedeză în Finlanda, în 1955, și abia după ce s-a jucat și în spațiul britanic, la Arts Theatre din Londra în noiembrie 1956, a ajuns să fie pusă în

⁴⁰ Jean Anouilh, *Du chapitre des Chaises*, în *Figaro*, Paris, 23 aprilie 1956 apud Martin Esslin, *op. cit.*, p. 138.

scenă și la Paris, în septembrie 1957.⁴¹ Prin stările de spirit create, se înrudește îndeaproape cu **Scaunele**, prin rezonanța dată de aceeași solitudine umană, prin proliferarea obiectelor, în contrast cu vidul interior, vidul cuvintelor, vidul vieții.

Deși nu face parte din categoria pieselor ionesciene care au împânzit lumea, este meritoriu că și în prezent anumiți regizori o privesc ca o reală provocare. În anul 2004, Pascal Tremblay și-a propus să monteze la Montréal această piesă puțin cunoscută în mediul cultural canadian, din dorința de a oferi o punere în scenă imaginativă și actuală, dar care să rămână în linii mari fidelă exigențelor autorului. În viziunea lui Pascal Tremblay, în această tragi-comedie în care dialogul surzilor se întâlnește cu logoreea incoerentă, adevăratele personaje par a fi cutiile împinse în scenă într-un ritm din ce în ce mai delirant. Replica din finalul piesei **Noul locatar** - „*Stingeți lumina când plecați?*” - promulgă victoria totală a lucrurilor asupra cuvintelor, a materiei asupra spiritului, anunțată încă de la începutul piesei, când personajul principal, Domnul, s-a întins pe jos, cu pălăria pe piept, cu mâinile împreunate, aidoma unui mort. Inovația regizorului a constat în faptul că nu a folosit mobile, ca elemente de decor, doar cutii, pe care erau desenate diferite obiecte, ca și cum important era să traducă în limbaj obiectele, tocmai într-o piesă în care dramaturgul mizase pe transformarea limbajului în vedetă.⁴²

În dramaturgia ionesciană, lumea sfârșește mereu prin a se deregla, de parcă un ceasornicar invizibil ar uita să-i mai întrețină mecanismul. Așa că nu e de mirare că de la un timp dramaturgul iese din cochilie și poate scrie într-un ambient străin de confortul familial. Sosind la Londra, unde George Devine pusese în scenă în august 1957 **Viitorul e în ouă**, Ionescu a redactat aici **Ucigaș fără simbric**, cu un titlu evident inspirat de **Ucigaș cu simbric** a lui Graham Greene.⁴³

⁴¹ Martin Esslin, *op. cit.*, p. 149.

⁴² Marie-Christiane Hellot, **Monsieur et ses boîtes: chorégraphie d'une défaite**, în *Jeu: revue de théâtre*, 2005, nr. 115, (2), p. 67-70.

⁴³ André Le Gall, *op. cit.*, p. 335.

Se poate remarca că, deși dramaturgia sa încă nu a convins, scrisul ionescian căuta să câștige un univers de cititori, iar șansa sa e legată de rolul deținut de același Raymond Queneau pe lângă editura Gallimard, care i-a publicat în 1954 primul volum de piese.⁴⁴

Jacques sau supunerea a fost pusă în scenă de Robert Postec în noiembrie 1955, alături de o altă piesă ionesciană, **Tabloul**, la Théâtre de la Huchette.⁴⁵ Între cei care au vrut să-i decodifice înțelesul a fost și un regizor român pentru care ideologia ionesciană nu era deloc străină, Lucian Pintilie, care a pus în scenă **Jacques sau supunerea**, împreună cu **Viitorul e în ouă**, în anul 1977 la Théâtre de la Ville din Paris. Experiența pariziană venea după ce în urmă cu șase ani făcuse o versiune a **Tabloului** pentru televiziune, la Hollywood, un fiasco, în cele din urmă după propria-i apreciere, dar pentru care își găsisse felurite motivații, culminând cu „fidelitatea mea viscerală față de nihilismul lui Ionesco.”⁴⁶

Transpunerea scenică din 2001 a lui Jacques Lessard de la Théâtre Denise-Pelletier din Canada a păstrat alăturarea celor două piese, din rețeta experimentată deja de Pintilie. Inovația regizorului a constat în interrelaționarea personajelor, în așa fel încât să sensibilizeze un public tânăr, care să-și recunoască nevrozele și frustrările. Tocmai de aceea și Jacques apare în scenă cu un aer modern, în costum colorat, cu păr verde, de fapt aceasta fiind o sugestie regizorală ionesciană. Revolta sa împotriva familiei, îndeosebi a tatălui sugerează revolta în fața oricărei autorități, cu atât mai mult cu cât Jacques tatăl apare în scenă cu uniformă de polițist, în contrast cu Jacques mama, docilă și casnică, cu nelipsitul șorț de bucătărie.⁴⁷

Piesa cea mai încărcată de spirit polemic a lui Ionescu, **Improvizație la Alma**, fiindcă pe de o parte face aluzii la antecedentele dramaturgice, la

⁴⁴ Martin Esslin, *op. cit.*, p. 149.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 149.

⁴⁶ Lucian Pintilie, **Bricabrac**, București, Editura Humanitas, 2003, p. 306.

⁴⁷ Michel Vaïs, **Résolument moderne: L'Avenir est dans les oeufs précédé de Jacques ou la Soumission**, în *Jeu: revue de théâtre*, 2001, nr. 99, (2), p. 48-49.

spiritul lui Molière și a lui Giraudoux, iar pe de altă parte expune concepția sa despre teatru, a fost pusă în scenă la Teatrul Studio din Champs Elysées în februarie 1956.⁴⁸ O piesă scrisă ca o reacție la dogmele intelectuale în vogă în Franța în anii '50, cu aluzii evidente la intelectualitatea de stânga, Roland Barthes, Bernard Dord, la teatrul brechtian, la criticul de la **Le Figaro**, Jean Jaques Gauthier. O pledoarie izbitoare despre condiția umană în universalitatea ei, care trebuie judecată în contextul în care piesa a fost scrisă, într-o lume încă marcată de rănila războiului și care căuta să-și croiască drum fie prin democrație, fie prin totalitarism.⁴⁹

Se poate spune că acesta este momentul în care dramaturgia ionesciană depășește frontierele Franței și piesele sale încep să se joace pe scenele teatrale ale lumii. Un *corsi et ricorsi* este evident, fiindcă triumful, precum cel de pe scenele iugoslave ori poloneze, a fost dublat și de scandaluri, precum cel de la Bruxelles, când spectatorii **Lecției** și-au cerut banii înapoi, iar protagonistul a fost nevoit să fugă pe ușa din spate.⁵⁰

Ionescu devenise deja un nume în viața culturală pariziană, ceea ce a făcut ca un cuplu de argentinieni, soții Anchorena, să-și asume cu exaltare rolul de mecena, satisfăcându-și într-un fel și pasiunea lor pentru celebrități. Universalizarea dramaturgiei ionesciene l-a pus pe autor și în fața unor situații insolite, precum în mai 1957, când presa londoneză semnală că la piesa sa, **Impromptu pour la Duchesse de Windsor**, jucată în casa acestui milionar argentinian, M. Anchorena din Paris, au asistat... ducesa și ducele de Windsor, iar Ionescu, desigur între spectatori, a comentat că ducesa a părut „*destul de amuzată*,” cu toate că nu a înțeles nimic.⁵¹ De fapt, Ionescu scrisese această piesă la rugămintea cuplului argentinian, inspirându-se din

⁴⁸ Martin Esslin, *op. cit.*, p. 153.

⁴⁹ Jean François Morissette, **Ionesco et la tragédie du langage**, în *Jeu: revue de théâtre*, 2003, nr. 107, (2), p. 156-157.

⁵⁰ Martin Esslin, *op. cit.*, p. 156.

⁵¹ *Ibidem*, p. 156.

Memoriile recent publicate ale cuplului britanic. Între spectatorii de elită - și Salvador Dali, care a comentat că „a fost foarte emoționant.”⁵²

Deși textul piesei nu s-a mai publicat, rămâne important gestul soților Anchorena, aflați la vânțatoare de talente, ce i-au deschis dramaturgului nostru porțile unei lumi, care s-a lăsat în cele din urmă cucerită de spiritul și de talentul său, lumea saloanelor literare pariziene.⁵³ Pentru el notorietatea fusese câștigată, mai rămânea să cucerească și publicul.

În acest triumphi, nevrotic câteodată, format de autor-operă-spectatori, Ionescu a fost totdeauna partizanul operei și a părut puțin impresionat de antipatia cu care o parte a criticii îl privise la debut. Misiunea pe care și-o asumase, prin piesele sale, era aceea de a reînnoi limbajul, de a restaura concepția și viziunea asupra lumii. Iar în privința reacțiilor spectatorilor, crezul e tipic ionescian! „Reacțiile publicului n-au avut influență asupra mea. Publicul e cel care a sfârșit prin a se obișnui cu mine; el mă urmează (pentru moment). N-am ținut niciodată seama de public.”⁵⁴

Zece ani de eșecuri, de încercări, de reveniri, fără a avea puternic sentimentul că e o prezență de neclintit în tabloul dramaturgiei franceze. Totuși, un detaliu biografic va avea o semnificație, deloc marginală, în evoluția sa viitoare. După ce a trăit la Paris fără să poată face abstracție de alteritatea celui care încă este privit ca un străin venit din altă parte, după ce identitatea sa timp de aproape două decenii a fost probată de acte românești, în anul 1957 a primit cetățenia franceză, pentru servicii aduse culturii franceze! De acum nu va mai trăi cu teama expulzării, mai ales că după 1946 fusese condamnat de regimul de la București, ceea ce măcar la nivel teoretic echivalase cu fragilitatea statutului de refugiat politic, pe care îl simțise mereu la discreția evoluției relațiilor politice româno-franceze. Cu un pașaport francez, avea garanția că a scăpat de închisoarea imaginară din țara tatălui. Așa încât dilatarea orizontului până la care piesele sale au ajuns, într-

⁵² *Ibidem*, p. 157.

⁵³ André Le Gall, *op. cit.*, p. 337.

⁵⁴ Eugène Ionesco, *Fragmente ale unor răspunsuri la o anchetă*, în *Idem, Note și contranote*, p. 169.

un ritm tot mai accelerat după anul 1957, este tributară și noului pașaport cu care dramaturgul putea străbate meridianele în lung și-n lat.

Între mesajele pe care totuși Ionescu le aștepta, cel pe care l-a putut citi la 5 martie 1959 în *Nouvelles littéraires* venea din partea lui Gabriel Marcel, care îi urmărise premierele începând cu *Scaunele* din 1952, dar care se mai duelase în trecut cu dramaturgia avangardei, pe care îi stigmatizase sub epitetul de dramaturgia rânjetului, fiindcă filosoful fusese întristat de mesajul pe care aceasta îl transmitea, după părerea sa o demisie a omului, un pact cu neantul. După ce în urmă cu câteva luni, Ionescu sperase să se explice printr-o scrisoare pe care i-a trimis-o, iată, filosoful se confesa public, se pare în alți termeni, de forma unor relații seismice, în care înțelegerea inițială de care filosoful pare a da dovadă vizavi de dramaturgia ionesciană, este apoi urmată de noi detonări ale fundamentelor pe care e clădită.⁵⁵

Ucișă fără simbric este deja o piesă care a cunoscut succesul încă de la premiera din februarie 1959, de la Théâtre Récamier. Însă spiritele n-au fost la fel de entuziasmate în Statele Unite, unde ea s-a jucat la New York, începând cu aprilie 1960, astfel că aici s-a redus la câteva reprezentații. Tocmai miza politică prezentă în actul al treilea a fost cea în care publicul și critica americană nu s-au regăsit.⁵⁶

Rinocerii face parte deja dintr-o nouă etapă a creației ionesciene, cea în care Bérenger este personajul emblematic. Încheiată în 25 noiembrie 1958, când dramaturgul face o lectură publică la Théâtre du Vieux Colombier, este tradusă apoi în engleză de Derek Prouse și are premiera radiofonică în studiourile BBC, la 20 august 1959. La 6 noiembrie a aceluiași an această piesă, în măsură să sensibilizeze o lume care cunoscuse dramele nazismului, se joacă la Düsseldorf, iar la 25 ianuarie 1960 are loc premiera franceză, în regia lui Jean Louis Barrault,⁵⁷ care a mizat pe opresivitatea acestei farse tragice. Faptul că ea se joacă la Paris este în firescul situației, dar

⁵⁵ André Le Gall, *op. cit.*, p. 351-353.

⁵⁶ Martin Esslin, *op. cit.*, p.161.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 162.

ea inaugurează o nouă filă din expunerea ionesciană, deoarece, dacă până acum piesele sale s-au jucat în săli mici, acum venise rândul ca angoasele sale să fie exprimate la Théâtre Odéon.

Creația teatrală este o artă care întâmpină multe dificultăți, la trecerea frontierelor politice și culturale, inerente mecanismului său complex, căci o reușită presupune și o sincronizare între mai mulți piloni, reprezentați de dramaturg, regizor, actori, traducători etc. Nici așteptările spectatorilor nu trebuie omise, nici faptul că acestea sunt atașate de anumite patternuri străvechi. Astfel, dacă englezii merg la teatru pentru *a vedea* ce se petrece, francezii o fac pentru *a înțelege* ce se petrece.⁵⁸ Montarea din Marea Britanie a ***Rinocerilor***, la 28 aprilie 1960 la Royal Court din Londra, a mizat pe cel mai talentat interpret al dramaturgiei shakespeariene, Laurence Olivier, în regia lui Orson Welles⁵⁹ - deja o celebritate, datorită Oscarului obținut în 1941 pentru ***Citizen Kane***. Astfel că recunoașterea internațională a lui Ionescu, drept un reprezentant de anvergură al dramaturgiei absurdului, se leagă de această piesă, care a făcut rapid un tur de forță al scenelor importante. În mod neașteptat, a fost socotită, de critica de specialitate, o „piesă ușor de înțeles de toată lumea.”⁶⁰

Vorbind despre felul în care piesa ***Rinocerii*** a fost pusă în scenă de diverse companii teatrale europene, Ionescu nota că ea a avut impact asupra publicului german, unde a fost jucată „într-o manieră excesiv de dramatică, aproape tragică. Pe-atunci ei nutreau încă un foarte puternic sentiment de vinovăție... Și în majoritatea țărilor din Est piesa a fost jucată într-un spirit antitotalitar.”⁶¹ Excepția se va dovedi a fi Rusia, cu toate că a existat o traducere a piesei, de teama

⁵⁸ Stanley Collier, *Présentation d'oeuvres françaises en Grande Bretagne*, în *Cahiers de l'Association des études françaises*, 1969, nr. 21, p. 129.

⁵⁹ Martin Esslin, *op. cit.*, p. 163.

⁶⁰ Afirmație în ziarul londonez *Times*, 29 aprilie 1960, apud Martin Esslin, *op. cit.*, p. 164.

⁶¹ Eugène Ionesco, *Antidoturi*, p. 81.

unei confuzii: „pe scurt rușii nu voiau decât rinoceri de dreapta! Dar rinoceri sunt peste tot.”⁶²

Prezentată în SUA, la un an de la premiera franceză, ea a atras atenția criticii teatrale, actorul care juca rolul lui Jean, Zero Mostel, a câștigat un Premiu Tony, smulgând trofeul din fața lui Anthony Quinn, nominalizat și el, iar regizorul Joseph Anthony a rămas doar cu nominalizarea pentru un Tony Award for Best Direction. Totuși, dramaturgul nu a fost mulțumit de punctul de vedere al criticii americane, îndeosebi de reproșul ce i s-a făcut că nu a explicat care este ideologia căreia Béranger a trebuit să îi reziste.⁶³ Ionescu nu face parte din tipologia de autori care mizează pe tăcere în legătură cu laboratorul lor compozițional. Dimpotrivă, el vorbește despre piesele sale în interviuri, în jurnale, în articole, conferințe, iar această exteriorizare este o reîntâlnire cu sinele.

Piesa *Rinocerii* nu a rămas însă prinsă într-un cerc îngust al schemelor politice postbelice, fiindcă prin imaginea metaforică a acestui animal, cu o forță brutală și reacții opacizate de pielea tăbăcită, a denunțat toate tipurile de comportamente totalitare. Ionescu a stigmatizat reacțiile monstruoase închise în ființa umană, tocmai fiindcă acestea îl pot conduce la o depersonalizare și o insensibilitate acută. În punerea în scenă a lui Michel Chapdelaine din 1995 de la Théâtre National Interculturel din Montréal, Béranger este prototipul eroului fără armură, a individului însingurat, cu o țesătură din care nu lipsesc slăbiciunile, depresia, instabilitatea, dar și gradul mare de umanitate, care în final îi salvează identitatea, într-o lume tot mai alienată. Regizorul a folosit pentru prima scenă decorul unui parc luxuriant, ca o metaforă a vieții, prin care personajele defilează în costumele din anii '50. Muzicii i s-a rezervat un rol foarte important, ea fiind cea care trebuia să evoce galopul rinocerilor, în ritmuri repetitive, de influență africană. Transformarea lui Jean în rinocer, sub ochii îngroziți ai lui Béranger se face treptat, odată cu modificarea

⁶² *Ibidem*, p. 82.

⁶³ André Le Gall, *op. cit.*, p. 361.

comportamentului său, capul și corpul fiindu-i învăluite de un material verde, dând o notă hidoasă.⁶⁴

Mai recent, regizorul Jean-Guy Legault a vrut să elibereze piesa de conotațiile ei istorice, rinocerii devenind astfel, pe scena Teatrului Nouveau Monde în 2007, „o emblemă” multinațională, dincolo de diferențele etnice și lingvistice de pe glob, un soi de „Rhinoworld.” Impersonalizarea locului în care se petrece acțiunea se face prin renunțarea la decorul unui orașel francez de provincie, așa cum fusese gândit de Ionescu, și imaginarea unui birou ultramodern, dotat cu aparatură electronică de ultima generație, ce ar putea să fie specific oricărei mari metropole contemporane. Decorul și costumele stilizate, împrumutate parcă dintr-un film SF, încarcă și mai mult transpunerea scenică de orânduiala prezentului ori poate cea dintr-un viitor apropiat. Altă inovație a regizorului a reprezentat-o feminizarea personajelor din actul al doilea, Dudard și Botard, cu scopul de a ilustra și mai bine piața muncii contemporane, cu o prezență crescândă a femeilor. Dar și pentru a medita la ideea că femeile sunt, în egală măsură cu bărbații, niște victime ale agresiunilor și violențelor. În fine, masca de gaz care apare treptat, pe chipurile personajelor, sugerând cornul rinocerului, este deopotrivă o reminiscență dintr-o atmosferă de război ori o referință la monstruozițările dintr-un prezent sau un viitor imediat, din care armele bacteriologice și nucleare nu au cum să mai fie excluse. Ea poate totodată să le insuflă spectatorilor ideea asfixierii individului, căruia îi este refuzat un drept fundamental, cel al libertății de gândire.⁶⁵

Regele moare, scrisă de dramaturg într-o lună, a avut premiera la scurt timp după aceea, la 15 decembrie 1962, la Théâtre de l'Alliance française din Paris, în regia lui Jacques Mauclair,⁶⁶ care va și interpreta rolul Bérenger. Montarea lui Mauclair i s-a părut lui Ionescu realistă, mai

⁶⁴ Marie-Christine Lessage, *op. cit.*, p. 234.

⁶⁵ Johanne Bénard, *Les accommodements de la raison: Rhinocéros*, în *Jeu: revue de théâtre*, 2008, nr. 127, (2), p. 43-45.

⁶⁶ Martin Esslin, *op. cit.*, p. 166.

psihologică și mai umană, căci Regele era un soi de „*paiată nefericită*.”⁶⁷ Comparativ, dramaturgul a putut asista succesiv la trei viziuni regizorale distincte, fiecare încercând să devoaleze altă fațetă a personajului. Astfel, montarea ulterioară de la Théâtre de Poche din Bruxelles a lui Robert Postec, a propus un nou început, o nouă agonie, în momentul în care Bérenger își strigă disperarea: „*Vreau să exist*.” În fine, regizorul Jorge Lavelli, care a montat piesa în 1970, la Odeonul parizian, a înlocuit mantourile de purpură ale suveranilor cu zdrențe, a folosit și o complexă concepție muzicală, a cărei finalitate se materializa într-un suspin profund. Ceea ce i-a indus dramaturgului o stare de totală bucurie: „*cu Maclair a fost minunat, cu Lavelli a fost sublim!*”⁶⁸

În ultimele decenii, regizorii din întreaga lume și-au demonstrat interesul pentru descifrarea mesajului lăsat de dramaturg în această piesă, apelând la soluții regizorale variate. De exemplu, Jean Pierre Ronfard a folosit în 1988, pe scena de la Théâtre du Nouveau Monde, decoruri și costume care aminteau parcă de universul *Micului Prinț*,⁶⁹ basmul filosofic dedicat adulților, închis între copertile unei cărți pentru copii. În anul 1994, două companii teatrale cunoscute din Canada, Groupe de la Veillée și La Rallonge, au optat pentru aceeași piesă, *Regele moare*, ambii regizori, Gregory Hlady și Pierre Morreau, contând pe impresia artistică atribuită muzicii din spectacol, un violoncel solo în primul caz, o cântăreață în al doilea, care interveneau în momentele cheie, pentru a evidenția accentele poetice ale textului dramatic, ca și solemnitatea sa, caracterul ceremonial al monologurilor.⁷⁰

⁶⁷ Eugène Ionesco, *Între viață și vis. Convorbiri cu Claude Bonnefoy*, București, Editura Humanitas, 1999, p. 88.

⁶⁸ Matei Călinescu, *Eugène Ionesco: patru piese ale perioadei mijlocii*, în *Apostrof*, nr. 9, sept. 2005, on line.

⁶⁹ Solange Lévesque, *Le roi se meurt*, în *Jeu: revue de théâtre*, 1989, nr. 52, p. 209-210.

⁷⁰ Michel Vaïs, *Les rois se meurent...: „Le roi se meurt ou la cérémonie” et „Le roi se meurt”*, în *Jeu: revue de théâtre*, 1994, nr. 71, p. 196-198.

Transpunerea scenică a lui René Daniel Dubois, din anul 1999 de la Espace GO, s-a concentrat mai ales asupra „ceremoniei morții,” ceea ce rezona de fapt cu proiectul inițial al dramaturgului, care dorise să intituleze această piesă **Ceremonia**. Orice Om, rege sau nu, trebuie să-și înfrunte moartea, după ce a traversat mai multe etape pline de refuz, revoltă, teamă, tristețe ori resemnare, să-și „trăiască” moartea, aceasta fiind invitația pe care regizorul a adresat-o spectatorilor. Scenograful a câștigat pariul cu atemporalitatea și universalitatea acestui mesaj, folosind pentru personajele piesei costume din diferite epoci: astfel, Julieta părea că a ieșit din evul mediu, Margareta că aparținea secolului al XVII-lea, Doctorul era îmbrăcat ca un samurai, iar Guardul ca un Don Quichotte. La final, protagoniștii se întind unii lângă alții, ca și cum moartea Regelui i-a supus, ca și cum nimic nu mai supraviețuiește celui care nu le mai e alături, pentru a vedea.⁷¹

În schimb, regizorul Gill Champagne a mizat în anul 2003, în spectacolul prezentat pe scena Teatrului de la Bordée, pe un rege tânăr, imatur, iresponsabil, care trebuie să părăsească această lume abandonându-și proiectele, chiar dacă nu știe prea bine sensul acestora, după cum și esența guvernării îi e la fel de străină. Cu inventivitate, scenograful a renunțat la orice piesă de mobilier, în afara patului somptuos al monarhului, și a utilizat două platforme, cu care regele urcă și coboară, într-o mecanică a destinului, o imagine metaforică a vieții.⁷²

Piesa **Setea și foamea**, care l-a impus pe Ionescu drept un dramaturg cu drepturi depline în modernitate, a fost solicitată chiar de Comedia franceză, unde a avut și premiera, la 28 februarie 1966, în regia lui Jean Marie Serreau, cu Robert Hirsch în rolul principal.⁷³ O piesă care după un deceniu de la elogiul pe care i l-a făcut Jean Anouilh, a primit dovada unei

⁷¹ Louise Vigeant, *Le roi se meurt si jeune: pour*, în *Jeu: revue de théâtre*, 1999, nr. 92, (3), p. 25-27.

⁷² Jacqueline Bouchard, *Une place dans la vie, une place dans la mort*, în *Spirale: Arts. Lettres. Sciences humaines*, 2003, nr. 190, p. 31-32.

⁷³ Martin Esslin, *op. cit.*, p. 166.

comprehenșiuni profunde din partea lui J.M.G. Le Clézio, care o definea drept „miracol rar... clipe încărcate de emoții de nedescris.”⁷⁴

Piesa **Macbett** a fost pusă în scenă la 27 ianuarie 1972 la Théâtre de la Rive Gauche din Paris, în regia aceluiași Jacques Mauclair, decoruri și costume Jacques Noël, fiindu-i inspirată dramaturgului de cartea lui Jan Kott, **Shakespeare, contemporanul nostru**.

Ce formidabilă încurcătură a fost transpunerea scenică a unicului roman scris de dramaturgul nostru, intitulat **Însinguratul**, și s-a jucat în premieră la 14 noiembrie 1973 la Théâtre Moderne din Paris, în regia lui Jacques Mauclair și scenografia lui Jacques Noël.

Omul cu valize a avut premiera la Théâtre de l'Atelier din Paris, în decembrie 1975, fiind realizată de aceeași echipă de creatori.

Lectura existenței ionesciene, alături de travaliul și obsesiile onirice se regăsesc în egală măsură în **Omul cu valize** și în **Călătorie în lumea morților**. Tocmai de aceea, cele două piese au jost și jucate împreună, într-un montaj **Ionesco**, realizat de regizorul Roger Planchon în anul 1983, într-o derulare scenică începută la Nisa și Lille, care a poposit mai apoi la Strasbourg, Le Havre și Annecy, pentru ca să ajungă în cele din urmă pe scena Odeonului parizian în martie-aprilie 1984. **Călătorie în lumea morților** și-a făcut însă debutul ca un spectacol autonom, începând cu 22 septembrie 1980, când a fost montat de P. Berman, la Muzeul Guggenheim din New York, fiind jucată apoi în noiembrie și la Basel, iar în ianuarie 1987 la Londra.⁷⁵

Drumul spre succes al dramaturgului nostru este mult mai sinuos decât am încercat eu să demonstrez în aceste pagini, extrăgând doar câteva file din dosarul consacării sale. Desigur, anii 60-70 sunt cei care i-au adus succesul planetar, când este tradus, editat și reeditat în toate marile limbi ale planetei, iar edițiile pieselor sale lansează provocări pentru regizori și actori englezi, germani, italieni, spanioli, danezi, cehi, polonezi, români etc. Citite,

⁷⁴ André Le Gall, *op. cit.*, p. 404.

⁷⁵ Dan C. Mihăilescu, **Notă**, în vol. Eugène Ionesco, **Călătorie în lumea morților. Teatru**, vol. V, București, Editura Univers, 1998, p. 6.

analizate, jucate, piesele sale au cucerit lumea întreagă, așa că autorul lor putea să se entuziasmeze, precum odinioară Carol Quintul, la gândul că soarele nu adoarme niciodată în lumea împânzită de piesele sale.

Dornic să cunoască succesul, nu degeaba textele sale au evadat din tipare și convenții, Ionescu a stârnit la început atenția breslei sale, a dramaturgilor absurdului, apoi s-a infiltrat în lumea culturală pariziană, dar și în cea mondenă, răspunzând invitațiilor la serate, cocktailuri și aniversări. Dar gloria este oarecum o noțiune abstractă, iar în cazul dramaturgului nostru traducerea ei corectă ar fi colocviile, tezele, călătoriile, doctoratele honoris causa, premiile, decorațiile, de care a avut parte din momentul în care a devenit un răsfațat al lumii teatrale.

În cenușii an 1940, când își găsisse refugiul definitiv într-un Paris aflat sub bombardamente, cu siguranță că doar gândul supraviețuirii îl motivase să prindă aici rădăcini. Pentru ca patru decenii mai târziu să defileze nonșalant, grație drepturilor sale de autor, prin întreaga lume. De la o vreme, când s-a mai stins efervescența inspirației dramatice, făcând loc altor năzbâții artistice, precum pictura!, a traversat globul în lung și-n lat într-un ritm mult mai alert. Ionescu însuși recunoștea că piesele sale, montate pe diferite scene, au fost cele care i-au deschis noi orizonturi: „*de mult am ridicat ancora. Opera mea mă duce cu ea. Călătoresc. Sunt ba în America, de nord sau de sud, ba la Londra, Berlin sau Neapole, ba la Atena, Varșovia, Tokio, Sydney, Belgrad, ba în Scandinavia sau Canada. Și în sfârșit, la Ierusalim.*”⁷⁶ Între acestea - în aprilie 1981 la Tokyo pentru a aniversa 25 de ani de la punerea în scenă în Japonia a **Cântăreței chele**, în Taiwan, în martie 1982, unde a asistat la o reprezentație de operă după **Scaunele**, în 1982 în Germania și Brazilia; în Italia, SUA și Mexic în 1983; în Austria, Germania și Italia în 1984; la Festivalul de la Spoleto - Umbria, în 1984; la Târgul de carte de la Frankfurt în 1986; la Londra în 1986 pentru a asista la premiera piesei **Călătorie în lumea morților**, la Stockholm în 1988 cu prilejul reprezentațiilor **Cântăreața cheală** și **Leția**; la New York în iunie 1988, la un festival. Și conferințele și colocviile l-au purtat în lumea largă: la Universitatea Albany

⁷⁶ Eugène Ionesco, *Antidoturi*, p. 220.

din New York în aprilie 1981; în California la reuniunea Academiei româno-americe de arte și științe în 1983; în noiembrie 1987 la Bayerische Akademie din München etc.⁷⁷ Câteodată și-a asumat și calitatea de regizor al propriilor piese, ca unul ce ținea cu dinții de didascalii formulate și de identitatea inițială a textelor sale. Ca și alți contemporani, Beckett, Arrabal etc., Ionescu a apărut pe afișe și ca regizor al propriilor piese, ca de exemplu **Victimele datoriei**, la Zürich și Berlin, **Jacques sau supunerea** și **Cântăreața cheală**, la Düsseldorf și **Regele moare**, la Viena.⁷⁸

Rezumând cucerirea treptată a scenelor lumii, Ionescu face o reverență în fața aceluia care ar fi contribuit decisiv la acceptarea sa ca dramaturg, regizori și actori depotriva: „piesele mi s-au jucat. Norocul meu a luat mai multe înfățișări: pe cea a lui Bataille, a lui Sylvain Dhomme, Maclair, Serreau, Robert Postec, Quaglio, Maurice Jacquemont, și ale celor mai buni actori din Paris: Tsilla Chelton, Chevalier, Cuvelier, Reine Courtois, Raimbourg, Chauffard, Rosette Zuchelli, Yvonne Clech, Paulette Frantz, Claude Mansard, Trintignant, Sandrey, Florence Blot, Claude Nicot, precum și ale altora care au avut generozitatea de-a mă lua în grijă, crezând în posibilitatea de-a materializa și spiritualiza fantasmemele mele. Fericite, întristătoare, exaltante, așa au fost contactele dintre mine și actori. Azi, nu-mi pot imagina alte întrupări ale personajelor mele decât cele dintâi; ele au dat „realitate” pieselor pe care le-am scris.”⁷⁹

Numele său, depășind toate frontierele lingvistice, s-a impus ca o evidență de neocolit în dramaturgia secolului XX. O poveste de succes, în cele din urmă, căci ciclotimicul Ionescu, obosit de dinainte să-și înceapă opera, a fost obligat să-și împartă timpul între scris și călătorii, ce i-au adus nu doar premiere ale pieselor sale pe noi și noi meridiane, ci și premii, doctorate (sâc!) Honoris Causa, medalii ori chiar bastonul de mareșal și recunoașterea unei prestigioase instituții, ca Academia Franceză, spre care

⁷⁷ André Le Gall, *op. cit.*, p. 488.

⁷⁸ Michel Vaïs, *Auteur /création collective: mythe et réalité*, în *Jeu: revue de théâtre*, 1977, nr. 4, p. 72-78.

⁷⁹ Eugène Ionesco, *Antidoturi*, p. 154.

câți dintre contemporanii săi n-au privit oare cu invidie ori tenacitate, dorindu-și să ajungă acolo!

Eugen Ionescu a fost un personaj nonconformist, căruia nu i-a lipsit doza de nebunie a creatorului, jovial și irascibil, rațional și exuberant, aiurit și distins, obsedat de sine, dar și gata de joaca cu Dumnezeu. Un dramaturg greu de înscris într-un singur tipar, tocmai datorită firii sale duale, ca și sinuozității destinului, care i-a partajat identitatea între două patrii, i-a balansat amintirile și căutările între un trecut amăgitor și un prezent copleșitor. Ca și identitatea sa, dramaturgia căreia i-a dat viață este formată din mai multe fâșii, din farsă și grotesc, din parodie și satiră, din commedia dell'arte și tragedie, din metafizică și patafizică, țesute cu talent într-o intertextualitate complexă.

Nu e întâmplător că mesajul transmis de Ionescu cu prilejul Zilei Mondiale a Teatrului se încheia cu afirmarea credinței în universalitatea eternă a acestei arte: „se spune că arta nu are frontiere. Nici teatrul nu trebuie să aibă. Dincolo de divergențe ideologice, caste, rase, naționalisme, patrii naționale, el trebuie să fie patria universală, locul de întâlnire al tuturor oamenilor ce împărtășesc aceleași neliniști și speranțe revelate de imaginație, care nu e nici arbitrară, nici realistă, fiind chiar expresia identității noastre, a continuității noastre, a unității noastre.”⁸⁰

⁸⁰ Idem, *Mesaj internațional la a 15-a zi mondială a teatrului*, în Idem, *Antidoturi*, București, Editura Humanitas, 1993, p. 149.

Beneficiile lecturii timpurii între mit și realitate

Prof. OANA PINTILIE
Târgu-Mureș

Abstract

The Benefits of Early Reading Between Myth and Reality

When I first started writing this article, I was quite sure of the result of my short study. As I read quite a number of articles in the recent past on the subject, I thought I would find the same conclusions: early reading brings only benefits in the young children's academic future, so it is absolutely necessary to teach children to read as early as possible. What most people don't take into consideration is that the average human brain is not prepared to analyse the written word until the age of six. It can recognise patterns with some concentration and by using the photographic memory even at the age of three, but this is far from the real reading skill which implies more: being able to look at a word, sound out its letters, apply a multitude of rules, short cuts and exclusions and then come up with the right pronunciation. And, only coupled with good reading comprehension, we can talk about a real reading skill.

This doesn't mean that we cannot read to children and teach them to love reading and books from an early age. This is the way to bring up children who will love learning and reading books for their whole lives.

Keywords: *education, children, reading, benefits of early reading, books.*

„Tot ceea ce n-avem de la naștere și de care avem nevoie când suntem mari, ne este dat prin educație. Această educație ne vine de la natură, de la oameni sau de la lucruri” - Jean-Jacques Rousseau.

Despre educație se vorbește în permanență, se dau definiții, se scriu cărți, se spune că trebuie să ne-o construim și consolidăm pe tot parcursul vieții pentru că educația are ca scop adaptarea activă la tot ceea ce vine din afara noastră, din mediul înconjurător. Prin educație, omul poate influența el însuși mediul în care trăiește, iar cultura este semnul cel mai important al

influenței active și creatoare a omului asupra acestuia.¹ Societatea creează și organizează instituții educative gradate pe care le adaptează, în timp, prin programe care să instruiască, să formeze aptitudini, abilități, să stimuleze creativitatea. Însă, pe lângă educația formală, din școli, suntem influențați, cu sau fără voia noastră, de tot ce ne înconjoară, iar educația noastră depinde de ceea ce lăsăm noi înșine să ne influențeze mai cu seamă. De exemplu, mass media este concurentă și complementară sistemelor de educație și informație școlară, iar în mass media există o „*babilonie a cunoașterii*,” a cărei forță de penetrație și de influență este foarte mare și în continuă creștere.² Astfel, este foarte importantă și absolut necesară o selecție atentă a activităților de loisir și de relaxare, atât în programul adulților cât și, mai ales, al copiilor.

Probabil, cei care își fac cele mai multe probleme legate de educație sunt părinții care au copii mici, cu vârste cuprinse între 1 și 6-7 ani. Este binecunoscut faptul că, începând cu perioada antepreșcolară (1-3 ani), educația joacă un rol extrem de important și acum apar diferențele între copii, în funcție de nivelul dezvoltării lor fizice și psihice. Aceste diferențe se exprimă în apariția unor trăsături ale relațiilor copilului, ale conduitei sale, în dezvoltarea sensibilității și a limbajului. Educația trebuie să vizeze atât dezvoltarea intelectuală a copilului, spiritul de observație, atenția, gândirea, exprimarea verbală, cât și latura emoțională. Trebuie pus un accent deosebit pe dezvoltarea limbajului copilului, acesta fiind instrumentul cel mai important prin care se exercită influența educației. Este foarte important să se investească timp și efort în învățarea corectă a cuvintelor și a structurilor gramaticale, în repetarea acestora și complicarea permanentă a structurii

¹ Liviu Antonesei, *Paideia. Fundamente culturale ale educației*, Iași, Editura Polirom, 1996, p. 13.

² Ursula Șchiopu, *Psihologia modernă*, București, România Press, 2008, p. 23-24.

vorbirii, în îmbogățirea continuă a vocabularului prin discuții folosind propoziții corecte și complete și explicarea sensului cuvintelor.³

O metodă foarte eficientă de dezvoltare a vocabularului și a vorbirii este introducerea în programul zilnic al copilului a lecturii, încă de la cele mai fragede vârste. Astfel punem bazele unei prietenii de lungă durată între copil și carte, copilul ajungând să îndrăgească lectura și cărțile prin contactul de timpuriu cu acestea. El va deschide cărțile de plăcere, singur, fără să i se spună.

Depinde în totalitate de părinți, de modul în care aceștia privesc lectura și cărțile, felul în care le va percepe copilul în viitor. Puterea exemplului este la vârstele mici cea mai eficientă metodă de învățare, copilul imitând comportamentul și acțiunile părinților săi și astfel se formează deprinderi care se vor păstra toată viața. Studiile arată că este eficient să le citim copiilor chiar înainte de vârsta de 2 ani, perioadă în care copilul este atras mai degrabă de jucării, dar poate arăta interes și față de carte: o răsfoiește, este atras de foșnetul paginilor, de mișcarea acestora, dar, mai ales, de imaginile colorate. Copilul privește imaginile și ascultă poveștile citite sau inventate de adult, manifestă interes pentru carte, depinde doar de adulți cum formează și educă interesul pentru lectură pentru ca aceasta să devină o deprindere mai târziu. Între 2-3 ani, pe baza celor citite, copilul poate deja să pună întrebări simple, cât și să răspundă la întrebări și să recunoască anumite imagini, să reproducă versuri din poeziile preferate sau chiar să participe activ la relatarea poveștii favorite împreună cu părintele-povestitor. Pe măsură ce copilul crește, interesul acestuia se mută către povești fantastice, iar părinții trebuie să fie atenți ce cărți pun la îndemâna copiilor lor pentru ca actul lecturii să fie cât mai eficient. Trecem astfel de la cărți cu imagini colorate și cărți de colorat la cărți cu povestiri scurte și poezii ușor de memorat, apoi la rezumate și aprecieri personale asupra cărților citite și ajungem la formarea unei biblioteci personale a copilului în care să fie cuprinse toate „comorile” de citit. Toate acestea, pentru a-l

³ Idem, *Curs de psihologia copilului*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1963, p. 204-205, 277.

deprinde pe micuț cu munca intelectuală și pentru a forma și dezvolta gustul pentru lectură.⁴

Succesul la școală și, mai târziu, în viață începe acasă cu cele 10-20 de minute de lectură zilnică. Citind zilnic copilului între 2 și 5 ani, acesta acumulează informații și formează deprinderi. Printre beneficiile lecturii zilnice se numără:

Dezvoltarea unei relații strânse între părinte și copil. Pe măsură ce copiii cresc, crește și nivelul energiei lor, se joacă și aleargă mai mult, sunt într-o permanentă căutare. Momentele de lectură vor fi unele de relaxare, când se reface legătura intimă dintre părinte și copil, iar lectura va fi primită ca un cadou și nu ca o datorie.

Performanța la școală. Unul din avantajele principale ale lecturii copiilor antepreșcolari și preșcolari este că vor avea aptitudini mai dezvoltate pentru învățatură, în general. Aceștia vor face față mai bine și mai ușor tuturor provocărilor vieții de școlar. Este de așteptat ca un copil care articulează greu cuvintele și leagă propoziții încă și mai greu să nu reușească să înțeleagă matematica, științele sau celelalte discipline din școala primară.

Dezvoltarea capacității de exprimare, a unui vocabular bogat și deprinderea cu structurile gramaticale corecte ale limbii. Ascultând poveștile încă de la o vârstă foarte mică, copilul se obișnuiește devreme cu sunetele limbii materne și va încerca să le reproducă, acest lucru ducând implicit la o vorbire mai rapidă și mai corectă într-un timp mai scurt. Este important cititul cu intonație, interpretarea de roluri a părintelui pentru ca dialogurile să fie cât mai interesante și lectura să fie cât mai atractivă și plăcută.

Deprinderea cu modul în care **se citește o carte.** Copiii nu știu că un text se citește de la stânga la dreapta sau că imaginile și cuvintele sunt lucruri diferite. Ei vor învăța de asemenea să întoarcă paginile și vor lua contact cu cartea, vrând să o țină în mâini sau să o ducă la gură (când sunt foarte mici).

⁴ Silvia Dima, *Cei șapte ani de-acasă*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1992, p. 15-16.

Pentru această perioadă există „cărțile” speciale făcute din materiale textile și care scot diferite sunete.

Dezvoltarea gândirii logice, îmbunătățirea capacității de concentrare și a disciplinei. În urma lecturii timpurii, copilul va reuși mai devreme să înțeleagă concepte abstracte și să își folosească logica în diverse situații, să recunoască cauza și efectul sau să judece singur. Va face legături mai ușor între ceea ce se întâmplă în cărțile citite și realitatea înconjurătoare. Chiar dacă la început nu va reuși să se concentreze și să asculte o poveste până la sfârșit, pe măsură ce înțelege conținuturile poveștilor citite, apare și puterea de concentrare și disciplina mai puternică, reușește să fie atent și să rețină chiar acțiunea poveștilor. Toate acestea îi vor fi de mare ajutor atunci când va merge la școală.

Conștientizarea faptului că **cititul este o activitate plăcută**. Lectura timpurie îl va ajuta pe copil să vadă cărțile ca pe niște prieteni și nu va percepe cititul ca pe o obligație. Aceștia vor alege mai degrabă cărțile pentru petrecerea timpului liber decât jocurile video, calculatorul sau televizorul.⁵

Deși aceste avantaje par să fie de necontestat și de dorit pentru orice părinte, apar întrebări cum ar fi:

Cât timp să le citim copiilor și la ce vârstă să îi învățăm să citească singuri? Când încep copiii să înțeleagă ceea ce citesc și cât este de eficient să îi lăsăm singuri în acest demers? Chiar dacă răspunsurile la aceste întrebări par a fi destul de evidente, specialiștii au păreri împărțite în ceea ce privește deprinderea cititului la copiii până la vârsta de 5 ani.

Avantaje ale cititului la vârste fragede. Cititul se află în centrul educației formale și, de aceea, unii specialiști spun că există multe avantaje în a învăța copilul să citească de timpuriu, această deprindere fiind considerată cheia succesului academic al copilului. Câteva dintre beneficiile dezvoltării abilității de a citi cât mai devreme ar fi de natură neurologică, educațională, psihologică, socială și lingvistică.

⁵ **10 Reasons You Should Read to Your Kids;** sursa: www.earlymoments.com (4 ianuarie 2013).

Rațiuni neurologice. Cititul ajută la dezvoltarea creierului copilului. Este cunoscut faptul că în primii șase ani de viață, copiii învață mult mai repede decât în orice altă perioadă a vieții lor. Un copil sănătos se naște cu aproximativ 200 de miliarde de neuroni care, fiind stimulați corespunzător, sunt capabili să dezvolte până la 20.000 de dendrite și sinapse interneuronale, care acumulează informație. Aceste conexiuni, care sunt rezultatul direct al stimulării pe care copilul o primește prin primele experiențe de viață, formează baza a tot ceea ce învață copilul și a abilităților sale intelectuale.

Pe măsură ce părinții le vorbesc, le cântă sau le citesc copiilor, se întăresc legăturile neuronale existente și se formează altele noi. Atunci când copilul este învățat să citească singur, procesul învățării influențează profund întreaga funcționare și dezvoltare a creierului. Părinții joacă un rol extrem de important în acest demers nu doar prin inocularea abilităților de citire, dar, mai important, imprimarea pentru toată viața a dragostei pentru cunoaștere și lectură.

Rațiuni educaționale. Cititul asigură succesul academic timpuriu al copilului, ajută la întărirea dorinței de a învăța și conduce la note mai bune la orice disciplină școlară. Abilitățile lingvistice bine dezvoltate stau la baza tuturor cunoștințelor care urmează să fie acumulate, iar copiii care învață să citească la o vârstă fragedă vor avea o cultură generală mai vastă, vor avea un vocabular mai bogat și vor deveni cititori mai fluenți. Li se dezvoltă, de asemenea, atenția și puterea de concentrare. Aceștia vor putea recunoaște mai repede un număr mai mare de cuvinte, ceea ce îi va ajuta să învețe mai multe din și despre mediul în care trăiesc.

De asemenea, faptul că știu să citească îi va ajuta să perceapă mai ușor sensul celor citite. Tot ei devin cercetători competenți, capabili să studieze eficient și să extragă informații relevante din cărți, reviste, internet sau din alte surse de informare. Ei sunt cei care vor iubi lectura, vor acumula mai ușor cunoștințe decât colegii lor care nu au avut acces la cărți și vor continua să se autoperfecționeze pe tot parcursul vieții.

Rațiuni psihologice. Un copil care învață să citească de bunăvoie acasă, la o vârstă fragedă, alături de părinții lui, va câștiga mai multă

încredere în sine, cât și mai multă independență. Se maturizează mai repede, devine mai disciplinat, mai curios în ceea ce privește oamenii, locurile și lucrurile pe care le observă. Lectura expune copilul la situații care îl ajută să își dezvolte creativitatea și imaginația.

În timpul lecturii, imaginația copilului se desfășoară în libertate, iar mintea lui este stimulată mai mult decât dacă s-ar uita la televizor. O emisiune TV oferă totul copilului, iar acesta nu trebuie să își folosească mintea în vreun fel, pe când lectura unei cărți îi provoacă mintea să creeze propria poveste. Fiecare copil va pune o față diferită fiecărui personaj despre care citește, ceea ce îi stimulează mintea.

Copilul ar trebui lăsat să aleagă singur ceea ce dorește să citească, în funcție de ceea ce îl interesează cel mai mult. Nu este nevoie să alegem întotdeauna cărți educaționale pentru a fi eficiente. De cele mai multe ori copiii citesc de plăcere, ceea ce este de preferat întotdeauna față de petrecerea timpului în fața televizorului sau a calculatorului.

Un astfel de copil va avea un avantaj extraordinar în comparație cu colegii săi. Nu există nici o tensiune psihologică pentru copil să învețe să citească la vârsta de 2-3 ani. El poate fi învățat să citească puțin câte puțin, în fiecare zi, într-un mod plăcut. Și se poate opri înainte să obosească. Lectura se poate transforma într-un joc, într-o aventură mai degrabă decât o corvoadă, cum ar putea părea, în sistemul de învățământ. Comparând un astfel de copil cu unul care trebuie să învețe să citească într-o clasă aglomerată, la concurență cu colegii pentru a primi atenția învățătoarei, ne putem da seama care este efectul acestor lucruri asupra imaginii de sine a copilului văzându-i pe alții învățând mai repede decât el. Copilul care știe deja să citească va fi mai încrezător, va avea o imagine mai bună despre el însuși, va putea deveni un lider.

Rațiuni sociale. Încă de la vârste foarte mici, copiii au conștiință de sine, își dau seama cine este mai simpatizat dintre colegi și care sunt abilitățile fiecăruia. Astfel, în unele grădinițe, copiii care știu să citească pot fi răsplătiți cu mici premii și pot alege cărțile din care să li se citească, sunt încurajați chiar să scrie, să își ilustreze și să își citească cu voce tare propriile

lor povești. În unele școli, copiii care știu să citească sunt încurajați să îi ajute pe ceilalți copii care au rămas în urmă.

Copiii care citesc de la vârste mici se situează pe o treaptă superioară față de semenii lor, fiindu-le recunoscute abilitățile superioare. Asemenea experiențe îmbunătățesc imaginea de sine și încrederea în forțele proprii.

Rațiuni lingvistice. Cu cât învață să citească mai devreme, cu atât vor fi expuși mai repede la cărți mai diverse, la cunoștințe și idei noi. Rezultatul va fi vizibil sub forma unor abilități lingvistice mai bune, a unui vocabular mai bogat, a folosirii corecte a regulilor gramaticale, a unei comunicări orale și scrise mai bune. Acești copii își vor putea expune cunoștințele, observațiile și experiențele mult mai ușor, vor avea rezultate mai bune la învățatură, mai ales în clasele primare.⁶

Părerii contra cititului de la vârste fragede

Cu toate avantajele arătate mai sus, există specialiști care consideră că fiecare lucru trebuie făcut la timpul potrivit.

Lilian Katz, profesor de pedagogie la Universitatea Illinois, la o conferință internațională susținută la Universitatea Oxford în anul 2007, este de părere că preșcolarii sub vârsta de 7 ani ar fi prea mici pentru a învăța să citească sau să scrie.

„Pe termen scurt poate părea un lucru bun să îi învățăm pe copiii mici să citească, dar pe termen lung aceste abilități nu își demonstrează eficiența. Pentru mulți copii este prea devreme să învețe să citească la vârsta de 5 ani,” a declarat L. Katz.⁷

Începând cu anul 2007, timp de 3 ani, Dr. Sebastian Suggate a condus o cercetare pe această temă la Universitatea din Otago, Noua Zeelandă. Dr. Suggate a primit o bursă pentru cercetare postdoctorală din partea Asociației Humboldt din Germania la Universitatea din Würzburg, Bavaria pentru a-și continua studiile referitoare la educația copiilor. Dr. Suggate a început

⁶ *Benefits of Early Reading - Why teach your child to read?*, sursa: www.teachreadingearly.com (4 ianuarie 2013).

⁷ *Children enjoy being read to from an early age*, sursa: www.kumon.co.uk (4 ianuarie 2013).

această cercetare deoarece nu a găsit nimic relevant pe această temă, în afară de un studiu slab documentat din 1974.

Cercetarea a cuprins trei studii, unul internațional și două în Noua Zeelandă, iar concluziile acestora, se susțin reciproc: nu se observă nici o diferență între copiii care învață să citească devreme (de la vârsta de 5 ani) sau târziu (de la vârsta de 7 ani) în momentul în care aceștia termină ultimul an al școlii primare, la 11 ani. Totuși, oamenii - părinți sau educatori - insistă că cititul de la vârste mici aduc avantaje semnificative în viitorul copiilor. De aceea, a recunoscut că este surprins de rezultatele cercetării sale.

„Pentru că cei care încep să citească mai târziu învață prin joc și interacțiuni cu adulții, învățarea lor pe termen lung nu este dezavantajată. Mai degrabă, aceste activități pregătesc bine terenul pentru dezvoltarea ulterioară a abilităților de citire,” spune Dr. Suggate.

„Astfel, această cercetare ridică întrebarea: dacă nu există avantaje ale deprinderii cititului de la vârsta de 5 ani, ar putea exista dezavantaje ale deprinderii cititului înainte de această vârstă? Cu alte cuvinte, i-am putea amâna,” spune cercetătorul.

Aceste date au fost obținute pe baza a trei studii desfășurate pe parcursul a trei ani. În primul rând, Dr. Suggate a analizat datele adunate în anul 2006, ca parte a unui studiu PISA, din 54 de țări și a descoperit că, până la vârsta de 15 ani, nu se mai putea vedea niciun avantaj al deprinderii cititului la vârsta de 5 ani. Studiul său a fost publicat în ***International Journal of Educational Research***.

Apoi, a condus două studii bazate pe cercetări făcute doar în Noua Zeelandă. Au fost comparate abilitățile de citire ale unui număr de 54 de copii care urmaseră cursurile Școlilor Rudolf Steiner, care învață să citească la 7 ani, cu ale unui număr de 50 de copii din școlile de stat, care învață să citească la 5 ani. Copiii au fost testați la vârsta de 12 ani la școli de stat din Dunedin, Christchurch și Hastings.

Studiul s-a bazat pe date privind mediul familial, situația economică a părinților, educația acestora, rezultatele școlare ale copiilor, dezvoltarea vocabularului, etnia și sexul. Li s-au testat fluența citirii și înțelegerea textului și s-a descoperit că cei care și-au însușit cititul mai târziu au recuperat și au ajuns la aceleași rezultate ca și cei care începuseră mai devreme cu 2 ani.

Cel de al treilea și ultimul studiu al Dr. Suggate a fost unul longitudinal care a urmărit dezvoltarea abilităților de citire începând cu prima zi până la sfârșitul învățământului primar și diferențele între metodele aplicate de învățători și curriculum-ul din cele două tipuri de școli care să fi dus la același nivel al cititului până la 12 ani.

Pe lângă verificarea acelorași variabile, ca situația economică a familiilor, educația părinților, sexul, etnia și mediul familial, acest studiu a urmărit, prin chestionare, abilitățile copiilor de receptare a limbilor străine și modul în care profesorii predau pentru ca elevii să își însușească cititul. S-a urmărit de asemenea timpul acordat activităților de citire comparativ cu celelalte activități din timpul cursurilor. În acest ultim studiu, copiii au fost împărțiți în trei grupe pe baza abilităților lor de citire. Se pare că, încă începând cu 8-9 ani, cei care aveau performanțe mai slabe au reușit să recupereze și să îi prindă din urmă pe cei care au început să citească mai devreme.

În urma rezultatelor controversate ale acestor studii, cercetătorul a declarat: „*A fost un moment foarte emoționant și neașteptat. Rezultatele au fost aceleași cu cele ale primelor două studii și nu s-au înregistrat diferențe între abilitățile de citire ale copiilor la vârsta de 11 ani.*”

„*Această cercetare accentuează importanța vorbirii și învățării de la vârste mici și, în același timp, demonstrează lipsa de importanță a dezvoltării abilităților de citire de la vârste fragede.*”

„*De fapt, dezvoltarea vorbirii este, în multe cazuri, un factor determinant mai important pentru dezvoltarea cititului, decât deprinderea cititului la vârste mai mici. În al doilea rând, acest studiu ar trebui să îi facă pe educatori, profesori și părinți să reanalizeze lucrurile importante pentru copiii de 6-7 ani și, în al treilea rând, ar putea să îi liniștească pe părinții ai căror copii au dificultăți în deprinderea cititului. Situația este mai complicată decât pur și simplu deprinderea abilităților de citire de la o vârstă mică.*”⁸

Această părere este împărtășită și de medicul pediatru Dr. Christopher Green care, în cartea sa *Toddler Taming - A Parents' Guide to the First*

⁸ *Research Finds no Advantage in Learning to Read from Age Five*; sursa: www.voxy.co.nz (4 ianuarie 2013).

Four Years, își expune părerea de expert, inclusiv cu privire la deprinderea abilităților de citire sub vârsta de 6 ani. Acesta consideră că nu este indicat să încercăm să creștem mici Einstein-i. Desigur, trebuie încurajați copiii cărora le place să învețe, dar nu trebuie exagerat în acest sens. Și, probabil, la vârstele mici, este de dorit dezvoltarea altor calități care să îl ajute pe copil în anii ce urmează. Un copil ar trebui să poată comunica ușor, să fie energic, să aibă încredere în sine și în alții, să își dezvolte sensibilitatea, iubirea față de viață și să observe cu atenție mediul în care trăiește.

Dr. Green vorbește despre pericolul pe care îl poate reprezenta cititul la o vârstă prea mică: fiind forțați să facă acest lucru prea devreme, unii copii dezvoltă o adevărată repulsie față de această activitate și apare sentimentul de împotrivire care va împiedica apropierea de lectură și de carte. Desigur, în multe cazuri, este imposibilă încercarea de a învăța un copil să citească pentru că preocupările sale sunt în cu totul alte domenii, specifice vârstei. Dr. Green îi îndrumă pe părinți să îi lase pe copii să își trăiască această perioadă frumoasă din viață pentru că este, și așa, prea scurtă.

Dacă ne întrebăm de ce nu ar fi în beneficiul copilului de 4 ani să învețe să citească, Dr. Green ne demonstrează că, în cazul acestora, putem vorbi despre „memoria fotografică” și de exerciții de învățare pe de rost care nu sunt eficiente pe termen lung și nici nu prezic rezultate strălucitoare în viitor. Copiii pot fi învățați să recunoască cuvinte încă de la vârsta de 3 ani. Pentru părinți acest lucru poate părea extraordinar, dar este vorba doar despre recunoașterea anumitor șabloane: se folosesc cartonașe pe care sunt scrise diferite cuvinte pe care copilul le recunoaște și este imediat recompensat. Medicul spune că, în același mod, sunt învățați și porumbeii sau maimuțele să recunoască diferite forme, desigur la un nivel mai scăzut. Pentru a citi corect, copilul trebuie să fie capabil să analizeze cuvântul: să pronunțe literele, să aplice reguli și excepții ale acestora și, abia apoi, va putea să pronunțe corect cuvântul întreg. Abia după ce copilul reușește să stăpânească aceste aptitudini, va putea să citească cu ușurință cuvinte necunoscute. În acest mod funcționează mintea adultului, la care se adaugă și înțelegerea textului. Din păcate, spune Dr. Green, creierul uman nu este

suficient de matur pentru a putea face toate aceste lucruri înainte de vârsta de 6 ani și, abia atunci, se poate vedea cine va stăpâni bine cititul. Și toate acestea nu au prea mare legătură cu numărul de cuvinte pe care copilul a reușit să le recunoască la vârsta de 5 ani. Dr. Green consideră că un copil care este capabil să stea liniștit, să se concentreze și să învețe diverse lucruri la vârsta de 4 ani este mai probabil să aibă succes la școală, mai ales dacă are alături părinți interesați de educația lui. Însă, cititul la această vârstă este un semn de inteligență, dar nu este elementul determinant al succesului său academic.⁹

Oricare ar fi rezultatele cercetărilor, părinții sunt cei care își pot observa cel mai bine copiii și vor ști care sunt cele mai bune activități de introdus în programul zilnic al acestora. Este, în primul rând, datoria lor să își stimuleze copiii pentru a avea rezultate excepționale în viitor, iar între metodele alese trebuie să se regăsească și lectura cărților. Accesul timpuriu la cărți și lectură va determina, într-o mare măsură, nivelul interesului față de cunoaștere pe tot parcursul vieții.

⁹ Dr. Cristopher Green, *Toddler Taming - A Parents's Guide to the First Four Years*, Londra, Editura Vermilion, 1992, p. 228-231.

BIOGRAFICA

Afinități istoriografice în opera lui Vasile Netea

Dr. CORINA TEODOR
Universitatea „Petru Maior”
Târgu-Mureș

Abstract

Historiographic Affinities in the Work of Vasile Netea

The present study intends to render the part of the historian Vasile Netea in the Romanian historiography, not by a full analysis of the content of his work, but by merely trying to show who were the heroes that determined his research and who were the historians that he placed at the basis of his research. It is not a top, impossible to achieve given the impressive dimensions of his work, but rather the affinities with other historians' writing, predecessors without whom his speech would have been less consistent.

Hence, the investigation of those pages in which Netea showed his attachment to and also his sympathy towards the historical ideas of Șincai, Maior, Papiu Ilarian, Treboniu Laurian, Barițiu or Iorga.

Keywords: *Vasile Netea, Transylvanian historiography, journalism, cultural studies, models*

„Tată, explică-mi la ce servește istoria.” Această rugămintă, dincolo de candoarea ei copilărească, a făcut de multă vreme turul istoriografilor europene, din momentul în care Marc Bloch o înscrisese la începutul magnificei sale cărți metodologice, *Apologie pour l'histoire*.¹ Dacă am ales ca la începutul acestei evocări să reamintesc celebra formulă este poate pentru că Vasile Netea face parte din generația acelor istorici care au înțeles și și-au asumat un rol social al istoriei, așa cum sugera celebrul istoric francez.

¹ Marc Bloch, *Apologie pour l'histoire ou métier d'historien. Cahiers des Annales*, nr. 3, Paris, Ed. Armand Colin, 1952, p. IX.

Vasile Netea reprezintă cu siguranță un important istoric ardelean al veacului XX. Îl recomandă astfel bogata sa activitate istoriografică, publicistică, precum și diversitatea subiectelor abordate, construite însă pe doi piloni, cel al istoriei naționale și cel al studiilor culturale. A rememora astăzi rolul istoricului Netea presupune să nu trecem cu nonșalanță pe lângă valoroasele interpretări pe care le-au făcut de-a lungul anilor exegeți precum Grigore Ploșteanu, Pompiliu Teodor, Melinte Șerban, Romulus Guga, Alexandru Zub, Nicolae Șerban Tanașoca, Dan Berindei, Teodor Tanco, Dimitrie Poptămaș, Vasile Dobrescu, Florin Bengean etc.² Acestora li se alătură demersurile constante ale Fundației culturale ce-i poartă numele, sub bagheta domnului director Poptămaș, de a restitui treptat, în ediții critice, opera istoricului.

Astfel că nu ne rămânem decât ca în cele ce urmează să ne propunem o misiune destul de canonică, aceea de a surprinde în creația istoricului ardelean care sunt eroii ce i-au motivat cercetările și care au fost istoricii pe care i-a așezat la temelie cercetărilor sale. Nu un top, imposibil de concretizat având în vedere dimensiunile impresionante ale operei sale, cât mai degrabă afinitățile cu scrisul altor istorici, predecesori, fără de care discursul său ar fi fost mai lipsit de consistență.

S-a spus pe bună dreptate că înțelegerea operei istoricului Vasile Netea se poate face doar prin corelarea ei la personalitatea autorului, la sensibilitatea acestuia, atent la dinamica politică românească și la istoria trăită.³ Pe de altă parte, avem în față opera unui istoric longeviv, alcătuită în răstimpuri, care nu poate fi indiferentă față de contextul în care a văzut lumina tiparului. Începând din 1933, când a publicat volumul *Figuri mureșene*, reunind profiluri ale unor intelectuali din această zonă, într-un florilegiu portretistic, ce făcea loc, cum era de așteptat, lui Șincai, Petru

² Vezi în acest sens contribuțiile reunite în volumul *Vasile Netea. Evocări și bibliografie*, volum îngrijit de Dimitrie Poptămaș și Melinte Șerban, Târgu-Mureș, Editura Ardealul, 2008.

³ Pompiliu Teodor, *Vasile Netea - istoric*, în *vol. cit.*, p. 16.

Maior sau Papiu Ilarian,⁴ până în anii '80, când a publicat studii interesante despre personalități emblematică din cultura română, precum Șincai, Barițiu, V. A. Urechea, Grigore Ureche, Onisifor Ghibu, Ion Agârbiceanu⁵ etc., istoricul Netea și-a însușit lecția istoriei, asistând cum istoriografia a trecut din zodia libertății în cea a constrângerilor impuse de spectacolul politic, după 1947.

Experiența sa intelectuală este similară cu cea a unor generații, care, așa cum a demonstrat recent Lucian Boia în cartea *Capcanele istoriei*, au suportat consecințele succesiunii regimurilor politice, ce au acoperit întreg evantaiul ideologic, de la extrema dreaptă la extrema stângă și de la democrație la totalitarism.⁶ Astfel, lumea prin care a trecut i-a permis să fie contemporan cu istorici de talie europeană, precum Iorga, G. I. Brătianu, cu figuri care au asistat la momentul 1918 și care au suportat ostracizarea impusă de regimul comunist, precum Dragomir și Lupaș, cu spirite sintetizatoare, precum C. C. Giurescu, C. Daicoviciu, cu cei care au semnat angajamente politice în epoca interbelică, Lapedatu sau Hudiță, dar și cu cei ce au devenit adepți fideli ai unor regimuri totalitare, precum Panaitescu, Petre Constantinescu Iași, Andrei Oțetea etc. Astfel, când prin fața sa au trecut ca într-un carusel atâtea modele, drame ori, dimpotrivă, cariere de succes, devine dintr-o dată mult mai patetică condiția intelectualului ardelean, care trebuia de la un regim la altul să învețe să reconcilieze statutul de autor cu cel de om de știință, să găsească un modus vivendi între condiția individului sub dictatură și diapazonul care reglează obiectivitatea istoricului.

Vasile Netea face parte dintr-o serie tragică de istorici români, care a cunoscut regimul concentraționar, între 1952 și 1955 și între 1959-1963.⁷

⁴ Melinte Șerban, *Figuri mureșene-portrete de Vasile Netea*, în *vol. cit.*, p. 84.

⁵ Vol. *Vasile Netea. Evocări și bibliografie*, p. 206-212.

⁶ Lucian Boia, *Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950*, București, Editura Humanitas, 2011, p. 7.

⁷ *Toader Buculei în dialog cu Gelu Netea, fiul istoricului Vasile Netea*, în *vol. Vasile Netea. Evocări și bibliografie*, p. 127.

Aceste episoade dramatice din biografia sa explică lungile tăceri ale istoricului, care nu a mai publicat nimic o bună perioadă de timp, din 1946 până în 1957,⁸ iar apoi din 1958,⁹ când s-a rezumat la două studii cu conținut literar, până la reîntoarcerea în agora istoriografică, din 1964. Tăcerea impusă de incidența (imprecația) ideologică a noului regim a fost înlocuită acum, când iluzia totalitarismului s-a mai destrămat, cu o activitate frenetică editorială, un melting pot istoriografic, ce însuma studii istorice și literare, volume, ediții, recenzii. În esență, aproape toate textele sale poartă amprenta apartenenței la pozitivism, atât prin modul în care documentele editate și inedite îi ghidează concluziile, cât și prin concepția exprimată deschis, care se ordonează în jurul statutului științific al istoriei, al nevoii de memorie, al relevării adevărului, în ciuda cortinei trase de spectatorii angajați.

Artizan al istoriei culturii și al istoriei națiunii române, Vasile Netea și-a declarat afinitatea pentru mulți reprezentanți ai istoriografiei iluministe, romantice sau pozitivistice ori pentru personalitățile care au conferit legitimitate mișcărilor politice și proiectelor culturale. A făcut-o fie în armura biograficului, un gen hibrid, ce oscilează între vocația literară și dimensiunea erudită, fie în studii scrise în general într-un context aniversar sau în volume ce sintetizau experiența sa istoriografică dintr-un răstimp. În toate cazurile, evocările din trecut puteau deveni oricând *exempla* pentru prezent, căci pentru Vasile Netea misiunea educativă a istoriei, de genul *historia magistra vitae* este transparent afișată, în jurul acestui mesaj se poate ordona haosul evenimential pentru a ușura înțelegerea cauzalității.

Vasile Netea a pornit de la o istorie locală pentru a ajunge la una națională, astfel că iluminiștii al căror parcurs biografic era legat de spațiul mureșean, Șincai și Maior, sunt figuri emblematice în scrisul său, chiar dacă

⁸ În 1957 a publicat un singur studiu, *Ideile despre limbă ale lui George Barițiu până la 1848*, în *Limba română*, nr. 5, mai 1957, p. 49-63.

⁹ În 1958 a publicat două studii, *Timotei Cipariu și George Barițiu, călători prin Țara Românească în 1836*, în *Studii. Revista de istorie*, nr. 1, 1958, p. 117-132 și *La comemorarea lui Petre Ispirescu*, în *Revista de folclor*, nr. 3, 1958, p. 87-90.

interesul pentru ei s-a mutat treptat în plan secund. Ei fac parte din galeria intelectuală a Blajului, acest „centru național de lumină și patriotism,”¹⁰ care a avut un rol decisiv în difuzarea ideologiei iluministe. Școlile Blajului sunt echivalate de istoric cu „o adevărată universitate,”¹¹ prin puterea logosului, iar misionarismul acestor intelectuali s-a revărsat asupra tuturor momentelor istorice cheie: „n-a fost nici un act în istoria modernă a Transilvaniei, la care profesorii și elevii Blajului să nu fi participat fără șovăire: la Supplexul din 1791, la revoluția din 1848, la „pronunciamentul” din 1869, la acțiunea memorandistă din 1892-1894 și apoi la marea înfăptuire a Unirii din 1918.”¹²

Figura lui Petru Maior îi reține atenția nu atât în sensul superlativelor formulate față de opera sa istorică, cât mai ales din dorința de a împinge mai departe frontiera cunoașterii în privința acestuia. Așa că, într-un studiu din 1933, Netea a adus precizări documentare legate de locul nașterii sale, cântărind ipotezele formulate până atunci de istorici și de literați.¹³ Istoricul este însă deschis la noile sugestii interpretative, astfel că peste ani a revenit asupra acestui detaliu biografic al antecesorului său, asimilând concluziile lui Traian Popa din monografia din 1932. Într-o notă plină de accente critice la adresa *Istoriei literaturii române* a lui D. Murărașu, Vasile Netea a preluat varianta propusă de Traian Popa, cu Târgu-Mureșul ca loc natal, precum și calculele făcute de At. Marienescu, care pe baza protocolului morților din parohia catolică din Buda fixa data nașterii între 1760-1761.¹⁴ Portretul făcut lui Petru Maior pare nu atât o efigie științifică, ci mai ales o elegie în

¹⁰ Vasile Netea, *Semnificația istorică a Blajului*, în *Luceafărul*, nr. 18, 5 mai 1973, p. 7.

¹¹ Idem, *Blajul - școală de istorie națională*, în *Luceafărul*, nr. 22, 31 mai 1980, p. 1.

¹² *Ibidem*, p. 7.

¹³ Vasile Netea, Eugen Nicoară, *Petru Maior*, în *Progres și cultură*, an I, nr. 2, nov. 1933, p. 1-7, unde consideră ca loc al nașterii Căpușul de Câmpie, în anul 1755.

¹⁴ Vasile Netea, *Câteva precizări în legătură cu Petru Maior*, în *Revista Fundațiilor Regale*, an VIII, nr. 6, 1 iunie 1941, p. 691-696.

amintirea celui pe care îl numește „*un spirit larg și un vizionar profund*”¹⁵ „*un bărbat mare, un bărbat ales, un bărbat providențial*.”¹⁶ De aici și responsabilitățile ce ar trebui asumate de contemporani, mai ales vizavi de editarea operei sale ori de ce nu, de investigații pe teren, menite să întregească dosarul ultimelor zile petrecute de fostul protopop al Reghinului în capitala Ungariei. Pasiunea pentru destinul lui Petru Maior este complementară cu interesul arătat vizavi de congenerul său, Gheorghe Șincai, complementaritate care îl conduce pe istoric în pragul schițării unui portret comparativ, căruia nu-i lipsește parfumul literar: „*în timp ce viața lui Petru Maior s-a depănat calmă și rodnică, o viață de savant, cea a idealistului și nefericitului său prieten (Șincai - n.n.) a fost o viață de continuă agitație, de suferințe, de umiliri*.”¹⁷

Adiacent, studiul despre Budai Deleanu îi rezerva lui Netea un teren complex de cercetare, care pornind de la identitatea biografică a iluministului român nu se rezuma la transcrierea unor simple amprente digitale, ci lăsa loc unor reflexii asupra tumultului politic al epocii, asupra opțiunilor individuale, toate detaliile convergând spre „*efectul de real*” pe care cititorii îl așteaptă de la un demers istoriografic. Dosarul cercetărilor făcute asupra lui Budai Deleanu de istorici și filologi timp de un veac, pe care Vasile Netea îl ordonează cronologic și semantic,¹⁸ îi permite la final să-și avertizeze contemporanii despre importanța patrimoniului documentar, odiseea manuscriselor sale fiind doar una din cheile ce a deschis cercetătorilor accesul spre identitatea creatoare a iluministului: „*considerat ca unul din principalii urmași ai lui Dimitrie Cantemir, părtăș al lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior la fundamentarea Școlii ardelenne și singurul poet valabil al acesteia, precursor al lui M. Eminescu, I. Creangă, I. L. Caragiale, Liviu Rebreanu și N. Iorga, Ion Budai-Deleanu a suscitât neconținut interesul istoricilor, criticilor și*

¹⁵ Vasile Netea, Eugen Nicoară, *op. cit.*, p. 6.

¹⁶ *Ibidem*, p. 7.

¹⁷ Vasile Netea, *Figuri ardelenne*, București, Fundația Culturală Regală „Regele Mihai I,” (1943), p. 149.

¹⁸ Idem, *Ion Budai-Deleanu în perspectiva unui secol de cercetări istorice și literare*, în *Limba și literatura română*, 1970, p. 9-29.

*filologilor noștri de o sută de ani încoace, imaginea lui crescând și profilându-se din ce în ce mai scânteietoare și mai puternică pe cerul literaturii și științei române.*¹⁹

Cu istoricii romantici Vasile Netea s-a întâlnit pe același meridian al discursului național, al primatului sentimentului,²⁰ al „*adjectivelor înflăcărâte și strălucitoare*.”²¹ Fascinat de spiritualitatea ardeleană, a examinat câteva modele ale acestei istoriografii, coborând în arhive și selectând dovezi ale erudiției și ale puseurilor naționale ale predecesorilor. Astfel, Papiu Ilarian îi apărea ca tânărul care și-a materializat pasiunea pentru problemele limbii și atașamentul pentru școala latinistă în revista manuscrisă **Zorile sau Aurora pentru minte și inimă**, pe care Netea a consultat-o la Biblioteca Academiei.²² În plus, acest material documentar îi relevă contribuția tânărului Papiu în domeniul literaturii populare: „*răsfoind paginile „Zorilor”, pagini scrise de mâna lui Papiu, constatăm, într-o vreme când mișcarea noastră folcloristică era abia la început, o accentuată și consecventă preocupare pentru literatura populară, mai ales pentru acea ramură a acestei literaturi - paremiologia - care concretizează experiența milenară, inteligența și filozofia poporului român: proverbele și cimiturile care până atunci fuseseră așa de puțin studiate.*”²³

Desigur, Papiu este pentru Vasile Netea un model în măsura în care opera sa istorică, nu s-a rezumat doar la secvențe memorabile dintr-o istorie trăită, menită să circumscrie o identitate ardeleană, cum se întâmpla în **Istoria românilor din Dacia Superioară**, ci și prin sondarea conștiințioasă a arhivelor, gest recuperator care s-a materializat în **Tezaur de monumente istorice**.²⁴ Așa că Vasile Netea preferă să se înscrie pe același traiect

¹⁹ *Ibidem*, p. 26.

²⁰ G. Gusdorf, *Naissance de la conscience romantique au siècle des Lumières*, Paris, 1976, p. 32.

²¹ G. Brandes, *Principalele curente literare din secolul al XIX-lea*, București, 1978, p. 532.

²² Vasile Netea, *Al. Papiu Ilarian și locul său în dezvoltarea istoriografiei*, în *Studii. Revista de istorie*, 1964, nr. 6, p. 1373-1374.

²³ *Ibidem*, p. 1375.

²⁴ Idem, *Al. Papiu Ilarian la 150 de ani de la naștere*, în *Revista de istorie*, nr. 11, 1977, p. 2009-2023.

metodologic cu ilustrul istoric romantic, atenționând asupra „lucrărilor sale inedite, și, în primul rând cursurilor universitare, bogatei și variatei sale corespondențe aflate la Biblioteca Academiei RSR.”²⁵ Fără antecedente în restituirile sale biografice, de astă dată Netea semnează un pact cu arsenalul metodologic al psihanalizei, din moment ce portretele și fotografiile lui Papiu oferă prilejul emiterii unor diagnoze: „o fotografie făcută în acest timp (în 1861 - n.n.) ni-l înfățișează cu o față smeadă înconjurată de o barbă neagră, tăiată oval, cu fruntea înaltă, lărgită de un început de pleșuvie, cu ochi larg deschiși îndreptați spre un țel îndepărtat. Fotografia denotă totodată un aer de neașteptată melancolie.”²⁶ Pentru a mai adăuga, vizavi de imaginea sa din 1873: „într-o nouă fotografie făcută în acest an descoperim un om cu figura obosită, cu fruntea larg pleșuvită, cu buzele strânse într-un rictus amar, cu privirile reținute parcă de un efort de interiorizare și cu umerii puțin încovoiați. Procesul declinului începuse.”²⁷

Din aceeași familie istoriografică romantică, Laurian este în restituirile lui Vasile Netea un istoric marginalizat pe nedrept, de aici și modul în care a istoricul a reușit să ne aducă clarificări riguroase vizavi de rolul jucat în editarea **Magazinului istoric pentru Dacia**, semnalizând atât eforturile sale documentare, cât și „energia și tenacitatea lui, spiritul său de organizare, vocația sa de erudit și totodată patriotismul său viguros și fecund.”²⁸ De fapt, aceste considerații pe marginea rolului istoriografic al lui Laurian vor fi reluate de Netea în monografia ce i-o dedică, alături de I. Popescu Teiușan.²⁹

Traseul analizelor dedicate lui Barițiu este oarecum similar, în sensul că pornind de la studii despre activitatea acestuia³⁰ ajunge în cele din urmă,

²⁵ *Ibidem*, p. 2009.

²⁶ *Ibidem*, p. 2019.

²⁷ *Ibidem*, p. 2022.

²⁸ Idem, *Contribuția lui A. T. Laurian la înființarea și editarea „Magazinului istoric pentru Dacia,”* în *Cumidava*, 1969, vol. III, p. 227.

²⁹ I. Popescu Teiușan, Vasile Netea, *August Treboniu Laurian*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970.

³⁰ Vasile Netea, *Ideile despre limbă ale lui George Barițiu până la 1848*, în *Limba română*, 1957, nr. 5, p. 49-63; Idem, *Timotei Cipariu și George Barițiu, călători prin Țara Românească în 1836*, în *loc. cit.*

fascinat de personalitatea analizată, deopotrivă stimulat de izvoarele inedite găsite, îndeosebi corespondența vastă, la redactarea unei monografii,³¹ care va rămâne timp de mai multe generații, alături de evocarea ce poartă semnătura lui George Em. Marica,³² cel mai bun instrument în cunoașterea vieții și activității istoricului și publicistului ardelean.

Analizele făcute după 1990 au demonstrat în parte modul în care istoricii au plătit prețul orizontului închis, căutând soluții salvatoare, fie în cochetarea cu istoria literaturii, fie delimitându-se de cei aserviți vulgatei istoriografice a regimului.³³ Astfel că merită reținut faptul că, într-o vreme în care zodia libertății părea a fi o imagine paradisiacă, imposibil de atins, unii istorici reușeau să proiecteze noi înțelesuri asupra unor personalități până nu demult stigmatizate de noua ordine politică. Vasile Netea face parte dintre cei care au considerat că e o datorie de onoare a reface din oglinzi sparte rolul istoriografic al lui Nicolae Iorga. Opera polihistorului român și concepția sa istorică s-au aflat în mai multe episoade în laboratorul său investigativ, mereu în termenii unor exerciții de admirație pentru inegalabilul creator care a practicat o istorie în termeni integrali, din care n-au lipsit ingredientele admirabilei documentări sau cele ale vocației împlinite. Iorga rămâne în ochii lui Netea istoricul sintezelor, precum *Geschichte des Rumanischen Volkes* (1905), *Histoire des Roumains et de leur civilisation* (1920) și *Istoria românilor* (1935-1939), toate trei fiind examinate din perspectiva locului ocupat în tabloul creației lui Iorga, dar și al celui jucat în cunoașterea istorică.³⁴ Sub un titlu care nu deranja cenzura

³¹ Idem, *George Barițiu*, București, Editura Științifică, 1966.

³² George Em. Marica, *Studii de istoria și sociologia culturii române ardeleni în secolul al XIX-lea*, vol. III, Cluj, 1980.

³³ Vezi mai ales Alexandru Zub, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură*, Iași, Editura Institutul European, 2000; Katherine Verdery, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, București, Editura Humanitas, 1994; Pompiliu Teodor, *Introducere în istoria istoriografiei din România*, Cluj-Napoca, Ed. Accent, 2002, p. 222-233.

³⁴ Vasile Netea, *N. Iorga istoric al unității naționale*, în *Studii*, tom 18, nr. 6, 1965, p. 1411-1426.

oficială, **N. Iorga, istoric al unității naționale**, Vasile Netea a reușit să strecoare și câte ceva despre rolul formativ jucat de Karl Lamprecht ori impactul scrisului său în cercurile academice străine. Într-un alt studiu i-a evidențiat talentul didactic, căci „*N. Iorga a été professeur par excellence - il professeur - comme allaient l'appeler plus tard les Italiens.*”³⁵ Necesitatea apelului la operele sale, într-o vreme în care bibliotecile le izolaseră la fondul S, se sugera direct în text, din moment ce Netea sublinia că nu exista nici un domeniu și nici o problemă de istorie națională pe care Iorga să n-o fi studiat sau să nu-și fi exprimat un punct de vedere, să nu fi adus o contribuție documentară.³⁶ Astfel că o lectură în palimpsest a acestor pagini dezvăluie scopul final al istoricului Netea, acela de a-i oferi lui Iorga locul meritat în cunoașterea istorică contemporană. O restituire necesară așadar, dar și validarea admirației sale față de prolificul istoric care îl fascinase încă din studenție, de când publicase o recenzie la ***Oameni care au fost în Gând românesc*** și avusese bucuria să primească, drept recompensă, cartea de vizită trimisă chiar de Iorga.³⁷

Exemplele selecționate sunt departe de a epuiza experiența intelectuală pe care a parcurs-o Vasile Netea lecturând și ierarhizând dileme și raționamente formulate de istoricii români înaintea sa. Faptul că el a apelat consecvent la concepția și metoda istorică a celor din generația iluministă, romantică și pozitivistă proiectează noi înțelesuri asupra afinităților sale istoriografice. Multiplu și riguros documentat, admirativ la adresa istoricilor care au rezervat operei istorice, ca și el, trei piloni de susținere: narațiunea, explicația și cronologia, Vasile Netea a încredințat scrisului său semnele unei vitalități nealterate, îndeosebi atunci când interesul lui ajungea în terenul identității ardeleni. Sau poate că osmoza dintre biografie și istorie, dintre pasiunea oratorilor naționali și îndrăzneala

³⁵ Idem, *La personnalité et l'activité de Nicolas Iorga*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, tom IV, nr. 1, 1965, p. 42.

³⁶ *Ibidem*, p. 43.

³⁷ Idem, *Memorii*, ed. îngrijită de Dimitrie Poptămaș, Târgu-Mureș, Editura Nico, 2010, p. 101.

cavalerilor rătăcitori ai spiritului a fost pentru istoricul de pe tărâmurile mureșene ingredientul miraculos... Un palimpsest de chipuri și identități sunt paginile sale cu tentă istoriografică, cărora nu le-a fost niciodată străină o dimensiune literară, dimpotrivă.

O prietenie literară exemplară: Vasile Netea și Nae Antonescu

VIOREL CÂMPEAN

MARTA CORDEA

Biblioteca Județeană Satu Mare

Abstract

An Exemplary Literary Friendship: Vasile Netea and Nae Antonescu



This article presents the main moments of interference of two Romanian scholars, Vasile Netea from Târgu-Mureș and Nae Antonescu from Satu Mare. The literary friendship between the two is illustrated through existing dedications written in the books donated by the historian Vasile Netea to the literary historian Nae Antonescu, and these are preserved in the Memorial Workshop „Nae Antonescu” in the Satu Mare County Library.

Keywords: *Literary friendship, Vasile Netea, Nae Antonescu, historian, literary historian.*

Istoriografia și cultura română, din Mureș în special, se află în 2012 într-o mare sărbătoare: centenarul istoricului și omului de cultură Vasile Netea.

Despre relația lui Vasile Netea cu plaiurile sătmărene am mai avut ocazia să scriem pe parcursul acestui an.¹ Legăturile acestuia cu județul Satu Mare sunt destul de numeroase și variate. Aminteam în articolul citat faptul că Vasile Netea a scris o lucrare intitulată *Țara Oașului*, apărută în 1940 la

¹ Viorel Câmpean, *Istoricul Netea și plaiurile sătmărene*, în *Eroii neamului*, Satu Mare, an IV, nr. 2 (11), iunie 2012, p. 20-22.

prestigioasa editură din București, „Cartea Românească.” Astăzi, lucrarea, care conține doar 32 de pagini, este o raritate bibliofilă.

Prețioase informații pentru Satu Mare, cu referire la evenimentele care au prefațat marea tragedie națională din toamna anului 1940 - Arbitrajul cu valențe de Dictat - găsim în volumul de **Memorii** al lui Vasile Netea, apărut la editura mureșeană „Nico,” o ediție îngrijită de către fostul director al Bibliotecii Județene Mureș, omul de cultură și patriotul Dimitrie Poptămaș, care are merite mari în păstrarea memoriei istoricului Vasile Netea. Crudul eveniment îl găsea concentrat la Satu Mare pe Vasile Netea.²

Cititorii au desigur la dispoziție **Memoriile** lui Vasile Netea. În acest loc dorim să cităm doar câteva fraze care credem că pot trezi la realitate și la viață orice istoric român de bun simț: „Retragerea s-a făcut pe linia Seini, Baia Mare, Jibou. Noapți întregi aveam să dorm pe marginea șanțurilor. În fiecare sat ne ieșeau în cale țărani înlăcrimați care ne întrebau cu durere: De ce plecați? Cui ne lăsați? Niciodată n-am văzut mai multă durere și în sufletul meu n-am simțit mai multă rușine. Eram ofițer, eram istoric și totuși în loc să stau cu arma în mână în fața porților îndoliate, în fața frontierelor țării, mă retrăgeam dezonorat spre siguranța personală.”³

Alegerile din 19 noiembrie 1946 au găsit forțele democratice în situația de a încheia coaliții, până atunci mai puțin realizabile; pericolul comunist plutea în jur. Astfel, liberalii sătmăreni au încercat să-și unească forțele cu țărăniștii, depunând o listă comună. Alături de candidaturile dr. Titu Demian, dr. Alexandru Miclea, Paul Nichita, Ioan Crișan, Constantin Marian și Augustin Micu, o găsim și pe cea a istoricului Vasile Netea, care era situat al doilea pe lista candidaților de deputați. Desfășurarea acestui scrutin trucat a fost descrisă de către avocatul liberal Vasile Țânțaș, originar din părțile oșenești.⁴

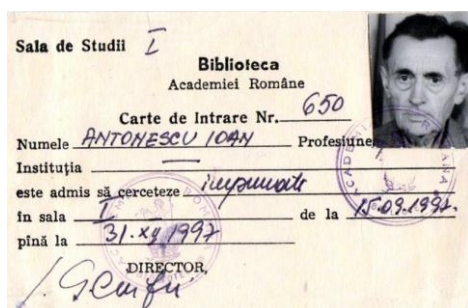
² Vasile Netea, **Memorii**, Târgu-Mureș, 2010, p. 101, 107, 288.

³ **Ibidem**, p. 109.

⁴ **Analele Sighet**, nr. 4, **Anul 1946 - scrisori și alte texte**, București, 1997, p. 11-15. Referințe despre desfășurarea acestui așa-zis scrutin se pot afla și în Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, **PNL Satu Mare. Tradiție și contemporaneitate**, Cluj-Napoca, 2011, p. 78-89.

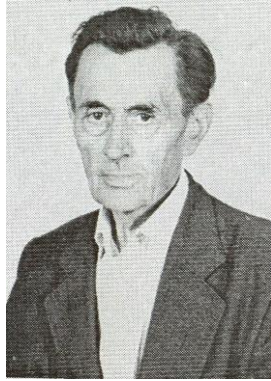
Am făcut și în articolul precedent referire la una dintre componentele de bază ale relației lui Vasile Netea cu Sătmarul, tema articolului nostru fiind prietenia care l-a legat de istoricul literar Nae Antonescu.

Mai multe trasee din viață îi leagă pe cei doi cărturari. În primul rând cărările către bibliotecile mari din țară. Dar îi unesc și întemnițările de care au avut parte.



Nae Antonescu - o viață petrecută în sălile bibliotecilor

Nae Antonescu, născut în 18 decembrie 1921 la Terebești, județul Satu Mare, a urmat între 1936-1940 cursurile Școlii Normale din Oradea, apoi, în timpul refugiului, și-a continuat studiile la Școala Normală din București. În 1943 a obținut diploma de învățător. În 1949 a absolvit Facultatea de Litere și Filosofie din Cluj, unde a avut profesori iluștri, precum Lucian Blaga, D. D. Roșca, Ion Breazu, Nicolae Lascu, Emil Petrovici, David Prodan, Ioan Moga, Liviu Rusu, Mihail Macrea, Ștefan Pașca și Dimitrie Popovici. A frecventat mediile literare, asistând la ultimele două ședințe ale cinaclului **Sburătorul**. O lume apunea o dată cu desființarea aceluia cinaclu.



Nae Antonescu

A debutat publicistic într-o revistă locală, **Ogorul sătmărean**, printr-un articol dedicat prozatorului T. C. Stan. De-a lungul vremii a semnat numeroase articole în presa națională și locală. Dintre publicațiile la care a colaborat amintim: **Ardealul**, **Convorbiri literare**, **Cultura creștină**, **Dreptatea**, **Familia**, **Limba și literatura română**, **Luceafărul**, **Pagini literare**, **Revista de istorie și teorie literară**, **România literară**, **Steaua**, **Transilvania**, **Tribuna**, **Țara visurilor noastre**, **Universul literar**, **Vatra**, **Viața românească** ș.a. Unele dintre articole le-a semnat cu pseudonimele: I. A. Terebești, Silviu Alexe, Titus Clemente, Nae Tarabă.

A publicat în timpul vieții șapte volume: **Scriitori uitați**, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980; **Reviste literare conduse de Liviu Rebreanu**, București, Editura Minerva, 1985; **Jurnal literar. monografie**, Iași, Editura Timpul, 1999; **Reviste din Transilvania**, Oradea, Editura Bibliotecii Revistei **Familia**, 2001; **Reviste literare interbelice**, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001; **Scriitori și reviste literare din perioada interbelică**, Iași, Editura Revistei **Convorbiri literare**, 2001; **Revista Fundațiilor Regale: monografie**, Satu Mare, Editura Solstițiu, 2006. Postum, în anul 2011, au fost reeditate la Editura Dacia XXI volumele **Scriitori uitați** și **Reviste literare interbelice**.





În 1973 a editat împreună cu Emil Giurgiuca volumul *Versuri* al poetului George Boldea. În colaborare cu Dimitrie Danciu a îngrijit volumul *Însemnări critice* al lui Romulus Demetrescu, apărut în colecția *Restituiri* a Editurii Dacia. De asemenea, îi aparține și reeditarea, în 1996, alături de Corneliu Bala, a traducerii volumului lui Ady Endre, *Sânge și aur*, de către George A. Petre în 1930. În 1995 a semnat prefața și postfața volumului postum *Poeme* al lui Constantin Noica.

Și-a desfășurat activitatea pedagogică la Școala din Terebești, la Școala tehnică de exploatare C. F. R. Satu Mare, iar pentru o vreme a condus Casa Corpului Didactic Satu Mare.

După instaurarea comunismului, pentru ideile sale politice, a fost încarcerat în închisorile din Turda, Beiuș, Oradea și Aiud. Romulus Zaharia, în romanul *Ademenirea*, amintește și despre activitatea politică a lui Nae Antonescu.

A trecut la cele veșnice în 18 iunie 2008, fiind înmormântat în satul natal, lăsând în urmă sute de manuscrise, unele inedite.

Lui Vasile Netea, politica liberală, la care aderase cu toată ființa, i-a atras ulterior încarcerarea ori „delegarea” la Canal, în două reprize, între anii 1952-1955 și 1959-1963. Vasile Netea s-a stins din viață în martie 1989 la București.

Devotați acelorași idealuri, atașați însă unor formațiuni politice diferite, folosind în demersurile lor instrumente comune, dar și specifice,

existența amândurora poate lesne să fie pusă sub același numitor comun al iubirii de Transilvania, dar și de tot ceea ce este românesc.

Amândoi au mâncat pâinea amară a refugiului la București. O pâine amară, dar stropită cu dragostea dintre ardelenii năpăstuiți în Capitală și de prietenia arătată lor de bucureștenii acelor timpuri. În *Memorii*, Vasile Netea amintește despre colaborarea lui Nae Antonescu la *Ardealul*, publicația ardelenilor refugiați la București, și despre activitatea de după terminarea războiului, afirmând că acesta „denotă o incontestabilă dragoste pentru literatură, ci totodată și o erudită informație.”⁵ La acea publicație meritorie a colaborat și un alt sătmărean valoros, învățătorul Ion Groșan, congener cu Vasile Netea.



Nae Antonescu, „părintele revuisticii românești,” după cum era supranumit istoricul literar, avea o valoroasă și vestită bibliotecă. În *Fondul Nae Antonescu* al Bibliotecii Județene Satu Mare⁶ sunt cuprinse o mare parte din volumele acestei biblioteci.

De asemenea, în *Atelierul Memorial „Nae Antonescu”* sunt expuse tablouri reprezentând personalități importante ale culturii române și universale, portrete ale scriitorilor consacrați, dar și ale celor minori, „uitați,” după cum îi numea însuși Nae Antonescu. Această categorie de scriitori a reprezentat principala preocupare a lui Nae Antonescu, câteva dintre titluri sprijinind afirmația noastră. Colecția de tablouri constituie o raritate datorită numărului mare de portrete puțin cunoscute ale scriitorilor și oamenilor de cultură, români sau străini.

Printre cărțile existente în *Atelierul Memorial „Nae Antonescu”* sunt păstrate mai multe lucrări din opera lui Vasile Netea, dăruite cu frumoase dedicații istoricului literar din Terebești.

⁵ Vasile Netea, *op. cit.*, p. 152.

⁶ În data de 10 august 2011 la sediul Bibliotecii Județene Satu Mare a fost inaugurat *Atelierul Memorial „Nae Antonescu.”*

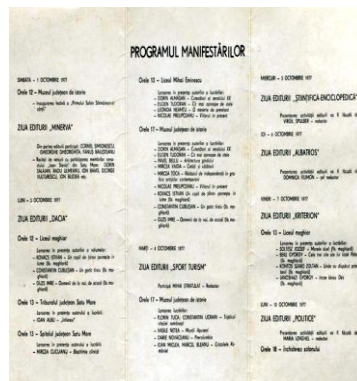


Imagini din Atelierul Memorial „Nae Antonescu”

Vasile Netea a venit la Satu Mare și după eliberarea din închisoare, când vremurile se mai

„dezghețaseră.” În 1972, prezent la Satu Mare cu ocazia unei frumoase aniversări a orașului, Vasile Netea, în articolul intitulat **Sătmarul prin veacuri**, publicat în **Școala sătmăreană**,⁷ afirma, printre altele: „[...] Sătmarul, după secole de existență anonimă, sărbătorește în toamna acestui an un mileniu de viață istorică, identificată, continuă și ascendentă.”

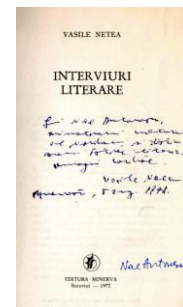
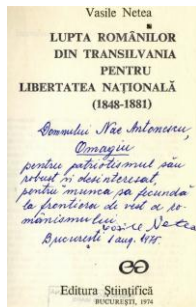
În octombrie 1977, Vasile Netea a revenit la Satu Mare, participând la manifestările prilejuite de organizarea Primului Salon Sătmărean al Cărții. Atunci a fost lansată la Satu Mare lucrarea **Munții Apuseni**.



⁷ Vasile Netea, **Sătmarul prin veacuri**, în **Școala sătmăreană**, noiembrie, 1972, p. 5-9.

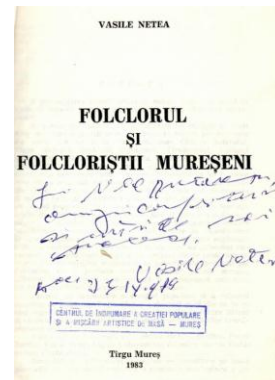
Prezentăm în continuare dedicațiile lui Vasile Netea, de pe volumele dăruite și aflate în biblioteca lui Nae Antonescu.

Pe volumul ***Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848-1881)***, apărut în 1974 la Editura Științifică din București, apare următoarea dedicație: „*Domnului Nae Antonescu, Omagiu pentru patriotismul său robust și dezinteresat, pentru munca sa fecundă la frontiera de vest a românismului. Vasile Netea. București 1 aug. 1975.*”



Volumul ***Interviuri literare***, apărut la București, la Editura Minerva, în 1972, păstrează dedicația: „*Lui Nae Antonescu, animatorul cultural al Nordului și distinsului istoric literar, omagiu cordial. Vasile Netea, București, 5 aug. 1974.*”

Pe extrasul din ***Revue roumaine d'histoire***, intitulat ***Vasile Netea. Bibliographie historique et littéraire***, Tome XXI, juillet-décembre 1982, nr. 3-4, Editura Academiei Republicii Socialiste România (Tirage à part). [Extras, p. 465-477], putem citi următorul text: „*Lui Nae Antonescu, omagiu pentru activitatea și patriotismul lui. Vasile Netea. Buc. 10 IV. 1983.*”



Pe volumul ***Folclorul și folcloriștii mureșeni***, Târgu-Mureș, 1983, apare dedicația: „*Lui Nae Antonescu, omagiu confratelui și urări de noi succese. Vasile Netea. Buc. 24 IX 83.*”

Volumul îngrijit de către Vasile Netea, *Interviuri din literatura română. Mărturisirile mai multor generații*, apărut

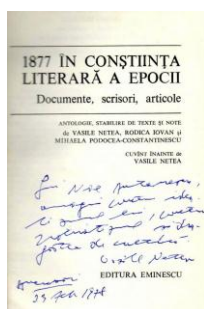
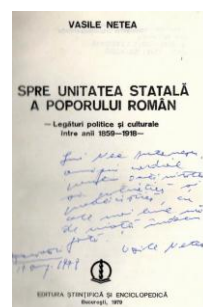
la editura ieșeană Junimea în anul 1983, păstrează dedicația cu textul: „*Lui Nae Antonescu, omagiu pentru activitatea sa publicistică și literară. Cu veche prietenie, Vasile Netea. București 19 iunie 1984.*”



Pe volumul *Spre unitatea statală a poporului român: Legături politice și culturale între anii 1859-1918*, apărut la

Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, apare dedicația: „*Lui Nae Antonescu, omagiu cordial pentru*

activitatea sa revnistică și publicistică, cu cele mai bune urări de viață îndelungată. Vasile Netea. București 19 aug. 1979.”



Volumul *1877 în conștiința literară a epocii: Documente, scrisori, articole*. Antologie, stabilire de

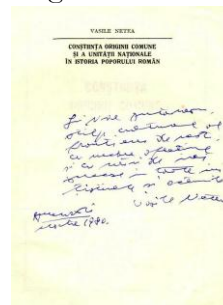
texte și note de Vasile Netea, Rodica Iovan și Mihaela Podocea-Constantinescu, cuvânt înainte de Vasile Netea, are următoarea dedicație: „*Lui Nae Antonescu, omagiu pentru idealismul lui, pentru patriotismul și dragostea de cultură.*

Vasile Netea. București 23 febr. 1978.”

Volumul *Conștiința originii comune și a unității naționale în istoria poporului român*, apărut

la București, Editura Albatros în 1980, păstrează următoarea dedicație:

„*Lui Nae Antonescu, stâlp cultural al frontierei de vest, cu vechea afecțiune și cu urări de noi succese în toate inițiativa și acțiunile. Vasile Netea. București, martie 1980.*”



Pe volumul *Liga Culturală și Unirea Transilvaniei cu România* (carte scrisă în colaborare cu

C. Gh. Marinescu), apărut la Iași, Editura Junimea în 1978, se păstrează dedicația: „*Lui Nae Antonescu, omagiu pentru activitatea lui la frontiera de nord vest, pentru bogata sa activitate publicistică. Vasile Netea. Buc. 12 II 979.*”



Publicăm și în acest articol o fotografie a lui Vasile Netea cu o dedicație către același „*părinte al revuisticii*” trăitor la Terebești. Ceea ce afirma la adresa lui Nae Antonescu a demonstrat și Vasile Netea de-a lungul întregii sale vieți, patriotismul său robust și dezinteresat, pentru munca sa fecundă la temelia românismului.

Peste ani, viața și activitatea celor doi cărturari servesc drept modele de slujire pentru neamul românesc. Iar prietenia lor, întemeiată pe onestitate, sinceritate și colaborare exemplară are darul de a ne întări și pe noi, cei de azi întru cultivarea acestui neprețuit sentiment.

Cărturarul Vasile Netea și Cazania Sfântului Mitropolit Varlaam

Dr. FLORIN BENGHEAN
Târgu-Mureș

Abstract

The Scholar Vasile Netea and the Saint Metropolitan Varlaam's Cazania

The life of the scholar Vasile Netea was entirely dedicated to study and intellectual work. Vasile Netea, our scholar from Mures Valley, was a spiritual man and made many references through his writing to religious literature. In Vasile Netea's concerns we can also find Romanian folklore and Romanian teachings. Vasile Netea, through his vast opera, presents the entire history of the Romanian people, analyzing all the epochs of our history and includes in his pages numerous eulogies brought to important personalities of the culture and history of the Romanian people. From everything the scholar wrote we can clearly distinguish Vasile Netea's patriotism. The publishing field of Vasile Netea is rich and varied. He was also an illustrious representative of Astra Society. He was also a great speaker with many conferences in his activity.

*Vasile Netea wrote about Varlaam the saint metropolitan of Moldavia and especially about his biggest achievement, the work entitled **The Homily (The Old Book of Religious Teachings - Cazania)**. Vasile Netea used to say that the most important Romanian literary monument of the first half of the XVIIth century and at the same time a cogent humanistic achievement was **The Romanian Book of Teachings - Cartea românească de învățătură**, printed at Iasi in 1643, which is Varlaam's Homily. This work was and it is very important. Through his long and multiple activity, the metropolitan Varlaam printed his name among the great hierarchs scholars from our past.*

Keywords: *Vasile Netea, Varlaam, metropolitan, saint, Moldavia, homily, scholar*

Viața cărturarului **Vasile Netea** a fost în întregime închinată studiului și muncii intelectuale. A avut un suflet pur, curat, plin de dragoste pentru cei din jurul său. A dat dovadă de dragoste de țară, militând tot timpul în interesul națiunii românești, făcând acest lucru mai ales prin ceea ce a scris. Și a scris mult și a avut un deosebit succes. A dat dovadă de dragoste față de

părinți. Și-a iubit părinții ca pe lumina ochilor săi, cum de altfel l-au iubit și părinții pe el. Și-a iubit satul și pe toți consătenii săi, și-a iubit familia mai mult ca orice. A avut foarte mulți prieteni, pretutindeni a fost înconjurat de prieteni. A știut să-și facă prieteni, prin comportamentul său, prin maniera sa de a fi, s-a impus ca un model de om, a știut să se facă respectat, respectându-i pe ceilalți, a iubit pe cei din jur, ca să fie la rândul său iubit de aceștia, ca să fie apreciat, a muncit serios pentru a se realiza pe plan intelectual și a făcut-o cu un deosebit succes. Referindu-ne retrospectiv la opera lui Vasile Netea, putem spune că acest cărturar a lăsat posterității o operă monumentală, o operă impresionantă, atât prin dimensiunile sale, cât și prin profunzimea temelor pe care le abordează.

Vasile Netea, cărturarul nostru de pe Valea Mureșului, a fost un om spiritual. A fost un cărturar apropiat de cele sfinte, apropiat de oamenii Bisericii, de marii ierarhi ai acesteia, s-a referit prin scrisul său la literatura religioasă, atribuindu-i acesteia rolul primordial în acțiunea de culturalizare a poporului român. Netea se apleacă cu pioșenie asupra marilor personalități din viața Bisericii Române, creatori de limbă și cultură românească și luptători pentru idealul național al românilor. În istoria culturii vechi românești, și anume în perioada ei de plămădire, au ostenit cu râvnă vrednică de pomenire un șir lung de clerici luminați, iubitori de țară, adevărați pionieri în vremuri de alegere a luminii de întuneric, ctitori de limbă, de cultură și de unitate românească. Numele lor a fost căutat cu pasiune și migală, a fost descifrat de cercetători pe frontispicii sau pe margini de manuscrise și de cărți și a intrat de mult în patrimoniul național. A-i aminti iar și iar, e ca o rugăciune senină de laudă și de mulțumire, ca o cântare Patriei, în care ei sunt refrenul ce revine în ritm de respirație în eternitate. Printre acești cercetători care se apleacă asupra activității Bisericii și a membrilor ei, se află la loc de cinste și Vasile Netea. Prin scrisul său, Netea scoate în evidență marile realizări ale Bisericii de-a lungul timpului.

În preocupările cărturarului Vasile Netea se regăsește și folclorul nostru românesc, ba mai mult Netea scrie destul de mult și extrem de elogios despre acest fenomen al folclorismului mureșean, evidențiind pe reprezentanții săi de seamă, de aici noi putând desprinde concluzia că între

Vasile Netea și satul românesc, folclorul românesc și tot ceea ce exprimă spirit și trăire românească, a existat o legătură care niciodată nu s-a redus la puțin, ci tot timpul a fost trainică, ceea ce denotă faptul că acest cărturar din Deda Mureșului, și el provenind din părinți țărani, a fost extrem de legat de pământul strămoșesc, românesc, de datinile, tradițiile, obiceiurile acestui neam care i-au încântat sufletul toată viața sa, un loc important ocupând în inima lui Vasile Netea, Valea Mureșului Superior, de unde s-a ridicat și a urcat pe piscurile societății românești, dar nici o clipă nu a uitat de unde a plecat, totdeauna și-a întors privirea cu dragoste în urmă, spre cei care i-au fost atât de dragi, părinții, prietenii, cunoscuții, rudele, el însuși fiind foarte bucuros că s-a născut român, creștin ortodox, pe aceste mirifice meleaguri mureșene care au primit binecuvântarea lui Dumnezeu, fiind ocrotite de-a lungul timpului.

Între preocupările de căpătâi ale lui Vasile Netea se numără și una de maximă importanță: învățământul românesc. Vasile Netea își dă seama din plin de importanța procesului de învățământ. De învățământ depinde viitorul țării. Învățătorii erau cei care aveau rolul principal în formarea oamenilor. De modul în care sunt formați acești oameni depinde felul în care ei vor acționa mai departe în societatea românească și implicit de acest lucru depinde și viitorul țării. În cadrul acestui proces de învățământ, Vasile Netea surprinde rolul pe care l-a avut și îl are *cartea* ca manifestare și mărturie permanentă a culturii și a unității naționale românești. Timp de secole, pentru toți călătorii care au străbătut pământul românesc, mărturia cea mai la îndemână - și totodată cea mai sigură - pentru a constata și înregistra romanitatea poporului român a fost limba sa vorbită, aceeași pe ambele versante ale Carpaților. Se desprinde cu certitudine o implicare profundă a cărturarului Vasile Netea în învățământul românesc, atât prin modul său de a activa (a îndeplinit onorantele funcții de învățător și profesor), cât și prin maniera de a scrie, referindu-se în scrisul său la toate marile realizări și marile personalități ale învățătorimii. Vasile Netea, prin tot ceea ce a făcut, conștientizând din plin misiunea sa și rolul pe care îl are dascălul în societate, a acționat cu toată puterea sa intelectuală în sprijinul ideii de culturalizare a poporului român.

Vasile Netea, prin vasta sa operă, vorbește despre întreaga istorie a poporului român, analizând toate epocile istoriei noastre, începând de la rolul pe care l-au jucat pe acest teritoriu strămoșii noștri dacii, continuând firul istoriei până în ziua în care a trăit, fiind tot timpul extrem de documentat și de pregătit, așa cum stă în firea unui adevărat cărturar și istoric. Vasile Netea, în formația sa de istoric, se ocupă de evenimentele majore ale istoriei noastre, în mod accentuat de cele mai importante, evocând și rolul pe care l-au jucat la momentul respectiv personalitățile vremii. Evocă revoluția de la 1848-1849, care prin rezultatele sale a scris o frumoasă pagină în istoria poporului român, croind acestui neam un drum extrem de luminos în perioada care a urmat. Istoricul din Deda Mureșului evocă și războiul de independență din 1877, unde poporul român, luptând până la sacrificiu, a obținut ceea ce de mult și-a dorit: independența de stat, fapt care a însemnat enorm în realizarea marelui ideal al românilor, fiind un pas mai mult decât hotărâtor în această privință. Netea, prin scrisul său, evocă Memorandumul, de asemenea prezintă și evenimentele primului război mondial, pentru ca toate acestea să ducă la realizarea Unirii celei Mari, a unirii tuturor românilor într-un singur stat liber și independent, eveniment care se regăsește foarte pe larg în opera cărturarului Vasile Netea, acesta prezentând cu de-amănuntul toate aspectele importante legate de Unirea cea Mare. Cărturarul Vasile Netea este unul dintre cei mai mari istorici ai unității naționale a poporului român.

Cărturarul Vasile Netea include în paginile sale numeroase elogii aduse personalităților importante ale culturii și ale istoriei poporului român. Evocă activitatea unor personalități care și-au adus o contribuție importantă la realizarea marilor momente fericite ale istoriei. De asemenea, vorbește în cuvinte elogioase și despre unele personalități pe care le-a cunoscut și cu care a avut relații de prietenie, evocă personalitatea unor oameni născuți ca și el pe Valea Mureșului, analizează, făcând precizări elogioase, scrisul acestor oameni. Panoplia de mari personalități ale vieții culturale, istorice și sociale, pe care Vasile Netea le elogiază în mod deosebit, este foarte vastă. Netea surprinde rolul important pe care aceste personalități l-au jucat în angrenajul vieții românești pe toate planurile și observăm că aceste persoane

sunt de primă mărime, au avut un rol hotărâtor la scrierea istoriei noastre, Vasile Netea acordând fiecăreia meritul care i se cuvine, scriind cuvinte extrem de frumoase la adresa tuturor, pe unii chiar cunoscându-i, fiind contemporani.

Din tot ceea ce a scris cărturarul Vasile Netea, se distinge clar patriotismul său, numărându-se printre cei care au militat și luptat pe toate căile pentru libertatea poporului român, pentru integritatea teritorială a României, din activitatea sa reiese clar dorința de liniște și pace care trebuie să domnească între toți românii. Vasile Netea se dovedește a fi un patriot desăvârșit, acest lucru rezultând mai ales din scrierile sale. Într-un mod original prezintă Vasile Netea ideea unității naționale, idee care este prezentă în fiecare moment al istoriei, tot timpul militându-se pentru realizarea acestui mare ideal al tuturor românilor de pretutindeni. Marea Unire - spune Vasile Netea - nu a fost rezultatul unei conjuncturi, după cum nu a fost opera unui singur partid politic, a unei singure clase sau pături sociale, ci a fost scopul întregii națiuni române: pentru acest ideal au acționat toate forțele poporului român. Deși scrise și rostite în împrejurări diferite, lucrările și studiile lui Netea sunt strâns legate între ele prin firul roșu care le străbate de la un capăt la altul: ideea originii comune a tuturor românilor locuitori în Țara Românească, Moldova și Transilvania, a continuității lor neîntrerupte. Această idee a fost timp de secole ideea fundamentală a tuturor cărturarilor și luptătorilor patrioți din toate țările românești, ea fiind mărturisită pretutindeni.

Se cuvine să mai amintim și faptul că sectorul publicistic al activității lui Vasile Netea este unul bogat și variat. Netea a întreprins și în acest domeniu o activitate titanică, scriind un număr impresionant de articole de revistă. Stilul său este unul propriu, original. Opera aceasta de publicist a lui Vasile Netea se întinde pe o perioadă de timp foarte îndelungată, începând din frageda tinerețe și mergând până în momentul în care firul vieții sale s-a întrerupt. În activitatea publicistică, Netea dă dovadă de clarviziune și precizie. Este foarte documentat de fiecare dată. Cărturarul Vasile Netea a cultivat, deasemenea, și interviul. Interviul, de al cărui farmec a fost captivat încă din adolescență Vasile Netea, constituie una din cele mai spontane și

mai directe și totodată una din cele mai utilizate forme de mărturisire publică a unui scriitor, de informare asupra existenței, activității și proiectelor sale.

Cărturarul Vasile Netea a fost și un ilustru reprezentant al Astei atât prin scrisul său, cât și prin ceea ce a întreprins și prin acțiunile la care a luat parte. Vasile Netea scria despre Astra că, fără aceasta, fără adunările ei generale, fără despărțămintele și fără cercurile ei culturale, fără publicațiile și fără bibliotecile ei, fără oamenii ei zdraveni, entuziaști, buni români și buni creștini și tot pe atât de străluciți cărturari și luptători naționali, greu ne-am putea îndeplini întregul progres cultural al neamului românesc din Transilvania, care, sub raportul educării și instruirii maselor populare, sta adeseori mai bine decât înșiși frații din țara liberă. Activitatea și rezultatele culturale ale Astei constituie cea mai frumoasă și cea mai trainică biruință a strădaniilor intelectualilor ardeleni de a ridica nivelul satelor noastre și a le îndrepta cu hotărâre și devotament pe căile culturii și ale civilizației. De fapt, Vasile Netea are studii întregi în care elogiază acțiunile Astei, al cărei membru marcant a fost și în cadrul căreia a desfășurat o intensă și prestigioasă activitate culturală.

Remarcând că opera cărturarului din Deda Mureșului, Vasile Netea, este de dimensiuni impresionante, dar în același timp și de o calitate și profunzime deosebite, afirmăm că Vasile Netea acoperă prin scrisul său domenii foarte importante ale culturii românești. Prin tot ceea ce a scris și prin conferințele pe care le-a susținut, Netea s-a dovedit a fi un scriitor foarte profund, dând dovadă de o seriozitate ireproșabilă de-a lungul întregii sale cariere. A susținut și foarte multe conferințe, remarcându-se ca un adevărat orator, lucru semnalat îndeosebi de cei care l-au ascultat. Netea a vorbit și a scris enorm. Se impune ca un adevărat cărturar al poporului român. Prin tot ceea ce a făcut, Vasile Netea a scris o pagină de aur, a însemnat și înseamnă pentru istoriografia românească un reper demn de urmat.

Mihai Eminescu, poetul nostru național, scria în 1882 un articol în prestigiosul ziar *Timpul*, în care spunea printre altele: „*Cărțile bisericesti tipărite în Ardeal, în Moldova, în Țara Românească opresc procesul de diversificare și de*

dialectizare a graiului viu; acesta primește prin cărți o normă unitară în rostire și în scriere, căci printr-un instinct fericit, traducătorii și scriitorii originali aleg ca model dialectul cel mai arhaic al românilor, cel rostit în Țara Românească și-n o parte a Ardealului, căci la cel mai vechi din toate se puteau reduce, ca la un prototip, dialectele ce încercau a se forma atunci.”

Vasile Netea se referă prin scrisul său la personalitatea sfântului mitropolit Varlaam al Moldovei și mai ales la marea sa realizare, care este lucrarea intitulată **Cazania**.

Vasile Netea spunea: „*Cel mai de seamă monument literar românesc al primei jumătăți a secolului al XVII-lea și totodată o concludentă realizare umanistă avea să fie **Cartea românească de învățătură**, tipărită la Iași în anul 1643 (**Cazania lui Varlaam**).”¹ Considerată de sprijinitorul său - voievodul Vasile Lupu al Moldovei, cu a cărei cheltuială enormă s-a tipărit - ca un *dar* în numele conștiinței de origine, pentru „*toată seminția românească*,” **Cazania** a avut în cadrul acestei „*seminții*,” așa cum s-a dorit chiar de la început - spune Netea - una din cele mai largi circulații. Apariția **Cazaniei** a fost socotită ca un adevărat eveniment literar și ca un monument al limbii române, dominată până atunci în biserică de limba slavonă, N. Iorga văzând în ea o scriere „*de cea mai mare însemnătate în ceea ce privește graiul românesc*” și remarcând totodată „*mlădierea unor perioade construite după slavona medievală, care și ea împrumutase țesătura de frază a vechii limbi grecești. În acest stil viu și plin de culoare - adăuga mai departe N. Iorga, elogiind calitățile de scriitor ale lui Varlaam - în care putea scrie doar unul care să-și fi petrecut o bună parte din viață numai între țărani sau între călugării ridicați din mijlocul lor, nu se mai făcuseră cărți bisericești până atunci.*”²*

În 1641 a fost dată în lucru, iar în 1643 a ieșit de sub teascurile tiparniței de la Trei Ierarhi prima carte românească din Moldova și - în același timp - una din cele mai de seamă din istoria vechii culturi românești. Este cunoscută **Cazanie** a lui Varlaam sau, cu titlul ei exact, **Carte românească de învățătură dumenecele preste an și la praznice**

¹ Vasile Netea, **Conștiința originii comune și a unității naționale în istoria poporului român**, București, Editura Albatros, 1980, p. 62.

² *Ibidem*, p. 62-63.

împărătești și la svânți mari. Este o lucrare masivă, cu 506 file (1.012 pagini), ilustrată cu numeroase gravuri în lemn, reprezentând scene biblice, chipuri de sfinți, frontispicii, viniete, inițiale înflorate etc. Acestea au fost lucrate de meșterul gravor Ilia, care a ilustrat și unele din cărțile tipărite la Kiev și Lvov. Presupunem că el n-a lucrat singur, ci ajutat de unii călugări moldoveni (poate de la Neamț, Putna sau Dragomirna, unde exista o bogată tradiție miniaturistică). Toate aceste podoabe grafice și iconografice, cu mai multe caractere de litere, fac din **Cazanie** una dintre cele mai artistice opere tipărite din vechea cultură românească.

Cartea începea cu un **Cuvânt împreună către toată semenția românească**, adresat de Vasile Lupu la „toată semenția românească pretutinderea ca să afle pravoslavnici într-această limbă.” Textul propriu-zis era foarte scurt. Din însăși foaia de titlu și din cuvântul domnitorului se desprinde limpede ideea de unitate națională, cartea fiind hărăzită tuturor românilor. Urma apoi un **Cuvânt către cetitoriu**, scris de „smeritul arhiepiscop Varlaam și mitropolitul de Țara Moldovei.” Arăta aici motivele care l-au determinat să scrie : „limba românească n-are carte pre limba sa,” cât și „lipsa dascălilor și a învățăturii.” În partea finală, preciza că „tipariul cu toate meșteșugurile câte trebuesc” au fost trimise de Petru Movilă, iar cheltuiala tipăririi a fost suportată de Vasile Lupu.³

Cazania are două părți. Partea întâi cuprinde 54 de cazanii la duminici, iar partea a doua cuprinde 21 de cazanii la sărbătorile împărătești și ale sfinților. Fiecare cazanie duminicală are patru părți: cuvântul introductiv la **Evanghelie**, pericopa evanghelică a zilei, învățătura întâi și învățătura a doua. Această împărțire nu o întâlnim la cazaniile sărbătorilor și ale sfinților.

În **Cazania** de la 1643 sunt traduse și prelucrate - integral sau parțial - peste 20 de cuvântări ale lui Damaschin Studitul, cuprinzând peste 200 de pagini. Au fost prelucrate însă într-un mod original și numai anumite

³ Preot prof. dr. Mircea Păcurariu, **Istoria Bisericii Ortodoxe Române**, vol. 2, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992, p. 19.

cuvântări, înlăturându-se repetările inutile, incursiunile, amănuntele ne semnificative, afirmațiile neștiințifice și naive, simplificându-se simțitor retorismul exagerat din originalul neogrec. N-au fost urmate întru totul nici versiunile slavone, care au tradus integral și exact textul neogrecesc al lucrării lui Damaschin.⁴ În afară de această carte, Varlaam și ceilalți traducători s-au servit și de alte izvoare la alcătuirea Cazaniilor sale.

Cazania prezintă un interes deosebit din punct de vedere lingvistic. Ea are cea mai îngrijită formă de exprimare a limbii române în prima jumătate a secolului al XVII-lea, o limbă apropiată de cea populară, plastică, expresivă, curățită de multele slavonisme ale limbii literare românești din secolul al XVI-lea. De aceea, pe bună dreptate, spunea un cercetător că ea „*deține în limba română un loc analog Bibliei lui Luther în cultura germană.*”

Cercetători mai noi - spune Vasile Netea - atribuie **Cazaniei** lui Varlaam chiar și o anumită semnificație estetică, ea cuprinzând „*primele pagini de proză artistică în limba română.*” **Cazaniei** sale Varlaam i-a incorporat cele mai numeroase cuvinte și expresii populare aflate până atunci într-o scriere românească. Limpezimea graiului său, graiul prin care s-a pus baza lingvistică a „*vechilor cazanii,*” ca și minunatul veșmânt grafic în care a fost imprimată, bogat în sugestive ilustrații, au avut un rol determinant atât în larga ei răspândire cât și în durata interesului manifestat pentru ea.⁵

În ceea ce privește circulația **Cazaniei lui Varlaam**, putem spune că prin conținutul ei, cât și prin frumusețea graiului întâlnit în predicile sale, **Cartea românească de învățătură** din 1643 a cunoscut cea mai largă răspândire între vechile tipărituri românești, a fost „*cea mai citită carte din trecutul nostru*” (Dan Simonescu), încât ea a contribuit nu numai la apărarea Ortodoxiei, ci și la întărirea conștiinței de unitate națională românească. Este interesant că ea s-a răspândit mai mult în Transilvania, Banat, Bihor și Maramureș, unde s-au găsit peste 350 de exemplare. **Cazania** era atât de prețuită aici, încât s-au născut și procese între sate sau între credincioși pentru stăpânirea ei. Astfel, în 1687 a avut loc un proces în părțile Orăștiei,

⁴ *Ibidem*, p. 20.

⁵ Vasile Netea, *op. cit.*, p. 63.

în fața „unui scaun protopopesc,” în 1689 se judecau două sate din părțile Lăpușului înaintea mitropolitului de atunci al Ardealului, numit tot Varlaam; în 1738 un proces înaintea unui „sobor preotesc,” altul în 1745, amândouă în părțile Făgărașului etc. Uneori, câte un exemplar din **Cazanie** făcea un drum lung prin toate ținuturile locuite de români, fiind o adevărată „carte călătore.” Pentru a ajunge în stăpânirea ei, credincioșii făceau jertfe materiale vrednice de luare aminte. Așa de pildă, credincioșii din satul Muntele Someșului Cald, la îndemnul preotului lor Ursan, au cumpărat un exemplar din **Cazanie** cu zece oi și opt miei. În alte părți se vindea cu 18-20 florini și chiar mai mult. În același secol, **Noul Testament** de la Alba Iulia se vindea cu 9-25 florini, iar **Biblia** de la București cu aproximativ 25 de florini.⁶ Ca să putem aprecia aceste prețuri, reținem că, potrivit hotărârilor Dietei Transilvaniei, din 1642, o pereche de boi costa între 12 și 30 florini, un miel între 0,30 și 0,42 florini, un cot de stofă englezească între 2,50 și 4,25 florini, iar ziua de muncă a unui zidar sau tâmplar se plătea cu 0,42 florini și mâncare.

Prețuirea de care se bucura **Cazania lui Varlaam** reiese și din aceea că a fost retipărită - cu adaosuri sau cu omisiuni - în mai multe rânduri, fie sub titlul slav de **Cazanie**, fie sub cel grecesc de **Chiriacodromion** (Alba Iulia, București, Râmnic, Buzău, Sibiu etc.; unele din acestea, dar și alte tipărituri, reproduc din podoabele Cazaniei din 1643). Se cunosc numeroase copii în manuscris făcute în Transilvania, fie după ediția de la 1643, fie după manuscrisele care circulau înainte de tipărire. Prin larga ei răspândire, **Cazania** lui Varlaam a unit în același cuget și în aceeași credință pe românii de pretutindeni, ca un neprețuit *dar* limbii românești.⁷

Prin îndelungata și multiplă sa activitate, sfântul mitropolit Varlaam și-a înscris numele în rândul marilor ierarhi cărturari din trecutul nostru. Și-a adus un aport prețios la tipărirea de cărți în limba română, a sprijinit cu hotărâre pe românii transilvăneni în lupta lor pentru apărarea Ortodoxiei, a stat în legătură cu Bisericile Ortodoxe de pretutindeni, a stăruit pe lângă

⁶ Preot prof. dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 22.

⁷ *Ibidem*, p. 23.

domnii țării pentru preoții săi, a avut un rol însemnat în pregătirea sinodului de la Iași și la împăcarea dintre Matei Basarab și Vasile Lupu.⁸ Teolog, bun patriot, conștient de unitatea românească, mitropolitul Varlaam a fost, mai presus de toate, unul din marii făuritori ai limbii românești literare, pregătind drumul marilor prozatori moldoveni de mai târziu.

⁸ *Ibidem*, p. 30.

**Vladimir Nicoară -
o prezentă inedită în presa mureșeană a începuturilor**

Drd. ANGELA PRECUP
Universitatea „Petru Maior”
Târgu-Mureș

Abstract

Vladimir Nicoară - An Original Voice in the Early Mureș Press

*At the beginning of the 20s, Vladimir Nicoară was one of the representative journalists of the first Romanian newspapers in Târgu-Mureș, **Ogorul** (The Land) and **Mureșul** (The Mures). As journalist and writer in Cluj, he contributed to the debut of the Romanian press in the neighbouring area of Mureș, consecrating here a profile of moral criticism. Vladimir Nicoară was the pseudonym of the captain I. Ioan, editor of the periodical **Înfrățirea poporului** (The Brotherhood of the People) in Cluj, as mentioned by the Romanian Press Almanac of 1926.*

Keywords: *history of journalism, Ogorul, Mureșul, Vladimir Nicoară*

Târgu-Mureșul nu a avut presă românească până în 1920. Dar lunga perioadă de așteptare parcursă până la apariția primei publicații independente locale în limba română, **Ogorul** (1920-1922), nu a fost una aridă, întrucât o întreagă generație de intelectuali români mureșeni și-a găsit refugiul jurnalistic în paginile ziarelor care apăreau în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX în alte părți ale Transilvaniei sau în Vechiul Regat. Grație acestei *etape a corespondențelor*, identificate de istoricul și publicistul Vasile Netea,¹ gazetăria mureșeană a debutat în limba română în 1920 prin condeiul unei generații energice, care

¹ Vasile Netea, **Introducere** la vol. Dimitrie Poptămaș, Mózes Júlia, **Publicațiile periodice mureșene 1795-1972**, Târgu-Mureș, Ed. Tipomur, 2000, p. 9.

a pornit pe drumul unei maturizări publicistice accelerate, prin valorificarea experienței anterioare și prin arderea etapelor, pentru a conferi Mureșului - ultima redută a gazetăriei ardelen² - un statut nou, dinamic.

Cu o întârziere de aproape un secol, presa mureșeană a începuturilor reeditează prin reprezentanții săi experiența începuturilor presei naționale din prima jumătate a secolului al XIX-lea, când literatura poate fi considerată mama-adopțivă a presei românești, grație condeielor pe care le-a împrumutat primelor noastre ziare și când cele două categorii generatoare de scris practic se confundă, primii „jurnaliști” de la noi fiind personalități „pervertite” din domeniul literaturii. Această generație a începuturilor presei mureșene românești, ajunsă la maturitate la mijlocul anilor '30, poate pe alocuri nesigură pe aspectele tehnice ale profesiei, poate alteori prea grăbită înspre recuperarea timpului pierdut, a exersat naționalismul și toleranța din

² Într-un scurt periplu al momentelor care au marcat apariția presei românești în principalele orașe ardelen, după debutul anevoios al gazetăriei ardelen la Brașov, în 1838, odată cu tipărirea *Gazetei de Transilvania* de către George Barițiu, Blajul devenea în 1847 al doilea oraș transilvănean îmbogățit cu presă românească prin apariția ziarului *Organul luminării*, inițiat de Timotei Cipariu și Aron Pumnul, care, după izbucnirea revoluției pașoptiste, schimbă numele ziarului în *Organul Național*, un adevărat „jurnal al revoluției.” A urmat Sibiul, prin lansarea *Telegrafului român* în 1853. După începutul marcat prin așezarea acestor pietre de temelie, construcția presei transilvănene continuă cu apariția *Speranței* la Arad, în 1860, a publicației umoristice *Pricuriciul* la Timișoara, în 1875, și cu lansarea ziarului *Amicul familiei* la Gherla, în 1878, mutat în anul următor la Cluj. Drumul gazetăriei românești transilvănene era astfel deschis, înregistrând progrese pe măsură ce și restul orașelor se alăturau acestui demers unitar, debutând jurnalistic în limba română: Reșița prin *Opinca* (1885), Caransebeș prin *Foaia diecezană* (1886), Baia Mare prin *Gutinul* (1889), Oradea prin *Foaie literară* (1897), Orăștie prin *Bunul econom* (1899), Lugoj prin *Drapelul* (1901), Șimleul Silvaniei prin *Păstorul sufletesc* (1906), Oravița prin *Progresul* (1907), Hațeg prin *Cuvântul adevărului* (1913).

mers, generând colecții fascinante și profiluri jurnalistice memorabile, după cum subliniază criticul Cornel Moraru.³

Un astfel de profil reprezentativ a oferit epocii sale scriitorul și gazetarul clujean Vladimir Nicoară, prin prezența sa constantă în paginile primelor publicații românești apărute la Târgu-Mureș la începutul anilor '20, **Ogorul și Mureșul**. Ca scriitor, îl regăsim în 1927 în paginile revistei clujene **Cosânzeana**, unde semnează în foileton un jurnal de „becher” sub titlul **Foi răzlețe**,⁴ cuprinzând gânduri asupra eternului feminin descris din perspectiva vulnerabilității masculine, într-o formulă mai degrabă literară decât jurnalistică. În 1929, îl întâlnim pe Vladimir Nicoară ca autor dramatic, al piesei **Patimi**, pusă în scenă la Târgu Mureș,⁵ și al piesei **Uniunea pentru binefacere**, jucată în primăvara anului 1934 la Cluj.⁶

Vladimir Nicoară era pseudonimul publicistic al căpitanului I. Ioan, redactor al ziarului **Înfrățirea poporului** din Cluj, după cum menționează **Almanahul presei române pe 1926**, care îl enumeră între membri stagiați ai Sindicatului Presei Române din Ardeal și Banat.⁷ Sindicatul, creat la 26 octombrie 1920 la localul New-York din Cluj, avea 102 membri activi și 20 membri de onoare. Presa mureșeană mai era reprezentată în acest sindicat prin Iustin Ilieșiu și prin I. Folea, redactor al ziarului **Târnava** Diciosânmartin (Târnăveni) ca membri activi, iar ca membrii stagiați prin Nic. Gr. Diac, redactor al ziarului **Târnava** Diciosânmartin și prin Andrei

³ Cornel Moraru, **Cuvânt înainte** la Melinte Șerban, **Mărturii prin vreme**, seria **Caiete mureșene**, nr. 8, Târgu-Mureș, Fundația Culturală „Vasile Netea”, 1999, p. 6.

⁴ Vladimir Nicoară, **Foi răzlețe. Din jurnalul unui becher**, în **Cosânzeana**, anul XI, nr. 8, 31 august 1927, p. 105-107; anul XI, nr. 6-7, 31 iulie 1927, p. 86-88.

⁵ G. Stănescu, **Teatrul național**, în **Mureșul cultural**, anul I, nr. 7-8, 25 decembrie 1929, p. 8.

⁶ Nicolae Albu, **U.P.B, șarjă în trei acte de Vladimir Nicoară**, în **Societatea de mâine**, București, anul XI, nr. 4-5, aprilie-mai 1934, p. 84.

⁷ **Sindicatul Presei Române din Ardeal și Banat**, în **Almanahul presei române pe 1926**, Cluj, Tipografia „Viața”, 1926, p. 26-27.

Popovici, redactor al ziarului *Târnava Mare* din Sighișoara.⁸ Acest sindicat avea și un corespondent maghiar în Sindicatul Ziariștilor Unguri din Ardeal și Banat (Cluj) care, în 1926, includea 17 reprezentanți mureșeni.⁹

Una dintre cele mai sonore voci ale presei mureșene a începuturilor, Vladimir Nicoară a consacrat în gazetăria locală profilul jurnalistului de moravuri, al gazetarului temperamental din tipologia atemporală a lui Caragiale. Numele lui Vladimir Nicoară însoțește astfel evoluția presei mureșene încă de la începuturi, mai întâi prin poeziile¹⁰ și apoi prin articolele moralizatoare publicate în paginile *Ogorului*, în rubrica *Tipuri de actualitate*. Aici, Vladimir Nicoară surprindea în 1921, în stilul său inconfundabil, atmosfera cafenelei din Târgu-Mureșul interbelic: „Fumul de tutun adunat în nori plutitori este arareori răscolit de ventilația electrică, care mărește zgomotul cu băzâitul ei monoton. Aici se adună cotidienele partide de cărți; aici se fac nevinovatele petreceri cari se isprăvesc cu aruncarea sticlelor goale, cu bruscarea chelnerilor și adesea cu puținică bătăie aplicată tocmai celor inofensivi, aici se face politică. Între două șvarturi se și tranșează în mod definitiv capacitatea oamenilor de stat, mai ales după înghițirea unor mari cantități de alcool, la intervale scurte; aici putem vedea oameni cu situații sociale frumoase căzuți în stare de ebrietate completă; aici se adună tinerii ca să arate starea lor de sărăcie intelectuală, bătrânii își etalează decreptitudinea și femeile toaletele.”¹¹

În același stil temperamental și intransigent, rubrica *Tipuri de actualitate* abordează în proză sau în versuri și alte tipologii sociale pregnante ale perioadei, precum *Parvenitul*, *Vânturătorii de vorbe*, *Transfugul*: „Bun simț, cinste, demnitate, caracter sunt abstracțiuni complet necunoscute parvenitului. Originea lui, cu desăvârșire obscură, este uitată și-și renegă cu

⁸ *Ibidem*.

⁹ Marian Petcu, *Jurnalist în România. Istoria unei profesii*, București, Comunicare.ro, 2005, p. 58.

¹⁰ Vladimir Nicoară, *Egoiști, Moștenire*, în *Ogorul*, anul II, nr. 4, 26 ianuarie 1921, p. 2.

¹¹ Idem, *Cafeneaua și trotuarul*, în *Ogorul*, anul II, nr. 19, 11 mai 1921, p. 2.

îndărătnicie rudele pe care le evită. Ca să-și ajungă ținta aspirațiilor sale egoiste, fie îmbogățirea rapidă, fie atingerea la situații și demnități nemeritate, parvenitul întrebuințează toate mijloacele posibile și imposibile, practicând cu persistență maximă - ajunsă deiză pentru el - «scopul scuză mijloacele».¹² Semnat cu pseudonimul frecvent *Valdemar*, articolul aparține prin stil și mod de construcție redactorului Vladimir Nicoară, mai ales prin prisma inventivității cu care acesta a alternat în publicistica sa nenumărate pseudonime, ajungând în multe situații să acopere prin condeiul său, sub numele real și sub pseudonime, o întreagă pagină de ziar.¹³

Regăsim aceeași tonalitate și în editorialele semnate de Vladimir Nicoară în **Ogorul**, care conturează critic același tablou social și moral al epocii: „Acești vânturători de vorbe mari și de făgăduințe frumoase știu să ofteze pentru durerile poporului de gândești că li se rup baerile inimii, știu să lăcrămeze după poruncă, întocmai ca muierile prinse cu ocaua mică, știu să se dea peste cap și cad tot în picioare ca pisicile, și plâng și suspină și urlă până când înșelând lumea care-i crede ajung sus, tocmai în capul scării, unde nu credeau niciodată că vor ajunge.”¹⁴

După dispariția publicației **Ogorul**, în aprilie 1922, în destinul căreia Vladimir Nicoară a avut un rol coordonator alături de Simion Gocan și Ion Buzea, multe dintre cronicile sale de moravuri publicate în ciclul **Tipurilor de actualitate** sunt reluate în noul ziar țărănist local, **Mureșul** (noiembrie 1922 - iunie 1926).

Cu o prezență importantă în economia publicației, Vladimir Nicoară diversifică în paginile **Mureșului** cronică sa de moravuri și în alte rubrici similare precum **Obiceiuri pământești**,¹⁵ **Cronica veselă**, **Cronica**

¹² Valdemar, **Tipuri de actualitate. Parvenitul**, în **Ogorul**, anul II, nr. 17, 27 aprilie 1921, p. 2.

¹³ Vezi **Mureșul**, anul III, nr. 14, 22 iunie 1924, p. 1, unde Vladimir Nicoară se regăsește în editorial și în alte articole ale primei pagini, sub semnăturile *Vladimir Nicoară*, *Valdemar*, *V. N.*

¹⁴ Nicoară, **Vânturătorii de vorbe**, în **Ogorul**, anul II, nr. 18, 4 mai 1921, p. 1.

¹⁵ Vladimir Nicoară, **Obiceiuri pământești. Pumnul**, în **Mureșul**, anul II, nr. 22, 3 iunie 1923, p. 1.

rimată,¹⁶ *Chipuri din țara idealului*,¹⁷ *Obiceiuri și tipuri*,¹⁸ care relevă o abundență imaginativă în alegerea pseudonimelor precum *Valdemar*, *Cyrano*, *Belzebuth*, *Cerber* sau *Ciomag*. Dar, în ciuda diversității, aceste pseudonime reprezintă prin continuitatea tematicii, prin tonalitatea, modul de frazare și prin stilul inconfundabil, cea mai elocventă indicație a scrisului său.

Tot în paginile *Mureșului*, Vladimir Nicoară critică de pildă în 1924 noua atracție a Târgu-Mureșului - ștrandul, creat la începutul secolului de primarul Bernády György în timpul primului său mandat (1902-1913). Indignarea semnatarului determină o argumentație pătimașă pe marginea constatării că „*pudicitatea omenească sub influența obiceiurilor și moralei moderne, a căpătat atâta flexibilitate încât la un moment dat nu mai poți ști care sunt limitele decenței. Odată cu zilele călduroase provocatoare de multiple și variate transpirații fizice și morale, apa rece - chiar dacă ar fi murdară - începe a fi căutată cu multă căldură. De la copiii care sunt duși de mână și până la bătrânii cu articulațiile anchilozate, de la fetița necunoscutoare a anatomiei umane și până la femeia care se trudește amar să ascundă ravagiile fizice și morale imprimare de neînduratul timp, toți și toate, cu o febrilă grabă se reped la așa numitul «ștrand», un proaspăt barbarism care-și caută împământarea în limba română.*”¹⁹

Toate aceste aspecte conturează personalitatea lui Vladimir Nicoară ca reper al presei mureșene a începuturilor, inconfundabil prin farmecul și intransigența scrisului său. Grație contribuției sale consistente la debutul dinamic al gazetăriei românești de aici, Vladimir Nicoară a fost nu doar un gazetar consecvent, ci și un exemplu de dedicație profesională, care a pus

¹⁶ Cyrano, *Cronica rimată*, în *Mureșul*, anul II, nr. II, nr. 40, 21 octombrie 1923, p. 1; Belzebuth, *Cronica rimată*, în *Mureșul*, anul II, nr. 41, 28 octombrie 1923, p. 1; Ciomag, *Cronica rimată*, în *Mureșul*, anul II, nr. 6, 30 martie 1924, p. 1; Cronicar, *Cronica rimată*, în *Mureșul*, anul III, nr. 7, 6 aprilie 1924, p. 1.

¹⁷ Vladimir Nicoară, *Chipuri din țara idealului. Agentul electoral*, în *Mureșul*, anul II, nr. 307, 29 iunie 1923, p. 1; *Funcționarul*, în *Mureșul*, anul II, nr. 32, 12 august 1923, p. 1.

¹⁸ Idem, *Obiceiuri și tipuri. Ștrand*, în *Mureșul*, anul III, nr. III, nr. 16, 6 iulie 1924, p. 1; *Mascarada*, în *Mureșul*, anul III, nr. 17, 13 iulie 1924, p. 1.

¹⁹ Idem, *Ștrand*, în *Mureșul*, anul III, 6 iulie 1924, p. 1.

condeiu la scrierea primelor pagini de gazetă în limba română la Târgu-Mureș.



Vladimir Nicoară, participant la o șezătoare literară desfășurată la Târgu Mureș în 28 aprilie 1934 (fotografie reprodusă de revista *Vatra*, anul IV, nr. 4 (37), aprilie 1974, în p. 6). Participanți: rândul întâi de la stânga la dreapta – M. G. Samarineanu (Oradea), Cincinat Pavelescu (Brașov), Gherghinescu Vania (Târgu Mureș), George A. Petre (Oradea); rândul al doilea – Nicolae Albu (Târgu Mureș), Vladimir Nicoară (Cluj), Corneliu Albu (Cluj), Zaharia Stancu (București), Vasile Netea (în uniformă militară, Târgu Mureș); rândul al treilea – C. S. Anderco (Cluj), I. Miu Lerca (Lugoj), Victor Ilieșiu (Cluj), Alexandru Ceușianu (Reghin).



Șezătoarea literară desfășurată în 28 aprilie 1934 la Târgu Mureș, într-o imagine surprinsă de revista bucureșteană *Societatea de mâine* (*Șezătoare literară la Târgu-Mureș*, anul XI, nr. 4-5, apr.-mai 1934, p. 80).

**Biblioteca Județeană Mureș reflectată în presa scrisă în anul 2011.
Bibliografie**

ANNA VINTILĂ
EMILIA CĂȚANĂ
Biblioteca Județeană Mureș

Abstract

Mureș County Library Reflected in the 2011 Written Newspapers. Bibliography

*The material below is a selection of 127 articles from local and national periodicals, published in 2011. From the local periodicals we have selected: **Cuvântul liber, Népujság, Zi de zi, Vásárhelyi Hírlap, Ziarul de Mureș, tîrgumureșeanul.ro, Adevărul de seară, 24 Ore mureșene, Központ, Libraria, Lectura, Krónika** (Cluj-Napoca), **Biblio Magazin, Buletin ANBPR** (București), **Familia română** (Baia Mare). The articles described provide information about cultural events and other events the Mureș County Library has organized or attended during 2011. This bibliography does not include the on-line articles.*

Keywords: *Mureș County Library, newspapers, 2011, bibliography, cultural activities, cultural events.*

Bibliografia selectivă de mai jos dorește să ofere o imagine veridică a Bibliotecii Județene Mureș, cu toate momentele ei din 2011, marcate în paginile ziarelor.

Așadar, ea s-a elaborat pe baza publicațiilor periodice editate / tipărite fie în Târgu-Mureș, fie în țară, în anul 2011.

Am identificat articole despre Biblioteca Județeană Mureș în următoarele periodice (cotidiene, săptămânale, reviste): **Cuvântul liber, Népujság, Zi de zi, Vásárhelyi Hírlap, Ziarul de Mureș, Tîrgumureșeanul.ro, Adevărul de seară, 24 Ore mureșene, Központ,**

Libraria, Lectura, Krónika (Cluj-Napoca), **Biblio Magazin. Buletin ANBPR** (București), **Familia română** (Baia Mare).

Articolele descrise prezintă aspecte ale activității bibliotecii, dincolo de împrumutul zilnic de cărți: manifestări culturale, ateliere, conferințe, întâlniri profesionale organizate de bibliotecă, participarea instituției la viața culturală a orașului, înființarea unor noi secții / servicii, portrete ale bibliotecarilor, interviuri realizate cu / de bibliotecari, restaurarea clădirii, specificități ale fondului de documente etc.

Numărul descrierilor (127) este considerabil mai mic decât în anul precedent (în 2010 s-au înregistrat 235 articole); cauzele acestui fenomen pot fi multiple și pot constitui un subiect de investigație socio-economică și culturală.

Materialul este aranjat în ordine cronologică, alfabetică. Descrierile bibliografice sunt completate pe alocuri cu adnotări.

Nu sunt incluse articole publicate on-line.

*
* *

1. **Jurnal de colindător** / Prof. Codruța Băciuț. În: **Cuvântul liber**, 23, nr. 4, (7 ianuarie 2011), p. 6, 3 foto. Printre instituțiile colindate în preajma Sărbătorilor de iarnă de către corul elevilor Școlii Generale nr. 2 s-a aflat și Biblioteca Județeană Mureș.

2. **Sediu ultramodern pentru Consiliul Județean Mureș** / Claudia Sas. În: **Adevărul de seară**, 3, nr. 772, (12 ianuarie 2011), p. 3, 1 foto. În fostul hotel Parc, transformat în sediu administrativ, se vor muta, din această vară, o parte dintre funcționarii Consiliului Județean, ai Prefecturii și unele secții ale Bibliotecii Județene Mureș.

3. **Eminescu în sufletele noastre** / Letiția Bota. În: **Cuvântul liber**, 23, nr. 8, (13 ianuarie 2011), p. 2, 1 foto. Program literar-artistic cu tema **Eminescu în sufletele noastre**, la Filiala nr. 4 a Bibliotecii Județene Mureș.

4. **Eminescu, omagiat cu fast, la Târgu-Mureș** / Alexandru Ramadan. În: **Adevărul de seară**, 4, nr. 774, (14 ianuarie 2011), p. 3.

Omagierea poetului Mihai Eminescu la licee din oraș și la Biblioteca Județeană Mureș, unde, în colaborare cu Liceul Teoretic „Bolyai Farkas,” a fost organizat atelierul *Eminescu - Experiența mea*.

5. Téka - gyerekfoglalkozások. În: *Népújság (Műsorkalauz)*, 63, 10. sz. (2011. január 14.), p. 1. În cadrul programului de pedagogie muzeală, Biblioteca „Teleki-Bolyai” organizează o nouă întâlnire cu copiii pentru a le prezenta cărțile de astronomie, vrăjitorie și magie din colecția bibliotecii.

6. Atelier despre Eminescu la Biblioteca Județeană / S.T. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1639, (14-16 ianuarie 2011), p. 2. Atelier de receptare a operei eminesciene *Eminescu - Experiența mea*, vineri, 14 ianuarie, la Secția documentară a Bibliotecii Județene Mureș.

7. A hónap könyve a Teleki Tékában: Mátyus István. Diaetetica, Az az A jó egészség megtartásának módját fundamentumosan előadó Könyv. În: *Népújság (Múzsza)*, 63, 11. sz. (2011. január 15.), p. 4. Cartea prezentată face parte din colecția Bibliotecii „Teleki-Bolyai.”

8. Să păstrăm viu spiritul lui Mihai Eminescu / Inv. Adriana Moldovan. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 10, (15, 17 ianuarie 2011), p. 7, 1 foto. Medalion omagial *Să păstrăm viu spiritul lui Mihai Eminescu*, organizat de clasele I-IV, secția română, Liceul de Artă din Târgu-Mureș, în colaborare cu Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș.

9. Eminescu, în sufletele noastre / Letiția Bota. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 11, (18 ianuarie 2011), p. 6, 1 foto. Program literar-artistic *Eminescu în sufletele noastre*, organizat de Filiala nr. 4 a Bibliotecii Județene Mureș și Grădinița cu Program Prelungit nr. 15 din Târgu-Mureș.

10. Megújul a Teleki Téka / Nagy Székely Ildikó. În: *Népújság*, 63, 14. sz. (2011. január 19.), p. 2. Spielmann Mihály, șeful secției Bibliotecii „Teleki-Bolyai,” despre lucrările de renovare a bibliotecii.

11. Ajánló [Erdélyi Múzeum Egyesület]. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 5, 13. sz. (2011. január 20.), p. 2. Anunțul Asociației Muzeului Ardelean cu privire la ședința anuală ce se va desfășura la Biblioteca Teleki .

12. Cartea profesorilor scriitori, lansată la Biblioteca Județeană / Denisa Chebuțiu. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1644, (21-23 ianuarie 2011), p. 10, 1 foto. Sala de lectură documentară a Bibliotecii Județene Mureș a găzduit

lansarea cărții *Magister scripsit*, volumul de debut al cenaclului literar cu același nume.

13. Proiect educațional la Gimnaziul „Europa” / Letiția Bota. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 18 (27 ianuarie 2011), p. 8, 1 foto. Concursul *Mibai Eminescu - Luceafărul poeziei românești*, organizat de Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș și Gimnaziul „Europa,” clasa a III-a A.

14. 1,2 milioane lei pentru restaurarea clădirii „Ion Vlasiu” / S.V. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1653, (3 februarie 2011), p. 13, 1 foto. Lucrările de reabilitare a clădirii care găzduiește Secția de Artă a Bibliotecii Județene Mureș și Galeria „Ion Vlasiu,” din incinta clădirii Bibliotecii „Teleki-Bolyai,” vor fi finalizate în cursul anului 2011.

15. Dispariție de cărți rare la Biblioteca Teleki / Nicolae Balint. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1661, (15 februarie 2011), p. 14, 1 foto. Apel la istorie: în anul 1937, Aurel Filimon a fost desemnat de statul român să cerceteze condițiile în care au dispărut din Biblioteca „Teleki-Bolyai” 96 de cărți și manuscrise.

16. Cel mai bun povestitor / Letiția Bota. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 38, (24 februarie 2011), p. 3. Concursul *Cel mai bun povestitor*, organizat de Grădinița cu Program Prelungit nr. 15 și alte opt grădinițe, se desfășoară la Filiala nr. 4 a Bibliotecii Județene Mureș.

17. Expoziție de desene / L. Bota. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 38, (24 februarie 2011), p. 11, 1 foto. Expoziție realizată de elevi de la Liceul de Artă (secția de muzică), Gimnaziile „Europa” și „Friedrich Schiller” la Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș.

18. Expoziție de desene / Letiția Bota. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 40, (26 februarie 2011), p. 2. Expoziția de desene cu tema *Carnavalul*, realizată de elevi de la Liceul de Artă, Gimnaziile „Europa” și „Friedrich Schiller,” poate fi vizitată la Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș.

19. Dragobete și povești la Biblioteca Județeană / Prof. Sanda Cerghizan. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1670, (28 februarie 2011), p. 7, 1 foto. Concursul pentru preșcolari *Cel mai bun povestitor*, ediția a VI-a, organizat de Grădinița cu Program Prelungit nr. 15 din Târgu-Mureș, în colaborare cu

Inspectoratul Școlar Județean Mureș și Biblioteca Județeană Mureș.

20. *Zâmbet pentru mama* / L. Bota. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 43, (3 martie 2011), p. 5. Manifestarea cultural-artistică *Zâmbet pentru mama*, organizată de Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș, Palatul Copiilor și Grădinița „Dumbrava Minunată,” în 9 martie, Sala Mică a Palatului Culturii.

21. *Concursul „Cel mai bun povestitor” și-a desemnat câștigătorii* / Letiția Bota. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 46, (8 martie 2011), p. 7, 1 foto. Concursul *Cel mai bun povestitor*, etapa pe comisie metodică, desfășurat la Filiala nr. 4 a Bibliotecii Județene Mureș, și-a desemnat câștigătorii.

22. *Eripitur persona, manet res* / Ilie Șandru. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 46, (8 martie 2011), p. 6. Gânduri la aniversarea a 15 ani de la înființarea Bibliotecii „Târgu-Mureș” din Chișinău, între ctitorii căreia se numără și Dimitrie Poptâmaș, fostul director al Bibliotecii Județene Mureș.

23. *Primăverile vieții noastre* / Viorel Conțiu. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 49, (11 martie 2011), p. 16, 1 foto. Program literar-artistic *Zâmbet pentru mamă*, pregătit de copiii Grădiniței „Dumbrava minunată” și ai Palatului Copiilor. Lucrările care au constituit decorul scenei au fost expuse la Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș.

24. *Elmarad a márciusi gyerekfoglalkozás a tékában* / Hírszerkesztő: Mezey Sarolta. În: *Népújság*, 63, 64. sz. (2011. március 18.), p. 2. Din cauza inventarierii colecției Bibliotecii „Teleki-Bolyai,” în luna martie nu se vor ține întâlnirile din cadrul programului de pedagogie muzeală.

25. *Un nou volum dedicat Revoluției de la 1848-1849* / Nicolae Balint. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1684, (18-20 martie 2011), p. 16, 1 foto. Volumul *File din istoria mureșenilor. Contribuții privind istoria românilor din ținuturile mureșene în perioada 1848-1849*, reprezentând debutul editorial al dr. Ana Hancu, a fost lansat miercuri, 16 martie, la Centrul de dezbateri Socio-Politice „Emil Dandea.” Dimitrie Poptâmaș, fost director al Bibliotecii Județene Mureș, a fost gazda manifestării.

26. *Adunarea generală a Asociației Secretarilor Unităților*

Administrativ-Teritoriale din județul Mureș / Viorel Conțiu. În: **Cuvântul liber**, 23, nr. 55, (19, 21 martie 2011), p. 11, 1 foto. Direcția Generală a Finanțelor Publice Mureș a găzduit lucrările Adunării Generale a Asociației Secretarilor UAT din județul Mureș, la care au participat Monica Avram, director al Bibliotecii Județene Mureș, și Liliana Moldovan, director onorific al Bibliotecii „Ion Minulescu” din Nürnberg.

27. Acces gratuit în instituțiile de cultură pentru deținuți/ Alex Toth. În: **Zi de zi**, 7, nr. 1685, (21 martie 2011), p. 7, 1 foto. Consilierii județeni vor analiza în cadrul ședinței ordinare de lucru de joi, 24 martie, oportunitatea prelungirii colaborării dintre instituțiile de cultură subordonate Consiliului Județean, Palatul Culturii, Muzeul Județean și Biblioteca Județeană, pe de o parte, și Penitenciarul Târgu-Mureș.

28. Instituțiile de cultură strâng șurubul / S.T.. În: **Zi de zi**, 7, nr. 1685, (21 martie 2011), p. 5. Consilierii județeni vor analiza joi, 24 martie, propunerea grupului PDL de comasare a instituțiilor de cultură din județ sub coordonarea unui singur director general, respectiv Filarmonica de Stat Târgu-Mureș, Centrul Județean pentru Cultură Tradițională și Artistică, revista **Vatra**, revista **Látó**, Biblioteca Județeană Mureș, Muzeul Județean Mureș, Ansamblul Artistic Profesionist Mureșul și Teatrul pentru Copii și Tineret „Ariel.”

29. Ia-ți porția de [cool]tură!/ Constantin Bogoșel. În: **Cuvântul liber**, 23, nr. 57, (23 martie 2011), p. 6, 1 foto. Concurs interșcolar de cultură generală organizat cu ocazia Zilei Mondiale a Apei de către Biblioteca Județeană Mureș, Administrația Bazinală de Apă Mureș, Consiliul Județean Mureș și patru școli din oraș.

30. Povestindu-ne amintirile!.. / Catedra de limba și literatura română, Gimnaziul „Dacia” Târgu-Mureș. În: **Cuvântul liber**, 23, nr. 57, (23 martie 2011), p. 7, 1 foto. Concurs „Ion Creangă”, sub genericul *Povestindu-ne amintirile!..*, organizat de Gimnaziul „Dacia” și Biblioteca Județeană Mureș.

31. Ia-ți porția de COOLtură! - câștigat de Gimnaziul „Sfântu Gheorghe” / Nicolae Balint. În: **Zi de zi**, 7, nr. 1687, (23 martie 2011), p. 2, 1 foto. Concurs interșcolar cu ocazia Zilei Mondiale a Apei, organizat de

Biblioteca Județeană Mureș în colaborare cu Administrația Bazinală de Apă Mureș.

32. Conferință pe teme de istorie la Biblioteca Județeană Mureș / Lia V. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 60, (26, 28 martie 2011), p. 10. Sala de lectură „Mihai Eminescu” a Bibliotecii Județene Mureș găzduiește conferința cu tema *Noi despre vecini și vecinii despre noi. Manualele de istorie din România, Ucraina și Republica Moldova*, susținută de istoricul Sergiu Musteață, conferențiar universitar doctor la Universitatea de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. Va fi lansată și cartea *Educația istorică între discursul politic și identitar în Republica Moldova*.

33. „Basarabie română” la Biblioteca Județeană Mureș / Alex Toth. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1690, (28 martie 2011), p. 3, 1 foto. Conferința *Noi despre vecini și vecinii despre noi. Manualele de istorie din România, Ucraina și Republica Moldova*, susținută la Biblioteca Județeană Mureș de către conf. univ. dr. Sergiu Musteață de la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. Totodată, acesta își va lansa volumul *Educație istorică între discursul politic și identitar în Republica Moldova*, prezentat de conf. univ. dr. Corina Teodor și prof. Gabriel Grozav.

34. 8 în 1 la cultură? Cui folosește? / Alex Toth. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1690, (28 martie 2011), p. 1. Consilierii județeni ai PDL au propus înființarea Direcției de Implementare a Managementului Cultural, cu un director general care să coordoneze activitatea Filarmonicii de Stat Târgu-Mureș, Centrului Județean pentru Cultură Tradițională și Artistică, revistei *Vatra*, revistei *Látó*, Bibliotecii Județene Mureș, Muzeului Județean Mureș, Ansamblului Artistic Profesionist Mureșul și Teatrului pentru Copii și Tineret „Ariel.”

35. Ziua Unirii Basarabiei cu România, sărbătorită la Târgu-Mureș / prof. Alexandru Ciubîcă. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 61, (29 martie 2011), p. 1, 5, 1 foto. Simpozionul *Basarabia din suflet*, organizat de Biblioteca Județeană Mureș, Despărțământul Central Județean Mureș al ASTREI, Fundația Culturală „Vasile Netea,” găzduit de Centrul de dezbateri socio-politice „Emil Dandea.”

36. Monica Avram: „Unitatea contează mai mult decât orice!” /

Alin Zaharie. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1691, (29 martie 2011), p. 12, 4 foto. Manifestarea „Basarabie Română” la Biblioteca Județeană Mureș.

37. Cafeneaua de la Târgu-Mureș - exercițiu de comunicare și democrație organizațională [Grantul 2010 pas cu pas] / Ioana Crihană. În: *BiblioMagazin - Buletin informativ al ANBPR*, 3, nr. 5(6), martie 2011. Ediția a VI-a a Cafenelei regionale a ANBPR s-a desfășurat în perioada 14-16 martie 2011 la Biblioteca Județeană Mureș, reunind peste 50 de bibliotecari din 6 județe: Alba, Brașov, Covasna, Harghita, Mureș și Sibiu.

38. La ceas aniversar, intelectualii mureșeni alături de academicianul Florin Constantiniu / Constantin Bogoșel. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 64, (1 aprilie 2011), p. 2, 1 foto. În Sala festivă a Colegiului Național „Alexandru Papiu Ilarian,” academicianul Florin Constantiniu a fost sărbătorit de personalități mureșene de la instituții din oraș, printre care și Biblioteca Județeană Mureș.

39. Președinta Fundației „Bill & Melinda Gates”, la Târgu-Mureș / L.P. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 66, (5 aprilie 2011), p. 1, 3. Președinta Programului de Dezvoltare Globală - Fundația „Bill & Melinda Gates” a fost prezentă la Târgu-Mureș pentru a lansa un nou serviciu oferit Bibliotecii Județene Mureș prin Programul *Biblionet - lumea în biblioteca mea*.

40. Oaspeți din partea Fundației Bill & Melinda Gates / A.Z. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1696, (5 aprilie 2011), p. 3. Conferință susținută la Sala Oglinzilor din Palatul Culturii de către Sylvia Mathews Burwel, președintele Programului de Dezvoltare Globală din cadrul Fundației „Bill & Melinda Gates,” eveniment în cadrul căruia va fi anunțat un nou serviciu oferit utilizatorilor Bibliotecii Județene Mureș în cadrul Programului Biblionet.

41. Întâlnire emoționantă / Marin Căldărariu. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 67, (6 aprilie 2011), p. 4, 1 foto. Manifestarea dedicată Unirii Basarabiei cu Patria Mamă, care a avut loc la Sala de lectură „Mihai Eminescu” a Bibliotecii Județene Mureș, a fost un prilej de revedere a profesorului universitar doctor Ion I. Berghia cu profesorul Dimitrie Poptămaș.

42. Fundația Bill și Melinda Gates lansează programul Biblionet și la Târgu-Mureș / E.S. În: *24 ore mureșene* nr. 4404 (6 aprilie 2011), p.

1, 7. Reprezentanții Fundației „Bill & Melinda Gates,” directorul de program Biblionet și autoritățile locale mureșene s-au întâlnit pentru a lansa programul. El este coordonat în județul Mureș de către Biblioteca Județeană Mureș.

43. *Biblionet a világhálón* / Hírszerkesztő: Vajda György. În: *Népújság*, 63, 80. sz. (2011. április 6.), p. 2. Întâlnirea reprezentanților Fundației „Bill & Melinda Gates” și a directorului de program Biblionet România cu autoritățile din Târgu-Mureș. Biblioteca Județeană Mureș este cuprinsă în programul Biblionet.

44. *Hotspot la Biblioteca Județeană Mureș*. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1697, (6 aprilie 2011), p. 3. În cadrul programului Biblionet, la Biblioteca Județeană Mureș va fi instalat un hotspot, zonă cu acces public și gratuit la internet. Primăria Municipiului Târgu-Mureș va prelua și va asigura plata abonamentului la serviciul de Internet pentru punctul de acces gratuit la Internet prin wi-fi.

45. *Acces gratuit la Internet, de la Biblioteca Județeană* / Claudia Sas. În: *Adevărul de seară*, nr. 833, (7 aprilie 2011), p. 3, 1 foto. Prin programul Biblionet, Biblioteca Județeană Mureș și 21 de biblioteci din județ au fost dotate cu calculatoare și aparatură, oferind utilizatorilor acces gratuit la internet.

46. *Întâlnire în lumea poveștilor* / Letiția Bota. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 68, (7 aprilie 2011), p. 7, 1 foto. Întâlnire cu scriitoarea Voichița Elena Toma, la Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș, cu ocazia *Zilei Mondiale a Cărții pentru Copii*.

47. *Programul Biblionet [coordonat în județul Mureș de Biblioteca Județeană Mureș] a fost lansat și la Târgu-Mureș* / Emil Sabău. În: *24 ore mureșene*, nr. 4406 (8 aprilie 2011), p. 1, 7.

48. *Meseprogram a Teleki Tékában*. În: *Népújság*, 63, 82. sz. (2011.április 8.), p. 2. În cadrul programului de pedagogie muzeală, la Biblioteca „Teleki-Bolyai,” copiii vor citi povești.

49. *Segítség Bill Gatestől: Amerikai támogatást kap a Maros megyei könyvtár* / Szucher Ervin. În: *Krónika*, 13, 69. sz. (2011. április 8-10), p. 3. Întâlnirea reprezentanților Fundației „Bill & Melinda Gates,” a

directorului de program Biblionet România cu autoritățile mureșene. Programul Biblionet în județul Mureș este coordonat de Biblioteca Județeană Mureș.

50. Meseoprogram a Teleki Tékában. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 5, 169. sz. (2011. április 8-10), p. 2. Program cu copiii la Biblioteca „Teleki-Bolyai.”

51. Wi-fi gratis de la Dorin Florea. În: *Ziarul de Mureș*, 8, nr. 448, (11-17 aprilie 2011), p. 2, 1 foto. Biblioteca Județeană Mureș devine, prin programul Biblionet, un centru de acces cu o conexiune fără fir și gratuită la internet pentru toți locuitorii orașului.

52. Világhálón a könyvtárból / Hajnal Csilla. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 5, 72. sz. (2011. április 13.), p. 5. Programul Biblionet, în care este inclusă și Biblioteca Județeană Mureș, a fost prezentat în fața oficialilor târgumureșeni.

53. La o poveste cu edilul-șef / Emil Sabău. În: *24 ore mureșene* nr. 4409 (14 aprilie 2011), p. 1, 3. În cadrul campaniei *Săptămâna familiei, săptămâna fără televizor*, inițiată de Biblioteca Județeană Mureș, primarul Dorin Florea a fost invitat la Secția pentru Copii pentru a citi povești.

54. Meseolvasás magyar gyerekek nélkül / Fancsali Attila. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 5, 73. sz. (2011. április 14.), p. 5. Primarul orașului, invitat la Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș să citească povești copiilor.

55. Dorin Florea, Tomiță iepurașul și povestea jocheului fără potcoavă / Alex Toth. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1703, (14 aprilie 2011), p. 4-5, 8 foto. Manifestarea organizată sub genericul *Săptămâna familiei, săptămâna fără TV*, la Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș, l-a avut ca invitat principal pe Dorin Florea, primarul municipiului Târgu-Mureș.

56. Primarul Dorin Florea, povestind elevilor / Inv. Finica Moldovan, Gimnaziul „Serafim Duicu” Tg. Mureș. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 74, (15 aprilie 2011), p. 2, 1 foto. În cadrul campaniei *Săptămâna familiei, săptămâna fără TV*, la Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș, primarul municipiului Târgu-Mureș, dr. Dorin Florea a citit povești copiilor.

57. Mesélő polgármester / Nagy Székely Ildikó. În: *Népújság*, 63,

88. sz. (2011. április 15.), p. 2. În cadrul programului *Săptămâna familiei, săptămâna fără TV*, primarul oraşului, Dorin Florea a citit poveşti copiilor adunaţi la Secţia pentru Copii a Bibliotecii Judeţene Mureş.

58. *Marosvásárhelyen nem élnek magyar gyerekek?!* / Fancsali Attila. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 5, 74. sz. (2011. április 15-17.), p. 5. Referire, printre altele, şi la o activitate de popularizare a lecturii a Secţiei pentru Copii a Bibliotecii Judeţene Mureş, care s-a adresat doar copiilor români.

59. *Dorinel iepuraşul şi strategia alegerilor din 2012.* În: *Ziarul de Mureş*, 8, nr. 449, (18-21 aprilie 2011), p. 4, 1 foto. Secţia pentru Copii a Bibliotecii Judeţene Mureş a fost vizitată miercuri, 13 aprilie, de către primarul municipiului Târgu-Mureş, Dorin Florea, care a citit trei poveşti elevilor de la Liceul de Artă şi de la Gimnaziul „Serafim Duicu.”

60. *A cenzúráról.* În: *Vásárhelyi Hírlap*, 5, 80. sz. (2011. április 27.), p. 2. Lázok Klára, şeful secţiei Teleki a Bibliotecii Judeţene Mureş, invitată cu o expunere la o întâlnire organizată de Asociaţia „Borsos Tamás.”

61. *În vizită la Biblioteca Copiilor* / prof. Carmen Moldovan. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 82, (28 aprilie 2011), p. 11. Elevi ai Gimnaziului „Alexandru Ioan Cuza,” împreună cu profesoara de limba şi literatura română, Carmen Moldovan, au vizitat, în Săptămâna Luminată, Secţia pentru Copii a Bibliotecii Judeţene Mureş.

62. *Colocviu profesional al bibliotecilor publice* / A.Z. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1710, (28 aprilie 2011), p. 16. În cadrul manifestărilor organizate sub egida Săptămânii Naţionale a Bibliotecilor, Sala de lectură a Bibliotecii Judeţene Mureş va găzdui joi, 28 aprilie, un colocviu profesional cu participarea bibliotecarilor din bibliotecile publice mureşene.

63. *Despre identitate şi rost într-o lume aflată în derivă* / Nicolae Balint. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1711, (29 aprilie - 2 mai 2011), p. 13, 1 foto. Conferinţă susţinută de sculptorul Dorel David Morar, în 27 aprilie, la Biblioteca Judeţeană Mureş, în cadrul *Săptămânii Naţionale a Bibliotecilor*.

64. *Ne jucăm în pas de dans, la filialele Bibliotecii Judeţene* / A.Z. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1711, (29 aprilie - 2 mai 2011), p. 3. Manifestarea cultural-artistică *Ne jucăm în pas de dans*, la Filiala nr. 4 a Bibliotecii Judeţene Mureş şi manifestarea *Ziua Pământului*, la Filiala nr. 3, în cadrul *Săptămânii*

Naționale a Bibliotecilor organizată de Biblioteca Județeană Mureș.

65. Undă verde de la Consiliul Județean pentru Biblionet / Sanda Vițelar. În: **Zi de zi**, 7, nr. 1711, (29 aprilie - 2 mai 2011), p. 13. Protocol de colaborare între Consiliul Județean Mureș, Ministerul Comunicațiilor și Societății Informaționale, Consiliul Local al Municipiului Târgu-Mureș și Fundația IREX România pentru susținerea Programului *Biblionet - lumea în biblioteca mea*, în care sunt cuprinse Biblioteca Județeană Mureș și alte biblioteci din județul Mureș.

66. Povești, cărți și povești de succes despre cărți / Cătălin Hegheș. În: **LeCtura**, nr. 4, 2011, p. 28-30, 2 foto. Povestea cărților de succes editate de Sorina Bota și Radu Bălaș, aflate în topul celor mai citite cărți pe site-ul Bibliotecii Județene Mureș.

67. Invitație la lectură / Letiția Bota. În: **Cuvântul liber**, 23, nr. 85, (3 mai 2011), p. 11, 1 foto. Filiala nr. 4 a Bibliotecii Județene Mureș, gazda manifestării *Invitație la lectură*, organizată cu grupa pregătitoare de la Grădinița cu Program Prelungit nr. 15.

68. Întâlnirea iubitorilor de carte... cu creatorii ei / Prof. Elena Vultur, coordonator al Cenaclului literar „Zbor” al Palatului Copiilor. În: **Cuvântul liber**, 23, nr. 85, (3 mai 2011), p. 2, 1 foto. Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș a găzduit întâlnirea membrilor Cenaclului literar „Zbor” și a elevilor Gimnaziului „Dacia” și Liceului Pedagogic cu autoarea cărții *Mâncărurile gătite în povestea și basmul românesc*, Maria Dorina Pașca.

69. Invitație / A.C. În: **Cuvântul liber**, 23, nr. 86, (4 mai 2011), p. 12. Sesiune de comunicări *3-5 mai 1848 reflectată în manualele de istorie*, organizată de Inspectoratul Școlar Județean Mureș, Grupul Școlar Industrial „Avram Iancu,” Biblioteca Județeană Mureș, Muzeul de Etnografie, Fundația Culturală „Vasile Netea” și Societatea Cultural-Patriotică „Avram Iancu”, Filiala Târgu-Mureș.

70. Momentul 3-5 mai 1848 reflectat în manualele de istorie / Efraim Belu. În: **Zi de zi**, 7, nr. 1713, (5 mai 2011), p. 13. Sesiune de comunicări cu caracter metodic-științific la Grupul Școlar Industrial „Avram Iancu” din Târgu-Mureș, organizată de Inspectoratul Școlar

Județean Mureș, având ca parteneri Biblioteca Județeană Mureș, Muzeul Etnografic din Târgu-Mureș, Centrul de Dezbateri „Emil Dandea” și Asociația Cultural-Patriotică „Avram Iancu” din Târgu-Mureș.

71. Comunicări istorice la Grupul Școlar Industrial „Avram Iancu” / Efraim Bellu. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1719, (12 mai 2011), p. 2, 1 foto. Manifestare culturală cu tema *Momentul 3-5 mai 1848 reflectat în manualele de istorie de gimnaziu și liceu*, organizată de către Inspectoratul Școlar Județean Mureș, Grupul Școlar Industrial „Avram Iancu,” în parteneriat cu Biblioteca Județeană Mureș, Muzeul Etnografic din Târgu-Mureș, Centrul de Dezbateri „Emil Dandea” și Asociația Cultural-Patriotică „Avram Iancu” din Târgu-Mureș.

72. Séta Teleki Sámuel. În: *Népújság*, 63, 113. sz. (2011. május 18.), p.5. În cadrul programului de pedagogie muzeală, organizat de Biblioteca „Teleki-Bolyai,” copiii se vor plimba prin oraș pentru a redescoperi imaginea lui din perioada contelui Teleki Sámuel.

73. Séta Teleki Sámuel. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 5, 97. sz. (2011.május 20-22), p. 2. În cadrul programului muzeal, Biblioteca „Teleki-Bolyai” îi invită pe copii la o plimbare pentru a redescoperi orașul de pe vremea lui Teleki Sámuel.

74. Biblioteca Județeană și Filarmonica, scutite de chirie? / Sanda Vițelar. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1726, (24 mai 2011), p. 16, 1 foto. Proiect de hotărâre privind administrarea Palatului Culturii, supus dezbaterii consilierilor județeni, un punct vizând scutirea de plata chiriei pentru Biblioteca Județeană Mureș și Filarmonica de Stat.

75. Expoziție de desene / L.B. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 101, (25 mai 2011), p. 2, 1 foto. Expoziția cu titlul *Chip de copil*, găzduită de Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș.

76. Portrékiállítás a gyermekkönyvtárban. În: *Népújság*, 63, 119. sz. (2011. május 25.), p. 2. Expoziție de portrete semnate de elevii gimnaziilor „Dacia” și „Nicolae Bălcescu” la Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș.

77. Kirándulás az állatkertbe / Hírszerkesztő: Menyhárt Borbála. În: *Népújság*, 63, 128. sz.(2011. június 4.), p. 2. Filiala nr. 3 a Bibliotecii

Județene Mureș îi invită pe copii într-o excursie la grădina zoologică.

78. *A mellettünk lévő csoda* / Nagy Székely Ildikó. În: *Népújság*, 63, 132. sz. (2011. június 9.), p. 6. Despre atelierul de creație *Miracolul de lângă noi* de la Filiala nr. 3 a Bibliotecii Județene Mureș.

79. *Arta fotografică în sprijinul copiilor cu astm bronșic* / Alin Zaharie. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1745, (22 iunie 2011), p. 1, 1 foto. Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș găzduiește expoziția de fotografie ce face parte din proiectul *Terapia emoțională și prin artă fotografică a copiilor cu astm bronșic*.

80. *Demisia domnului Runcan nu rezolvă problema aeroportului*/ Alex Toth. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1746, (23 iunie 2011), p. 13, 1 foto. Interviu cu Ionela Ciotlăuș, consilier județean PNL, în care punctează problemele instituțiilor subordonate Consiliului Județean, printre care Biblioteca Județeană Mureș, care are un buget de funcționare de 3.014.000 lei.

81. *Terapie pentru copiii cu astm bronșic prin fotografie* / Alin Zaharie. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1747, (24-26 iunie 2011), p. 15, 4 foto. Expoziție de fotografie organizată de Asociația Aserativ, Fundația pentru Comunitate și Mol România prin Programul pentru Sănătatea Copiilor, la Secția pentru Copii a Bibliotecii Județene Mureș. Expoziția face parte din proiectul *Terapia emoțională și prin artă fotografică a copiilor cu astm bronșic*.

82. *Kíváncsiskodó turisták Marosvásárhelyen. Látnivalók* / Fodor Tekla. În: *Központ*, 3, 26. sz. (2011. június 29 - július 5), p. 6. Potrivit Centrului de Informare Turistică, printre cele mai vizitate obiective turistice din Tg. Mureș se numără și Biblioteca „Teleki-Bolyai,” respectiv Palatul Culturii, unde este găzduită printre altele și Biblioteca Județeană Mureș.

83. *Mesemaraton a kövesdombi játszótéren* / Hírszerkesztő: Nagy Székely Ildikó. În: *Népújság*, 63, 153. sz. (2011. július 5.), p. 2. Filiala din Dâmbu Pietros a Bibliotecii Județene Mureș organizează un maraton de povești în parcul de joacă din apropierea bibliotecii.

84. *Poveste în parc pentru copii* / S.T. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1754, (5 iulie 2011), p. 4. Biblioteca Județeană Mureș demarează în această lună

Poveste în parc, acțiune dedicată copiilor mureșeni în perioada vacanței, în parcul de lângă Biserica ortodoxă din cartierul Dâmbul Pietros.

85. Ajánló [A Maros Megyei Könyvtár...]. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 5, 132. sz. (2011. július 11.), p. 2. Filiala din Dâmbu Pietros a Bibliotecii Județene Mureș organizează în fiecare miercuri a lunii iulie maraton de povești în parcul din apropierea bibliotecii.

86. Mesemaraton a Kövesdombon / Hírszerkesztő: Nagy Székely Ildikó. În: *Népújság*, 63, 159. sz. (2011. július 12.), p. 2. Program de citit povești la filiala din Dâmbu Pietros a Bibliotecii Județene Mureș.

87. Dimineață de poveste, pe Dâmbu Pietros / E.M. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1763, (19 iulie 2011), p. 2. Filiala nr. 3 a Bibliotecii Județene Mureș organizează miercuri, 20 iulie, o nouă oră de lectură pentru copii în parcul din fața Ansamblului Artistic Mureșul.

88. Kár kihagyni: Mesedélelőtt a Kövesdombon. În: *Központ*, 3, 29. sz. (2011. július 20-26), p. 2. Filiala din Dâmbu Pietros a Bibliotecii Județene Mureș organizează pentru copii lectură publică în parc.

89. MeseDomb: Gyerekek olvastak gyerekeknek / Nagy Székely Ildikó. În: *Népújság*, 63, 167. sz. (2011. július 21.), p. 2. Bibliotecara Illyés Claudia, de la filiala din Dâmbu Pietros a Bibliotecii Județene Mureș, despre proiectul filialei, în cadrul căruia copiii citesc povești.

90. Könyvtár a Somostetőn / Hírszerkesztő: Nagy Székely Ildikó. În: *Népújság*, 63, 171. sz. (2011. július 26.), p. 2. Bibliotecara filialei din Dâmbu Pietros a Bibliotecii Județene Mureș invită cititorii la Platoul Cornești.

91. Ajánló [A Somostetőre várja...]. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 5, 145. sz. (2011. július 28.), p. 2. Filiala din Dâmbu Pietros a Bibliotecii Județene Mureș, împreună cu Fundația Mother, invită cititorii bibliotecii la Platoul Cornești.

92. Patru biblioteci de cartier, aceleași probleme / Nicolae Balint. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1779, (10 august 2011), p. 6, 1 foto. O scurtă prezentare a celor patru filiale de cartier ale Bibliotecii Județene Mureș.

93. Lectura prin bibliotecile de cartier / Titi Dălălău. În: *Tîrgumureșeanul.ro*, 1, nr. 5, (12-15 august 2011), p. 8, 1 foto. Scurtă

prezentare a Bibliotecii Județene Mureș, a filialelor de cartier și a noilor secții ce se vor deschide în spațiul fostului hotel Parc.

94. Noaptea bibliotecilor, în 1 octombrie / N.B. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1795 (5 septembrie 2011), p. 12. La Tg. Mureș, manifestarea *Noaptea bibliotecilor* va fi precedată de inaugurarea Bibliotecii Americane la Biblioteca Județeană Mureș.

95. Biblioteca Americană se deschide în octombrie / Alin Zaharie. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1797, (7 septembrie 2011), p. 6, 2 foto. Interviu cu directoarea Bibliotecii Județene Mureș, Monica Avram.

96. Olvassunk együtt! / Hírszerkesztő: Antalfi Imola. În: *Népújság*, 63, 226. sz. (2011. szeptember 29.), p. 2. Programul *Noptii Bibliotecilor* la Biblioteca Județeană Mureș (1 octombrie 2011).

97. Biblionet la biblioteca din Ierņuțeni / S.T. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1813, (29 septembrie 2011), p. 5. Consilierii locali reghineni au aprobat participarea la programul Biblionet a filialei nr. 140, Ierņuțeni, a Bibliotecii Municipale „Petru Maior,” alături de Biblioteca Județeană Mureș.

98. Könyvtárak éjszakája Marosvásárhelyen / Szász Cs. Emese. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 5, 190. sz. (2011. szeptember 30. - október 2.), p. 2. Programul *Noptii Bibliotecilor* la Biblioteca Județeană Mureș.

99. Biblioteca „Ion Minulescu” din Nürnberg face cinste culturii și limbii române / Liliana Moldovan Director onorific al bibliotecii „Ion Minulescu” din Nürnberg. În: *Familia română*, an. 12, nr. 3 (septembrie 2011), p. 103 - 104. Semnatarul articolului, Liliana Moldovan, este șef serviciu la secția Evidența, prelucrarea și dezvoltarea colecțiilor a Bibliotecii Județene Mureș.

100. Ambasadorul SUA la Tîrgu-Mureș. În: *Tîrgumureșeanul.ro*, 1, nr. 20, (4-6 octombrie 2011), p. 2. Scurtă notă referitoare la Proiectul American Corner și noul spațiu primit de Biblioteca Județeană Mureș în clădirea fostului hotel Parc.

101. Americanii investesc în Tîrgu-Mureș. În: *Tîrgumureșeanul.ro*, 1, nr. 22, (11-13 octombrie 2011), p. 2, 1 foto. Scurtă notă despre Secția American Corner a Bibliotecii Județene Mureș.

102. Szüret a könyvtárban / (nszi). În: *Népújság*, 63, 237. sz. (2011.

október 12.), p. 2. Activitate cu copiii în atelierul de creație al filialei din Dâmbu Pietros a Bibliotecii Județene Mureș.

103. *Új szelek fújnak a Teleki Tékában* / Szász Cs. Emese. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 5, 199.sz. (2011. október 13.), p. 3. Despre proiectele lui Lázok Klára, noul șef de birou al Bibliotecii „Teleki-Bolyai.”

104. „A nyitás híve vagyok”: Beszélgetés Lázok Klarával, a Teleki Téka vezetőjével / Nagy Botond. În: *Népújság*, 63, 242. sz. (2011. október 18.), p. 5. Interviu cu Lázok Klára, noul șef de birou la Biblioteca „Teleki-Bolyai.”

105. *Újrainszultak a mesedelelőttök a Teleki Tékában*. În: *Népújság (Műsorkalauz)*, 63, 245. sz. (2011.október 21.), p. [1]. Reîncep activitățile pentru copii la Biblioteca „Teleki-Bolyai.”

106. *Amerikai sarok a megyei könyvtárban* / Hírszerkesztő: Vajda György. În: *Népújság*, 63, 249. sz. (2011. október 26.), p. 2. Inaugurarea noii secții a Bibliotecii Județene Mureș, American Corner (27 oct. 2011).

107. *Vizita la Târgu-Mureș a ambasadorului S.U.A.* / Viorel Conțiu. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 212, (27 octombrie 2011), p. 1. Vizita ambasadorului S.U.A. la Târgu-Mureș, cu ocazia inaugurării Centrului de Informare și Resurse American Corner din cadrul Bibliotecii Județene Mureș.

108. *Americanii au fost... „puși la colț”* / Viorel Conțiu. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 213, (28 octombrie 2011), p. 1, 6, 2 foto. Inaugurarea American Corner în cadrul Bibliotecii Județene Mureș, joi, 27 octombrie, la parterul Complexului „Parc,” în prezența Excelenței Sale, ambasadorul S.U.A. la București, Mark H. Gitenstein și a soției sale.

109. *Felavatták a megyei könyvtár amerikai részlegét.* În: *Népújság*, 63, 251. sz. (2011. október 28.), p. 4. A fost inaugurat American Corner, noua secție a Bibliotecii Județene Mureș.

110. *Sarokban az amerikai kultúra* / Hajnal Csilla. În: *Vásárhelyi Hírlap*, 5, 210. sz. (2011. október 28.-30.), p. 5. Deschiderea oficială a American Corner, filială a Bibliotecii Județene Mureș.

111. *American Corner la Târgu-Mureș* / Paul Dobrian. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1834, (28-30 octombrie 2011), p. 11, 4 foto. Joi, 27 octombrie, a

avut loc inaugurarea noului centru American Corner în cadrul Bibliotecii Județene Mureș.

112. Jurnalul Annei Frank la Palatul Culturii / Alin Zaharie. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1842, (9 noiembrie 2011), p. 10, 3 foto. În cadrul Zilelor Culturii Evreiești, Asociația pentru Șanse Egale Fără Frontiere a organizat, în foaierul Palatului Culturii, expoziția intitulată *Anne Frank*, lucrările expuse aparținând Centrului Memorial al Holocaustului din Budapesta. Jurnalul care face obiectul acestei expoziții poate fi găsit la Biblioteca Județeană Mureș.

113. Biblioteca „Târgu-Mureș” din Chișinău, 15 ani de redeşeptare națională prin carte și lectură! / Dimitrie Poptămaș. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 229, (19 noiembrie 2011), p. 1, 6, 3 foto. Aniversarea Bibliotecii „Târgu-Mureș” din Chișinău, la 15 ani de la înființarea ei, cu sprijinul Bibliotecii Județene Mureș.

114. Biblioteca Târgu-Mureș de 15 ani în inima Chișinăului / Alin Zaharie. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1852, (23 noiembrie 2011), p. 5, 4 foto. Fosta și actuala conducere a Bibliotecii Județene Mureș a participat la aniversarea celor 15 ani de la deschiderea la Chișinău a Bibliotecii Târgu-Mureș.

115. „Români și unguri” la Centrul „Emil A. Dandea” / Paul Dobrian. În: *Zi de zi*, 7, nr.1854, (25-27 noiembrie 2011), p. 12, 1 foto. Prezentare de carte a istoricului prof. univ. dr. Petre Țurlea, *Români și unguri, 1940-2011*, la Centrul de Dezbateri Socio-Politice „Emil A. Dandea”, miercuri, 23 noiembrie, de către profesorul Dimitrie Poptămaș, fost director al Bibliotecii Județene Mureș.

116. De la cercetare-proiectare la biblioteconomie! - convorbire cu ing. dr. Melania Suci / Dorin Borda. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 243, (10 decembrie 2011), p. 6, 1 foto. Interviu cu Melania Suci, bibliotecar-metodist în cadrul Bibliotecii Județene Mureș.

117. Tradiții și obiceiuri de iarnă în casele românilor / Letiția Bota. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 247, (16 decembrie 2011), p. 2. Manifestare cultural-literară cu tema *Tradiții și obiceiuri de iarnă în casele românilor*, organizată de Biblioteca Județeană Mureș, Filiala nr. 4 și Gimnaziul

„Nicolae Bălcescu,” marți, 20 decembrie.

118. **Declarația de Independență SUA găzduită de Biblioteca Teleki** / Oana Mărginean. În: *Zi de zi*, 7, nr. 1867, (16-18 decembrie 2011), p. 5, 2 foto. Informații despre un document deosebit aflat în fondul Bibliotecii Teleki: Declarația de Independență a SUA.

119. **Grigore Ploeșteanu - după cinci ani de la trecerea sa la cele veșnice** / Viorel Conțiu. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 249, (20 decembrie 2011), p. 8, 3 foto. Comemorarea unuia dintre cei mai de seamă istorici mureșeni, Grigore Ploeșteanu, și lansarea cărții *Sentimentul istoriei - studii, articole, note, interviuri*.

120. **Lazăr Lădariu și „Vecerniile memoriei”** / Constantin Bogošel. În: *Cuvântul liber*, 23, nr. 249, (20 decembrie 2011), p. 9, 2 foto. Lansarea noului volum de poezii, *Vecerniile memoriei*, semnat de Lazăr Lădariu la Centrul de Dezbateri Socio-Politice „Emil A. Dandea,” gazdă și moderator fiind Dimitrie Poptămaș, fost director al Bibliotecii Județene Mureș.

121. **Biblioteca Americană la Târgu-Mureș** / Sandu Tudor. În: *Ziarul de Mureș*, 8, nr. 483, (20-29 decembrie 2011), p. 14, 2 foto. Un eveniment important al anului 2011 pentru Biblioteca Județeană Mureș a fost inaugurarea American Corner, în clădirea fostului hotel Parc.

122. **Internet gratuit la Biblioteca Județeană Mureș** / Sandu Tudor. În: *Ziarul de Mureș*, 8, nr. 483, (20-29 decembrie 2011), p. 14, 1 foto. Biblioteca Județeană Mureș oferă, începând cu data de 8 aprilie 2011, un nou serviciu de acces public și gratuit la internet prin wi-fi.

123. **Kellemes arcok, pillanatok** / Máthé Éva. În: *Vásárhelyi Hírlap(Hetiműsor)*, 5, 248. sz. (2011.december 22.), p.[1]. Lázok Klára, responsabilă Bibliotecii Teleki, apreciată în noua ei postură de om de televiziune la Televiziunea Maghiară din Ardeal (Erdélyi Magyar Televízió).

124. **Biblioteca Județeană Mureș reflectată în presa scrisă în anul 2010. Bibliografie** / Anna Vintilă; Emilia Cătană. În: *Libraria. Anuar. Biblioteca Județeană Mureș*, nr. 10, 2011, p. 293-315.

125. **Schiță de portret: Bibliotecarul model - Ana Todea** / Monica Avram. În: *Libraria. Anuar. Biblioteca Județeană Mureș*, nr. 10, 2011, p.

320-322, cu ocazia pensionării bibliotecarei Ana Todea de la Biblioteca Județeană Mureș.

126. *Schiță de portret: Maria Mureșan* / Chircea Aranka. În: ***Libraria. Anuar. Biblioteca Județeană Mureș***, nr. 10, 2011, p. 316-318. La pensionarea bibliotecarei Maria Mureșan de la Biblioteca Județeană Mureș.

127. *Schiță de portret: Smerita doamnă - Emilia Vidican* / Horia Ioan Avram. În: ***Libraria. Anuar. Biblioteca Județeană Mureș***, nr. 10, 2011, p. 318-320. Bibliotecara Emilia Vidican s-a pensionat de la Biblioteca Județeană Mureș.

MISCELLANEA

Între imaginar și realitate: gândirea politică greacă în epoca lui Pericle

Dr. FÁBLÁN ISTVÁN
Universitatea „Petru Maior”
Târgu-Mureș

Abstract

Between Imagination and Reality: the Greek Political Thinking During the Age of Pericle

The present paper has as aim to emphasize a few aspects concerning the Athenian democracy during the age of Pericles. Having as starting point the reforms of Clistenes, which divided the Athenian population not by birth criteria, but on territorial one, Pericles instituted a „modern” democracy which granted social stability and the normal development of its institutions. The age of Pericles was a pinnacle of Greek democracy and constituted for centuries a paradigm of leadership and state organization.

Keywords: *ancient Greece, Athens, democracy, Pericles, demos, democratic institutions*

Orice gând s-ar avea despre Grecia antică, duce la democrație. Prin semnificația sa veritabilă, democrația constă nu în fixarea în cadrul societății a concepției de *egal, drept, liber ori șanse pentru toată lumea*, ci se instituie pe întrebările de *libertate, dreptate, echitate și egalitate*. În urma instituirii acestora, se creează un cadru normal de funcționare a societății. Primii pași spre instaurarea democrației grecești sunt reformele lui Clistene. Platon explică aceste reforme din punctul de vedere al unor necesități militare,¹ evocând imposibilitatea aproape totală a oligarhilor de a purta război: ori vor fi siliți să înarmeze poporul și se vor teme de el mai rău decât de dușmani, ori, dacă nu vor face aceasta, vor lăsa să se vadă în luptă că sunt cu adevărat *oligoî*,

¹ Adrian Husar, *Istoria antică universală. Grecia antică*, Târgu-Mureș, Universitatea „Petru Maior,” Departamentul IFRD, 2004, p. 77.

puțini la număr. De asemenea, Platon susține că democrația se instituie atunci când săracii, învingându-i pe dușmanii lor, îi măcelăresc pe unii, pe alții îi exilează și împart în mod egal cu cei rămași cârmuirea și magistraturile. El definește *demos*-ul a fi alcătuit din țărani mici proprietari (*autourgoi*) și din cei fără ocupație (*apragmonei*).

Astfel, Clistene procedează la o nouă împărțire a cetățenilor, rupând practic legăturile dintre membrii ginților: a) toți oamenii liberi, chiar și cei care nu făcuseră parte din vechile triburi, au fost repartizați în aceste noi cadre instituite de Clistene; b) cetățenii au fost distribuiți în triburi și în deme, nu după criteriul nașterii, ca altădată, ci după domiciliu. Datorită repartizării cetățenilor exclusiv pe criteriul teritorial, Clistene realizează o contopire a corpului civic, sustrăgându-l astfel influenței locale a eupatrizilor. Societatea ateniană se transformă în întregime, ceea ce duce la diminuarea importanței rangului mobilier.

În funcție de noile cadre teritorial-administrative, Clistene trece la restructurarea instituțiilor politice, adică a organelor de guvernământ. Corpul consultativ - *Bule* - era acum constituit din 500 de membri în loc de 400, după următorul criteriu:² fiecare trib trimitea în Consiliu 50 de reprezentanți care proveneau din *demos*-urile incluse în tribul respectiv. Sistemul era, totodată, și electiv și reprezentativ. Persoanele care reprezentau *demos*-urile în Adunare erau selectate cu grijă, prin alegeri organizate. Numărul celor aleși varia după mărimea și importanța *demos*-ului, care își trimitea reprezentanții în Consiliu. Acest organ, al cărui mandat dura un an, întrunea, așadar, reprezentanții din fiecare regiune a Aticii și era considerat drept autoritate supremă în stat. În ierarhia administrativă, arhonții, zece la număr (unul din fiecare trib), au la sfârșitul secolului al VI-lea un rol din ce în ce mai șters;³ prerogativele lor se limitează îndeosebi la funcții religioase și judiciare, adică procese civile. Răspunderea conducerii operațiilor militare, în caz de război, revine acum strategilor (*strategoî*), tot în

² Adelina Piatovschi, *O istorie a Greciei antice*, București, Editura Albatros, 1988, p. 121.

³ *Ibidem*, p. 122.

număr de zece, însă propuși și aleși de *Ecclesia*. De asemenea, arhonții și strategii aveau dreptul de a desemna pe cetățenii bogați datori să suporte pe cheltuiala lor manifestările publice și serbările care erau deosebit de costisitoare. Cât despre cetățeni, aceștia puteau oricând să facă parte din *Bule*, ținându-se seama de meritele lor personale. Odată acceptat în *Bule*, cetățeanul deținea o funcție în una din Comisiile din cadrul acestuia. De menționat faptul că, tot conform tradiției, i se atribuie lui Clistene și instituirea *ostracismului*, adică, mecanismul politic democratic prin care i se permitea *Ecclesiei* să elimine anual pentru un răstimp de zece ani orice cetățean considerat că aduce prejudicii ordinii constituționale.⁴

Condiția esențială a democrației ateniene era reprezentată de imperiul maritim.⁵ Însă, deși democrația ateniană era o democrație sclavagistă, întemeiată pe exploatarea aliaților, ea a elaborat și a aplicat pentru întâia oară principiile ce stau la baza organizării lumii moderne: *egalitatea în fața legilor, raportul corect dintre îndatoririle statului și cele ale cetățeanului, precum și asistența publică*.

Alcmeonidul Pericle se impune folosindu-se cu abilitate de reformele clisteniene și reușește să domine un secol care îi poartă pe bună dreptate numele. Suprema sa glorie constă în faptul că a condus Atena mai bine de trei decenii - ales strateg în 462, a fost reales în fiecare an până în 429 - deținând o putere la fel de mare ca, odinioară, tiranul Pisistrate, dar nedepășind niciodată limitele legalității.

În fapt, regimul lui Pericle nu este în multe privințe foarte diferit de o tiranie. Esențial rămâne faptul că, prin perfecționarea angrenajelor democratice, Pericle a consolidat definitiv democrația ateniană, iar prin interesarea tuturor membrilor corpului civic în administrația statului, a reușit să atenueze tensiunea socială în clasa civică.⁶ Pentru el, democrația însemna egalitatea tuturor în fața legii, dar și posibilitatea ca toți cetățenii să ducă o viață decentă. Echilibrul instaurat de el se întemeia pe concordanța de

⁴ Adrian Husar, *op. cit.*, p. 79.

⁵ *Ibidem*, p. 80.

⁶ *Ibidem*, p. 91.

interese dintre demos-ul urban și demos-ul rural. A conceput un vast program edilitar ce avea menirea, deopotrivă, să ocupe mâna de lucru și să împodobească orașul cu somptuoase edificii publice.

Pericle, după cum este prezentat în opera lui Tucidide,⁷ prefera forma de guvernământ ce se numea „puterea poporului”, „guvernământul poporului” și acest lucru deoarece „guvernarea” nu se face pentru câțiva, ci pentru mulți. În fața legii, toți cetățenii, săraci sau bogați, erau egali, iar reputația fiecăruia se stabilea nu după categoria socială căreia îi aparținea, ci după serviciile pe care le aducea comunității, iar săracii nu erau împiedicați de la conducerea treburilor obștești fiindcă dețineau acea condiție socială. Cetățenii trebuiau să respecte atât legile scrise și organele de stat, care aveau ca scop să intervină în viața celor nedreptățiți, cât și legile nescrise.

Avem, prin intermediul lui Tucidide,⁸ o schiță ce exemplifică eficient personalitatea lui Pericle, dar și societatea ateniană la acel moment: (1) „*avem o constituție care nu imită legile vecinilor, ci mai degrabă noi înșine suntem un exemplu, fără să imităm pe alți. În privința numelui - din pricină că este condusă nu de câțiva, ci de mai mulți cetățeni - s-a numit democrație, și, după lege, toți sunt egali în privința intereselor particulare; cât despre influența politică, fiecare este preferat, după cum se distinge prin cave, și nu după categoria socială ci mai mult după virtute, iar dacă este sărac, dar poate să facă vreun lucru bun pentru cetate, nu este împiedicat pentru că n-are vază.* (2) *În raporturile cu comunitatea și în privința suspiciunii reciproce în activitatea zilnică ne manifestăm liberi activitatea, fără să prevedem (prin legi) acțiuni supărătoare, care nu comportă o pedeapsă, sau sunt de nesuferit pentru alții. Ne facem, fără să ne supărăm, interesele particulare, nu călcăm legile, când chibzuim treburile publice, mai ales din respect pentru legi, dând ascultare și oamenilor care sunt, în orice împrejurare, la conducere, și legilor, atât acelor care sunt promulgate, spre a veni în ajutorul oamenilor păgubiți, și legilor care, deși nu sunt scrise comportă totuși un respect unanim consimțit.*”

O schimbare de substanță a fost adusă de Pericle în ceea ce privește Areopagul: dacă, înainte membrii Areopagului se trăgeau la sorti numai din

⁷ Tucidide, **Războiul peloponesiac**, București, Editura Științifică, 1966, p. 63.

⁸ **Ibidem**, (II, 37, 1) p. 256-270.

primele două clase censitare ale cetățenilor, aceștia fiind inamovibili, nu puteau fi trași la răspundere de actele lor politice și se prezentau ca supraveghetori ai ordinii publice și păzitori ai legilor, iar Areopagul avea ultimul cuvânt în procesele de crimă și mari delictе și, în materie legislativă, putea să opună un fel de *veto* legilor votate în *Ecclesia*, pronunța arestări fără drept de apel și controla toate actele înalților funcționari; prin reformele lui Pericle se luau patru puteri esențiale Areopagului. Cele patru puteri luate Areopagului erau: dreptul de vot și de control al constituției, toate atribuțiile administrative, cea mai mare parte dintre atribuțiile judiciare și privilegiile în materie de ordine și educație. I se lăsau în competență numai jurisdicția crimelor religioase și administrația bunurilor sacre.⁹

Sfatul Celor Cinci Sute era însărcinat prin noul decret să supravegheze respectarea legilor, să controleze activitatea înalților funcționari, în special a celor care mânuiau banul public, să primească petițiile cetățenilor care reclamau abuzurile organelor publice, să aplice amenzi cu arestarea vinovaților și, în unele cazuri, chiar să condamne la moarte.

Apariția la Atena a celei mai vechi forme de conducere democratică a avut o deosebită semnificație pentru lumea antică, cât și pentru lumea modernă. Triumful democrației ateniene din anul 462 a.Chr. era rezultatul maturizării a doi factori importanți: în interior, evoluția treptată a societății spre acest stadiu politic, iar în exterior, consolidarea puterii maritime a Atenei. Pericle arăta o deosebită admirație pentru sistemul democratic din Atena, garanție a demnității umane și a armoniei sociale prin înaltele sale principii: *isonomia*, *isegoria*, *eleutheria* și *philanthropia*. Acești termeni însemnau: egalitatea în fața legii, dreptul de a lua cuvântul, libertatea și fraternitatea. Dar, acest sistem de guvernare trebuia, prin măsurile sale, să se răsfrângă asupra tuturor cetățenilor, cât și asupra cetății.¹⁰ „(2) *Eu socotesc că o cetate aduce mai multe foloase fiecărui cetățean în parte dacă ea, în întregul ei prosperă, decât dacă fiecare individ în parte o duce mai bine, dar acum cetatea este în nesiguranță.* (3) Într-

⁹ Dumitru Tudor, *Pericles*, București, Editura Albatros, 1970, p. 87-91.

¹⁰ Tucidide, *op. cit.*, (II, 60, 2) p. 270.

adevăr, un om care se simte mulțumit numai în ceea ce-l privește pe el, dacă patria este distrusă se prăbușește și el o dată cu ea, dar dacă o duce greu într-o cetate fericită, se salvează cu mult mai ușor. (4) O cetate este în stare să suporte nenorocirile particulare ale oricărui cetățean, dar fiecare cetățean nu poate să le suporte pe ale ei.”

Libertatea și egalitatea între cetățeni se garantau tot prin legi;¹¹ cetățeanul nu putea fi redus la sclavie, se considera responsabil direct de cuvântul și de propunerile sale din adunările publice. Din corpul cetățenilor participau la viața politică numai bărbații trecuți de 20 de ani, iar femeile erau excluse de la aceste adunări.

După ce Pericle a dat numele acestui sistem de guvernare democrație, a și trecut la aplicarea practică a celor trei principii pe care se întemeiază democrația ateniană, adică egalitatea, libertatea și participarea la putere, fără, însă, să se omită limitele acestor principii, egalitatea cedând locul meritului, libertatea, disciplinei și participarea la putere, respectului pentru competență.¹² Pericle evocă în primul rând egalitatea, principiul fundamental al democrației, așa cum era deja cel al *isonomiei*, abandonând punctul de vedere general al guvernării pentru a trece la drepturile individuale. El afirma că în domeniul judiciar legile asigurau egalitatea tuturor și, deci, nu favorizează nici majoritatea, dar nici pe un număr mic de oameni. Nu era nevoie să se insiste asupra acestui lucru deoarece această egalitate era asigurată de caracterul general al legii.

Fără îndoială însă, una din problemele ridicate a fost aceea a punerii în aplicare a prevederilor legale; după epoca lui Pericle, și mai ales în secolul al IV-lea, moderații se plâneau de parțialitatea tribunalelor care, fiind formate din săraci, ca urmare a *misthophoriei*, aveau tendința de a-i nedreptăți pe cei bogați. Există însă ceva și mai grav: dacă în domeniul civil se presupunea că egalitatea este respectată, în domeniul politic, Pericle însuși introducea restricții amintind de rolul meritelor. El răspundea astfel implicit unor critici aduse democrației, acuzată că trata în același chip pe cel priceput și pe cel

¹¹ Tudor, *op. cit.*, p. 150.

¹² Edmond Levy, *Grecia în secolul al V-lea*, București, Editura Universitas, 1998, p. 205.

nepriceput, ceea ce era nedrept din punct de vedere al egalității geometrice (sau proporționale) și dăunător pentru cetate. Alegerea celui mai bun nu era posibilă decât înlocuind tragerea la sorți - care era procedeul obișnuit de desemnare a magistraților atenieni - cu alegerile, care pentru antici însemnau un procedeu aristocratic, dat fiind faptul că avea loc o selecție. Or, tocmai prin aceste alegeri se făcea desemnarea în importanta funcție de strateg, de care profitase la fel de bine și Pericle ca și Cimon înaintea lui, și care pare să fi constituit elementul aristocratic al construcției ateniene.

Pericle preciza, totuși, că aristocratic nu însemna oligarhic. Conservatorii confundau în mod intenționat meritul și apartenența socială determinată de origine și de bogăție opunându-i pe „oamenii de bine” (*chrestoi*) „oamenilor de nimic” (*poneroi*).¹³ Or, Pericle refuza această confuzie: apartenența la o categorie socială, fără a fi neglijabilă, vine după meritul individual – *arete* - și mai ales că sărăcia și lipsa de renume, ceea ce combină cele două elemente ale apartenenței sociale, nu împiedica pe nimeni să aducă servicii cetății. După ce a arătat că democrația putea fi aristocratică fără să fie oligarhică, Pericle a răsturnat argumentația tradițională care se găsește la Socrate: democrația nu înseamnă guvernarea primului venit, deci a incapabililor, ci ea reprezintă guvernarea de către cei mai buni, aleși din întreg corpul civic; și, făcând apel la toate capacitățile, ea constituie astfel o veritabilă aristocrație.

Al doilea principiu evocat este libertatea, care însumează totodată: libertatea politică și libertatea moravurilor. Pericle a insistat asupra libertății politice, care pare să vină de la sine în democrație: nu există democrație dacă cetățenii nu se pot exprima liber în Adunare, iar *isegoria* a fost considerată dintotdeauna un principiu esențial al acestui regim. Mai mult însă, această libertate de expresie se exercita în teatru, iar comedia antică nu cruța nici oamenii, nici instituțiile și nici politica cetății, chiar și în perioada războiului.

Fără îndoială comicilor le-a fost interzis timp de trei ani să lanseze atacuri nominale, iar dreptul la opoziție era limitat prin ostracismul adversarilor politici, ca de exemplu ostracizarea lui Tucidide.

¹³ *Ibidem*, p. 206.

Asupra libertății moravurilor, Pericle a insistat mai mult, întrucât în acest domeniu era criticată democrația. Imediat însă după evocarea libertății fără limite în domeniul privat, Pericle revenea la domeniul public și atrăgea atenția că libertatea nu însemna anarhie, ci împăcarea cu respectul legilor și al magistraților. De fapt, respectul față de legi era - și este în continuare - indispensabil bunei funcționări a regimului. Totuși, dacă poporul dorea să se dedea exceselor, nu prea existau modalități de a menține acest respect.

Democrația pericleană a fost una condusă de Pericle însuși, după cum sublinia Tucidide, și o democrație moderată, prin care se lăsa un loc de cinste „elitelor” tradiționale.

**„Femeile despre femei.”
Afirmarea *conștiinței* feministe reflectată în presa românească
din Transilvania***

Dr. GEORGETA FODOR
Universitatea „Petru Maior” Târgu-Mureș

Abstract

„Women about Women.” The Affirmation of the Feminist Consciousness Reflected in the Romanian Press in Transylvania

The present study intends to reveal a feature of the process by which women developed a gender consciousness. In fact the study has at its basis the work of the American researcher Gerda Lerner, the author of a well documented work on the evolution of the feminist consciousness in Western Europe and America. We tried to stress the extent by which the Romanian women from Transylvania of the second half of the XIXth century had gone through a similar process of creating a feminist consciousness. As a methodology, we researched the Romanian journals of the XIXth century in an effort of identifying the public arguments women used to express themselves as being part of a discriminated gender. Not only the ideas women expressed in the public space were subject of our analysis but also the shape these women gave to their message in order to adjust it to the one disseminated by men.

* Această lucrare este rezultat al Programului Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013. Axa prioritară 1. *Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere*; Domeniul major de intervenție 1.5 Programe doctorale și post-doctorale în sprijinul cercetării; Titlul proiectului: **Rețea transnațională de management integrat al cercetării postdoctorale în domeniul Comunicarea științei. Construcție instituțională (școală postdoctorală) și program de burse (CommScie)**. Numărul de identificare al contractului: POSDRU /89/1.5/S/63663.

Keywords: *women, consciousness, journals, XIXth century, Transylvania.*

Rezultatele cercetărilor asupra istoriei femeii au accentuat, și pe bună dreptate, lungul drum pe care femeia l-a avut de parcurs de la inegalitate și discriminare la egalitatea de gen. Fără îndoială ne aflăm în fața unui proces care nu poate fi înțeles decât printr-o abordare braudeliană, a duratei lungi. Nu avem de-a face cu un proces linear, căci el a fost marcat deopotrivă de momente de stagnare sau chiar de regres. Având curiozitatea specifică istoricului, este firesc să se fi născut și dorința de a răspunde la întrebarea: de ce a fost nevoie de o perioadă atât de îndelungată în care genul feminin a ajuns să fie considerat ca fiind jumătatea egală a omenirii.

Prezenta expunere își asumă intenția de a puncta unul dintre aspectele fundamentale ale acestui proces, într-o manieră distinctă, și anume pornind de la lectura unei cărți extrem de fascinante, care a adus istoriei feminine o întregire documentară, dar care, totodată, poate să deschidă noi perspective de cercetare la nivelul istoriografiei românești. Lucrarea la care facem referire aparține cercetătoarei americane Gerda Lerner, *The Creation of the Feminist Consciousness. From the Middle Ages to the Eighteen Century*, Oxford University Press, 1993, în care autoarea expune într-o manieră cronologică îndelungatul proces care a dus la afirmarea conștiinței feministe. În viziunea sa, această conștiință feministă se definește prin cinci trăsături fundamentale:

1. Realizarea de către femei a faptului că aparțin unui grup subordonat și că, în calitate de membru al unui astfel de grup, ele au suferit nedreptăți;
2. Recunoașterea faptului că acest statut de inferioritate nu este natural, ci determinat social;
3. Nașterea unei solidarități feminine (*sense of sisterhood*);
4. Definirea de către ele însele a obiectivelor de atins și a strategiilor de adoptat pentru schimbarea condiției lor;

5. Dezvoltarea unei viziuni alternative (cu cea dominantă masculină) asupra viitorului,¹

Doar când aceste condiții au fost atinse s-a putut afirma mișcarea feministă, doar astfel a putut începe procesul de emancipare al femeii.

Dincolo de cauzele care au făcut ca istoria femeii să se scrie mult mai târziu decât cea „masculină,” autoarea a încercat să determine găsirea unor puncte de reper în evoluția conștiinței feministe. Întrebarea enunțată la început rămâne o constantă a căutărilor: *De ce conștiința feministă s-a afirmat atât de târziu?* Răspunsul poate fi găsit doar printr-o atentă sondare a trecutului, iar din această perspectivă explicațiile nu mai sunt de mult o noutate, prin raportarea fie la contextul social, politic, economic, cultural și, nu în ultimul rând, religios. Am fi tentați să considerăm poate că cel religios este determinant și că în „*înapoierea sexului feminin*” trebuie căutată această întârziere; și totuși, ea nu e decât unul dintre factorii care au pecetluit soarta femeii pentru mai multe secole. Într-adevăr, cel religios a fost unul foarte puternic, determinant atâta vreme cât religia și Biserica au dominat nu doar spațiul spiritual, ci și cel privat, familial. Într-adevăr, discursul ecleziastic, atât cel catolic, cât și cel ortodox, a făcut din femeie un subordonat, labil fizic, dar și psihic, al soțului ei. Însă, dincolo de această reprezentare ce poate fi numită oficială, realitatea cotidiană a testat faptul că au existat încă din evul mediu femei active, care au găsit mijloacele de a depăși acest discurs „discriminator.” Este însă la fel de adevărat că vorbim doar de excepții și că, în durat lungă și coroborând toți acești factori - de la politici la cei religioși - au făcut ca afirmarea conștiinței feminine să se facă foarte târziu, abia în secolul al XIX-lea și chiar și în țările mai avansate din vest. Aceasta nu înseamnă că femeia a rămas până în epoca modernă în afara istoriei căci voci feminine se aud încă din evul mediu chiar dacă, procentual vorbind, ele sunt foarte puține. Unul dintre cele mai cunoscute cazuri este cel al călugăriței Hildegard von Bingen.

¹ Gerda Lerner, *The Creation of Feminist Consciousness. From the Middle Ages to Eighteen-seventy*, New York, Oxford University Press, 1993, p. 274.

În Renaștere, vocile femeilor se vor ridica, astfel cum spunea Madeleine Lazard, la „o șoptă.” Dintre ele, Christine de Pisan rămâne prima femeie care și-a câștigat existența din scris, aceea care a inaugurat, prin cartea sa, **Cetatea doamnelor**, celebra *querelles des femmes*. Această caracteristică a afirmării gândirii feminine - individualitatea, înțeleasă ca exprimarea independent de scrieri anterioare - a amânat pentru un timp afirmarea acestei conștiințe feministe. Gerda Lerner afirma că femeile care-și exprimă și conștientizează statutul de inferioritate pe care îl au nu fac decât să reia temele abordate de predecesoarele lor, dar fără să fi cunoscut concluziile la care au ajuns acestea. Este ceea ce autoarea mai sus citată numește ca fiind „*reinventing the wheel*.” Femeile au gândit și s-au exprimat în scris fără să fi știut că și alte femei au gândit în aceeași manieră. Doar astfel se explică de ce la distanțe mari de timp, femei de origini diferite și la momente distincte din istorie ajung la aceleași concluzii.

Atare situație este complet diferită dacă comparăm progresele înregistrate de către gândirea masculină, chiar și în materie de femei; astfel, dacă ei au construit mereu de pe umerii giganți ai strămoșilor, femeile au rămas, cu puține excepții, izolate unele de altele. Și după ce că numărul celor care scriau era foarte mic, ele nici nu au avut contact unele cu altele, reinventând iar și iar roata.

Situația se va schimba considerabil la sfârșitul secolului al XVIII-lea și mai apoi în secolul al XIX-lea. Revoluția industrială este și marea revoluție feminină. Ea este aceea care va aduce femeia mult mai pregnant în cadrul social. Dar la fel de importante vor fi fost și revoluțiile democratice, începând cu cea din 1789. Emanciparea din sfera privată, de sub tutela bărbaților, se va face însă treptat; avem o revoluție, dar una ale cărei efecte vor fi cu adevărat vizibile abia cu sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, când femeile încep să dobândească și drepturi cetățenești. Nu vorbim însă de un proces omogen, evoluția statutului femeii se adaptează la contextul național. Vorbim, dincolo de trăsăturile generale, de particularisme. De pildă, chiar și acolo unde revoluția industrială nu și-a făcut simțită prezența în mod pregnant, toate acele progrese aduse de revoluțiile democratice au însemnat un pas înainte spre emanciparea

feminină. Femeile vor prinde curaj în a-și susține cauza propriului sex. În plus, numărul celor care își vor asuma idealul emancipării va fi, treptat, egal cu acela al bărbaților care se pronunță acum asupra „*chesteunii femeii*.”²

Publicistica va fi un mijloc privilegiat pentru a susține cauza propriului sex. Ea reprezintă totodată și în cazul transilvănean sursa care ne permite identificarea modului în care conștiința feministă se construiește și se afirmă. În baza studiilor redactate anterior și consacrate modului în care presa românească transilvăneană expune dezbaterile privind rolul femeii în societate, suntem în măsură să afirmăm că, și în cazul româncelor transilvănene, afirmarea conștiinței feminine este un fapt databil în secolul al XIX-lea.³

Dar, cum dincolo de trăsăturile general valabile tuturor mișcărilor feministe, fiecare mișcare pornește de la caracteristicile naționale, astfel și feminismul românesc în haina sa transilvăneană își are propriile particularități.

De precizat rămâne și faptul că ne aflăm în fața unui proiect ce impune aprofundări viitoare și tocmai de aceea ne limităm deocamdată la punctarea câtorva aspecte privind modul în care româncele transilvănene își exprimă în scris atitudinea vizavi de condiția propriului sex. Este reprezentativ totodată a marca modul în care reprezentantele sexului feminin își integrează discursul, adaptându-l de fapt la contextul social, politic, economic și mai cu seamă național, astfel încât să obțină asentimentul celuilalt sex. Atare fapt face trimitere la un alt aspect pe care Gerda Lerner l-a evidențiat în cercetările sale și anume că femeile, atunci când prind curajul de a scrie și de a-și face publice opiniile, se simt oarecum obligate să se justifice, să exprime în mod explicit motivele care le-au determinat să scrie. Pornind de la aceste justificări se va naște, treptat, ceea

² Gisela Bock, *Femeia în istoria Europei. Din Evul Mediu până în zilele noastre*, Iași, Editura Polirom, 2002.

³ Georgeta Fodor, *Women as Topic of „Intellectual Debates.” Case study: „Amiculu Familiei”* în *Studia Universitatis Petru Maior. Series Historia*, 11, 2011, p. 89-98.

ce putem numi ca fiind o conștiință feminină. Deopotrivă interesante sunt și aceste explicații date și care se integrează perfect în contextul epocii. Astfel, dacă în evul mediu argumentul folosit era inspirația sau revelația divină (care le-a impus să-și facă publice gândurile), pe care nici chiar bărbații nu le puteau contesta, în epoca modernă argumentele se „naționalizează”, autorizarea românelor, de pildă, va fi datorită lor națională.

Într-adevăr, comparativ cu spațiul occidental, vocile românelor transilvănene din presă sunt mult mai puține. Contextul și cadrul privat, dominant masculin, nu le-au permis să ajungă la acel nivel de conștientizare al statutului inferior al propriului sex decât mult mai târziu. Abia cu secolul al XIX-lea se vor înregistra din ce în ce mai consecvent voci feminine, care luptă pentru emancipare culturală în primul rând. Dar, nici chiar în acest veac, cele care se vor exprima nu sunt oricine. Doar fiice, soții din familiile claselor de mijloc - burghezi și mai cu seamă intelectuali - ajung să aibă această oportunitate. Cel puțin două sunt motivele care explică o atare realitate: ele provin din familii care au o bază materială suficient de prosperă pentru a-și permite să susțină și educarea fiicelor, în condițiile în care școlile de fete apar relativ târziu și într-un număr mic, sau, în al doilea rând, este vorba despre părinți conștienți de importanța pe care educarea fetelor o joacă în societatea timpului lor. În plus, fetele din aceste familii au avantajul accesului la o literatură care să le permită să-și dezvolte capacitățile intelectuale, să le racordeze la fluxul informațional din Occident. Dovadă în acest sens stau trimerile bibliografice pe care ele le fac în cuprinsul articolelor pe care le publică. Deși afirmarea conștiinței feministe rămâne rezultatul unui proces de *brainstorming* al reprezentantelor sexului feminin, această afirmare și definire a unui nou model, precum și a rolului pe care aceasta trebuia să îl dețină în societate și în familie, se va defini, după cum este și firesc de altfel, printr-o permanentă raportare la modelul feminin pe care îl construiesc bărbații. Credem că nu lipsită de interes ar fi și o comparație între cele două modele: cel masculin, a cărui proces de gestație are o vechime de secole și, respectiv, cel feminin, aflat, în cazul românesc, abia la începuturile sale.

Ne limităm deocamdată la a delimita doar pe cel feminin, așa cum poate fi el surprins prin analiza ziarelor românești din Transilvania veacului al XIX-lea, și doar cele care să ne permită a puncta câteva repere din istoria afirmării conștiinței feministe din acest spațiu. În acest sens, ne vom centra analiza asupra articolelor semnate de autori-femei, care au fost publicate în unele dintre cele mai prestigioase publicații românești ale timpului.

În numărul din 1/13 august 1878, la rubrica **Studii sociale** din **Amiculu Familiei**, se regăsește un articol care citează un discurs ținut de către *Paulina Zaharescu*, directoarea școlii profesionale de fete din București, cu prilejul unei ceremonii de decernare a premiilor. Discursul reprezintă de fapt un expozeu istoric asupra evoluției drepturilor femeii la educație: Antichitatea - refuză accesul femeii la cunoaștere; virtuțile creștinismului, grație căruia femeia începe „a fi considerată că omu,” adică ea câștigă în respect și stimă dar continuă a fi „sclava ignoranței;” epoca modernă, când femeia se ridică și își spune cuvântul (sfârșitul secolului al XVIII-lea).⁴ Întregul discurs pune de fapt accentul asupra utilității educației pentru femei. Este subliniată, de pildă, ideea - pe care o regăsim de altfel în numeroase articole - potrivit căreia educația femeilor reprezintă o necesitate a timpului, dar că această educație nu va „deturna” menirea primordială a femeii: de a fi o mamă bună, o soție morală și devotată.⁵

Interesantă sau poate duplicitară? - lăsând loc interpretărilor - este precizarea pe care editorul o face înainte de a cita întregul discurs al Paulinei Zaharescu, el menționând că motivul pentru care acesta este prezentat în acest număr este unul exclusiv literar: „pentru valoarea-i literaria lasamu se urmeze aici.”⁶

Valoarea discursului pentru delimitarea conturilor conștiinței feminine este definitorie. Chiar dacă Paulina Zaharescu vine din Regat, valoarea afirmațiilor sale rămâne, mai cu seamă că articolul este redat într-o gazetă din Transilvania și cu o trimitere explicită la situația româncelor de

⁴ *Amiculu Familiei*, nr. 1, 1/13 august 1878, p. 11.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

aici, care ar trebui să ia exemplul. Că vorbim despre o conștiință feministă clar afirmată în cazul Paulinei Zaharescu, stă drept dovadă însăși acel expozeu asupra istoriei femeii. Este însă la fel de adevărat și că autoarea nu se delimitează de tipar: femeia este în continuare fiica, soția, mama. Dar și din această perspectivă comunitatea de destin cu contemporanele sale e la fel de evidentă. Ea este vocea „femeii române,” „jun'a romana,” influențată de progresul european. Pronumele „Ea” e folosit generic pentru toate femeile române care au „aspirații” de a se ridica „prin cultur'a spiritului și a animei într-o pozițiune mai înaltă.” Și nu este vorba doar de o identitate națională, ci de una general universală, căci femeia română este alăturată „cu femeile teriloru celoru mai civilizate.” Aceeași conștiință a apartenenței la un grup „discriminat” reiese și din apelul pe care ea îl face vizavi de acordarea șanseii la educație pentru femei: „femei'a romana doresce progresulu si merita, ca cei in dreptu se se ocupe cu ace'asi soliciitudine de educatiunea si instructiunea ei, cá si de a barbatului.” Deși este vorba doar de domeniul educației, faptul că Paulina cere o egalitate de gen reprezintă un alt element cheie pentru ilustrarea modului și direcției în care se ridică mișcarea de emancipare a femeii.

De remarcat sunt și articolele care sunt semnate cu pseudonim. Cum ar trebui interpretată această practică? De altfel, ea este destul de frecvent întâlnită și în vestul european, unde avem femei care preferă să își ascundă identitatea sub pseudonim sau să își alăture numele de cel al unui bărbat, pentru a evita critica sau pentru a da mai mult credit operelor sale. E poate și o dovadă a nesiguranței, o teamă de a fi îndrăznit poate să intervină într-un domeniu ce multă vreme a fost unul rezervat exclusiv bărbaților. Practica o vedem testată și în presa românească.

Un astfel de articol apare tot în *Amiculu Familiei*, numărul 7 din 1/13 noiembrie 1878. După pseudonim, *Hygea* nu poate fi decât o femeie, o femeie educată cu cunoștințe de mitologie greacă. Articolul este de fapt o prezentare referitoare la „datinile unor femei europene.” El se adresează mai întâi cititoarelor și apoi și cititorilor. Identitatea de gen/conștiința feministă e afirmată „femeile noastre,” la fel și perspectiva asupra propriului gen: femeile noastre, „femeile civilizatiunii și ale progresului” și delimitarea de celelalte, adică de „femeile din Orientu,” opuse „occidentalelor,” în rândul cărora sunt incluse și

românele. Că autoarea este o femeie educată stau dovadă și citatele din Michelet, Huxley, Wallace, Rousseau, Darwin. Și formulele de adresare, generice, toate fac referire la o conștiință feministă, căci autoarea se identifică și ea cu contemporanele sale: „s'au ocupatu de noi;” „noi suntem;” „dómnnele mele.” Utilizarea pseudonimului îi oferă, de asemenea, doza de curaj în a încheia articolul într-o notă de sarcasm: „Barbatii déra se remána si mai departe domnitorii creatiunei, si noi femeile turmentulu superioru alu barbatului, jumetatea lui optima, oleu in otietulu barbatimei si – amic'a loru cea mai sincera si mai fídela... Ve salutu, visuriloru fantesiei! Ve salutu domnitoriloru creatiunei!”⁷

Dar una dintre cele mai clare afirmări a conștiinței feminine o regăsim în articolul semnat de către *Emilia Lungu*. Titlul este cât se poate de convingător - **Femei'a Română** - publicat de asemenea în **Amiculu Familiei**, numerele 8-11 din noiembrie 1879.⁸ Încă din moto-ul ales de autoare avem o primă mențiune a însăși conceptului de „conștiință feminină:” „Dati femeiei consciinti'a de ce este ea; si in curéndu va invetiá a fi cum trebue se fia?”

Importantă este și interogația, tipică de altfel pentru procesul de afirmare a unei conștiințe de gen: „Ce este femeia?”. Întregul articol se prezintă deci ca fiind o pledoarie în favoarea sexului feminin, dar deopotrivă și o critică acerbă, și fără nici o urmă de teamă a moravurilor și practicilor sexului dominant. Un expozeu al calităților și influenței determinante pe care femeile o au în plan familial, dar și social. La fel ca și Paulina Zaharescu, și Emilia Lungu insistă asupra necesității educării femeii ca fiind o condiție indispensabilă a emancipării. Educația nu mai apare ca un apanaj al bărbaților, ci un drept natural al femeii. Nu este neapărat o pledoarie pentru feminism, ci mai cu seamă un apel pentru repararea unei nedreptăți comise și care se perpetua de secole. În acest caz, argumentul suprem invocat de autoare este maternitatea. Din perspectiva raționamentelor pe

⁷ *Ibidem*.

⁸ **Amiculu Familiei**, nr. 8, 13/25 noiembrie, 1879; nr. 9, 20 noiembrie/2 decembrie, 1879; nr. 10, 27noiembrie/7 decembrie, 1879; nr. 11, 4/16 decembrie, 1879.

care femeile, la nivel european și nu numai, le-au invocat înspre susținerea cauzei propriului sex acesta este cel mai des invocat.

Gerda Lerner subliniase pertinent acele modalități prin care femeile au găsit legitimitatea de a vorbi și a se afirma ca gen. Dintre ele, „autorizarea” prin maternitate a ocupat un loc primordial. Potrivit cercetătoarelor americane, alături de femeile mistice și cele motivate de impulsuri religioase, au existat întotdeauna altele, care au căutat o altă sursă a autorității feminine, iar aceasta a fost găsită în experiența cea mai comună a femeilor – maternitatea.⁹ În calitatea lor de mame, datorită femeilor de a educa tinerii a conferit femeilor autoritatea de a-și exprima ideile pe o gamă largă de subiecte: înarmate cu o armă atât de puternică, ele au avut curajul să dea sfaturi, instrucțiuni de morală și chiar să ofere interpretări teologice.¹⁰ În epoca modernă, femeile vor ajunge să dea formă cererilor la egalitate. având la bază argumentul maternității și mai apoi ajungând la conturarea unei conștiințe de grup.¹¹

Chiar dacă autoarea nu analizează și situația din spațiul central-est european, suntem îndreptățiți a afirma faptul că și aici argumentul maternității este cel mai puternic, cel mai frecvent invocat de către femeile implicate în dezbaterile dintre sexe. Dar și bărbații se vor folosi, cu aceeași frecvență, de acest argument, fie în susținerea cauzei progresului feminin, fie în negarea dreptului la acest progres.

Emilia Lungu este doar una dintre vocile feminine prezente în presă care se folosește, în susținerea cauzei propriului sex, de acest argument al maternității, întărit - și aceasta este o altă caracteristică evoluției problematicii feminine în spațiul românesc transilvănean - de cel al naționalismului: maternitatea și națiunea sunt elementele cheie ale procesului de dezvoltare a conștiinței femeii române. Această asociere este determinantă prin optica interpretării că femeia, în calitatea ei de mamă, reprezintă de fapt cheia progresului unei națiuni.

⁹ Gerda Lerner, *op.cit.*, p. 116.

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Ibidem.*

Din perspectiva afirmării conștiinței feminine, argumentul maternității este și el de perceput ca fiind o dovadă a acestei afirmări a conștiinței feministe, în condițiile în care el este leitmotivul articolelor semnate de către femei. Fiecare perspectivă a maternității¹² este cu chibzuință „exploatăată,” iar cea de *educator al națiunii* este fără îndoială cea mai titrată. Această asociere nu este exclusiv românească; de fapt, după cum afirma Gerda Lerner, tema importanței educației femeii este una dintre cele care vor reapărea cu forță la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea în Franța, Germania, America.¹³ Faptul că și românele din Transilvania ajung la concluzii similare celor ale femeilor din Occident nu poate decât să confirme, o dată în plus, concluzia cercetătoarei americane vizavi de faptul că, în lungul proces de definire a conștiinței feministe, femeile au „*reinventat iar și iar roata.*”

Tot despre o conștiință feministă afirmată este vorba și în apelurile cu scop caritabil, cel mai adesea adresate de către reprezentantele Reuniunilor de femei din Transilvania către conaționalele lor, căci solidaritatea feminină trebuie și ea înțeleasă ca fiind un indiciu al afirmării conștiinței feminine. Această conștiință comună este argumentul în favoarea coalizării eforturilor femeilor înspre întrajutorarea celor defavorizați social sau pentru organizarea altor evenimente cu scop caritabil. Astfel de apeluri sunt frecvent întâlnite în presă.

¹² Potrivit Gerdei Lerner, conceptul de maternitate conține de fapt o varietate de sensuri: există perspectiva fizică a maternității, înțeleasă atât ca abilitatea de a naște, dar și practică a creșterii copiilor; există apoi „*maternitatea*” ca și instituție sau „*maternitatea ca și construcție socială.*” Aceasta cuprinde mijloacele legale, economice și sociale prin care societatea definește rolurile, drepturile și îndatoririle mamei. La fel de pertinentă este și observația că „*instituția maternității*” se schimbă în timp și e sensibil diferită de la un teritoriu la altul sau când el se aplică femeilor aparținând unor grupuri etnice sau rasiale diferite. Mai există, de asemenea, și ideologia maternității, sensul său simbolic astfel cum a fost ea definită în perioade sau circumstanțe diferite.

¹³ Gerda Lerner, *op. cit.*, p. 212.

De pildă, *Amiculu Familiei*, numărul 1 din 1/23 ianuarie 1881 publica **Apelu catra tote damele romane**. El se adresa „*Onorabile<lor> Domne si Domnisiore Amabile Sorori*,” a căror misiune - o altă dovadă a conștiinței unității de destin - este de fapt una dintre cele mai „*nobile misiuni a secului nostru este ace'a de a ajuta pre cei lipsiti si a mângăia pre cei necajiti*.”¹⁴

O altă dovadă a conștiinței unității de destin apare chiar și în articolele în care autoarele sunt angajate în polemici cu „*surorile noastre*.” Facem referință la un articol publicat în *Familia* din 1886, **Cerem școlă pentru fete!**. Deși nesemnat, este evident că autorul este de sex feminin. Ea răspunde de fapt unor acuzații ce par să fi venit din partea unor femei vizavi de deschiderea școlii de fete a Reuniunii. Chiar dacă ne aflăm de fapt în fața unui protest, a unei voci feminine revoltate de presupusele acuzații din partea „*surorilor din provincie*,” afirmarea conștiinței feministe este din nou prezentă. De subliniat este însă și identitatea națională, ca parte fundamentală a procesului de construcție a conștiinței feminine în spațiul transilvănean. Dovadă stau, de pildă, formulările precum „*societatea străinilor*” sau „*femeile de alte neamuri*,” „*femeia germană*.”¹⁵

În ce măsură această conștiință feminină se armonizează, uneori până la suprapunere, cu modelul feminin construit de către bărbați? O simplă evaluare cantitativă testează importanța pe care chestiunea feminină o ocupă în publicistica românească. Este evident că impactul pe care opinia aproape unanimă a autorilor de articole (bărbați) a fost unul decisiv pentru formarea conștiinței feministe. Acest impact este evident și la nivelul articolelor semnate de femei, în care reprezentarea femeii coincide cu modelul construit de către autorii bărbați. Elementele cheie ale modelului feminin construit de către autori se concentrează asupra virtuților maternității, plusând mai cu seamă pe rolul de educator al mamei și, prin extensie, postura acesteia de educator al neamului, deci un bun cetățean; așadar, exact aceleași trăsături prin care se definește modelul feminin în viziunea autoarelor.

¹⁴ *Amiculu Familiei*, nr. 1, 1/23 ianuarie 1881, p. 11.

¹⁵ *Familia*, nr. 5, 1886, p. 55.

Una dintre cele mai semnificative creionări ale portretului feminin îi aparține lui B. P. Hașdeu. Ne aflăm, de fapt, în fața unei pledoarii în favoarea virtuților maternității, care se regăsește în articolul *Mum'a*, din 1/13 august 1879. Fragment se pare dintr-o conferință, articolul este un elogiu adus mamei și calității sale de educator. Potrivit autorului, femeia/mama este aceea care pune bazele educației copilului: „*In creșterea copilului, care începe cu nașterea seau mai bene cu concepțiunea, influent'a mumei este cea de antaia în privinti'a timpului, cea mai de aproape în legaturile firești. Betranulu profetu arabu avea dreptate: Omulu nasce din femeia mai multu decâtu din barbatu... în brațiale și la anim'a mumei, copilulu primesce educatiunea s'a primordiala.*”¹⁶ Ea este ființa primordială, succesoarea Fecioarei Maria. Rolul acesteia este unul pozitiv, deși autorul nu uită păcatul originar; acesta este însă diminuat prin virtuțile pozitive acordate acum femeii: „*O buze ale femeii, voi ne-ați sedusu în Adamu, éta că Ddiue v'au facutu demne de a ne invetiá adevverulu se de a ne revelá fiinti'a s'a!*”¹⁷

Hașdeu este doar unul dintre intelectualii români care se implică în dezbateră privind femeia și destinul ei. Alături de el, un alt nume rezonant și fără îndoială formator de opinii rămâne George Barițiu, unul dintre principalii susținători ai dreptului femeii la educație. Dovada o reprezintă multitudinea de prelegeri și articole publicate în principalele publicații transilvănene. Cităm, de pildă, discursul ținut în cadrul adunării Astrei, din 10 august 1869, de la Siomcuta, a cărui temă este tocmai „*educația femeilor la națiunea română*,” un veritabil articol program privind principiile după care trebuia să se organizeze „*educatiunea și institutiunea femeiloru nostre.*”¹⁸

Considerăm că întreaga dezbateră asupra rolului femeii în societate a avut un veritabil rol formator pentru conștiința feminină. Și nu doar trăsăturile comune ale discursurilor autorilor bărbați și femei confirmă această teorie, ci și însăși preluarea *ad litteram* a unor discursuri semnate de autori bărbați de către femei. Un astfel de exemplu, ce-i drept singurul pe care l-am identificat până în acest moment în presa românească

¹⁶ *Amiculu Familiei*, nr. 1/13 august 1879, p. 1.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Transilvania*, nr. 17, 1 septembrie, 1869, p. 199-202.

transilvăneană din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, este cel al învățătoarei *Sofia Bria*, a cărei viziune asupra propriului sex este de fapt o preluare aproape în întregime a unui text semnat de un bărbat, Vasile Pop, care publicase cu câteva decenii mai devreme un articol, *Despre creșterea fetelor*.¹⁹ Sofia Bria schimbă într-adevăr titlul: *Datorinți'a mamelor față de creșterea și educațiunea copiilor*, dar nu și conținutul. Și totuși, conștiința feministă se afirmă chiar și așa: moto-ul „*Romance, fi-ti marite voi in barbatii vostri! Voi binecuvantate in fiii vostri fi-ti!*”²⁰ precum și în încheierea articolului: „*la lucru dara mamelor*.”²¹

Însumând, o dată în plus, una dintre observațiile Gerdei Lerner se dovedește validă și în cazul românelor transilvănene: „*Dreptul de a învăța, dreptul de preda, dreptul de a (se) defini*” constituie esența procesului de afirmare a conștiinței femeii române transilvănene. Originală rămâne sinteza care s-a realizat între modelul feminin, construit de către autori bărbați, și cel al femeilor și mai ales faptul că, încă în această epocă, conștiința feminină se pliază după tiparul „masculin.”

De asemenea, dacă ne raportăm la cele cinci trăsături fundamentale pe care Gerda Lerner le atașă definiției conștiinței feministe, e evident faptul că, și în cazul transilvănean, această conștiință trece printr-un proces similar: autoarele citate exprimă apartenența la un grup nedreptățit (1); ele recunosc că această situație de inferioritate nu este una naturală, ci determinată social (2); însăși semantica este o dovadă a solidarității (3); ele definesc obiectivele de atins, în primul rând educația (4); viziunea asupra viitorului nu este încă alternativă, ci sincronă cu cea masculină a progresului națiunii române (5).

¹⁹ Vasile Pop, *Despre creșterea fetelor*, în *Familia*, nr. 9 din 1867.

²⁰ *Transilvania*, nr. 3-4, 1883, p. 21.

²¹ *Ibidem*, p. 24.

În căutarea identității: chestiunea emancipării în presa feminină a secolului XIX

IOANA AURORA TODEA
Biblioteca Județeană Mureș

Abstract

Searching for the Identity: the Emancipation Issue in the Feminine Press of the XIXth Century

The present paper presents some feminine characters who, with their personality and bravery, stand for women emancipation. Therefore, are analyzed all the articles and studies from the XIXth century magazines in order to underline the Romanian women rights and requests.

So, due to the published articles, we can see the needs of the Romanian women in times when the emancipation was just starting. In this fight for rights and equality with men, some independent voices were noted as representative to the Romanian feminism.

Keywords: *Romanian feminism, emancipation, XIXth century, feminine speech, the Romanian woman*

În prezent, se acordă mare atenție istoriei femeii, atât în plan european, cât și național, o importanță deosebită având în cercetarea problemei analiza studiilor și articolelor primelor feministe. Aceste prime scrieri feminine, sub impulsul mișcării feministe românești, sunt importante prin mesajul trimis - emanciparea femeii. Totodată, ele furnizează și informații asupra mentalului epocii, în cadrul căruia încă prima gândirea tradiționalistă.

Pe teritoriul românesc, ideile feministe din Occident pătrund relativ simultan, dar abia jumătatea secolului al XIX-lea transformă mișcarea într-un curent de gândire. O oportunitate de a se face auzit glasul femeii române este oferită din partea pașoptiștilor și mișcării unioniste. La îndemnul acestora de a participa la modernizarea și restructurarea democratică a țării, femeia acceptă cu entuziasm. Acest act de colaborare este văzut ca prima

șansă de participare a femeii în plan social, public și, de asemenea, îi oferă ocazia de a-și face auzite doleanțele și de a reclama drepturile care i se cuvin.¹

În următoarele pagini ne propunem să prezentăm activitatea femeii române pentru a-și îndeplini scopul propus - emanciparea. În acest sens, vom analiza discursul feminin prin evidențierea principalelor puncte care prevăd doleanțele femeii, folosind drept izvoare articole din presă din perioada analizată. Presa secolului al XIX-lea este influențată de contextul istoric al țărilor românești, de formarea statului național român și mai apoi cucerirea independenței sale. Cea de a doua jumătate a secolului este caracterizată, în plan cultural, de marii clasici ai literaturii române (Eminescu, Caragiale ș.a.), perioadă în care se afirmă și literatura feminină. Principalele reviste care susțin scrisul feminin și emanciparea femeii sunt mai ales cele feministe, ca *Amicul familiei*, *Familia*, *Femeia Română*, *Dochia*, *Rândunica*.

Discursul feminin este un mijloc de autoproclamare a noii sale identități sociale, juridice și politice. Iar ca această nouă identitate să se afirme, este nevoie de o reconfigurare a categoriilor sociale și a statutului acestora. Înainte, trebuie să vedem premisele care au dus la această nevoie, de redefinire a statutului femeii. În prag de modernitate, încă se păstrează din mentalitatea medievală ideea conform căreia femeia este pe lume doar pentru a-și îndeplini rolul de procreare și întreaga ei viață se reduce la trei aspecte fundamentale: *familia* (soție și mamă), *îngrijirea de gospodărie și religia* (moralitatea conduitei sale). Nici un cuvânt despre rolul ei în sfera publică, care, deja se știe, este consacrată bărbatului. Astfel, timp de secole, femeia trăiește într-o lume în care doar bărbatul are putere și deține controlul absolut în societate și asupra statutului ei. Dar, din fericire, în epoca modernă începe lupta ei pentru emancipare, susținută de mișcarea feministă, însă, din păcate, reformularea statutului ei social durează o bună perioadă de timp. Impunerea și implicarea ei în viața socială și dobândirea de drepturi se

¹ Ș. Mihăilescu, *Din istoria feminismului românesc*, Iași, Polirom, 2002 p. 19.

face treptat și cu mai mult sau mai puține reușite, depinzând și de influența politică din zona respectivă.² Astfel, reformularea statului social al femeii, în general, presupune o lungă perioadă de timp, ceea ce face ca în societatea europeană de la sfârșitul secolului XIX încă să ocupe un loc marginal, dar reușește să surprindă prin evoluție.³

Cucerită de spiritul reformativ al epocii, femeia din spațiul românesc își însușește ideile de egalitate, libertate, democrație care o ajută să formeze un discurs social-politic în care prezintă aspirațiile de egalitate civilă. Discursul feminin al acestei perioade este unul care susține în principal accesul fetelor la educație, dar și atenuarea acelor caracteristici ale mentalității ce rețin femeia în sfera privată. Odată dobândit accesul la educație, obținerea drepturilor cetățenești egale va fi un deziderat mai ușor de atins. Spre deosebire de discursul masculin - organizat logic, argumentat, cu strategii retorice și cu o gândire abstractă - cel feminin exprimă un limbaj al emoțiilor, al vieții private, favorizând aluzia, eufemismul, evitarea teoriei abstracte-comentate.⁴ Astfel discursul feminin exprimă direct și cu o emoție sinceră mesajul dorit.

Femei cu o pregătire mai bună încearcă să atragă atenția tuturor femeilor asupra inevitabilei schimbări cerute de actuala lor situație nefericită. Situația femeii române în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, nedreptățile pe care le îndură și drepturile care trebuie să i se acorde sunt foarte bine rezumate în *Prefața* revistei *Rândunica*. Autoarea, Elena D. O. Sevastos, punctează poziția femeii în dependență de bărbat, preeminența acestuia în societate, sclavia în care se află femeia ca „*roabă*” a bărbatului, evidențiată în special în relația de căsătorie. Ea vorbește și despre principiul libertății individuale încălcat în cazul femeii căsătorite, situația ei fiind asemănată cu sclavia, deoarece femeia nu are personalitate juridică. Acest

² http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Feminismul_rom%C3%A2nesc

³ George Marcu, Rodica Ilinca, *Dicționarul personalităților feminine din România*, București, Meronia, 2009, p. 11.

⁴ Otilia Dragomir, Mihaela Miroiu, *Lexicon feminist*, Iași, Polirom, 2002, p. 76-77.

principiu liberal se transformă pentru femeie într-o dorință care să-i permită să fie ea însăși, nu legată de puterea bărbatului. Autoarea evidențiază o stare foarte adevărată care constituie și una din premisele chestiunii emancipării, și anume raportul între starea de drept și de fapt în situația femeii legate de chestiunea socială. Este vorba de „*contrastul ce există între egalitatea de drept a femeii și inegalitatea ei de fapt*,”⁵ și anume toate aceste drepturi, îndatoriri aparținând activității sociale la care trebuie să aibă acces, ca parte din aceeași societate ca și cealaltă jumătate masculină. Dar care nu se concretizează în fapte, femeia fiind exclusă de la viața socială activă. Tocmai pentru a se schimba și a se transforma în concret aceste drepturi, revista **Rândunica** vine a sprijini și încuraja sexul frumos în această transformare.⁶ O nouă imagine stă să se construiască pentru a-și arăta adevărata identitate, construită de ele însele, și să demonstreze că dețin aceleași capacități și abilități intelectuale ca și bărbatul.

Femeia română nu vine a lupta împotriva bărbatului sau să-l înlăture de la putere, ci doar cere aceleași drepturi ca și el. Dorind „*vremi mai bune și scăparea de nevoi*,” o „*viață mai senină, dulce*”⁷ și pentru ele, cu un scop definit - „*toți să aibe același drum*” -, încep a cere „*pentru toți drept la viață*,” și anume să nu fie diferențe de gen.⁸

Discursul feminist în ceea ce privește chestiunea emancipării este unul care trage un semnal de alarmă. Sub un titlu sugestiv, **Ligile feministe**, o femeie (Florica) încearcă prin articolul ei să stârnească, pe de-o parte, ca femeile din regat să conștientizeze că a sosit momentul lor; pe de altă parte, încearcă să sensibilizeze inima bărbatului, să înțeleagă situația femeii și să o susțină în această etapă decisivă și importantă din viața ei. De ce „*ligile*”? În primul rând, modelul belgian care pentru mișcarea feministă română e un

⁵ Elena D. O. Sevastos, **Prefață**, în **Rândunica**, Iași, an I, nr. 1, 1893, p. 3-5.

⁶ **Ibidem**, p. 5.

⁷ Florica, **Pentru toți drept la viață**, în **Rândunica**, Iași, an I, nr. 3, 1893, p. 87.

⁸ **Ibidem**, p. 88.

model apropiat, care se poate prelua. De ce mai multe Ligi? Pentru că împreună au o putere mai mare de convingere și mai puternică în a se face auzite ideile și dorințele de egalitate ale femeii române. Autoarea articolului zugrăvește în câteva rânduri „starea mizerabilă a femeii” de secol XIX, aflată într-o „condiție deosebită”⁹ din cauza interesului celeilalte jumătăți de a se ridica și de a fi centrul societății. Dar a sosit momentul ca femeia să pătrundă în acel spațiu tainic pentru ea - până acum -, adică să se implice în activitățile sociale, mai ales dacă interesul său e în joc. Lozinca pentru care această autoare optează este „*Facta, non verba*,” adică e momentul ca femeia să-și reclame drepturile și să treacă la fapte pentru a le obține. Astfel, scopul ligilor feministe este „condiția și bunăstarea a femeilor în afară de orice spirit și de orice considerațiune de partid.”¹⁰ Tot în aceleași scop, revista e o formă bună de a promova tinere talente în literatură, artă, dar mai ales un mod de a se face auzite, cât și o profesie din care să își câștige existența. Sunt femei de bună stare, dar nu toate au, din păcate, o educație și cultură solide. De aici necesitatea accesului egal la educație, ca un drept. „*A împiedica pe femei să lucreze înseamnă a comite o crimă*,”¹¹ și totuși, mai toate carierele destinate pentru ele au fost luate de bărbați, fiindu-le refuzat accesul egal la muncă. Deci e necesară o lege care se exprime dreptul la muncă pentru femei, ca și pentru bărbați. Așa cum bărbații au propriile forme de organizare profesionale, sociale, și femeia are nevoie să se organizeze în Ligi - o formă a lor, în care să discute și să rezolve problemele lor. Doar e „*unul din principalii factori ai mersului societății*.”¹²

În paginile revistelor, pe lângă articolele favorabile emancipării, sunt prezentate și piedicile întâlnite în calea acestui vis. De exemplu, în revista ***Dochia*** sunt două articole care prezintă părerea celor care nu sunt în favoarea emancipării. În primul articol, drept contraargument solid și profitând de tradiția misogină, este prezentată ***Natura femeii*** ca un element

⁹ Florica, ***Ligile feministe***, în ***Rândunica***, Iași, an I, nr. 2, 1893, p. 45.

¹⁰ ***Ibidem***, p. 46.

¹¹ ***Ibidem***, p. 47.

¹² ***Ibidem***, p. 48-49.

care respinge toate ideile moderne și emancipatoare. Este un argument metafizic adus contra femeii, și anume că în natura ei stă scris și locul, și rolul ocupat în societate și de care nu se poate depărta. Datorită acestei naturi, care i-a rezervat o anumită situație, nu poate să i se acorde drepturi egale. Mai mult, în *Histoire critique des doctrines de l'éducation*, Gabriel Compayré, chemat a vorbi despre educația fetei, stabilește că după natura sa, femeii îi e destinat rolul de *mamă și soție* și că în acest scop trebuie să primească o educație deosebită. Cât de misogin - femeia să rămână în sfera privată, să nu intervină în planul social, pentru că ar putea strica reputația bărbatului și ar pune în pericol societatea! Plecând tot de la acest punct, există păreri care mențin această menire a femeii, doar cercetând natura ei în abstract, fără a lua în seamă „toate manifestările ei sociale,”¹³ ignorând faptul că activitățile ei în folosul societății sunt importante.

Din fericire, sunt și câțiva care apreciază valoarea femeii, cântărind toate manifestările ei sociale, toate faptele săvârșite în interesul comunității. Aceștia recunosc și apreciază tot ceea ce face femeia. Din păcate, și spre sfârșitul secolului al XIX-lea mai există multe păreri contra cauzei feministe, și nu doar ale bărbaților, ci și ale unor femei care nu pot privi cu ochi buni noua „stare” a femeii, cât de benefică și îndreptățită este pentru ele. Probabil că societatea românească încă nu a ajuns la acea dezvoltare care să permită acceptarea de drepturi egale între bărbați și femei. Însă, prin perseverența și continuarea răspândirii ideilor cauzei feministe, treptat, tot mai mulți se vor convinge de necesitatea acestui proces.¹⁴

Împotriva schimbării poziției și ascensiunii femeii în societate, și ca doritor de păstrare a situației curente, este D. Simon. În *La Femme du XX-eme siècle*, își prezintă argumentele în această direcție: pierderea femeii de către bărbat ca *instrument politic*, apoi că ea în lupta pentru emancipare ar lupta împotriva bărbatului. Se pronunță pentru *femeia de salon*, perfectă pentru bărbat, în timp ce este împotriva *femeii de spirit*, care nu ar mai cocheta, ci ar scrie, și atunci nu ar mai fi preocupată să placă bărbatului.

¹³ Valeriu Huluei, *Natura femeii*, în *Dochia*, an I, nr. 3, 1896, p. 66.

¹⁴ *Ibidem*, p. 67.

Simon mai susține că femeia trebuie să rămână femeie, ca și cum prin emancipare și-ar pierde esența naturii sale; de asemenea, nu admite prezența ei în politică. Dar în saloane, nu participă ea la politică? Simon susține că o femeie e fericită doar ca soție și mamă, deoarece femeia care muncește e „o nenorocire, o dezechilibrare”¹⁵ pentru familie și societate. Însă ea este martoră la toate mizeriile din jur; cu o educație mai bună, ar ști mai bine cum să facă față, iar nemulțumirile ei arată că nu e fericită în casă, ca o sclavă. Astfel, o slujbă, pe lângă îndatoririle casei, ar face-o să se simtă mai apreciată. Femeia are nevoie de individualitate, de propria identitate, de aceea luptă să își câștige drepturile de cetățeană și să fie uitată tradiția, prejudecățile, robia care au menținut-o în „tâmpire.”¹⁶

În acest scop, doamna Flechtenmacher, Adela Xenopol și alte femei înființează reviste, publică articole pentru a face auzite ideile feministe. Activitate care aduce îmbunătățirea instruirii femeii, femei mai bine pregătite, care nu se mai lasă prostite de idealul societății trecute - mamă și soție. Ele încep să se afirme în sfera publică, lucrând în uzine, fabrici și alte slujbe, câștigându-și existența și dovedind aceeași capacitate ca bărbatul. Este momentul în care se „rupe vâlul ce acoperea femeia”¹⁷ și se ridică la nivelul la care trebuie să fie. Prin intermediul presei ca mijloc de propagandă întreaga țară face cunoștință cu aceste idei mărețe.

În paginile precedente subliniam dorința mișcării de a organiza ligile feministe, inspirate după *Liga belgiană*, în sensul „apărării dreptului și ocrotirea intereselor femeii.”¹⁸ Femeile, aparținând păturilor sociale diferite, în dobândirea drepturilor trec peste aceste „interese opuse,” pentru că știu că doar luptând împreună, asimilând interesele își vor putea îndeplini dorințele. Organizarea ligii e tot după modelul belgian și privește principalele

¹⁵ Adela Xenopol, *D. Simon și emanciparea femeii*, în *Dochia*, an II, nr. 6, 1897, p. 81-83.

¹⁶ *Ibidem*, p. 83.

¹⁷ Sylvia Em. Drăgoescu, *Femeia și patria*, în *Dochia*, an I, nr. 2, 1896, p. 53.

¹⁸ Florica, *Ligile feministe*, p. 188.

chestiuni: *educația* - crearea unui sistem de învățământ pentru fete; *binefacerea* - intervenirea femeii în problemele sociale; *chestiuni economice* - dreptul la muncă; *legislație* - legi care să reglementeze situația, drepturi; *propaganda* - biblioteca feminină, publicații, informații din străinătate, conferințe.¹⁹ Liga va realiza totodată și legături cu mișcările din străinătate. Când femeia cere drepturi egale, își cere drepturile de cetățeană, să intre și să participe activ în viața societății și a țării. Astfel, ea cere drepturile uzurpate.

Sfârșitul secolului al XIX-lea aduce începutul „*erei femeii culte*.” E drept ca toate femeile să primească o cultură serioasă și egală cu bărbatul. Să-și formeze și să i se acorde libertăți de acțiune și gândire, să scape de „*tâmpire*,” să fie considerate ființe și nu obiecte de muncă, sclave. Să aibă acces la muncă, unde vrea ea - profesor universitar, doctor, avocat ș.a., să i se acorde drept de vot. Să nu se mai facă diferențe de gen - că bărbatul posedă rațiune, aptitudini, inteligență și femeia nu. Să găsească sprijin, susținere în bărbat, care să recunoască, să admire femeia educată, care vrea mai multe pentru ea.²⁰

De ce a evoluat și s-a dezvoltat mișcarea feministă românească în secolul al XIX-lea? Ce a determinat și ce o face să fie sigură de moment ca reușită? Sunt anumiți factori, împrejurări care favorizează; în plus însăși societatea e în schimbare. „*Pornirea către emanciparea femeii, către egalizarea socială a sexurilor, care după mii de ani de robie începe să se agite în vremea noastră, se datorește dezvoltării economice.*”²¹ Astfel, marea industrie modernă distruge familia patriarhală, scoate femeia din casă și devine un factor economic tot așa de important ca bărbatul (o forță de muncă). Așadar, un factor principal e cel economic, care contribuie la schimbarea mentalității și a politicii statului modern.²²

Începând cu anii 1850, mișcarea feministă se organizează și reprezintă în istoria femeii perioada de clădire și căutare a solidarității între femei. Este

¹⁹ *Ibidem*, p. 189-191.

²⁰ Adela Xenopol, *Drepturile femeii*, în *Dochia*, an I, nr. 1, 1896, p. 32-34.

²¹ Florica, *Ligele feministe*, p. 108.

²² *Ibidem*, p. 109.

momentul care facilitează exprimarea primelor cereri ale femeii în evoluția situației ei. Creșterea mijloacelor de comunicare publică a îmbunătățit cunoașterea revendicărilor feministe prin diverse forme, ca de exemplu prin presa feministă, asociații locale, conferințe naționale și internaționale. Femeile erau conștiente de prejudecățile și împotrivirea bărbaților pe care trebuiau să le confrunte. Maria C. Bușureanu afirma că „*vrăjmași îi sînt opinia publică, moravurile, legile. Învinsă cea dintîi, celelalte se vor supune de la sine.*”²³ Revistele feminine sunt cele care au susținut emanciparea femeii, acordarea de drepturi civile, juridice și politice egale cu bărbații. Reviste, cum este cea înființată de Maria Flechtenmacher sau cele aflate sub direcția Adelei Xenopol - ***Rîndunica, Dochia, Româncea, Viitorul româncelor, Drepturile femeii***, editată de Eugenia de Reuss-Ianculescu și cele care le-au continuat în secolul următor.²⁴

Toate suferințele adunate de-a lungul anilor, care au apăsător grea soarta femeii și care au determinat un statut al ei care nu o reprezintă, sunt adunate în nemulțumirile ei față de atitudinea bărbatului. În această perioadă prielnică, oarecum revoluționară pentru femeii, în general în întreaga Europă, femeia română se ridică pentru a-și contura și prezenta propria identitate, dezvăluindu-se pe sine. Nemulțumirile, dorințele, aspirațiile de viitor ale femeii române încep, după jumătatea secolului al XIX-lea și îndeosebi spre sfârșitul veacului, să se formeze într-un glas care să încerce să pună capăt situației actuale; și cum mai bine decât prin presă? Presa devine un mijloc de exprimare și afirmare a femeii române care, spunându-și oful și cerându-și drepturile uzurpate, în timp, după o lungă luptă, le va și obține.

Se afirmă o voce puternică a unei feministe din această perioadă, care retrezește în femeii acea mândrie a sexului frumos prin cuvintele sale încurajatoare, atingând coarda sensibilă a problemei emancipării femeii. Dar care printr-o frumoasă manevră atacă bărbatul, vinovat de pierderea rolului și locului avut în societate de femeie în vremuri apuse și îi cere

²³ Oana Băluță, *Feminine/feministe. Cetățeni versus non-cetățene*, în *Observatorul cultural*, nr. 211, 2004.

²⁴ *Ibidem*.

acestui nu să o împingă mai adânc în acest „noroi,” ci din contră să-i dea o mână de ajutor. Acest discurs plin de patimă și încărcat de dorința de a realiza ceva în sensul emancipării îi aparține Mariei Flechtenmacher.²⁵ Discursul ei este convingător și foarte pasional, se vede că pune suflet în aceste cuvinte menite a convinge toate femeile române că a sosit momentul ca ele să își decidă soarta. Femeia „*trebuie singură să-și apere demnitatea și amorul propriu contra calomniei agresorilor săi, care n-o cred bună de nimic.*”²⁶

Revista condusă de Maria Flechtenmacher, ***Femeia Română***, reprezintă începutul succesului femeii în plan public, primul pas în afirmarea identității ei, aducând o mare contribuție la activitatea feministă. Printre colaboratorii revistei se aflau și nume importante pentru mișcarea feministă, ca Sofia Nădejde, Adela Xenopol. Ultimele două decenii ale acestui secol prezintă rolul mișcării socialiste în încheierea mișcării precum și influența publicațiilor acesteia, ca ***Munca, Drepturile Omului, Contemporanul*** ș.a. Mai mult, în programul Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România (1893) printre principalele reforme se prevedea și acordarea de drepturi civile și politice egale pentru femei, accesul egal la muncă și la profesare.²⁷

Revenind asupra chestiunii femeii în discursul feminin, două dintre importantele feministe - Maria Flechtenmacher și Sofia Nădejde - au scris articole dedicate clarificării acesteia. Să începem cu articolul semnat de M. Flechtenmacher, unde pune problema femeilor române, care este faptul că „*adversarii*” lor nu le susțin ideile, ci mai mult sunt împotriva emancipării. Îi încântă ideea ca femeia să evolueze, să aibă o mai bună pregătire, dar de aici și până la a o privi ca egală e mult, vanitatea lor nu îi lasă, plus vechile

²⁵ Maria Flechtenmacher (1838-1888, București) - soția compozitorului Alexandru Flechtenmacher. Actriță, scriitoare, profesoară, publicistă. Între 1879-1881 a editat revista ***Femeia Română***, unde scrie articole militând pentru drepturile cetățenești ale femeii. http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Maria_Flechtenmacher

²⁶ Ș. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 76.

²⁷ *Ibidem*, p. 26-27.

prejudicii și tradiții care le îngădesc gândirea. Pentru societatea română de parte masculină, femeile sunt văzute ca „nemulțumite” că nu le convine situația în care se află și că vor ceva în contra mentalității. Tocmai de aceea, femeia română le vine în contrapozitie nu doar cu vorbe și dorințe, ci mai concret ea a „început să manifeste în mod izbitor o viață cu totul nouă, o viață morală, demnă de a servi ca model sexului puternic.”²⁸ Perioada anilor 1879-1881, în care este publicată **Femeia Română**, coincide cu maturizarea mișcării feministe române, tot mai multe femei i se alătură susținând scopul acesteia. Femeia realizează că participarea la viața socială a țării nu e un lucru interzis pentru ele și că pot oferi multe. Are loc, putem spune, deșteptarea femeii române de pretutindeni. Un exemplu de participare: în războiul de independență, comitetele de ajutorare a răniților, care, după liniștirea spiritelor, s-au transformat în asociații cu rol emancipator. Așa cum s-a văzut solidaritate în timp de război, așa să se formeze și în acest scop; pentru ele este îndemnul adresat de M. Flechtenmacher tuturor femeilor. Multe astfel de comitete, asociații deschid poarta spre viața socială (*Societatea femeilor pentru protejarea orfanilor de ambe sexe*, București; *Comitetul filantropic al doamnelor din Focșani* ș.a.). Entuziasmul molipsitor al Mariei Flechtenmacher se observă în „curentul a cuprins totul,” dar și mesajul încurajator de a se continua prin „perseverență, prin travaliu, mișcarea intră în fața supremă a luptei pentru justiție și libertate.”²⁹

În articolul Sofiei Nădejde³⁰ - **Cestiunea femeilor**³¹ - sunt prezentate contraargumente la afirmația că femeia este incapabilă de a-și dezvolta inteligența. Autoarea este indignată de măsurarea creierului femeii și de

²⁸ *Ibidem*, p. 79.

²⁹ *Ibidem*, p. 80-81.

³⁰ Sofia Nădejde (1856-1946) - scriitoare, publicistă, traducătoare, una dintre cele mai reprezentative personalități ale feminismului românesc. Directoare a **Evenimentului literar**, 1894. A fost adeptă a ideilor socialiste până în 1898, când va părăsi mișcarea. Opere: **Patimi**, 1903, **Robia banului**, 1906, **Părinți și copii**, 1907. (Ș. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 82).

³¹ Sofia Nădejde, **Cestiunea femeilor**, în **Femeia română**, an II, nr. 111, 1879.

faptul că rezultatul cercetării respective aduce femeia în inferioritate intelectuală. Sunt două teorii care afirmă inferioritatea femeii: una se referă la măsurarea materiei cenușii și cealaltă la masa musculară. Prin prima teorie se susține că creierul femeii este mai mic, cantitativ, și deci femeile mai puțin inteligente. Sofia Nădejde infirmă această teorie, odată prin faptul că simpla măsurare cantitativă a creierului nu poate reflecta cunoștințele și capacitățile intelectuale. În al doilea rând, conform acestei teorii, creierul omului s-a micșorat în ultimele secole, ceea ce arată că și bărbatul ar trebui considerat mai puțin inteligent, nu doar femeia. Conform celei de a doua teorii, cu cât masa musculară este mai mare, cu atât și creierul, de aici declarația misogină este evidentă: bărbații sunt mai inteligenți. Dar și această teorie este comentată de Sofia Nădejde, care nu intenționează doar să infirme teoria, ci dorește să demonstreze care este adevărul. Astfel, dacă se analizează omul preistoric, după această teorie ar fi o ființă foarte inteligentă, pentru că fizic era foarte solicitat. Dar mai știm și că în această perioadă femeia, ca și bărbatul, era supusă efortului fizic mare pentru supraviețuire și hrană. Însă, pentru secolul al XIX-lea, această teorie nu poate reflecta adevărul, întrucât munca femeii nu este atât de solicitantă fizic, ei fiindu-i rezervate activități mai ușoare din considerentul incapacității. Astfel, cele două teorii nu pot reflecta, în nici un caz, că femeia este inferioară din punct de vedere intelectual bărbatului, pentru că nu este luată în calcul calitatea materiei cenușii. Dar acest lucru nu dovedește că o femeie este incapabilă să-și dezvolte inteligența. Din contră, dacă i se permite să meargă la școală, ea va demonstra prin rezultatele de la învățătură că poate atinge acel nivel intelectual cunoscut doar la bărbat.³²

Discursul Sofiei Nădejde este unul care tratează direct problema de inferioritate a femeii, a drepturilor care i se cuvin. Cuvintele folosite în acest discurs sunt de o mare încărcătură emoțională. Se observă implicarea autoarei în dezbateră principală a chestiunii feminine și anume, promovarea femeii ca egală bărbatului, în primul rând prin educație. Sofia Nădejde sublinează importanța învățaturii minții și sufletului în viața unei

³² Ș. Mihăilescu, *op. cit.*, p. 82-84.

tinere, care este de un real folos în viitorul acesteia. O altă problemă evidențiată de autoare este desconsiderarea femeii de către bărbat și *sclavia* în care este ținută. Dar, fie ea și sclav, are dreptul să aspire și să-și câștige libertatea, să devină un cetățean al societății moderne care promovează tocmai acest ideal de egalitate, libertate.

În ultima parte a discursului doamnei Nădejde este prezentată suferința trăită de femeie de atât de mult timp și care speră ca într-un viitor apropiat să poată oferi urmașelor o viață mai bună, mai dreaptă.³³

Sofia Nădejde susține cu înflăcărare emanciparea femeii, implicarea ei activă în ceea ce privește problemele referitoare la ea „*Doamnelor! Dacă voim emancipare, trebuie să fim mai întâi demne de ea; și să nu o așteptăm de la bărbați, ci să o luăm singure.*”³⁴ Acest îndemn adresat tuturor femeilor nu doar cheamă la lupta pentru obținerea drepturilor, ci mai mult, se referă la redescoperirea personală a femeii. E vorba de mândria de gen, de afirmarea propriei identități și de dovedirea capacității intelectuale - printr-o bună educație. Prin implicarea activă în viața socială „*au dobândit cunoștințe legislative, administrative. Au descoperit că se pot descurca fără nici un sprijin și că nu sunt lipsite de capacitatea de a învăța și altceva pe lângă brodat și alte activități casnice.*”³⁵ Aceste femei simple nu caută să impresioneze prin cuvinte mari și teorii abstracte, ci vorbesc din inimă pentru a cuceri inimile întregii națiuni, nu doar ale femeilor. Citind printre rânduri, descoperi, dincolo de cuvinte, emoția, dar și speranța într-o schimbare care să ridice femeia din această prăpastie în care a fost împinsă la un statut de egalitate în calitate de cetățeană a unei societăți în progres. În următoarele decenii, mișcarea feministă din România se va integra și mai mult celei internaționale și vor apărea primele succese.

În final, facem precizarea că, în cercetarea situației și statutului femeii moderne, este bine să avem în vedere situația actuală a femeii și cea a *femeii de mâine*. Româncele noastre erau crescute cu scopul de a se mărita, a face copii (în caz că nu putea face copii, acesta era motiv de divorț), învățau a fi

³³ *Ibidem*, p. 85-86.

³⁴ *Ibidem*, p. 86-87.

³⁵ Oana Băluță, *Feminine / feministe*, 2004.

bune gospodine, mame. Dar acum lucrurile se schimbă, femeia luptă pentru realizarea scopurilor ei în viață și e ambițioasă în făurirea acestei stări de independență.³⁶

³⁶ Adela Xenopol, *Femeia de azi și Femeia de mâine*, în *Dochia*, an. II, nr. 11, 1898, p. 161.

The Americanization of Albanians from the late XXth Century

ROZETA BICI

„Aleksander Xhuvani” University
Elbasan, Albania

Abstract

The Americanization of Albanians from the late XXth Century

The late XXth century led to the collapse of the communist regime and the democratization of Albania, which would mean for the Albanians observing the prohibited countries and facing the strong desire to adapt to them. Consequently, Europe and the USA became the targets of Albanians immigrating for a better future. This new phase of Albanian history was filled with different phenomena, immigration becoming a mass; English and American culture as well.

Therefore, the article aims at bringing at the limelight the importance of English language studies in Albania in the late XXth century and early XXIst century as well as the Americanization of Albanians considering that the USA became the promised land of the Albanians later than the other nationalities. Immigrants and the future immigrants started being interested in English language learning. English was taught in the eighth form and high schools, then lately in the primary school as well.

Language learning is equalized to culture learning. Thus, the Albanians started making theirs even features of American culture, features either read in books and watched in movies or imported from the immigrants. Consequently, through a research and analysis of various articles, I will attempt to show data on this issue and analyse English language's importance and American culture in Albanians' lives.

At the end, the article draws conclusions about this concerning issue, the Americanization of Albanians. It summarizes the finding of the analysis revealing the role of English language and American culture and the way these features are adapted in Albania in the XXth century and onwards.

Keywords: *Albania, English language, importance, Americanization, adaptation, cultural features*

Introduction

Albania, as all the world countries, has undergone through the hardships of its history. It has gone through various wars, various regimes and various social events. The political regimes are the ones which leave more traces in a country's history considering that it influences all the spheres of life. In the last century, Albania has experienced two different political regimes, a totalitarian one, communism and a democratic regime, democracy. The communist regime lasted longer for the Albanians and its collapse would mark the beginning of democracy and the breaking of the communist rules. The first perception of Albanians about the democratic regime was the free movement, which at that moment was equalized with immigration, then the experiencing of the prohibited „things” from the communist regime.

Therefore, these changes started with the first protests of the intellectuals to break the communist regime which were followed by the efforts of many Albanians to flee the country through the western embassies. *„Throughout 1990, thousands of Albanian citizens tried to flee the country through Western embassies. A multinational relief operation arranged for the safe evacuation of more than 5.000 Albanians, and 20.000 more sailed illegally to Italy in vessels seized at civilian ports.”*¹

English Language Situation before 1990

It is of interest to consider the attitude of Albanians towards English language. The position of English language before and after the 1990's is totally different, regarding that before the 1990's, it was a language spoken by the imperialists, as it was masked by the party state leaders. According to oral history, *„English is the language of the imperialists who are attempting to destroy our People's Socialist Republic.”* This does not mean that none could speak English, for sure, there were people who had studied English and they worked either in diplomacy or as translators for the foreigners. For sure all

¹ http://www.countriesquest.com/europe/albania/history/beginnings_of_democracy.htm

their work was dedicated to the party state and the government. As well, being isolated from the rest of the world, the American films, books and media were totally banned. Consequently, the Albanians had no contact with the American culture by that period.

English Language Situation after 1990 & Influencing Factors

The collapse of communism led to the opening of Albania towards Europe, which was not the only destination of the Albanians. America was the next, and the most required one. This is marked as the period of post-1990, which can be broken down into the 1991-1992 stream, which was wholly uncontrolled, when approximately 300.000 Albanians left the country; the 1992-1996 stream, when a similar number migrated, most illegally, despite the temporary improvement of the economy and better border controls; and the 1996-1997 stream, immediately after the collapse of various pyramid schemes, which wiped out the savings of hundreds of thousands of people. In the national unrest that followed, a combination of unemployment, poverty, and economic hardships led to the migration of around 70,000 people within a few months. Finally, since 1998, a gradual improvement in economic, political and social conditions and favourable immigration policies in two key receiving countries, Greece and Italy, have increased legal immigration and reduced illegal flows.² The period after 1998 was characterized by a - to some extent - legal immigration towards the USA considering that the Albanians were favourite to be elected by the Green Card Lottery increasing the number of Albanian immigrants in the USA as the number of Albanians accepted is higher compared to the other immigrants whose countries had a higher number of immigrants.³ As it comes out from the Albanian waves of immigration the main reason for the Albanians was the economic one. Another one was education and then the desire for a better future.

² Barjaba Kosta, *Albania: Looking Beyond the Borders*, August 2004.

³ <http://www.a history of immigration laws>, 7/2004, May 2005.

This great tendency of the Albanians to immigrate to the USA led to another phenomenon, that of brain drain. According to some studies done in Albania and America the two processes have considerable numbers. The specter of brain drain looms large over Albanian immigration. In the period 1990-2003, approximately 45 percent of the professors and researchers at universities and institutions emigrated, as did more than 65 percent of the scholars who received PhDs in the West in the period 1980-1990. Thousands of university graduates left as well. The majority took along their family members. The reason for this migration is simple: a lack of employment opportunities at home. If the country's economic and social situation does not improve, Albania's brain drain will continue to be a concern, as Albanian legislation currently poses no obstacles to migration and pull factors look likely to continue to draw the educated.⁴ It is also a drain of those who would otherwise likely become leaders and domestic investors, promoting Albania's stability and development. Brain drain is also considered as an appealing problem even for the other generations. Brain drain is a barrier to the realization of the right of society to be developed. Immigration of the Albanian intellectual elite is an undesirable phenomenon accompanying the economic transition and has negative impacts on the social-economic development of the country. It reduces the number of the researchers, engineers and pedagogues, the majority of whom have been specialized in the countries of Western Europe and the United States, and increases the lack of talented young and medium age researchers, whose emigration rates are very high.

Apart from the negative impact immigration had in terms of brain drain, still it needs to be stressed the fact that they are a financial aid for their relatives in Albania and simultaneously they bring part of the language and culture of the country they live in. By living in the USA, the Albanians have become naturalized and Americanized as well, especially, the Albanians who entered the USA via the Green Card Lottery. Only in 2003, 2.284 Albanians have been naturalized and in 2004 3.324 Albanians have been

⁴ Barjaba Kosta, *op. cit.*

naturalized in the USA, all these in different states of America, which means that the number of Albanian immigrants naturalized in USA is growing day by day. Not only this but also they have been favoured more than the other groups of immigrants and in 2003 3.362 Albanians have become Legal Residents, in 2004 3.834 Albanian immigrants have become Legal Residents in USA, thus the number grows with the passing of the years.⁵ Naturalization or assimilation involves learning English language. English language becomes normal to some point and, thus, these immigrants bring this language in their homeland, using it in many of the moments. Thus, immigrants become a source of language and culture bringing in their country.

The other characteristic of the democratic regime settled in Albania in the late XXth century led to the opening of Albanian relations to the other countries. America, aiming at showing its supremacy in the world, became „*the best friend of Albania*,” as it was cited in many TV channels or in the news editions. Consequently, it is clearly realized the friendship of Albania to the USA. This friendship is visible in the bilateral agreements and cooperative relations, making the pro US sentiment widespread among Albanians. „*In 2003, Albania and the U.S. signed and ratified a number of agreements, including a treaty on the Prevention of Proliferation of Weapons of Mass Destruction and the Promotion of Defense and Military Relations; the Adriatic Charter; and an Agreement regarding the non-surrender of persons to the International Criminal Court. The U.S. strongly supported Albania's NATO membership goal and continues to support Albanian integration into the EU. Working towards NATO membership, the U.S. and Albania signed a Supplementary Agreement to the Partnership for Peace Status of Forces Agreement, an important step in strengthening bilateral cooperation and enhancing security, peace, and stability in the region.*”⁶ Albania did not become the focus of USA only about political issues, but economic and educational included. As such, „*since FY 1991, the U.S. has provided Albania with more than \$550 million in*

⁵ *Ibidem.*

⁶ *Fullbright and English language fellows, 2012-2013*, Embassy of the United States of America, Public Affairs Office, March 19, 2012.

assistance, not counting U.S. Department of Agriculture (USDA) food aid. The aid has served to facilitate Albania's transition from the most isolated and repressive communist state in Europe to a modern democracy with a market-oriented economy, and to support long-term development. In 2006, the U.S. gave over \$24 million to Albania under the Support for East European Democracy (SEED) Act program. Albania was among the first countries selected to participate in the Threshold Program under the Millennium Challenge Account, winning a grant of \$13.8 million. In September 2006, Albania began implementation of the program, which targets two critical stumbling blocks to development - corruption and rule of law.”⁷

Additionally, native English speakers started coming from the USA to be engaged in Albanian schools. Teaching English as a foreign language has been the tendency in the last 30 years. This has given rise to many language centers in all Albania. Just taking the example of Elbasan, there are nearly 10 language centers. English language was introduced in all the cycles of education. In the last 5 years, English started to be taught in primary schools as well. The University of Elbasan firstly introduced English studies in 1994 with 20 students.⁸ The number of students started to increase and each year from the last 5 years they accept 120 students per year. These figures show clearly that there is a high preference to study English language. But the number of students of English language is far too large considering that there are 13 public universities in Albania, all offering English studies and 38 private universities, where English for specific purposes is taught.⁹ Furthermore, English language knowledge is becoming an important factor to graduate, meaning that students have to pass an internationally known test of English language before graduating a Master or Doctorate degree, in accordance to the Bologna Agreement embraced by the Albanian Education System.

Education and politics apart, English language entered Albania as in the other countries through technology. Until the democratic regime was

⁷ *Ibidem.*

⁸ <http://www.uniel.edu.al/index.php/rreth-nesh-shkencat-humane>

⁹ <http://www.spainexchange.com/study-abroad/universities2-AL-en-cu.htm>

established, Albania was poor in terms of equipments. Families were hardly equipped with any TV or fridge, thus no opportunity of speaking about technology by that time. The beginning of democracy led to the introduction of technology. The introduction of technology made the Albanian vocabulary enriched with loan words, where the English ones were more dominant. For example words related to computers like: *maus-mouse*, *klikoj* - *click*, or even words used in academic fields like *implementoj* - *implement* or even words related to politics like *fërst leidi* - *first lady* etc.

Language learned, there is a tendency to practice it or listen to it spoken. The previous isolation and the desire to break with it, including watching foreign TV channels, as well as the desire to practice the language they learn, the Albanian English speakers commenced to watch various American films. Most of the times, the film acts or words are being transported in everyday life. Thus, just by observation, it is clearly realized that most of the greetings between young generations are words in English like *hi*, *what's up*, most of the online chat is filled with abbreviations in English language, to the extent that they are leaving aside their native language.

Not just that, but English as a global language is being implemented in many of the academic works. As such, foreign literature especially native one is always recommended to students or to researches, which reveals to them the necessity to study and implement English language. Maybe because of the repression the Albanians had during the communist period, by being banned to read foreign books, but after the collapse of communism, there was evident a will to read foreign books, as such, translation became a fruitful industry. Myself, I have experienced the translation job, which is not just beneficial but, as well, it bears commitment, considering that the culture of one country needs to be translated as well. But the fact that the Albanians are more open nowadays, does not bear that much of difficulty as they are aware of some of the features of the American culture.

Before the 1990's and for some years after that, the English culture was represented (from Albania's perspective) by its famous writers like

Shakespeare and especially Byron who has also traveled and spoken of Albania and Albanians in his works.¹⁰ Whereas after the 1990's when the Albanians started to be exposed to the American film, they started being aware of the situation. Moreover, teenagers started liking it, considering that they found it near to their desires. The degree of likeness was to that level that they even imitated or behaved like them. Gestures, words or even opinions read or watched in some American books or movies became part of the Albanian teenagers.

The good relations between Albania and the western countries, including America, led to their presence in Albania. Thus the USA has always had its own ambassador in Albania.¹¹ This has increased the employment opportunity to the people who spoke and understood English. Thus, many people were employed as interpreters or other positions.

Attitude of Albanians towards English

It looks strange that despite the difficult problems the Albanian society has faced up during these 22 years of democratization and opening towards the world, the attitude of Albanians towards English language has changed so much and the majority and especially the educated people demonstrate it clearly. The period after 1990 showed clearly the necessity to know a foreign language and English became the target. Such a tendency has been in progress each year, and there can be parents who evidently push their children since young age to study English. Thus, language centers during the last 15 years have been filled up and still work in full capacity and their number is growing as well. A child, who studies English and then progresses with it, is more apt to get a better education and in the future he/she is more apt to get a better job. The Bologna Agreement embraced by the Albanian educational system gives much importance to English

¹⁰ Irena Pata Kapo, *English language influence in the XXIst century Albania and English loans in Albanian language*, in *Problems of Education in the XXIst Century*, Volume 33, 2011.

¹¹ *Fullbright and English language fellows, 2012-2013*.

language. The students cannot graduate if they do not take an international known English test. According to the Albanian common sense, if a child studies a foreign language, he/she learns one more culture and the tendency to as many foreign languages as possible has been in increasing figures. Apart from that, for most of the Albanian parents one language means one more culture for their children as such, it is important that they learn as many as possible and improve for their future. That will help them even improve in terms of mentality and move forward to a more open-minded society.

Conclusions

It needs to be emphasized, that the regime under which a country represents an important factor in shaping the history of the country as well as the lives of its people. Even minor features are influenced, including foreign languages' importance and attitude of its people. The same happened to Albania during and after communism and the situation of English language. Its situation changed drastically, from the language of an imperialist country which wanted to harm our pure people's republic, as it was claimed by communist leaders, into the language of politics, culture, education, technology to becoming a great means of survival as well as employment. People's awareness changed dramatically as well after the collapse of communism, including their attitude towards foreign languages and the foreign societies, English and American in this case. Certainly, the teenagers and youngsters are the first groups that are influenced more easily. The factors that led to these changes are immigration, technology, education, foreign presence and presence of native speakers. These factors have created new jobs related to English language, such as interpreters and teachers; as well it has increased the number of the language centers.

English language learning led to culture learning as well, considering that a language is learned with its culture. Consequently, the Albanians have faced the Americanization phenomenon, making the Albanians implement English words in their everyday talks. Apart from them, even technological words are implemented by people who are employed or have access to

them. It needs to be considered the fact that the people who are firstly apt to get Americanized are the youth as they are more easily adapting to the new modernity, new ideologies and new trends, imitating even gestures of the US citizens.

**Ion Țuculescu - „Regat de vis și de culori”¹ -
lucrări în Muzeul de artă din Tîrgu-Mureș ***

*Drd. CORA FODOR
Muzeul Județean Mureș
Muzeul de Artă*

Résumé:

Ion Țuculescu - „Royaume de rêve et de couleurs ” - ouvrages dans le Musée d'Art de Tîrgu-Mureș

Ion Țuculescu (1910- 1962) a été une personnalité complexe, non conforme au trajet classique de formation artistique. Il s'est manifesté comme artiste natif, profondément original et innovateur, sans avoir suivi les cours d'une académie d'art, seulement par sa propre force d'autodidacte.

Il parcourt plusieurs étapes de création où les „mutations de style” sont évidentes ; il dépasse l'étape des paysages qui dégagent un état d'accalmie à nuances suaves, à l'étape qui entrecroise la vision naturaliste antérieure en gardant la nature comme sujet, mais dans une nouvelle vision puissamment expressionniste et dramatique, ensuite à la phase d'inspiration folklorique et pas dans le dernier rang, comme un apogée, à la période totémique des synthèses, des symboles et de la chromatique explosive. En dépit de la distinction entre ces étapes de contradictions et d'alternances, il utilise des nuances de langage et en sous- jacent il y a une continuité pleine d'essences qui coagule la création.

Oeuvres de référence dans l'ensemble de la peinture de Ion Țuculescu, les six toiles du patrimoine du Musée d'Art de Tîrgu- Mureș illustrent de manière significative les périodes de création parcourues par l'artiste. Elles constituent le témoignage de la manière originale et que l'on

¹ O schiță de interviu pentru ziarul **Ardealul**, oct. 1945, în **Gazeta literară**, nr. 30, 1967, apud Cătălin Davidescu, **Țuculescu**, Craiova, 1988, p. 110

* *Această lucrare a fost posibilă prin sprijinul financiar oferit prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, cofinanțat prin Fondul Social European, în cadrul proiectului POSDRU/107/1.5/S/76841, cu titlul **Studii doctorale moderne: internaționalizare și interdisciplinaritate.***

ne peut pas confondre, d'essentialisation de la pensée et de l'existence, associée à l'abstraction expressionniste.

Mots-clé: *Ion Țuculescu, expressionnisme, folklore, totémique, chromatique explosive.*

Personaj complex în sfera artelor plastice românești, neputând fi integrat unui stil anume, doar stilului propriu, Ion Țuculescu (1910-1962) a fost o personalitate nonconformă traseului clasic de formare artistică. El s-a manifestat ca artist nativ, profund original și inovator, fără să fi urmat cursurile vreunei academii de artă, doar prin forța proprie de autodidact, simțind culoarea și forma.

De timpuriu a fost vrăjit de puterea de seducție a culorilor, lucru demonstrat în liceu, prin prima mică expoziție avută la Craiova - orașul natal. Benefică a fost și apropierea de pictorul Eustațiu Stoenescu (1884-1957) și frecventarea diferitelor ateliere ale unor pictori minori ai timpului. Ulterior, va pendula o vreme între artă și știință, alegând ca studii universitare, în paralel, biologia și medicina, pe care nu le va abandona niciodată, cu toată dragostea sa pentru pictură. Marea revelație,² mărturisită ulterior, pentru acest din urmă domeniu o va avea în 1934, moment declanșator, de când va începe să picteze cu ritmicitate, din dorința interioară de a se exprima prin culoare.

Însușirea detaliilor tehnice de structură și cromatică o va face prin lectură și mai ales prin studiul individual al creațiilor marilor artiști români: Ioan Andreescu (1850-1882), Ștefan Luchian (1868-1916) și Gheorghe Petrașcu (1872-1949) pe care îi consideră și îi declară „dascăli” săi. Se adaugă admirația și implicit tălmăcirea prin numeroase replici a marilor maeștri ai picturii universale, având o predilecție pentru Paul Gauguin (1848-1903) și Van Gogh (1853-1890). De creația acestuia din urmă este impresionat, se apropie și și-o însușește, văzându-i retrospectiva din cadrul Expoziției Universale de la Paris, în 1937.

² Ion Țuculescu, *O schiță de interviu pentru ziarul Ardealul*, oct. 1945, în *Gazeta literară*, nr. 30, 1967, apud Cătălin Davidescu, *Țuculescu*, Craiova, 1988, p. 110.

Mare parte a lucrărilor se sustrage unei datări, refuzate chiar de pictor; cu toate acestea, creația sa urmează cursul unor etape bine încheiate, punctate de formule imagistice și stilistice evolutive, aprofundând sinteza. În ciuda distincției dintre aceste etape, de contradicții și alternanțe, cu folosirea unor nuanțări în limbaj, subiacent există o continuitate plină de esențe care încheagă creația. Debutază la 28 de ani, iar critica în mare parte îi va fi favorabilă de la început, încurajările, însă, fiind de multe ori din complezență. Cel care cu adevărat îl sfătuește și îl corectează, depistându-i slăbiciunea în stăpânirea portretului, dar apreciindu-i simțul culorii stenice, este artistul Marius Bunescu (1881-1971).

Primei perioade de căutări și acumulări, al unei viziuni încă neclarificate, cadrată aproximativ între 1934 și 1939, de reținere a exploziei coloristice de mai târziu, îi aparțin o serie de peisaje, mare parte făcute în insulele grecești sau pe plajele Mării Negre. Ele emană o stare de acalmie și profilează un temperament blajin infirmat în lucrările ulterioare. După cum mărturisește legat de această perioadă: „*Aproape întotdeauna nu pictam decât peisaje însorite.*”³

Acestei perioade, a unei viziuni încă neclare, de căutări și acumulări, de stăpânire temperamentală și reținere a exploziei cromatice de mai târziu, în care motivul predilect este peisajul, îi aparține și lucrarea cu același titlu - **Peisaj** (Fig. 1) - din colecția târgumureșeană. Lucrarea respiră melancolia unei toamne crude, concepute într-o notă realistă, echilibrată, dar a cărei tușă zvâcnită anunță suflul expresionist ulterior și frământarea unui spirit zbuciumat. Chiar dacă nu există un indiciu clar că vederea ar putea fi surprinsă în zona litoralului românesc, preferința pentru această zonă (în special a Mangaliei sau a Costineștiului pe care le surprinde în numeroase lucrări în diferite anotimpuri), cerul siniliu răvășit, iarba pârjolită, un petic albastru, posibil de mare, pot fi reperele unei vedute din acea zonă. Toate aceste elemente sunt însă pretexte pentru o construcție post-cézanniană. Prim-planul e dominat de linia gardului care se pierde într-un prim punct de

³ Ion Țuculescu, **Pagini inedite** consemnate de Adriana Fianu, în **Gazeta Literară**, an XIV, nr. 30, 27 iulie 1967, p. 6

fugă, pentru ca al doilea punct de fugă să fie pe linia mediană a tabloului, prins în mica construcție din fundal, accentuată de albul luminos. Partea de orizontale e contracarată, în echilibru, de verticalele pe două nivele: unul al verticalelor scurte create de scândurile gardului și al doilea, de clădiri care flanchează compoziția și de cei doi copaci cu frunzișul de un roșu pregnant. Lucrarea relevă o fază cadrată încă în sfera căutărilor, a definirii stilului de mai târziu.



Fig. 1. Ion Țuculescu, *Peisaj*, ulei pe pânză, 54,5 x 46,5 cm, semnat stg. jos I. Țuculescu, [1935-1937]

Această parte de gestație a creației sale, mai temperată, nu poate fi exclusă și nici măcar marginalizată, fiind indispensabilă evoluției pictorului Ion Țuculescu. Ea cuprinde fermentii dezvoltați mai târziu și întregeste ansamblul operei artistului al cărui spirit creator înăscut s-a consolidat prin experiment, călătorie și mai ales prin cunoaștere.

Anul 1939 va fi cel care, declarativ, marchează începutul unei noi etape, în care împletește viziunea naturalistă anterioară, păstrând natura ca subiect dar depășind tenta blândă, și noua viziune puternic expresionistă și dramatică. Stilul și abordarea se schimbă. Așa cum mărturisește într-una din publicațiile timpului: „În 1939 am lucrat două luni în Grecia cam cu aceleași coordonate. Apoi brusc în insula Corfu am făcut două peisaje cu un colorit întunecat și înflăcărat, cu mult negru și cu verde puternic... Pictura mea nu mă mai aștepta acum pe

câmp.”⁴ Această perioadă durează până în 1947, bineînțeles cu fluctuații și reveniri. Ritmicitatea expozițiilor personale din acest răstimp este destul de mare iar comentariile cu privire la arta sa sunt împărțite în catalogări extreme. Cu mijloace proprii, el depășește faza cromaticii edulcorate și cu o puternică dinamică a construcției imaginii descătușează o intensă încărcătură interioară expresivă. Acea „*nostalgie a naturii*,” cum o denumește el, este cea care îl determină să se reîntoarcă la acest subiect. Natura și peisajul sunt cadrul concret, defulativ al unor intense trăiri personale, al unei serii de anxietăți și neliniști, exprimate sub vraja și cu ajutorul culorii. Pornind de la realitate, imaginile acestei perioade nu se detașează complet de figurativ ci prin pătrunzătoare sinteze concentrate în anumite elemente repetitive, tind spre zona abstractizării.

Începutului acestei etape de balans între recognoscibil și nonfigurativ cu o puternică încărcătură expresionistă, tenebroasă uneori, îi aparține lucrarea ***Canton la Brănești*** (Fig. 2). Realizată înaintea mobilizării artistului pe front (1943), ea se încadrează unei serii de „nocturne” impregnate de un puternic spirit exhibit spontan, de un concentrat contrast cromatic și de o puternică dezlănțuire gestuală a tușelor.

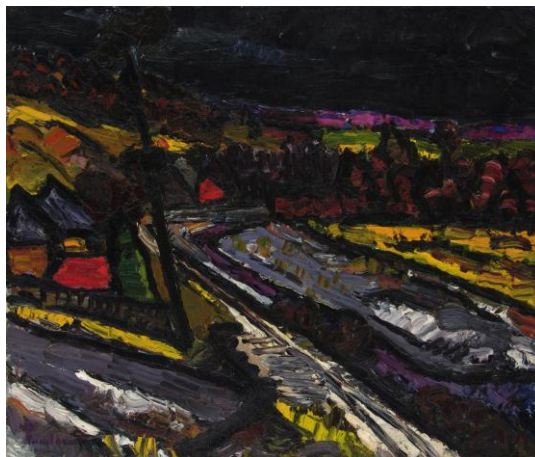
Treptat, eliberează materia cromatică într-o izbucnire energică a culorilor puse direct, cu gesturi sacadate. Detaliile sunt suprimate, restructurează compoziția simplificând-o, folosind suprafețe mari și încărcate cu pastă de culoare pură și vibrată, în trăsături ample de pensulă sau de cuțit. Dominată de o atmosferă stranie, apăsătoare, creată de fuziunea realului cu fantasticul lucrarea provoacă imaginația. Negrul bituminos (cu apel la lecția lui Gheorghe Petrașcu, pe care o continuă oarecum, la un alt nivel) potențează galbenul devenit radiant, creând o stare paroxistică. Același galben intră în dialog complementar cu violetul întrezărit pe linia șerpuitoare a drumului și a liniei delimitative a orizontului atrăgând privirea. Această dâră de culoare este singurul indiciu care desparte cerul amenințător, de pământ. Micile zone de roșu conferă echilibru și întregesc

⁴ Ion Țuculescu, ***Despre mutațiile viziunii mele***, 1956, apud Cătălin Davidescu, ***op. cit.***, Craiova, 1988, p. 114.

compoziția în legătură directă cu verzele care nu definește aici vegetația. Apar contrastele violente și nuanțarea începe să dispară, culoarea fiind folosită pentru calitatea de a crea raporturi decorative. Natura e zugrăvită în culori teroase iar negrul renunță la rolul de fundal și devine copleșitor, chiar subiect pregnant al ansamblului. El e folosit ca exprimare a temerilor interioare (legate și de conjunctura războiului) și ca modalitate de exprimare a unui limbaj expresionist. Asocierea nopții e evidentă și nu e exclusă chiar cea a morții.

Simțul tactil e ademenit prin materialitatea pastei carnale. O puternică linie oblică străpunge pânza în registrul din stânga, pentru ca în dreapta să se desfășoare curba drumului și orizontala fremătăată a pâlcului de copaci agitați sub imperiul tușelor. Lumina nu mai e una caldă, naturală și firească e mai mult luminiscentă a petelor de galben și de alb care emană energie, dar, o energie alarmantă, a nopții. Contrastele puternice sunt definitorii acestei secvențe din creația sa.

Fig. 2. Ion Țuculescu, *Canton la Brănești*, ulei pe pânză, 47 x 56 cm, semnat stg. jos I.
Țuculescu, (19)43



Pânza *Drum de țară* (Fig. 3) se poate încadra tot amplei perioade de până la 1947, dar mai degrabă sfârșitului ei. Elementele folclorice stilizate, care se întrezăresc, fac legătura cu etapa următoare dominată de inspirația din fondul folcloric românesc. Subiectul abordat, cel al drumului de țară, dar într-o cu totul altă tratare, apare în mai multe pânze.

Una dintre ele, apreciată la expoziția personală din 1941⁵, reprezenta un grup de oameni gârboviți sub greutatea poverii, lucru accentuat de imensitatea naturii care copleșea. În lucrarea de față, natura nu mai este covârșitoare, dar din nou apare acea atmosferă ambiguă, ireală, la limita dintre fantastic și concret. Această stare de incertitudine între cele două lumi e amplificată de apariția unui personaj misterios, nelumesc, în prim-planul scenei, cu apel la idolii preistoriei și la vechile figurine de lut ars, cu două toarte. Figura om-păpușă e folosită și în alte compoziții, solitar sau multiplicat. La fel și ivirea călărețului (schematizat și el) e neașteptată, fără să-i putem ghici un eventual rol în toată desfășurarea compozițională. E tot rodul imaginației sale.

De asemenea, neliniștea e accentuată de negrul apăsător al cerului în contrast izbitor cu galbenul crud, vibrant și nemodulat al potecii, pe care așază frunze stilizate - forme împrumutate de la scoarțele oltenesti și interpretate foarte personal. Ele vor apărea cu pregnanță, multiplicat la infinit, în pânzele ulterioare, alături de flori, fluturi, petale etc. Drumul oblic, în lumina puternică a lunii, conferă adâncime și ordonează oarecum compoziția. Fără el dispunerea elementelor amintește de fragmente ale covoarelor populare.

E o lume magică rezultată din antiteze cromatice, dintr-o puternică ardere interioară și din viziuni proprii. E o lume neîmblânzită, frământată vizual de elemente decorative. Suprafețele de acalmie, nevibrate din pensulație, sunt constituite din pete largi de culoare galbenă, albastră sau neagră care împreună alcătuiesc un ansamblu tulburător. Nu e o lucrare descriptivă, narativă, nu spune o poveste, ci e o compoziție de stare, care provoacă și contrariază. Bordura decorativă, întâlnită frecvent în perioadele următoare, limitează imaginea, dar nu în întregime. Există o zonă de evadare sau invers, de acces, din și în această lume neobișnuită, care facilitează atingerea oniricului.

Această perioadă, care o anunță pe următoarea - denumită de artist „folclorică” - e deja încărcată cu elemente „în buna tradiție a picturii românești

⁵ Petru Comarnescu, *Ion Țuculescu*, București, s.n., 1967, p. 18.

moderne: peisaje de țară, margini de sat, scene de joc popular, personaje cu port țăranesc.”⁶ Seria „interioarelor țăranesti” expuse în 1943, conține ample desfășurări de elemente decorative aglomerate, în tonuri pure puse din zvâcniri de pensulă. Motivele oltenesti și moldovenești, impregnate cu puternic rol decorativ sunt multiplicat obsesiv și sunt suprapuse peste peisaje, fără o ordine și logică prestabilite, relevând acea simbioză dintre om și natură. Cu siguranță ele prefațează ceea ce va urma.



Fig. 3. Ion Țuculescu, *Drum de țară*, ulei pe pânză, 47,6 x 56 cm, semnat stg. monogramă TUC, [1945-1947]

Acestei perioade în cheie vizibil expresionistă îi succede căutarea și mai stăruitoare a frumuseții și inspirației din universul formal al scoarțelor oltenesti și al altor elemente populare. E începutul declarativ al fazei, denumită de artist „folclorică”, caracterizată prin geometrizări și stilizări. Chiar dacă anunțat anterior, momentul 1947 e unul al „mutațiilor viziunii” spirituale tranșante, așa cum mărturisește: „În 1947 am suferit o nouă mutație bruscă. Strânseam o colecție de scoarțe oltenesti vechi. Trăind în mijlocul lor am fost așa de pătruns de spiritul lor încât nu le vedeam decât pe ele peste tot... Linia picturii românești moderată înainte, nu mai îmi convenea. Vroiam să caut altceva. Folclorul lucrat atunci, o serie de câteva zeci de peisaje, în care înlocuiam cu motive de scoarță, pomii, norii, florile. Pământul era așternut cu motive oltenesti, cerul de asemenea era tot după modelul scoarțelor și acesta era un fel special de interpretare a folclorului... nu natura fusese supusă modelului scoarțelor ci

⁶ Magda Cârneli, *Țuculescu*, București, 1984, p. 36.

*motivele țărănești erau supuse naturii și unei forțe lirice care era mai puternică decât ele.*⁷ Din nou întoarcerea la natură, pe o altă cale. Cu toate că sinteza acelor forme aparține omului, convingerea sa este că tot natura e cea care furnizează inspirația și patronează imaginația. Din nou recursul la indisolubila legătură om-natură.

La rândul ei, perioada folclorică întinsă până în a doua jumătate a anilor '50 (1955-1956) e împărțită de unii critici precum Magda Cârneli, în monografia dedicată artistului,⁸ în mai multe subetape de creație, distincte ca tip de cercetare și ca atitudine.

Un prim segment e caracterizat prin apariția motivelor decorative populare: flori, frunze, frunze, care se transformă în ochi, fluturi, petale, păsări, toate stilizate (amintite anterior), fără încărcătură simbolică ci doar ca elemente decorative. Sunt decupaje „colate” pe fundalul naturii, care interacționează, întregind opera atât compozițional, cât și tematic, subliniind bivalența imaginii: deopotrivă figurativă și decorativă. Repetarea motivelor nu este însă una monotona. Refuzând ordinea și egalitatea în tratare, lucru derivat din descătușarea propriilor forțe temperamentale, el le tratează pictural și le conferă modernitate.

O a doua subetapă ar fi cea în care elementele figurative-identificabile sunt treptat înlocuite doar cu cele stilizate, decorative, de factură populară urmărind „*integrarea organică*,” firească, a lor, în economia imaginii. Se poate vorbi și de o sintetizare decorativă a elementelor realiste în sensul canoanelor decorative populare, respingând o redare mimetică a realității. Realitatea e adaptată după principii decorative populare, iar peisajul nu mai urmează mimetismul, ci se sintetizează într-o formă geometrizată cu rol decorativ. Elementele populare sunt transpuse în pictură prin intermediul propriei viziuni. Așa este exemplul *Ulcioarelor* (Fig. 4), tipice obiecte ale gospodăriei țărănești care se transformă în pete de culoare delimitate de un contur care le separă de fundal, căpătând un aspect schematizat, eliminând

⁷ Ion Țuculescu, *Despre mutațiile viziunii mele*, 1956, apud Cătălin Davidescu, *op. cit.*, Craiova, 1988, p. 114-115.

⁸ Magda Cârneli, *op. cit.*, p. 38-46.

total volumul. La fel e abordată și fața de masă cu faldurile stilizate, devenite simple tubulaturi, a căror dimensiune e doar sugerată, cu ajutorul schematic al liniilor negre. Sunt contururi care delimitează culorile alcătuind obiecte cloisonnate, pretexte pentru interrelaționarea cromatică forfotindă. Spațialitatea mesei e doar sugerată prin cele două linii de forță, oblice care tranșează cele două mari zone de culoare crudă, foarte bine delimitate: galben și verde. Contrastul cu negrul exaltă sugestia iar obiectele capătă plasticitate prin simplificare.

Bordura folosită e un alt element preluat din „limbajul” țeserii covoarelor de la țară, cu aceeași funcție decorativă, în ambele cazuri. E repetat în pastă pasul în „x” al acului pe pânză, rezultând mici fluturi oranji, ca într-o delicată broderie. Despre covoare și măiestrită tehnică a realizării lor, pictorul Francisc Șirato are câteva remarci relevante, pe care le regăsim aplicate puternic personalizat, mai apoi, la Țuculescu: „Un covor țărănesc se prezintă ca o individualitate artistică. Chenarul îl izolează și-i definește limitele și



existența în mediu. Spațiul - fondul covorului - e unitar în culoare, iar ornamentul clar, în forme precise, cu o distribuție precisă prin echilibrul său de ritm... Esența formală în arta țărănească este pretutindeni precisă și clară în caracter. Culoarea înviorează forma, fără a o distruge.”⁹

Fig. 4. Ion Țuculescu, *Ulcioare*, ulei pe pânză, 53,5 x 46 cm, semnat stg. jos I. Țuculescu [1950-1954]

Ion Țuculescu folosește fertil elemente din limbajul formal popular (indiferent de forma pe care o

⁹ Interviu cu Francisc Șirato, ziarul *Politica*, seria de interviuri privitoare la caracterele artei românești, ianuarie-aprilie, 1927, apud Petru Comarnescu, *op. cit.*, p. 36.

îmbracă: scoarțe, țesături, ulcele, figurine etc.) transpunându-le în opera sa. El simte și își imaginează toată viața transpusă în ele. Este o adevărată bucurie conferită de darurile artei populare.

O a treia subetapă a perioadei folclorice, identificată de Magda Cârneci, ar fi cea a eliminării complete a fundalului realist și însuflețirea interiorului imaginii prin folosirea în exclusivitate a motivelor decorative într-o înșiruire nesfârșită. La fel cum în lumea satului românesc elementele repetitive subliniază latura decorativă a obiectelor, și la Țuculescu își păstrează același rol, artistul adăugând în plus nota personală. Ele nu rămân simple forme, golite de sevă, ci le încarcă cu sentimentele propriei realități, având astfel percepția unei alte lumi, a unei lumi primitive cu mijloace moderne.

Alți critici, cum este exemplul lui Petru Comarnescu,¹⁰ văd ca o prefază folclorică perioada 1947-1955- de inspirație din țesăturile, costumele și olăritul popular - și cea propriu-zis folclorică cuprinsă între 1956 și 1962- cu evocări mai profunde, cu apel la datini, mituri și simboluri legate de viață și de moarte, la rândul lor sursă pentru stilizările de mai târziu. Toate culminează cu perioada totemică. Un alt exeget al operei țuculesciene, Cătălin Davidescu, în cartea sa,¹¹ își exprimă rezervele cu privire la cele susținute de Petru Comarnescu, legate de o influență atât de tranșantă și consideră o supralicitare a acestor „revelații” care îngustează viziunea abordării, doar la plan folcloric. Depășind un oarecare schematism interpretativ folosit de majoritatea specialiștilor din necesități metodologice, Radu Bogdan remarca faptul că „forța lirică”¹² este de fapt impulsul, fiorul care străbate întreaga creație a artistului craiovean, ea fiind „mai puternică decât motivele subordonate de el naturii”¹³ și „acea fidelitate neconștientizată a artistului față de o voce interioară unică.”¹⁴

¹⁰ Petru Comarnescu, *op. cit.*, p. 50.

¹¹ Cătălin Davidescu, *op. cit.*, p. 28.

¹² Radu Bogdan, *Reverii lucide*, București, 1972, p. 66.

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ Cătălin Davidescu, *op. cit.*, p. 29.

Tot cu privire la răsfrângerea artei populare românești în creația lui Țuculescu și reinterpretarea ei, artistul Ion Vlasiu (1908-1997), în prefața primului album¹⁵ dedicat acestuia, reflecta următoarele: „Nu faptul că Țuculescu a luat din arta populară motive directe, cum sînt troițele sau păsările, este hotărâtor în aprecierea caracterului folcloric al operei sale, ci modalitatea estetică a integrării lor în viziunea personală.”¹⁶

Întrepătrunderea între realitate și elementul folcloric anunță sinteza totemică - ultima perioadă, din jurul anilor '57-'58, clarificându-se până la sfârșitul vieții survenit în 1962 - în care elimină orice apel la figurativ și folosește inserții de sorginte simbolică. Unii cercetători¹⁷ identifică și o fază cuprinsă între 1960 și 1962, denumită abstract - simbolică.

Între perioadele amintite nu se pot trasa delimitări tranșante, fără echivoc, creația sa dovedind oscilații, numeroase recurențe de stil și împletiri de elemente, așa cum o demonstrează și lucrarea *Nostalgie* (Fig. 5). Trimiterea la perioada folclorică se face prin utilizarea ștergarelor profund schematizate, reduse la niște triunghiuri pe care „coase” cu mici pete de culoare, elemente de broderie.

De asemenea, păstrează din matricea inițială, modul așezării lor pe pereții de la țară. Formele astfel obținute se succed vertical, suprapunând peste, figuri totemice din perioada ulterioară, într-o compoziție plată, bidimensională. Ele sunt dominate de ochiul încercănat, reprodus serial, care apare cu obstinație și ulterior, aparținând unui registru magico-liric de interpretare. Cu titlul său sugestiv, literarizat - *Nostalgie* - lucrarea poate face apel la „nostalgia originilor,” la esența creației atavice, dezvoltată în sens modern prin formă și colorit.

¹⁵ Ion Vlasiu, *Ion Țuculescu*, București, 1966, p. 6-12.

¹⁶ *Ibidem*, p. 9.

¹⁷ Expoziția retrospectivă *Ion Țuculescu*, Muzeul Național de Artă al României - Muzeul Colecțiilor de Artă, București, 1999. Catalog de Florența Ivaniuc, Cristian - Robert Velescu, p. 31-34.



Fig. 5. Ion Țuculescu, *Nostalgie*, ulei pe pânză, 100 x 81 cm, semnat stg. monogramă TUC, [1957-1959]

Noua perioadă, totemică, aduce cu sine o epurare a limbajului plastic și a organizării formale, conferind o structură diferită imaginii. Prefigurat în mai multe pasteluri, motivul simbolic definește o lume primară, restrângându-se la „trei ideograme obsesive - ochiul, troița, totemul... (ochii repetați dau troița, troița repetată dă totemul, totemul echivalează întreaga compoziție).”¹⁸

Elementele simbolice definesc un spațiu abstract, lipsit de perspectivă, geometrizat în structura sa, dominat de repetiția anumitor elemente și de radicalizarea cromatică: folosește preponderent perechi complementare de culori: roșu-verde, galben-violet, albastru-oranj și alb-negru. El mizează intens pe folosirea culorilor reci pentru potențarea culorilor calde, situație accentuată de negrul folosit din plin. Pe lângă puterea negrului folosit în conturarea privirilor din tablou, se pun în valoare intensitatea și ardența roșului, stenicitatea albastrului și vioiciunea verdelui neîntrepătrunse, doar juxtapuse formând un mozaic cromatic care atrage privitorul într-un univers inconfundabil propriu artistului. Elementele încolonate sunt aplicate pe un fond foarte vibrat atât din culoare cât și din alte semne folosite cu predilecție în această perioadă: virgule, scurte linii verticale sau ondulate.

Monumental, dominând spațiul, totemul este deopotrivă ermetic și deschis interpretărilor, valori pe care le transmite imaginii. Imaginea se rupe astfel de funcția mimetică și devine o formă de cunoaștere. Repetitivitatea cadențată a motivelor, pe verticală, reprezintă o trăsătură a înălțării propriului spirit.

¹⁸ Magda Cârnci, *op. cit.*, p. 70.



Fig. 6. Ion Țuculescu, *Înălțare*, ulei pe pânză, 71 x 39 cm, semnat stg. jos monogramă TUC, [1960-1962]

Piese de referință în ansamblul picturii lui Ion Țuculescu, lucrările din patrimoniul colecției târgumureșene ilustrează elocvent fiecare dintre perioadele de creație parcurse de artist. Ele sunt mărturia modului original și inconfundabil, de esențializare a gândului și trăirii, asociată abstracției expresioniste, străbătute de fiorul liric.

„Intrăm pe poarta regatului de vis și de culori,”¹⁹ declara artistul în interviul amintit anterior, iar prin opera sa, atât de bine sintetizată în cele câteva cuvinte spuse, ne permite ca odată cu el să pătrundem și noi în universul „misterului creației.”

Bibliografie selectivă

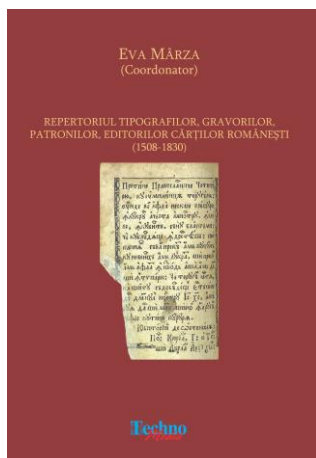
- ❖ Baconsky, Anatol Emilian, *Ion Țuculescu*, București, 1972;
- ❖ Bogdan, Radu, *Reverii lucide*, București, 1972;
- ❖ Cârnci, Magda, *Țuculescu*, București, 1984;
- ❖ Comarnescu, Petru, *Ion Țuculescu*, București, 1967;
- ❖ Davidescu, Cătălin, *Țuculescu*, Craiova, 1988;
- ❖ Florea, Vasile; Grigorescu, Vasile; Mihalache, Dan Marin, *Pictura românească în imagini*, ed. a II-a, București, Ed. Meridiane, 1976;
- ❖ Pavel, Amelia, *Pictura românească interbelică - un capitol de artă europeană*, București, Ed. Meridiane, 1996.
- ❖ Vlasiu, Ion, *Ion Țuculescu*, București, 1966.

¹⁹ Ion Țuculescu, *O schiță de interviu pentru ziarul Ardealul*, oct. 1945, în *Gazeta literară*, nr. 30, 1967, apud Cătălin Davidescu, *Țuculescu*, Craiova, 1988, p. 110.

NOTE DE LECTURĂ

Eva Mârza (Coordonator), *Repertoriul tipografilor, gravurilor, patronilor, editorilor cărților românești (1508-1830)*, Sibiu, Techno Media, 2008, 295 p.

La Alba Iulia, încă înainte de 1989, exista o pleiadă de cercetători pasionați de cartea românească veche. Între aceștia se aflau Eva Mârza, Doina Dregheciu, Lucia Hațeganu, Doina Lupan, Gabriela Mircea (Muzeul Unirii), Cristina Lucia Bica, Iacob Mârza (Biblioteca Batthyaneum) și Ioan Mircea (Arhivele Statului).



Cartea pe care ne propunem să o prezentăm în mod succint reprezintă rodul colaborării dintre cadre didactice de la Universitatea „1 Decembrie 1918,” absolvenți ai acesteia sau specialiști care gravitează în jurul ei. Aceștia sunt următorii: Teodora Ancateu, Florin Bogdan, Silviu Borș, Diana Ciugudean, Zevedei Drăghiță, Doina Dregheciu, Alin Mihai Gherman, Eva Mârza, Gabriela Mircea, Iuliana Wainberg, Ana Maria Roman-Negoi, Dorin Wainberg.

În introducere, apărută și în limba engleză, prof. univ. dr. Eva Mârza, coordonatoarea volumului, precizează că de data aceasta investigația cărții românești este abordată dintr-o perspectivă „insolită.” Ca atare, repertoriul de față dorește să înfățișeze într-o manieră sintetică și sistematică personalitățile „care și-au lăsat amprenta în apariția, existența, evoluția și aspectul grafic al cărților” din perioada cuprinsă între anii 1508-1830.

Numeroasele informații au fost culese îndeosebi din marile bibliografii, apărute în țară și străinătate, dintre care amintim doar pe cele semnate de Ioan Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche, 1508-1830*, Tom I-IV, București, 1903-1944; Daniela Poenaru, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, Târgoviște, 1973; Dan Râpă-Bucliu, *Cartea românească veche, Additamenta I*,

1536-1830, Galați, 2000. S-a apelat de asemenea la lucrări monografice dedicate unor centre în care tiparul și gravura au cunoscut un avânt deosebit (ca de pildă aceea semnată de Doru Bădără, *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, Brăila, 1998) sau la monografiile consacrate unor personalități care au influențat pozitiv apariția cărților religioase și laice (ca de pildă aceea semnată de Pompiliu Teodor, *Sub semnul luminilor-Samuil Micu*, Cluj-Napoca, 2000). Nu în ultimul rând, au fost utilizate diferite cataloage de carte românească veche (ca de exemplu acela conceput de Florian Dudaș, *Cartea veche românească din Bihor, sec. XVI-XVII*, Oradea, 1977).

Personalitățile strâns legate de istoria tiparului și cărții românești vechi sunt prezentate având în vedere criteriul alfabetic. La fiecare personalitate se specifică atribuția pe care a avut-o, adică aceea de tipograf, gravor, patron sau editor. Se citează apoi o carte, respectând același criteriu, după care se indică, prescurtat, bibliografia. Urmează reperele biografice în care sunt furnizate, cu mult discernământ, date din activitatea respectivei personalități. În continuare, sunt enumerate alte cărți, fiecare dintre ele fiind însoțită de bibliografia aferentă. Atunci când este cazul se fac și anumite observații demne de crezare.

Volumul coordonat de Eva Mârza se încheie cu o *Bibliografie* compartimentată astfel: *Ediții critice, ediții facsimilate, Bibliografii, Bibliografie generală, Studii, Webografia*.

Apariția acestei cărți, pe care o semnalăm, este cu adevărat salutară dacă avem în vedere faptul că în istoria tiparului românesc mai există încă nu puține lacune. Suntem întrutotul de acord cu afirmația profesoarei Eva Mârza potrivit căreia prezentul *Repertoriu* nu constituie „o lucrare definitivă, ci una intermediară, care a necesitat multă muncă, individuală și colectivă, care va putea fi completată pe viitor, în măsura descoperirii noilor informații sau îndreptării celor existente.”

Dr. Cornel Tatai-Baltă
Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia

Mária Bôbová (ed.), *Tlače 16. storočia v Banskobystrických knižniciach* [*Opera impressa saeculi XVI, quae in bibliothecis Neosolii asservantur*], Štátna vedecká knižnica, Banská Bystrica, 2012, 286 p.

Catalogul de față, *Tlače 16. storočia v Banskobystrických knižniciach*, face parte dintr-o serie de repertorii publicate de cercetătorii slovaci în ultima vreme, în urma cărora va apărea un catalog general al



tipăriturilor de secol XVI de pe întregul teritoriu al Slovaciei. Lucrarea de față se referă la bibliotecile din orașul Banská Bystrica, oraș a cărei epocă de aur s-a înscris în perioada secolelor XV-XVI datorită extragerilor de cupru și de metale prețioase, zonă și astăzi bogată în minereuri. Acest spațiu geografic a oferit condiții prielnice pentru dezvoltarea economică și implicit culturală și educațională, fiind puternic influențat de curentul umanist, Renaștere și răspândirea reformei, iar fondurile istorice ale bibliotecilor sunt o reală dovadă în acest sens. De exemplu, biblioteca renascentistă a colaboratorului lui Fugger, Ján Derschwam, conținea 2.100 titluri

aparținând unor importanți autori din antichitate, ev mediu și renaștere.

Editoarea acestui *Catalog* a prelucrat toate fondurile de carte de secol al XVI-lea existente astăzi în orașul Banská Bystrica; este vorba de cinci locații. Lucrările au fost redactate în ordine alfabetică și nu din punct de vedere al locului de păstrare. În *Úvod* [*Introducere*], editoarea prezintă în ordine cele 5 locații, începând cu Muzeul de Literatură și Muzică, care a fost organizat în anul 1969. Acesta adăpostește lucrări de literatură și muzică din zona centrală a Slovaciei; din anul 2001 face parte din *Štátna vedecká knižnica* [Biblioteca Științifică de Stat]. Cele mai multe lucrări sunt de secol XVI și au făcut parte din biblioteca lui Samuel Kollár (1769-1831), pedagog, istoric, preot. Majoritatea tipăriturilor au o ștampilă ovală cu înscrisul *Sigillum*

Bibliotheca Kollariana 1827 *Cserencs*, sau doar numele său, ori o prescurtare a acestuia. Lucrările au caracter istoric, filosofic sau dogmatic.

Stredoslovenské múzeum [Muzeul Slovaciei Centrale] a preluat fondurile de la *Mestske Múzeum* [Muzeul Orașenesc]. Tipăriturile de secol al XVI-lea au caracter religios, volumele fiind tipărite, în mare parte, în limbile cehă și germană. Această situație este destul de logică din cauza spațiului geografic, în care mineritul a cauzat tendința de aplecare a populației asupra religiei luterane, exprimate de cele mai multe ori în limba cehă și germană.

O altă locație este *Štátna vedecká knižnica* [Biblioteca Științifică de Stat]. Tipăriturile care ne interesează provin fie din propriul fond, fie din cel al Bibliotecii Seminarului al cărei deținător este Biserica Romano-Catolică, mai precis Episcopia de Banská Bystrica. Biblioteca Seminarului datează de la începutul secolului al XIX-lea; majoritatea lucrărilor au ștampila cu înscrisul *Sigillum Bibliothecae Seminarii Episcopalis Neosoliensis*. Din aceeași bibliotecă fac parte astăzi și cărțile care au aparținut celui de-al doilea episcop de Banská Bystrica, Gabriel Serdahelyi (1742-1813). În fondul Bibliotecii Seminarului se află cea mai veche tipăritură găsită în toate fondurile de carte cercetate la Banská Bystrica; este vorba de ***Calepinus. Ad Librum*** (*Regio nel'Emilio, 1502*).

Štátny Archív [Arhiva de Stat] a luat naștere în anul 1954; biblioteca arhivei adăpostește părți din fonduri ca Koháry-Coburg, Radvansky, Ostrolúcky, comitatul și direcția pădurilor, Gimnaziul Reformat din Rimavská Sobota, spre 1.000 de volume. Însă cele mai multe tipărituri de secol XVI provin în special din biblioteca familiei nobiliare Radvanský, cunoscute în secolul al XVIII-lea. Tipăriturile dețin ștampila cu înscrisul *Báró Radvanszky könyvtára Radván*, fiind cu caracter ecleziastic și istoric. Tot în fondul Arhivei sunt deținute și arhivele din Banská Bystrica, Brezno, Lúbietová, Slovenská Ľupča și Poniky. În anul 1955 a fost inclusă biblioteca creată în secolul al XVI-lea pe lângă Magistratura orașului. Originea acestor lucrări este evidentă prin ștampila *Ex Bibliotheca Preatorii Novisoliensis*; acest fond adăpostește și o bogată colecție de cărți ale Gimnaziului Evanghelic din Banská Bystrica cu ex libris-ul *Bibliotheca Gymnas. Evang. A. C. Neosoliensis*. Instituția deține cea mai importantă tipăritură pentru orașul

Banská Bystrica; este vorba de una dintre cele două tipărituri ale celui mai vechi tipograf din Banská Bystrica, Krištof Škultéty, care a tipărit lucrarea ***Confessio verae religionis*** (Banská Bystrica, 1578), scrisă de preotul și seniorul zonei miniere din Slovacia Centrală, Gregor Melcer.

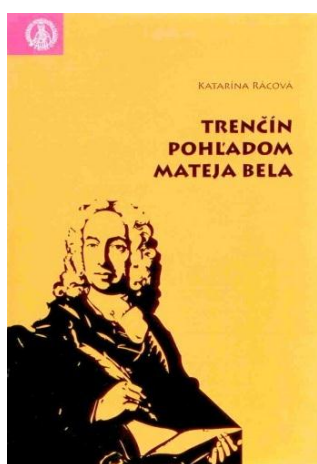
În ***Metodická poznámka*** [*Observație asupra metodei de lucru*] (p. 7-8) editoarea informează despre faptul că acest catalog conține 361 de poziții de tipărituri de secol al XVI-lea care se găsesc în cele 5 locații amintite și că a fost organizat în contextul proiectului mai mare al Catalogului general al tipăriturilor de secol al XVI-lea păstrate pe teritoriul Slovaciei. A fost prezentat în ordine alfabetică după autori, respectiv după lucrările autorilor anonimi, cuprinzând informații obligatorii pentru o astfel de lucrare: despre decorare, dedicație, prefață, descrierea legăturii, însemnări de posesori, în final urmând bibliografia. Finalul catalogului oferă o serie de indici, precum ***Indice de nume de autori*** (p. 217-221), ***Indice al numelor din prefețe, dedicații și poezii ocazionale*** (p. 223-244), ***Indice topografico-tipografic*** (p. 245-263), ***Indice al tipografilor și al editorilor*** (p. 265-272), ***Indice de posesori*** (p. 273-278), ***Indice cronologic*** (p. 279-280), ***Indice de limbă*** (p. 281), ***Indice de locație actuală*** (p. 283-286).

Lucrarea de față este binevenită în contextul în care cercetătorii din Slovacia se ocupă intens de catalogarea și informatizarea fondului de carte veche. Un exemplu elocvent este viitorul *Catalog general*, ca și lucrarea prezentată, dar și cataloagele editate în ultimele decenii de cercetătorii Bibliotecii Naționale a Slovaciei cu sediul la Martin sau cei din Bratislava. În final, aceste cataloage parțiale, puse la un loc, vor arăta nivelul de lectură și de instrucție a țării în secolele trecute și se încadrează în acest fel în trendul propus și de alte țări europene.

Andreea Mârza
Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca

Katarína Rácová, *Trenčín pohľadom Mateja Bela* [*Scaunul Trenčín în viziunea lui Mathias Bel*], Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2012, 168 p.

Lucrarea de față readuce în discuție cea mai importantă scriere a istoricului Mathias Bell, *Notitia Hungariae Novae historico-geographica*, de la redactarea căreia au trecut deja aproape 270 de ani.



Polihistor, geograf și editor, a fost considerat unul dintre cei mai importanți istoriografi ai vremii sale. Scrierea prezentată nu a fost nici până în zilele noastre tradusă în întregime de către cercetătorii slovaci care și-l atribuie pe Bell (pe lângă istoricii maghiari), datorită originii sale din nord-vestul Slovaciei actuale. Pentru desăvârșirea acestei *Notitia Hungariae Novae* [...], Bell s-a ajutat de alte două lucrări ale sale; este vorba de *Hungariae antiquae et novae prodromus* (1723) și de *Adparatus ad historiam Hungariae* (1735-1746).¹

Deși monumentală scriere a lui Bell, *Notitia* [...], tratează aproape 40 de scaune de pe cuprinsul Ungariei vremii sale, autoarea Katarína Rácová a ales să prezinte, în *Trenčín pohľadom Mateja Bela*, fragmentul care face referire la scaunul de Trenčín. Nucleul acestei monografii este format din traducerea și comentariul celor 28 de paragrafe pe care Bell le dedică acestui scaun; este vorba de 83 de file manuscrise de format A4 care se află în custodia Bibliotecii Naționale a Slovaciei din Martin. În anii '80 ai secolului trecut, cercetătorii slovaci au început să traducă diferite fragmente ale acestei lucrări, fragmente care se

¹ Vezi și Eva Márza, Andreea Márza, *Transilvania în opera polihistorului slovac Mathias Bel (1684-1749)*, în *Annales Universitatis Apulensis Series Historica*, 13, 2009, p. 115-123.

referă la scaunele Turiec, Bratislava, Zemplin, Orava. Tradiția continuă și prin traducerea și comentarea scaunului Trenčín.

Monografia a fost împărțită în patru capitole. Primele două [*Belov život a dielo - Viața și opera lui Bell și Všeobecná charakteristika Notícií - Prezentarea generală a lucrării Notitia*] oferă informații cu caracter general asupra autorului și a cuprinzătoarei sale lucrări. Katarína Ráková menționează aici că din cauza bogatei bibliografii referitoare la Bell nu a dezvoltat prea mult această parte. Cel de-al treilea capitol [*Charakteristika Notícií Trenčianskej stolice - Elementele caracteristice ale scaunului Trenčín în Notitia*] dezbate problema descrierii tuturor scaunelor prezentate de Bell în lucrarea sa; autoarea anunță elemente comune ale scaunelor, dar se referă și la existența versiunilor manuscrise ale acestei lucrări. Ultimul capitol, și cel mai amplu, oferă traducerea și comentariul propriu-zis al scaunului; din punct de vedere cronologic, Bell a prezentat istoria Trenčín-ului din perioada romană până în vremea sa. Monografia se încheie cu *Záver - concluzii, Zoznam použitých prameňov a literatúry - bibliografie și un Resume - rezumat*.

Paragrafele dedicate de Bell scaunului Trenčín nu conțin foarte multe informații de detaliu; cele care prezintă situația de dinainte de lupta de la Mohács oferă mai puține știri; în schimb, următoarele sunt prezentate mai amplu. Cele 28 de paragrafe au fost împărțite de Bell în *membrum*: („*membrum prius physicum*” și „*membrum posterius politicum*”) care la rândul său se află divizat în *sectio* și *articulus*.

În continuare, vom oferi câteva evenimente care și-au lăsat amprenta asupra scaunului Trenčín: în 1493, Ștefan Zápolya a devenit stăpânul scaunului și domeniului Trenčín; în 1528, cetatea a fost cucerită de Ferdinand I de Habsburg și astfel a devenit proprietate a habsburgilor; însă, pe lângă descrierile de natură politică și geografică oferite de Bell, suntem martorii unor interesante descrieri geografice, etnografice. Legătura dintre Trenčín și principii transilvăneni nu este trecută cu vederea; astfel, în lucrare sunt amintite evenimentele istorice în care sunt implicați principii Ștefan Bocskay, Gabriel Bethlen, Gheorghe Rákoczi I, Imre Thököli, Francisc Rákoczi al II-lea.

Deși informațiile istorice oferite de Bell nu corespund întotdeauna cu realitățile istorice cunoscute astăzi, totuși acestea văzute printr-un proces critic pot fi folositoare istoricilor, geografilor, arheologilor. Istoricii de artă pot utiliza descrierile castelelor din epocă, cetăților, altor clădiri pe care Bell le prezintă și care nu se aflau încă în ruine. Etnologii și etnografii găsesc la Bell descrieri de obiceiuri de mult uitate.

Limba latină utilizată în epocă diferă suficient de latina lui Cicero. În încercarea de a păstra stilul epocii, traducătoarea s-a străduit să respecte cât mai mult structura textului lui Bell și să nu dea o traducere liberă nici chiar în părțile de text mai complicate. Deși mulți cercetători au considerat lucrarea lui Bell ca având caracter filologic, ea nu ar fi putut fi tradusă fără bogate cunoștințe istorice.

Scopul acestei monografii a fost traducerea și comentariul din perspectiva contemporană a istoriei scaunului Trenčín, o zonă istorică cu un important ecou în istoria Slovaciei de astăzi, aflată în Slovacia de vest. Traducătoarea a încercat ca prin intermediul izvoarelor citate la *Bibliografie* și a atitudinii lui Bell față de acestea să aducă în prim plan imaginea lui Bell ca istoric și întemeietor al istoriografiei moderne maghiare, dar, în primul rând, al celei slovace.

Andreea Mârza
Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca

Anca Elisabeta Tatay, *Din istoria și arta cărții românești vechi: gravura de la Buda (1780-1830)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2011, 500 p. (cu il.).

În anul 2011 s-a tipărit, în elegante condiții grafice, în Colecția *Teze de doctorat. Institutul de Istorie „George Barițiu” Cluj-Napoca*, nr. V, volumul Ancăi Elisabeta Tatay, *Din istoria și arta cărții românești vechi: gravura de la Buda (1780-1830)*, incluzând un modern și util discurs istoriografic diseminat de-a lungul a 500 de pagini. Lucrarea de autor este

reprezentativă nu numai pentru un tânăr istoric, care dovedește certe abilități de cercetare, analiză și valorificare a cărții românești vechi, în direcția istoriei și civilizației cărții europene, așa cum o practică Școala de la Universitatea Sorbonne. Totodată, cartea este o manifestare a politicii istoriografice patronate de una din cele mai active institute de cercetare științifică ale Academiei Române: Institutul de Istorie „George Barițiu” Cluj-Napoca.



Finanțat din grantul CNCS-UEFISCDI, cod proiect: PN-II-ID-PCE-2011-3-0314, volumul constituie o surpriză științifică, raportându-l la tinerețea autoarei, dacă avem în vedere biobibliografia titularii cercetării, așa cum se desprinde din informațiile curriculare de la coperta 4. Anca Elisabeta Tatay valorifică, cu ajutorul unor ample și dense investigații interdisciplinare, binomul *istorie - artă*, raportat în general la evoluția organică a cărții românești vechi și, în special, la gravura de carte de la Buda

între deceniul 9 al secolului al XVIII-lea și deceniul 3 al secolului al XIX-lea. Oricare cercetător, ce ar răsfosi ori consulta cu intenționalitate științifică volumul, ar întâlni un discurs istoric argumentat, documentat și credibil interpretat, dovedind din partea autoarei stăpânirea problematicii abordate.

Rămân pilduitoare, din acest punct de vedere, câteva afirmații ale cercetătoarei, pe care ni le transmite, „cum timore et cum amore,” încă din primele pagini ale lucrării: „Secția românească a Tipografiei Universității din Buda a jucat un rol foarte important, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale veacului al XIX-lea, în propășirea științei, culturii și spiritualității românești, precum și la salvagardarea conștiinței naționale (să nu uităm că un timp aici au fost cenșori și corectori Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior, străluciți reprezentanți ai Școlii Ardelene), trezindu-ne un interes deosebit. Studiind cu atenție o substanțială bibliografie dedicată acestui centru cosmopolit, în care ideile progresiste ale Apusului se conjugau armonios cu cele ale Răsăritului, am constatat că, deși aspectul grafic al tipăriturilor de aici este interesant și demn de apreciat, el a fost insuficient cercetat. Ca atare, am hotărât

să abordăm în teza de doctorat intitulată *Din istoria și arta cărții românești vechi: gravura de la Buda acest subiect atât de generos. Precedentul cercetării de față este constituit de lucrarea de masterat care a tratat xilogravura de la Sibiu între 1790 și 1810, când am remarcat, printre altele, legăturile statornicite pe linia artei grafice între centrele Sibiu, Blaj și Buda.*” (p. 8-9)

În primele două capitole ale cărții, **Argument** (p. 7-11) și **Istoriografia cărții românești vechi tipărite la Buda și a elementelor sale grafice** (p. 12-26), autoarea introduce lectorul avizat în țesătura de idei a subiectului pus în discuție. Abia de la capitolele 3, 4 și 5, **Istoricul Tipografiei Universității din Buda, cu o privire specială asupra secției sale românești** (p. 27-48), **Tehnicile graficii utilizate în cărțile românești de la Buda (1780-1830)** (p. 49-57) și **Scurtă privire asupra reprezentărilor religioase existente în tipăriturile românești vechi** (p. 58-64), Anca Elisabeta Tatay intră, cu forță și competență, în discutarea unor probleme esențiale și speciale din economia cărții, apelând frecvent la metodologia investigațiilor interdisciplinare. Din acest punct de vedere sunt pilduitoare, după știința noastră, capitolele 6. **Ilustrațiile din cărțile de strană sau din cele cu conținut religios tipărite la Buda (1804-1830)** (p. 65-192); 7. **Scurtă privire asupra elementelor laice existente în tipăriturile românești vechi** (p. 193-198); 8. **Ilustrațiile din cărțile laice (1810-1830)** (p. 199-324); 9. **Frotispicii și viniete din cărțile tipărite la Buda (1780-1830)** (p. 325-366); 10. **Din relațiile tipografiei de la Buda cu Țara Românească și Moldova** (p. 367-379).

După cum era de așteptat, autoarea și-a înzestrat cartea cu mai multe constatări concludive, adunate în capitolul 11, **În loc de concluzii** (p. 380-387), și cu o impresionantă **Bibliografie** (p. 389-429), părți organice ale cărții Ancai Elisabeta Tatay asupra cărora vom reveni. Însă, în momentul acesta al lecturii ne interesează, din *perspectivă metodologică*, obiectivele cercetării urmărite și onorate de autoare. Între acestea am remarcat: evidențierea și valorificarea contribuțiilor istoriografiei, române și străine, asupra centrului tipografic de la Buda; sublinierea influenței iluminismului central-european asupra activității oficinei tipografice și evidențierea contribuției culturii românești și europene asupra vieții spirituale de la Buda

în perioada 1780-1830; principalele coordonate ale activității tipografice, implicit stabilirea numărului cărților românești apărute, respectiv depistarea, analiza și valorizarea gravurilor; analiza și interpretarea aparte pentru fiecare gravură reprezentativă; iconografia, stilul și valorificarea simbolurilor care trimeau la domeniile religiei, istoriei, filosofiei, masoneriei; analiza comparatistă a gravurilor cu principalele teme cu exemplare similare din cultura românească și străină; sublinierea influențelor orientale, occidentale și românești și valorificarea lor din perspectivă tematică, dar și artistică; sublinierea importanței îndeplinite de oficina tipografică de la Buda în cadrul european al culturii românești moderne, în special prin grafica de carte, din perspectiva istoriei și civilizației cărții europene în veacul Luminilor etc.

Aminteam, puțin mai sus, de paleta bibliografică a volumului, care atrage atenția prin diversitatea și vastitatea fluxului istoriografic. Din acest punct de vedere se impun atenției lectorului de specialitate cele 505 titluri din *Bibliografia generală* (p. 389-420), 90 poziții în *Bibliografia specială* (p. 421-428) și, nu în ultimul rând, 15 *Surse electronice* (p. 429). Aplicația corectă și sistemul modern, chiar pragmatic al cercetării, sunt dovedite și de alte secvențe finale ale lucrării. Între acestea am remarcat: *Lista orașelor și a bibliotecilor unde au fost cercetate cărțile românești vechi tipărite la Buda* (p. 430-431); *Lista cărților românești de Buda (1780-1830)* (p. 432-442), respectiv *Bibliografia pe baza căreia a fost întocmită lista cărților românești de Buda (1780-1830)* (p. 442); *Lista elementelor grafice din cărțile românești de la Buda (1780-1830)* (p. 443-451); *Lista gravurilor* (p. 452-454); *Lista ilustrațiilor* (p. 455-463); *Rezumat în limba engleză* (p. 464-472); *Indice de nume de persoane (inclusiv din Biblie, de sfinți, din mitologie sau personaje)* (p. 473-489); *Indice de localități și de centre tipografice* (p. 489-493); *Indice de cărți românești vechi* (p. 493-500).

O lectură atentă a elegantului și densului volum *Din istoria și arta cărții românești vechi: gravura de la Buda (1780-1830)*, datorat tinerei cercetătoare din Cluj-Napoca, ne convinge de capacitatea sa de analiză dar și de efortul spre sinteză, întâlnite pe tot parcursul discursului istoric. De fapt, binomul *istorie - artă*, de care aminteam la un moment dat în acest

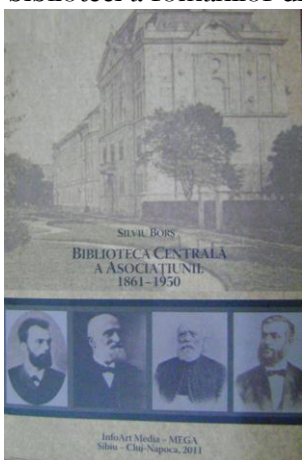
comentariu, este ilustrat convingător și temeinic, la îndemâna unor izvoare documentare inedite și edite, pornind de la o amplă plajă bibliografică, atent selectată din istoriografia română și străină, dar și valorificarea în cheie modernă a gravurii de la Buda (1780-1830). O astfel de constatare o îndreptățește pe Anca Elisabeta Tatay să susțină, de altfel cu responsabilitatea care o caracterizează: „În concluzie dacă gravura în lemn conservatoare din cărțile bisericești continuă să existe cu unele mici tendințe spre modernitate, gravura în metal, existentă mai puțin în cărțile religioase și mai mult în cele laice, este mai realistă sub aspectul subiectelor și al modului de interpretare, ceea ce constituie o inovație indiscutabilă pe care tipografia de la Buda, situată mai aproape de Europa occidentală, o aduce în cadrul cărții românești vechi. În ceea ce privește gravura în piatră, care uneori este fantezistă dar reprezintă și documente ale istoriei, ale culturii și civilizației naționale, se pare ca primatul i-ar reveni tipografiei din Buda - încă o dovadă peremptorie a rolului inovator pe care acest focar de cultură l-a propagat în rândul românilor de pretutindeni.” (p. 386-387)

Judecată din perspectiva demersului cultural și istoriografic actual, efortul autoarei de-a valorifica disponibilitățile științifice românești și artistice europene ale oficinei tipografice de la Buda (1780-1830) este întrutotul justificat. Un astfel de demers s-a finalizat, la îndemâna acestei lucrări, cu precizarea locului și rolului îndeplinit de tipografie în salba centrelor tipografice românești din evul mediu târziu și în epoca modernă a istoriei naționale. Căci oficina tipografică de la Buda a ilustrat, prin politica de carte pe care a promovat-o, un aspect convingător al celei de a doua revoluții industriale pe plan european, în rețeaua tipografiilor, așa cum o înțelege cunoscutul istoric francez Frédéric Barbier, profesor la Catedra de Istoria și civilizația cărții, director de studii la École Pratique des Hautes Études și director de cercetare la CNRS din Paris. În sfârșit, dar nu în ultimul rând, lucrarea ***Din istoria și arta cărții românești vechi: gravura de la Buda (1780-1830)***, scrisă cu pasiune și știință de Anca Elisabeta Tatay, rămâne o contribuție indiscutabilă la cunoașterea istoriei culturii și artei grafice românești, interesând deopotrivă istoriografia a două popoare, români și unguri, și nu numai.

Dr. Iacob Mârza
Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia

Silviu Borș, *Biblioteca Centrală a Asociațiunii. 1861-1950*, Sibiu, Editura InfoArt Media, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2011, 392 p.

Volumul semnat de Silviu Borș, ***Biblioteca Centrală a Asociațiunii. 1861-1950***, prezintă istoria uneia dintre cele mai longevive și semnificative biblioteci a românilor din Transilvania.



Autorul acestei cercetări propune o abordare sistematică a istoriei Bibliotecii Centrale a Asociațiunii, în funcție de bibliotecarii care au condus această instituție. Cercetarea este la bază o teză de doctorat, ce a valorificat un volum impresionant de documente inedite din fondurile Direcției Județene Sibiu a Arhivelor Naționale și Bibliotecii Județene „Astra” Sibiu.

Volumul este structurat în patru capitole nenumerotate, beneficiind și de o prefață semnată de prof. univ. dr. Eva Mârza. În introducerea realizată de autor este descris modul în care erau percepute bibliotecile în societate: „În funcție de necesitățile culturale și sociale ale societăților, de-a lungul timpului, rațiunea de a exista a bibliotecilor era percepută diferit; în secolele XVII-XVIII, în contextul liberalizării accesului la informație, biblioteca era o instituție tolerată, scopul acesteia fiind de a asigura spațiul util de lectură, activitatea ei principală fiind aceea de tezurizare a publicațiilor; în secolul al XIX-lea, în condițiile în care se puneau tot mai des accentul pe utilitatea informației, biblioteca era percepută ca instituție socială și culturală în societate, scopul său fiind acela de a educa prin intermediul cărții; combinația între accesul liber la informație și utilitatea acestuia vor defini funcția de mediere a bibliotecii între educație și construirea unui fundament cultural spre sfârșitul secolului al XIX-lea și cel următor, intervenind acum și relații de colaborare interinstituționale, publicul bibliotecilor fiind co-interesat în îmbunătățirea și diversificarea serviciilor de bibliotecă.” Urmând acest traseu, Silviu Borș a încercat să analizeze etapele prin care a trecut Biblioteca Centrală a Asociațiunii.

Cel mai reprezentativ capitol al lucrării - ***Etape din dezvoltarea Bibliotecii Centrale a Asociațiunii*** - conține o scurtă analiză a contextului social-politic din Imperiul Habsburgic, cu precădere al Transilvaniei secolului al XIX-lea, amintind și instituțiile conexe Asociațiunii, înființate de celelalte naționalități din Imperiu. *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român* a fost gândită, de inițiatorii ei, ca o societate literară ce urma să se ocupe de problemele de limbă ale românilor, dar nu numai. Ea a înțeles că trebuie să acorde ajutoare pentru studenți și elevi, să publice reviste de profil cultural și să înființeze *biblioteci populare*. Acestea din urmă erau de două feluri: stabile (la sediul despărțământului) și ambulante (acestea se deplasau prin rotație din comună în comună).

Biblioteca Centrală a fost una din marile realizări ale Asociațiunii, dezvoltarea ei fiind influențată de oamenii care au condus-o din postura de bibliotecari. Printre numele care și-au lăsat amprenta asupra ei, se numără: *Nicolae Cristea* (1865-1870), *Nicolae Togan* (1889-1908) și *Ioan Banciu* (1910-1928). Aceștia au elaborat cele trei regulamente de funcționare a bibliotecii. Nicolae Togan a reușit să încheie o înțelegere cu 12 tipografii românești din Transilvania pentru ca acestea să trimită gratis bibliotecii câte un exemplar din toate cărțile și broșurile tipărite, dar, după doi ani de la semnarea acordului, au mai rămas fidele înțelegerii doar trei tipografii.

După primul război mondial, situația Asociațiunii a avut mult de suferit din cauză că mulți din membrii ei au intrat în politică, dar Biblioteca Centrală a Asociațiunii a avut un mare avantaj, aflându-se printre beneficiarii dreptului de depozit legal, în urma aprobării legii din 19 decembrie 1922 (***Legea pentru completarea legii din 24 martie 1904 relativ pentru cedarea de cărți pentru biblioteci***). Potrivit acestei legi, Biblioteca trebuia să primească gratis două exemplare din orice material tipărit.

Situația grea în care s-a aflat Biblioteca Centrală a Asociațiunii în timpul celui de-al doilea război mondial este corect analizată de Silviu Borș, care reușește să nu cadă în capcana analizei politice a vremii, el oprindu-se doar asupra activității Bibliotecii. În această perioadă, Asociațiunea a numit ultimul bibliotecar, în persoana lui *Aurel Gherasim* (1940-1952). Acesta a fost nevoit să ia mai multe măsuri pentru a restricționa împrumutul de carte

după adoptarea legii din 2 mai 1945, care prevedea retragerea din circulație a cărților care conțineau anumite pasaje dăunătoare relațiilor cu Națiunile Unite. Situația Asociațiunii și a Bibliotecii ei s-a înrăutățit în perioada 1948-1950, anii în care s-au făcut pași spre desființarea lor, Biblioteca pierzând și dreptul de depozit legal în urma publicării decretului din 14 ianuarie 1949 (*Decretul nr. 17 privind editarea și difuzarea cărții*).

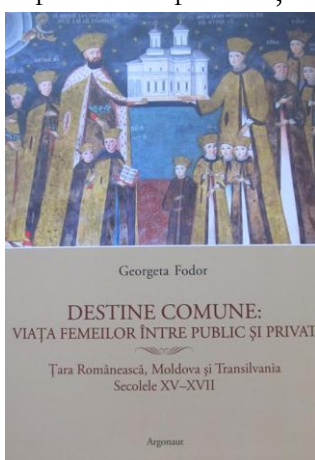
În loc de concluzii, cercetarea se încheie cu **Considerații finale**, autorul reluând pe scurt istoria bibliotecii studiate, de la înființare și până la transformarea ei în bibliotecă județeană. Aici sunt analizate cele trei regulamente interne ale bibliotecii din perioada 1861-1950. Primul regulament prevedea că biblioteca „se dă spre folosință publică,” în cel de-al doilea că ea va fi „la dispoziția publicului și mai ales a oamenilor de litere,” iar în cel de-al treilea se preciza că sala de lectură era „pusă la dispoziția publicului cetitor, și în prima linie la dispoziția membrilor Asociațiunii,” reliefându-se astfel modul în care Biblioteca a înțeles să servească un scop cultural și mai ales un scop primordial al Asociațiunii, și anume acela de culturalizare prin accesul publicului la carte. În anul 1951 Biblioteca Centrală a Asociațiunii și-a încheiat un ciclu al existenței, dar și-a păstrat scopul de ridicare a nivelului cultural „de data aceasta a „oamenilor muncii”; desigur cu alte metode, după alte principii...”, cum bine precizează autorul.

Silviu Borș s-a folosit în mare parte de surse inedite, ceea ce conferă cercetării o notă de originalitate și profesionalism. Toate acestea au dus la realizarea unui volum necesar istoriografiei românești, în special a celei axate pe studierea istoriei bibliotecilor transilvane și în general a istoriei culturii românești din Transilvania.

Nicolae-Alexandru Nicolaescu
Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba-Iulia

Georgeta Fodor, *Destine comune: viața femeilor între public și privat. Țara Românească, Moldova și Transilvania. Secolele XV-XVII*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2011, 363 p.

De unde venim? Cine suntem? Încotro ne îndreptăm? Dincolo de faptul că aceste întrebări revin ca niște constante, de la o generație la alta, ele se exprimă atât prin forța imaginilor, dacă ne gândim la un celebru tablou cu acest titlu al lui Paul Gauguin din anul 1897 sau prin forța cuvântului... Sunt întrebări în jurul cărora s-a ordonat și substanța cărții Georgetei Fodor, iar răspunsurile formulate de autoare ne ajută să înțelegem de ce femeile au avut nevoie de atâtea veacuri pentru a-și defini identitatea.



Ceea ce ni se oferă spre lectură prin volumul *Destine comune* este o călătorie documentată prin secolele XV-XVII, în egală măsură o călătorie spre noi înșine, căci așa cum ne avertizează, „avem în față o istorie a femeilor, a unor femei controlate de bărbați, dar nu anulate de aceștia. E totodată și o istorie a bărbaților sau poate mai degrabă o istorie a modului în care ei au privit, au construit și s-au raportat la femei. E o istorie a modului în care cele două sexe au conviețuit” (p.17-18). Am regăsit cu încântare ecoul acestor fraze pe tot parcursul cărții și ele au funcționat nu doar ca un crez al autoarei, ci ca un mecanism în jurul căruia ea a ordonat ceea ce temeiul documentar i-a permis să reconstituie din ceea ce a fost cândva o istorie-realitate.

Așadar, pentru cei care sunt încă sceptici vizavi de rosturile istoriei femeii, aș preciza că această carte nu e o simplă istorie în tipare feminine; nici n-ar putea fi, dacă ne gândim la sursele de care dispunem când e vorba de lumea românească a secolelor XV-XVII, ci e una a binomului masculin/feminin. Îi conferă această substanță și faptul că Georgeta Fodor și-a privit personajele și dintr-un spațiu prin excelență masculin în acele vremuri, cel al puterii, ca și dintr-un spațiu prevalent feminin, cel al

sensibilității religioase. N-a omis nici spațiul în care masculinul și femininul se interferează strâns, cum e cel al intimității vieții de familie.

Astfel că, traversând imaginar atâtea spații, poate cartea și-ar găsi locul în biblioteci și în dreptul istoriei sociale, în sensul moștenit de la Jacques Le Goff și Georges Duby, pentru care nu individul, ci societatea este hrana istoricului.

Dat fiindcă vrând, nevrând, femeile reprezintă cealaltă jumătate a umanității, cartea Georgetei Fodor ne ajută să înțelegem care a fost soarta lor în evul mediu, continuând inițiative în această direcție înregistrate în istoriografia română mai ales după 1990, de Violeta Barbu, Maria Magdalena Szekely, Ghizela Cosma, Șarolta Solcan, Constanța Ghițulescu etc.

Istoria femeii în istoriografia română, ca și în cea occidentală, este o probă a cunoașterii la care se angajează în primul rând femeile. Evident, rațiunile identitare joacă un rol important într-o astfel de opțiune. Deși istoria femeii este departe de a fi un subiect încheiat în istoriografia română, poate că nu e departe momentul în care vom avea și noi o lucrare de sinteză, din antichitate până în secolul XXI; tocmai pentru o bună măsură a lucrurilor, ideal ar fi ca această sinteză să fie coordonată de un El și o Ea, la fel cum s-a întâmplat în cazul volumelor *Histoire des femmes en Occident*, aflate sub bagheta ideatică a lui Georges Duby și Michelle Perrot. Lucrarea Georgetei Fodor este un pas important înspre o atare dorită sinteză.

Când e vorba de o carte de debut poate curiozitatea este mult mai mare, în genere fiindcă acesta e certificatul clar cu care un tânăr intră în agora istoriografică. Studiile publicate în ultimii ani de Georgeta Fodor au anticipat pe alocuri această carte, dar acum avem într-adevăr mărturia maturității istoricului.

Cercetarea de față își are originea într-o teză de licență despre statutul femeii, susținută la Universitatea Petru Maior în anul 2001, pentru ca autoarea să se elibereze de acest nucleu sau să-l depășească odată cu intrarea în alt cerc, cel al studiilor de masterat, la Universitatea Babeș-Bolyai, când și-a trasat noi frontiere ale cercetării din același câmp semantic.

Ceea ce ni se oferă prin această carte sub semnătura Georgetei Fodor este o parte a tezei de doctorat, susținută la universitatea clujeană, sub coordonarea prof. univ. dr. Ioan-Aurel Pop, cu care ea a rămas consecventă unei tematici spre care și-a îndreptat atenția timp de peste un deceniu. Spiritul și unitatea cărții sunt indicate de succesiunea celor două părți: ***Profilul social al femeilor din Țara Românească, Moldova și Transilvania și Femeia și familia în evul mediu românesc.*** Georgeta Fodor își construiește demersul recuperator în jurul binomului public/privat, cu multă intuiție, netrasând, așa cum sursele epocii o inspiră, o frontieră tranșantă între acestea.

Substanța cărții este alimentată de multitudinea documentelor, de cancelarie, diplomatice, juridice, narative etc., pe care autoarea le-a citit și recitat, încercând ca odinioară alchimiștii, să ajungă la esențe. Mai ales că evul mediu românesc nu e la fel de generos precum cel occidental din punctul de vedere al cantității surselor, astfel încât fiecare informație merită să fie minuțios cântărită.

Acest ritual repetat al lecturii îi va fi permis Georgetei Fodor să descopere istoria din spatele istoriei, istoria - realitate, cea care s-a petrecut cândva, din spatele istoriei - cunoaștere, adică a istoriei scrise de Ureche, Costin, Cantemir, Kraus, Radu Popescu, Kemeny etc.

Regăsim în această carte și convergențe cu istoriografia occidentală din punctul de vedere al dificultăților întâmpinate de autoare în a scrie istoria femeii, căci și la noi, la fel ca în Occident, sursele au fost în principal normative, ele definind un ideal, fără a descrie decât incidental care era realitatea. La fel ca și în Occident, femeile care erau cele mai vizibile în evul mediu sunt din acele medii care astăzi se ascund cel mai mult de mulțimea blitzurilor și se dezvăluie rareori privirii celorlalți. Fiindcă în evul mediu tocmai femeile din anturajul domnesc și boieresc și cele care au ales iubirea de Dumnezeu ca stil de viață cotidiană au ajuns sub privirile și sub condeii bărbaților.

Din punctul de vedere al metodei, Georgeta Fodor se dovedește a fi un istoric matur, care se întoarce spre documente la fiecare capitol, interogându-le atent și netransferând în trecut realitatea vremurilor noastre,

atât atunci când e vorba de relațiile dintre membrii familiei, de exercitarea regenței, de provocările cotidianului, de războaiele și calamitățile naturale ce făceau victime și în rândul femeilor ori de proprietățile moștenite sau cumpărate.

Dacă înfățișarea acestor femei în genere ne scapă și multe rămân „femei fără chip” cu excepția celor pe care tablourile votive le vor asocia cu imaginea liderilor politici ai vremii, în schimb atitudinea lor, politica dusă, caracterele, emoțiile, ies la iveală, mai timid sau mai puternic. Ruxandra Lăpușeanu, Elisabeta Movilă, doamna Chiajna, Ecaterina de Brandenburg sunt doar câteva din cele care au fost mai favorizate de memoria documentelor și de aceea autoarea a reușit să le creioneze, în subcapitole distincte, portrete ceva mai detaliate.

Georgeta Fodor ne ajută să percepem altfel o lume din trecut, ne îndeamnă să dialogăm imaginar cu trecutul, pentru ca apoi să ne întoarcem poate metamorfozați spre lumea în care trăim. Căci dacă azi trăim într-o lume în care femeile câștigă premii Nobel, conduc guverne, recent chiar Interpolul, descoperim cât de mult s-a deplasat frontiera dintre masculin și feminin în ultimele trei veacuri.

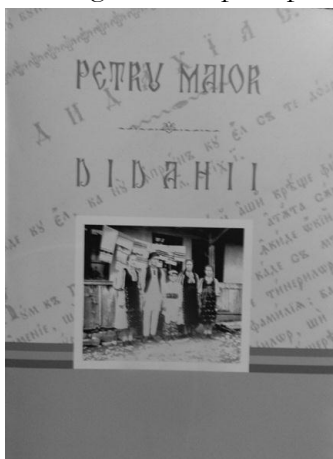
În finalul cărții, autoarea își asumă și faptul că în ciuda consecvenței cercetării timp de mai bine de un deceniu, descifrarea absolută a misterului feminin nu e posibilă nici măcar în termeni istorici. Ceea ce nu o descurajează, dimpotrivă, fiindcă Georgeta Fodor continuă să se întrebe și în prezent, așa cum o arată preocupările ei recente, de astă dată despre destinul femeilor de care doar un secol și ceva ne desparte, cele din veacul al XIX-lea.

Călătorim ca istorici de multe ori singuri și totuși împreună cu ceilalți... Și în toată această călătorie nu ne rămâne decât să ne descoperim unii pe ceilalți... Dincolo de coperta acestei cărți descoperim călătoria unei tinere spre cunoașterea istorică, o călătorie în numele adevărului istoric.

Dr. Corina Teodor
Universitatea „Petru Maior” Târgu-Mureș

Petru Maior, *Didahii adecă Învățături pentru creșterea fiilor, la îngropăciunea pruncilor morți*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, glosar, note, rezumat Laura Stanciu, Ioan Adrian Circa, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2011, 146 p. + [1]f.

Nu este pentru prima dată când Laura Stanciu stăruie, cu rezultate bune și concrete din perspectivă culturală, științifică și, nu în ultimul rând, istoriografică asupra operei scrise datorată unuia din liderii Școlii Ardelene -



În cazul de față este vorba de Petru Maior! Avem în vedere, de data aceasta, doar două din cercetările sale, cu raportare directă la cel care a scris, între altele, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1812, respectiv *Istoria bisericii românilor atât a celor dincoace precum și a celor dincolo de Dunăre*, Buda, 1813. Este vorba de Petru Maior, *Protopopadichia*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, glosar, indici, rezumat, bibliografie selectivă: Laura Stanciu. Prefață: Pompiliu Teodor, Alba Iulia, 1998 [Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, „Bibliotheca Mvsei Apvulensis”, IX] și

Biografia unei atitudini: Petru Maior (1760-1821), prefață: Iacob Mârza, Cluj-Napoca, „Risoprint”, 2003. În același timp, nu putem omite suita de articole, comunicări, studii, note de lectură etc., multe consacrate Școlii Ardelene, semnate până acum de Conf. Univ. Dr. Laura Stanciu de la Facultatea de Istorie și Filologie - Departamentul de Istorie, Arheologie, Muzeologie din cadrul Universității „1 Decembrie 1918” Alba Iulia, texte publicate în reviste de specialitate din țară și din afara granițelor ei, care dezbat - prioritar - istoria modernă a României, istoria istoriografiei și istoria Bisericii în veacul Luminilor.

De data aceasta, Laura Stanciu oferă cititorilor specializați dar și iubitorilor istoriei naționale, în colaborare cu Pr. Dr. Ioan Adrian Circa, o riguroasă ediție din unul din cele mai cunoscute texte maiorene, și anume

Didahii adecă Învățăturii pentru creșterea fiilor, la îngropăciunea pruncilor morți. Ediția de acum, care poate fi interpretată și din perspectivă ecumenică, dacă avem în vedere că este o colaborare academică între un istoric, care se raportează la confesiunea greco-catolică, și un preot ortodox, este înzestrată, justificat, cu un dens și convingător studiu introductiv, un binevenit glosar de termeni, cu note științifice și, lucru mai rar întâlnit, cu un rezumat în limba engleză, asigurând ediției de acum, care comemorează într-o manieră simbolică și elegantă cei 190 de ani scurși de la moartea lui Petru Maior, o adecvată difuzare.

Hotărâtor pentru ediția de acum, tipărită în condiții grafice elegante, rămâne, după opinia noastră, percutantul ***Studiu introductiv*** (p. 5-42), bine structurat din perspectivă secvențială și convingător sub aspectul argumentației istoric-filologice. Schema demonstrației cultural-științifice, la care apelează în cunoștință de cauză Laura Stanciu și Ioan Adrian Circa, se bazează pe câteva ***Preliminarii***, după care urmează, într-o firească înlănțuire organică, I. ***Precursorii și contextul apariției Didahiilor***, II. ***Motivația și scopul Didahiilor***, III. ***Forma și limba Didahiilor***, IV. ***Temele Didahiilor*** (1. ***Nașterea și creșterea copiilor***, 2. ***O nouă idee teologică***, 3. ***Educația prin Biserică și Școală***, 4. ***Botezul***, 5. ***Căsătoria***, 6. ***Spovedania***, 7. ***Hirotonia***). După cum era așteptat, editorii au publicat opul maiorean la îndemâna unor ***Reguli de transcriere*** (p. 43), așezate înaintea textului propriu-zis din ***Didahii adecă Învățăturii pentru creșterea fiilor, la îngropăciunea pruncilor morți***, Buda, 1809 (p. 45-137). Ediția propriu-zisă după lucrare beneficiază, indiscutabil, de claritatea și justețea cuvântului scris al lui Petru Maior, cu multe accente de captivantă oralitate oferite generos de experiența slujitorului Bisericii, dar și de erudiția *Aufklärer*-ului, autorul didahiilor aruncând, în efortul de socializare cu posibili lectori, nu o dată, plasa unei „*captatio benevolentiae*,” aceasta purtând amprenta personalității energicului și harnicului protopop de Reghin, al cărui verb, rostit ori scris, ne obligă la meditație, nu o dată. La acest punct al lecturii se cuvine să recunoaștem utilitatea cultural-științifică a termenilor din ***Glosar*** (p. 141-142), cât și valențele de neocolit ale unui binevenit

Summary (p. 141-146), semnat de Mihaela Elena Circa și Petru Ștefan Ionescu, ceea ce asigură și un anumit grad de accesibilitate lectorilor străini.

Pentru o mai veridică înțelegere a valențelor culturale, educative, științifice și chiar teologice, pe care lectorul atașat de mesajul ideatic al Școlii Ardelene le poate desprinde, după o atractivă și plăcută zăbavă asupra actualei ediții din ***Didahii adecă Învățături pentru creșterea fiilor, la îngropăciunea pruncilor morți***, apelăm la un fragment din paginile studiului introductiv, care mărturisește plăcerea analizei, dar și efortul de sinteză al editorilor: „Cunoscut ca un veritabil frondeur al timpului său, și prin Didahiile sale, Petru Maior a luptat pentru cauza emancipării prin educație a comunității românești, din indiferență și ignoranță, la conștiința de sine. Pentru posteritate, concentrarea lui Maior asupra educației familiei, stăruința asupra rolului și responsabilității părinților în educarea copiilor poate fi un important indicator, în efortul depus de intelectualii Școlii Ardelene pentru cuplarea societății românești la societatea iluministă europeană. Gestul venea pe un evident fond de stabilitate, securitate și de oarecare prosperitate, înregistrate de societatea transilvăneană a vremii [...]. Remarcăm la protopopul Gurghiului preocuparea pentru aspectele practice, curente, tipice iluminismului, secundate de viziunea modernă asupra relației de cuplu, a familiei, ca nucleu afectiv, construită pe relații de complementaritate, pe responsabilitatea comună a soților și pe contribuția fiecăruia dintre ei la educația practică a copiilor.” (**Concluzii**, p. 40)

Insistăm, în mod fortuit, în raport cu spațiul de care dispunem, asupra țesăturii de idei din secvența ***Temele Didahiilor*** numai cu privire directă la ***Educația prin Biserică și Școală***, aceasta cu atât mai mult cu cât Petru Maior raportează educația, după cum rezultă din ansamblul universului de idei al ediției ***Didahii adecă Învățături pentru creșterea fiilor, la îngropăciunea pruncilor morți***, la familie, biserică și școală, la scara întregii societăți românești din Transilvania iluministă. Aceasta cu atât mai mult cu cât educația era, în viziunea *Aufklärer*-ului, un mijloc direct, pragmatic și sigur pentru emanciparea și bunăstarea oamenilor, căci, după opinia lui, „[...] cuvintele nu sunt alta fără o icoană a lucrării, pilda iaste însăși lucrarea.” Comentariul editorilor asupra procesului organic al educației cu ajutorul Bisericii și Școlii, așa cum l-a înțeles Petru Maior, vizează între altele: pregătirea teoretică, la nivelul cunoștințelor primare, dar și pragmatismul educației, pe care copiii o

primeau continuu, în viața de fiecare zi; sub influența Reformei catolice, protopopul de la Reghin revine, de câte ori are ocazia, asupra rostului cultural și educativ al catehezei, cu raportare directă și indirectă la complexitatea procesului educațional, care se desfășura pe trei paliere: *Familie, Biserică, Școală*; datoria civică și socială a educației fiilor de către părinții lor, care aveau datoria de a îndrepta copiii spre Biserică și Școală; responsabilitatea culturală, socială și politică a educației contribuia, indiscutabil, la întărirea familiei și, în final, a comunității, respectiv a societății românești din Transilvania Luminilor; rostul preotului și al Bisericii în modelarea părinților moderni în accepțiunea veacului Luminilor, într-o vreme în care Biserica devenea nu numai spațiu al reculegerii și rugăciunii, ci un fel de școală a întregii comunități românești, în egală măsură pentru părinți și pentru copii; critica indiferenței față de educație în societatea transilvăneană la cumpăna veacurilor XVIII-XIX; tactul pedagogic față de frăgezimea fizică și spirituală a copiilor, care trebuiau înconjurați ori tratați cu energie, dar și cu bunătate; raționalismul în procesul educativ, propovăduit de Petru Maior după modelul vienez al lui Ignaz Felbiger, față de atitudinea delăsătoare a unor părinți în ceea ce privește educația copiilor; de aici și surprinderea a două categorii de părinți, raportate la concepția față de educația și creșterea copiilor; atitudinea și opinia consecventă a lui Petru Maior fiind focalizate spre moralitatea tinerei generații și critica vehementă a părinților care tolerau căile greșite urmate de unii dintre tineri; consecințele indiscutabile ale educației, pe termen scurt și lung, ca urmare a metodelor educative aplicate de părinți, preoți și dascăli, pe o scară întinsă, de la vorba blândă și încurajare până la atitudine energică și pedeapsă față de copii; îndemnul și sfaturile tipic iluministe ale preotului în scopul emancipării vieții de familie, de unde și educarea permanentă a părinților în chestiuni elementare din viața de fiecare zi a familiei etc.

Probleme similare pot fi depistate de lector și în dezbaterile altor aspecte, date și momente, pornind de la universul complex și vast al *Didahiilor* lui Petru Maior, puse în ecuație cu aplicație de Laura Stanciu și Ioan Adrian Circa, atunci când se dezbate aspecte și momente referitoare la apariția și creșterea copiilor; opinia teologică nouă asupra educației; botezul;

căsătoria; spovedania; hirotonia ș. a. Rămâne ca lectorul să le descifreze, dar și să le înțeleagă, acum ori când va avea ocazia, în raport direct cu insistențele sale asupra didahiilor maiorene.

Așa cum a fost inițial concepută, formula lecturii aplicată la ediția ***Didahii adecă Învățăture pentru creșterea fiilor, la îngropăciunea pruncilor morți***, ne îndreaptă firesc către constatările finale ale editorilor, a căror efort cultural și științific s-a soldat cu o adevărată *academica restitutio* din opera lui Petru Maior: „[...] *Didahiile sunt adresate preoților uniți și neuniți, beneficiarii direcți și fără întârziere ai învățămintelor morale cuprinse în culegerea de predici. Lucrarea nu cuprinde nici o referire la Biserica catolică sau la cea ortodoxă, tocmai pentru a asigura cărții o largă răspândire. Alături de Samuil Micu, Maior contribuia, astfel, la popularizarea principiului educațional interconfesional specific epocii. Mișca cărții este una tipic iluministă: modelarea naturii umane, cu ajutorul educației. Petru Maior a adaptat acest ideal la realitățile transilvănene prin intermediul adoptării pragmaticului principiu promovat de Aufklärung-ul catolic vienez, clericii sunt cives.*” (**Concluzii**, p. 42)

Parcursă din perspectiva afirmației lui Lucian Blaga, potrivit căreia Petru Maior a fost „*omul torturat de conștiința adevărului*,” ediția oferită de Laura Stanciu și Ioan Adrian Circa după ***Didahii adecă Învățăture pentru creșterea fiilor, la îngropăciunea pruncilor morți***, poate fi așezată în rândul unor utile *Handbücher* pentru istoriografia românească asupra veacului Luminilor. Alături de alte cărți semnate de Protopopul de la Reghin, volumul lecturat în ediția modernă, care a constituit obiectul lecturii de față, mărturisește efortul continuu al *Aufklärer*-ului de a purta dialog cu societatea românilor. Căci Petru Maior rămâne, înainte de toate, „*un om al Cetății*,” în raport direct cu sugestiile lui Michel Vovelle asupra intelectualilor iluminiști europeni. Chiar și prin cartea de față, Petru Maior se dovedește a fi „*un ctitor de conștiințe*,” ca să ne aducem aminte de sintagma datorată Profesoarei Maria Protase din deceniul 8 al secolului trecut.

Dr. Iacob Mârza
Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia

Ierom. Marcu Petcu, Pr. Adrian Pintilie, Nicolae Lihănceanu, *Pagini din istoria monahismului ortodox în revistele teologice din România*, București, Editura Bibliotecii Naționale a României; Putna, Editura Mitropolit Iacov Putneanu, 2011, 3 volume.

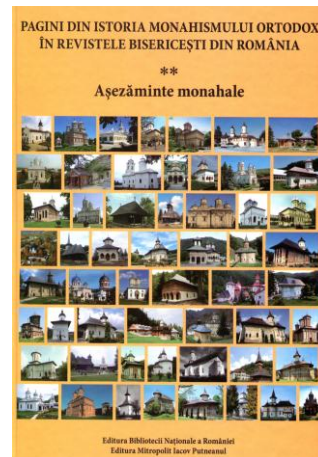
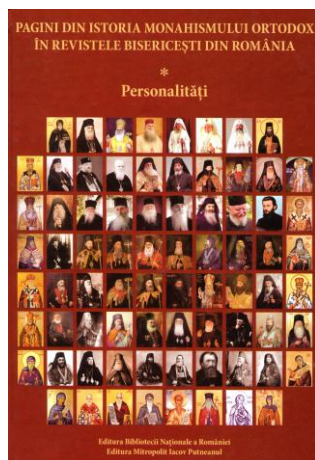
Biserica Ortodoxă Română ocupă un loc distins și important în plan spiritual și istoric pentru națiunea română printr-o întreagă paletă de personalități, așezăminte și locașuri, cât și prin activitatea sa religioasă și culturală.

Una dintre instituțiile române care și-a lăsat amprenta de-a lungul anilor asupra spiritualității românești și care a contribuit la dezvoltarea comunităților locale este Biserica Ortodoxă Română. Bineînțeles că Biserica Ortodoxă continuă să aibă un rol în orientarea spirituală contemporană. Lucrarea de față tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, a văzut lumina tiparului datorită

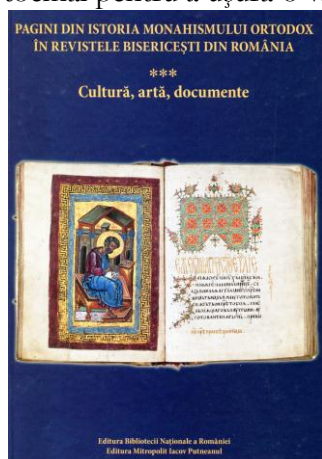
profesorului Ionuț-Alexandru Tudorie, care a coordonat un grup de studenți în ideea alcătuirii unui ghid bibliografic.

Pagini din istoria monahismului ortodox în revistele bisericești din România reprezintă un ghid bibliografic care abordează aspecte ale monahismului românesc pe diverse tematici, începând cu personalități marcante și intrând în detalii de arhitectură, pictură și documente ale sfintelor locașuri. Lucrarea este structurată în trei volume, fiecare tratează câte o parte din istoria monahismului românesc.

Cartea se dorește a fi o însumare de indicații bibliografice privind revistele



bisericești, cu scopul de alcătui un ghid tematic care să folosească tuturor doritorilor de a cerceta părți din istoria monahismului. În această idee, autorii au ținut să ofere câte un scurt rezumat indicațiilor bibliografice, tocmai pentru a ușura o viitoare cercetare; dar important este și faptul că s-a ținut cont de criteriul tematic și cel cronologic.



În primul volum au fost strânse informații referitoare la personalități din viața religioasă, plecând de la titularii ai mitropoliilor și episcopiiilor românești, până la vieți de sfinți, stareți și alți monahi. Este prezentată viața monahală începând cu secolul XIV și ajungând în prezent. Urmând apoi ca în al doilea volum să fie prezentate așezămintele monahale din spațiul românesc, cât și o scurtă istorie a monahismului ortodox prin prisma revistelor bisericești. Față de primul volum, acesta are o altă structură; astfel, regăsim un capitol special

dedicat istoriei mitropoliilor și episcopiiilor și un capitol cu studii, monografii și articole despre mănăstiri și schituri din spațiul românesc, împărțite pe arii geografice.

Ultimul volum atrage prin domeniul cercetat, mai deosebit, și care acoperă o paletă mai largă din istoria monahismului ortodox, reflectat în revistele bisericești, și anume planul istorico-cultural. În paginile volumului se găsesc informații și indicații bibliografice despre tot ce înseamnă artă religioasă, arhitectura locașurilor de cult ale unor mănăstiri, pictură, icoane, gravuri, broderii, dar și manuscrise, însemnări, despre școli monahale sau activități ale monahilor și diferite alte aspecte. Astfel, este evidențiată relația dintre cultură și artă în centrele monahale românești.

Bine documentată și scrisă pentru a fi utilă celor interesați să cerceteze istoria monahismului și cultura românească, este de apreciat efortul maxim al autorilor de a acoperi cantitativ un număr mare de periodice. Materialul cercetat este împărțit logic, coerent și aranjat pentru a fi ușor de mânăuit.

În concluzie, această lucrare constituie una de referință în a fi consultată de cercetătorii pe subiectul monahismului ortodox și care le pune la dispoziție o lungă bibliografie.

Aurora Todea
Biblioteca Județeană Mureș

Milandolina Beatrice Dobozi, *Biserica și școala românească de pe Valea Mureșului Superior (secolul al XIX-lea)*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2012, 482 p.

Apărută la Editura Presa Universitară Clujeană în 2012, cartea de față - ce poartă semnătura Milandolinei Beatrice Dobozi - se dorește a fi o bibliografie generală și specială bazată pe o documentare arhivistică impresionantă ce restituie într-o manieră comparată viața bisericească din două protopopiate românești, diferite ca identitate confesională, de pe Valea Mureșului Superior.



Îndemnul de a porni la drum, deși proiectul acestui demers a fost inițial unul mult mai modest, a constat într-o realitate a scrisului istoric românesc, și anume că, în general, istoriografia românească nu a acordat atenție unei zone, izolată, de altfel, prin amplasarea sa geografică, de marile centre politico-administrative, ecleziastice, culturale și a faptului că nu s-a manifestat un interes special pentru protopopiat ca instituție de rangul a doilea al sistemului ecleziastic românesc. Plecând de la aceste două considerente, autoarea și-a propus să încerce de-a lungul celor șapte capitole ale lucrării sale să recupereze o istorie instituțională a jurisdicțiilor protopopești de pe Valea Mureșului Superior.

Documentarea bogată și amănunțită i-a permis autoarei descoperirea unei adevărate comori de documente găsite în arhivele de la Târgu-Mureș, Cluj și Alba Iulia, comori al căror text, odată lecturat, a permis și deschis în același timp posibilități nebănuite de reconstituire a existenței comunităților românești arondate jurisdicțiilor sub influența Bisericii - instituție fundamentală în trasarea destinului individuale și comunitare de-a lungul veacurilor.

Un valoros patrimoniu documentar, mărturisind existența și activitatea Bisericii și Școlilor românilor viețuitori de pe Valea Mureșului Superior, conservat în arhivele mureșene, introdus în circuitul științific în mod secvențial, a constituit punctul de plecare al analizelor și concluziilor ce vor contura subiectul enunțat în titlu.

Documentația principală a reprezentat-o două fonduri arhivistice rezultate din activitatea protopopiatelor românești, ortodox și greco-catolic, generic numite ale Reghinului, precum și o altă serie de fonduri provenite din comunitățile bisericesti arondate jurisdicțiilor protoprezbiteriale în decursul secolului al XIX-lea.

Lucrarea își extinde documentația pe parcursul a șapte capitole la care se adaugă cel de al optulea, reprezentat de concluzii, capitole care după cum spune autoarea, s-au scris aproape singure, pe măsură ce s-au acumulat noi și variate informații documentare.

Primul capitol - ***Biserica și școala românească de pe Valea Mureșului Superior în discursul istoriografic*** - își propune o completare a istoriei Bisericii românești și a vieții puternice în care instituția ecleziastică joacă rolul unui nucleu. Instrumentele esențiale în această direcție au fost cele două instituții ce vor constitui principalele personaje ale capitolului ce va urma: ***Biserica și Școala din jurul localității Reghin***, instituții ce fac parte, în scurte referințe, din ***Istoria românilor din Dacia Superioară*** a lui Papiu Ilarian și din ***Părți alese din Istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*** de George Barițiu, unde se regăsesc mențiuni despre viața confesională și școlară a românilor ardeleni.

Considerațiile generale, cuprinzând repere geografico-administrative pe Valea Mureșului Superior, prezintă capitolul ce precedă Instituția

protopopiatului românesc al acestei zone. Imaginea clerului - protopopi și preoți de mir - a fost reconstituită de către autoare pe coordonatele desenate de sursele avute la îndemână, pregătire, statut social, civil, implicare în viața comunitară, tabloul ecleziastic fiind completat cu referințe edite și inedite despre lăcașurile de cult, așezămintele monahale și produsele topografice de cult care au circulat pe aceste meleaguri. Avalanșa de date și fapte legate de școlile românești patronate de cele două biserici a necesitat o triere și o restrângere a temelor dezbătute, alegându-se elementele esențiale ale procesului de școlarizare, chestiunea edificiilor școlare.

Școala fiind o chestiune mult prea complexă pentru a o dezbate într-un singur capitol, autoarea mărturisește că multe dintre aceste aspecte vor rămâne deschise unor necesare completări.

Ultimul capitol este pus sub semnul manifestărilor interetnice și multi - confesionale caracterizante pentru Ardealul geografic din partea superioară a Mureșului, de la Reghin la Toplița, lăsându-ne cu promisiunea că aceasta constituie doar în debutul unui proiect de cercetare a cărui continuare își va regăsi calea în viitor.

Relațiile interconfesionale și interetnice reprezintă a circumscriere a subiectului propus, o reflexie integratoare a mozaicului confesional și etnic ce a caracterizat așezările aflate în arealul geografic propus spre studiu. Reconstituirea istorică a raporturilor interumane, marcate prin etnie și prin credință, este o provocare în sine, mai ales că ele sunt parte a unei lumi de mult apuse, cu atât mai mult cu cât demersul se întemeiază numai pe „*simple bucăți*” de hârtie, înscriseri în arhivă.

Documentația istoriografică întreprinsă pentru a găsi un model de abordare a raporturilor interumane din mediul rural s-a dovedit un cvasi-eșec - după cum afirmă însăși autoarea - punându-se astfel accent pe inter - relaționările de tip etnic și religios la nivelul elitelor, în momente istorice marcate de tensiuni sau conflicte.

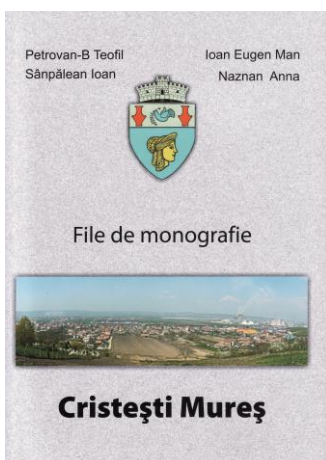
Constelația de sate de pe Valea Mureșului Superior corespunde unei încercări de identificare a elementelor ce pot contura existențialul din aceste locuri marcate de frontiere lingvistice și religioase inevitabile. Cu toate acestea, interesul suprem al oamenilor din satele de pe Valea Mureșului

Superior a rămas acela ca viața și chiar moartea lor să poarte pecetea creștină, indiferent de orientarea confesională sau de limba vorbită, ridicându-se totuși întrebarea legată de forma canonică de împlinire a diferitelor servicii spirituale prin preotul altor Biserici, dar căutarea unui răspuns pertinent impune căutări documentare de profunzime.

Ramona Bândilă
Biblioteca Județeană Mureș

**Petrovan-B. Teofil, Ioan Eugen Man, Sânpălean Ioan, Naznan Anna,
File de monografie Cristești-Mureș, Turda, Editura Prografis Media,
2012, 228 p.**

Cartea pe care îmi propun să o prezint în rândurile de mai jos este o lucrare complexă, cu un aspect grafic de excepție. Este vorba despre lucrarea ***File de monografie Cristești-Mureș***, alcătuită de un colectiv de autori format din Petrovan-B. Teofil, Ioan Eugen Man, Sânpălean Ioan și Naznan Anna, apărută în anul 2012 la Turda. Lucrarea este structurată pe unsprezece capitole, având un scurt cuvânt introductiv, anexe și bibliografie. Textul este ilustrat cu multe tabele, fotografii alb-negru și color, fotocopii ale unor documente relevante, hărți alb-negru și color, planșe și note de subsol.



Primul capitol, intitulat ***Considerații fizico-geografice***, ne ajută la localizarea comunei Cristești în România și în județul Mureș și la identificarea aspectelor fizico-geografice caracteristice zonei: coordonate geografice, relief, climă, regimul precipitațiilor și al mișcării aerului, hidrografia, flora și fauna. O parte importantă este alocată toponimiei zonei.

Al doilea capitol, ***Cronica cercetărilor arheologice întreprinse la Cristești***, trece în revistă istoria cercetărilor arheologice efectuate la Cristești de-a lungul timpului. Textul este ilustrat cu fotocopii ale dărilor de seamă și ale rapoartelor de cercetare arheologică ale diferitelor echipe de arheologi, fotocopii ale articolelor publicate de iluștri cercetători în reviste de specialitate, hărți ale siturilor arheologice din zonă, fotografii ale obiectelor descoperite pe teritoriul localității, planuri de săpături arheologice, planșe și tabele cu monede descoperite la Cristești.

Cel de-al treilea capitol, numit ***File din istoria localității***, parcurge etape din istoria comunei Cristești, începând cu epoca traco-dacică și romană, trecând în revistă epoca postromană, apoi perioada colonizărilor maghiare și secuiești, cu accent pe prezența permanentă a românilor în teritoriu. Nu sunt omise epoca feudală, prima atestare documentară a localității în registrele de dijme papale din anii 1332-1337, perioada medievală, epoca modernă, periplul încheindu-se cu evenimente petrecute în contemporaneitate. Ca și în precedentul capitol, textul este ilustrat prin fotocopii ale documentelor importante, tabele, hărți, fotografii alb-negru și color.

În capitolul al patrulea, ***Evoluția urbanistică***, autorii transcriu pe baza documentelor existente istoria dezvoltării localității de-a lungul timpului, din epoca feudală până la ultimul Plan Urbanistic General al Comunei Cristești rezultat în urma măsurătorilor cadastrale din anii anteriori. Datele prezentate sunt bogat ilustrate prin hărți alb-negru și color, tabele statistice ale evoluției utilizării terenurilor pentru locuințe, grădini, pășuni, păduri sau teren arabil, și prin fotocopii ale Planurilor Urbanistice Generale ale Cristeștiului elaborate de-a lungul anilor.

Următorul capitol, ***Evoluția demografică și locuirea umană***, ne poartă din nou de-a lungul istoriei, din timpul anticelor așezări daco-romane până în prezent. Sunt transpuse în tabele datele privitoare la Cristești obținute din conscripții, lustre militare și recensămintele care s-au efectuat până în prezent.

Capitolul șase, **Localitatea Cristești în hărți**, este o colecție de fotocopii ale unor hărți din anii 1630, 1765, 1796, 1862, 1868, 1912, 1954 și 1968, pe care este semnalizată localizarea Cristeștiului.

În capitolul șapte, numit **Apartenența administrativ-teritorială**, autorii demonstrează tot cu ajutorul hărților fotocopyate alb-negru cuprinderea Cristeștiului în diferite unități administrativ-teritoriale, schimbările fiind determinate de evenimentele marcante din istoria României.

Capitolul opt, **Biserica și viața spirituală**, este o incursiune de-a lungul timpului, din perioada strămoșilor noștri daci până azi. Sunt citate diferite documente istorice și conscripții din diferiți ani. Autorii trec apoi în revistă istoricul lăcașurilor de cult ale diverselor confesiuni existente pe teritoriul localității Cristești: Biserica Ortodoxă, cea veche (ridicată în 1907) și cea nouă (ridicată în 2003-2006), ilustrate și prin fotografii alb-negru ale exterioarelor și interioarelor; Biserica Reformată, cea veche (ridicată în 1863-1869) și cea nouă (ridicată în 1993-2000), ilustrate și prin fotografii alb-negru ale exterioarelor și interioarelor și cu fotocopii ale unor documente importante; Biserica Romano-catolică, a cărei existență este datată abia în 1993, ilustrată și prin fotografii alb-negru ale exteriorului; lăcașe de cult neoprotestante: Adventistă, Penticostală și Martorii lui Iehova, ilustrate și prin fotografii alb-negru ale exterioarelor. La final autorii au alocat spațiu pentru un scurt istoric al fostului Castel Ugron din Cristești, care, din păcate, nu mai există astăzi și a cărui amintire „mai dăinuie prin poveștile celor mai în vârstă,” după cum afirmă autorii.

Al nouălea capitol, **Școala**, surprinde istoricul organizării diferitelor forme de învățământ din secolul XVI până în prezent. Textul este ilustrat prin fotografiile alb-negru ale vechii școli confesionale reformate, ale primei școli românești și ale actualei clădiri a școlii din Cristești.

Capitolul zece, **Locuința și gospodăria**, cuprinde descrierea unei locuințe tipice din localitate și un scurt istoric al evoluției gospodăriilor, de la simplele bordeie până la blocurile de apartamente moderne. Planurile și fotografiile de bordeie și case țărănești, precum și fotografiile cu noile blocuri și case construite ne transpun vizual în Cristeștiul de ieri și de azi.

Ultimul capitol, intitulat **Primăria, documente**, începe cu fotografii ale exteriorului primăriei, continuă cu o scurtă descriere a clădirii și a serviciilor oferite și apoi cu descrierea stemei și a elementelor însumate ale stemei comunei Cristești. Este bogat ilustrat cu fotocopii ale diferitelor tipuri de documente eliberate de primărie de-a lungul timpului.

Anexele cuprind pagini cu fotocopii ale unor documente privitoare la Cristești (suprafețe și toponime), extrase din Registrul Cadastral din anul 1854, și cu fotografii alb-negru și color care surprind activități cotidiene, descoperiri arheologice, oameni simpli și personalități locale, generații de elevi, evenimente culturale din Cristești.

Bibliografia cuprinde atât documente din arhive, cât și dicționare, lucrări de specialitate, colecții de documente editate, articole din periodice și resurse web.

Lucrarea constituie o bogată sursă de documente inedite care oferă o imagine complexă asupra istoriei localității Cristești, privită sub diferite aspecte: geografic, social, cultural, teritorial, etnic etc. Este o lucrare bine documentată, utilă atât cercetătorilor, cât și tuturor celor care doresc să cunoască aspecte din istoria României.

Doina Gabriela Vanca
Biblioteca Județeană Mureș

Hadrian-V. Conțiu, *Bazele geografice ale fenomenului turistic*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012, 382 p.

Hadrian Conțiu este lector universitar la Universitatea „Petru Maior” din Tîrgu-Mureș și profesor de geografie la Colegiul Național „Al. Papiu Ilarian.” A obținut diploma de doctor în domeniul hidrologiei în cadrul Facultății de Geografie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca.

Cartea de față, ***Bazele geografice ale fenomenului turistic***, apărută la Presa Universitară Clujeană în 2012, este menită să ofere lămuriri conceptuale despre fenomenul turismului. În noțiunile introductive, autorul

ne dă o idee asupra complexității acestui fenomen, cât de multe posibilități de studiu oferă cercetătorilor, fiind un domeniu interdisciplinar și, în același, timp multidisciplinar.

Cartea este structurată în trei capitole. În prima parte, autorul ne introduce în metodică cercetării turismului, schițează principiile generale de studiu și putem face cunoștință cu cele mai uzuale modele de analiză spațială a fluxurilor turistice.



Pentru o cercetare profesionistă este indispensabilă operaționalizarea conceptelor de bază, prin care se poate defini turismul, și anume: turist, timp liber, venit discreționar, infrastructură turistică, flux turistic, produs turistic, piața turistică etc. În cartea lui Hadrian Conțiu se găsesc multe definiții pentru termenul *turism*, prezentat din diferite puncte de vedere.

Capitolul al doilea are în vedere motivația turistică, adică problematica nevoilor care sunt satisfăcute de turism. După ce s-a născut nevoia, care generează călătoria efectivă, sunt mai mulți factori care influențează fluxul turistic. Autorul tratează fiecare factor pe rând: călătoria este influențată de mediul social, politic sau economic și al zonei de proveniență, dar și al destinației. Lângă acești factori, trebuie amintiți și cei demografici și psihologici, ca factori de influență.

Autorul ne oferă un scurt istoric privind apariția și evoluția turismului. Până în secolul al XV-lea, mai precis până la epoca marilor descoperiri geografice, nu se poate vorbi despre turism, mai exact, nu în sensul de azi al conceptului. Călătoriile făcute în Antichitate sau în Evul Mediu au avut la bază motive religioase sau comerciale. A generat un alt avânt revoluția industrială din secolul al XVII-lea. Despre turismul de masă se poate vorbi numai din zilele noastre; este un fenomen caracteristic secolului al XX-lea, mai precis începând din anii '50.

Varietatea și complexitatea fenomenului se adevărește și atunci când autorul ne prezintă tipologia formelor de turism. Clasificarea se face după mai multe criterii: motivația, mijlocul de călătorie, zona de proveniență, numărul participanților etc.

Partea a treia tratează potențialul turistic al unui teritoriu, care constă în ansamblul dotărilor naturale și antropice, care pot fi valorificate de către turism, în care se ascunde o posibilitate de a deveni atracție prin amenajare. Astfel, potențialul turistic natural se poate manifesta în geomorfologie, în condiții climatice, în hidrologie, în biogeografie, iar potențialul turistic antropic în patrimoniul cultural-istoric, diferite evenimente etc.

Potențialul turistic arată o mare diversitate la destinații diferite, nu pot fi făcute analize cantitative, numai calitative. Totuși, este nevoie de o evaluare cu scop de proiectare, în sensul desfășurării activității turistice. Există modele de evaluare, cu care putem face cunoștință la încheierea volumului prezentat.

Cartea profesorului Conțiu ne introduce în conceptele de bază ale turismului, ne lămurește asupra principalelor componente ale fenomenului, principiilor și metodelor de cercetare. Este un volum bine documentat, cu toate că uneori putem să ne rătăcim în mulțimea definițiilor, până când tragem concluzia finală despre un termen definit. Este bine structurat, atinge indicii cei mai importanți pentru înțelegerea și studierea fenomenului turistic.

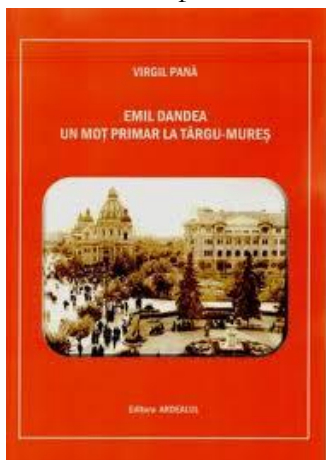
Miklós Réka
Biblioteca Județeană Mureș

Pană Virgil, *Emil A. Dandea. Un moș primar la Târgu-Mureș, Târgu-Mureș, Editura Ardealul, 2012, p. 319.*

Volumul asupra căruia doresc să atrag atenția este unul de mare valoare, în special în plan local. Având un titlu care te incită la citit, iar paginile sale parcă te poartă în epoca modernă, prezenta lucrare ne aduce în

atenție o pagină uitată din istoria orașului Târgu-Mureș. Din această lume, este prezentată figura edilului care și-a lăsat o amprentă istorică în procesul de modernizare și dezvoltare a orașului, și anume Emil A. Dandea.

Meritul lui Virgil Pană este acela de a readuce numele primarului Emil A. Dandea pe buzele târgumureșenilor, și nu numai, prin această monografie minuțios alcătuită. Încărcat cu gânduri de apreciere, autorul dedică edilului târgumureșean o întreagă lucrare drept omagiu pentru efortul și activitatea depuse. Așadar, această frumoasă monografie reprezintă un punct de referință pentru istoria locală și poate determina și alte teme de cercetare în această idee.



Lucrarea este rezultatul unei munci temeinice și adânci cercetări prin arhivele naționale și județene și biblioteci în consultarea multor documente și studii pe lângă lucrările speciale. Din acest punct de vedere, lucrarea

este bine documentată, iar informațiile clare, concise și destul de detaliate, variind în funcție de materialul găsit. Structura, de asemenea, este clară într-o ordine tematică urmând o linie clasică monografică.

Așadar, primul capitol cuprinde o scurtă prezentare a personalității lui Emil A. Dandea și importanța lui istorico-politică. Capitolul doi se concentrează propriu zis pe perioada în care a fost primar al orașului Târgu-Mureș și oferă și câteva informații legate de oraș. În următoarele două capitole, activitatea sa de primar este expusă mai în amănunt și se referă la proiectele din sfera publică, pe de o parte, și cea culturală pe de altă parte. De menționat dintre acestea ar fi cele mai importante, precum introducerea gazului metan, edificarea aeroportului orașului, înființarea de instituții culturale românești. Bineînțeles, toate proiectele au avut o contribuție importantă în modernizarea orașului.

Pe lângă un conținut bine documentat și structurat, autorul vine în susținerea acestor informații cu copii ale unor documente de epocă

relevante și fotografii din albumul editat în 1936, *Luna Târgumureșului*. În special, fotografiile sunt cele care fac ca această monografie să fie mai deosebită și ca toată această poveste din jurul personalității edilului să transmită din parfumul epocii respective. De asemenea, vasta bibliografie și aparatul critic impresionant dau calitățile necesare unei opere științifice veridice, cu elemente de documentare pentru o utilizare corectă într-o viitoare cercetare.

În final, autorul dovedește priceperea în mânuirea materialului cercetat și îl prezintă într-o formă structurată cu îmbinarea detaliului și esențialului în conturarea unei imagini cât mai complexe, unde să se oglindască personalitatea și activitatea primarului Emil A. Dandea.

În concluzie, monografia realizată de Virgil Pană reprezintă o lucrare temeinică, durabilă, scrisă cu un ușor subiectivism, dar un maxim de profesionalism în același timp, într-o manieră cum doar un iubitor al istoriei locale poate.

Aurora Todea
Biblioteca Județeană Mureș

Adrian Florea, *Emigrant sau repatriat. Povestea românilor din afara granițelor*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2012, 130 p.

Editura clujeană Casa Cărții de Știință lansează, în 2012, un volum cuprinzând 130 de pagini sub semnătura lui Adrian Florea, *Emigrant sau repatriat. Povestea românilor din afara granițelor*, oferind posibilitatea acelor care au citit titlul de pe copertă, cât și acelor care doar i-au răsfoit paginile, să-și facă o idee despre conținut.

Prezentată ca un fel de roman sau povestire, mai bine spus, volumul de față este o confesiune indirectă, pentru că însuși autorul aparține acestei „specii” a emigranților români, despre care el vorbește și scrie, nedorindu-se a fi în fapt o pledoarie, ci o prezentare a diferitelor păreri ale unor oameni din categorii sociale diferite, plecați peste hotarele țării. Considerată în fapt

drept o confesiune indirectă a autorului prin intermediul unor personaje, regăsim o scriere cu accente picarești, justificată de întâmplările prin care trec unele dintre personajele relatante, povești ce par, cel puțin la prima vedere, incredibile, povești imaginate de către autor; deși, parcurgând paginile cărții putem trage concluzia că „aventurile” sunt cât se poate de veridice.



Prima parte a cărții reprezintă - sau așa se dorește a fi - o culegere de opinii selectate de către autor de pe internet, povești legate de condiția emigrantului român, motivele ce i-au îndemnat pe protagoniști să-și părăsească țara. Regăsim aici motive de ordin financiar, dorințe de aventură și afirmare profesională. Aici se instalează dialogul, un dialog viu, direct, aproape spontan, unde termeni ca „dincolo,” „afară” sunt regăsiți pretutindeni și în care visurile sunt canalizate înspre o capitală occidentală.

Cea de a doua parte a cărții, una evident mult mai picărească, prezintă unele aspecte, mult mai accentuate prozaic, câteva experiențe excepționale de viață, întâmplări dramatice, nu lipsite de peripeții, povești culese de autor direct de la protagoniști - unele inedite -, povești aflate în posesia autorului, alte destine... dezrădăcinați în România sau integrați în Occident.

Cartea nu se încheie; din paginile ei răzbate intenția autorului de a o continua, sub forma unui nou volum, care să relateze multe, multe alte povestiri interesante.

Ramona Bândilă
Biblioteca Județeană Mureș

Jean Liedloff, *Conceptul continuum. În căutarea fericirii pierdute*, Cluj-Napoca, Editura Da Capo Press, 2012, 205 p.

Teoria atașamentului în psihologie își are originile în opera psihiatrului englez John Bowlby. Prin anii 1930, acesta lucra ca medic psihiatru la o clinică pentru copii din Londra; astfel a ajuns să trateze mulți copii cu



tulburări emoționale. În urma experienței căpătate, el a înțeles importanța relației dintre copil și mamă în ceea ce privește dezvoltarea socială, emoțională și cognitivă. Îndreptându-și atenția în special asupra legăturii dintre separarea de mamă de la vârste foarte fragede și dezvoltarea viitoare, a ajuns la formularea teoriei atașamentului. El a observat cum copiii dezvoltă un puternic stres când sunt separați de mamele lor și, chiar dacă sunt hrăniți de alte persoane care îi au în grijă, acestora nu le scade anxietatea. Teoria atașamentului afirmă că un bebeluș are tendința de a căuta apropierea de o altă persoană și se simte în siguranță când acea persoană este prezentă lângă el. Bowlby a cochetat cu aceasta idee și în anul 1951, când a publicat ipoteza „privării de mamă,” afirmând că lipsa mamei nu numai că poate cauza depresie la copii, dar poate de asemenea acutiza ostilitatea acestora, ceea ce duce la scăderea abilității lor de a dezvolta relații sănătoase în viața adultă.

Afirmațiile lui Bowlby aveau să fie confirmate mai târziu de cercetările făcute de către scriitoarea americană Jean Liedloff, care lansează ideea de „*conceptum continuum*.” Conceptul continuum se bazează pe ideea că pentru o dezvoltare psihică mentală și emoțională optimă, ființele umane în general, și copiii în mod special, au nevoie de acel tip de experiență la care specia noastră s-a adaptat în întreaga perioadă a evoluției umane. În anul 1975, în cartea sa ***The Continuum Concept***, publicată la Londra, Jean Leidloff avea să aducă dovezi în favoarea faptului că atingerea face bine bebelușilor. Scriitoarea americană descrie în cartea sa, care a devenit apoi bestseller

internațional, observațiile făcute de ea în jungla amazoniană, unde, pe parcursul a cinci expediții care au durat cumulativ doi ani și jumătate, a urmărit modul de viață al indienilor Yekuana, undeva la nivelul Epocii de Piatră. Această experiență a determinat-o să își schimbe ideile occidentale preconceptuate despre modul ideal de viață și de creștere a copiilor, arătându-i un punct de vedere complet diferit asupra naturii umane. În cartea sa, ***În căutarea fericirii pierdute***, ne oferă o nouă înțelegere asupra pierderii armoniei, ne arată moduri practice de a regăsi această armonie, pentru noi înșine, pentru copiii noștri.

Ea a sesizat, printre altele, că mamele își țin bebelușii într-un contact fizic permanent, 24 de ore pe zi și asta chiar și în timp ce își desfășoară treburile zilnice. Pe de altă parte, ea a mai observat un aspect: copiii băștinașilor erau foarte stăpâni și siguri pe ei înșiși și a tras concluzia că un contact fizic permanent cu bebelușul, încă din primele perioade de viață, este benefic dezvoltării ulterioare a copilului.

Despre ***În căutarea fericirii pierdute***, Gloria Steinem scria că este „o carte pe care ar trebui s-o citim cu toții... Să ne ajute să devenim părinți iubitori și susținători ai copilului din noi, să înțelegem ce am pierdut și să recuperăm.”

Autoarea își justifică, pe undeva, lucrarea, spunând că „avem nevoie să recunoaștem, că îngrijind copiii în modul în care i-am îngrijit sute de mii de ani, ne asigurăm că vor fi calmi, liniștiți, nesolicitanți.” Dacă conceptul continuum susține ideea de *purtare* a copilului, nevoia aceasta este justificată astfel „doar când copilul e născut și sentimentele tale pentru el nu sunt negate, funcționează propunerea, nu fiindcă ți-a spus cineva că trebuie să faci asta.” Treaba copilului e să absoarbă cât de multe acțiuni, interacțiuni și condiții de mediu de la îngrijitorul lui, fie acesta adult, fie copil. Aceste informații îl pregătesc să-și ia locul printre ai săi, ajutându-l să înțeleagă ceea ce fac.

În lumina conceptului continuum, o persoană care cere ajutor este o persoană în mod esențial sănătoasă, ale cărei nevoi caracteristice speciei nu au fost îndeplinite; părinții indisponibili, din nefericire, îl fac pe copil să simtă că nu este demn de a fi iubit, că nu merită sau, cumva, că nu e destul de bun. El nu poate concepe, prin natura sa, că părinții greșesc: trebuie să fie el.

Conceptul continuum trebuie evaluat după propriile roade, pe măsură ce atinge, sau nu, acele simțuri și facultăți pe jumătate îngropate în fiecare persoană, aspecte pe care le scoate să le descrie și să le repună în funcțiune.

Din ce în ce mai frecvent, simțul nostru înnăscut legat de ceea ce ne este mai potrivit este scurt-circuitat de suspiciune, în timp ce mintea - în locul instinctului!!! -, care nu a știut niciodată despre nevoile noastre reale, decide ce să facem. Cu cât se bazează mai mult o cultură pe intelect, cu atât mai multe constrângeri asupra individului devin necesare pentru a o menține. Ridicarea la standardele așteptărilor noastre, menținută de către simțul continuum al fiecărui om, reprezintă fundamentul sistemului cultural de bine și rău.

La naștere, copilul tânjește cu fiecare terminație nervoasă de sub pielea lui proaspăt expusă după îmbrățișarea mult-așteptată, întreaga lui ființă, specificul a tot ce este el, tinde să fie purtat în brațe. Ceea ce simte înainte de a gândi, determină, într-o mare măsură ce va gândi, când gândirea devine posibilă.

De la naștere, bebelușul continuum este purtat peste tot. Înainte să îi cadă ombilicul, viața lui este deja plină de acțiune. El doarme aproape tot timpul, dar, chiar și când doarme, el se obișnuiește cu vocile oamenilor, cu sunetele activităților lor, cu lovituri, sărituri și mișcări nesemnificate, cu opriri neanunțate, cu ridicări și presiuni pe diferite părți ale corpului, când purtătoarea lui îl mută să-i fie potrivit muncii ei sau să-i fie ei confortabil, cu ritmurile zilei și nopții și cu sentimentul de siguranță, de bine, fiind ținut aproape de un corp viu. Așteptarea lui inechivocă pentru aceste condiții și faptul că acestea și nu altele sunt experiențele lui, pur și simplu duc mai departe continuum-ul speciei lui. El se simte bine, așadar, rareori are nevoie să semnalizeze prin plâns sau să facă orice altceva decât să sugă când apare impulsul și să savureze satisfacția acestui stimul și să savureze, de asemenea, și stimulul și actul eliminării. În rest, este prins cu a învăța ce înseamnă să existe.

O mamă care stă liniștită își condiționează bebelușul să considere viața plictisitoare și înceată și el va avea o neliniște interioară și va semnaliza frecvent pentru a fi stimulat mai mult. Dar dacă ea îl îngrijește într-un mod

brut, fără menajamente, el se va considera puternic, adaptabil și confortabil, în largul lui într-o varietate de circumstanțe. A se simți fragil nu este numai neplăcut, dar interferează și cu eficiența dezvoltării copilului și, mai apoi, a adultului.

Experiența pierdută a *etapei în-brațe*, golul rămas acolo unde ar fi trebuit să se afle sentimentele lui de încredere precum starea lui neexprimabilă de alienare vor condiționa și influența tot ceea ce el devine. Mai târziu, pe măsură ce intelectul copilului se dezvoltă, s-ar putea să *înțeleagă* că interesele mamei sale și ale lui sunt contrarii și, pe măsură ce crește, s-ar putea să lupte să se comporte independent pentru a se salva. Dar, în mod fundamental, el nu poate *crede* că mama lui nu-l iubește necondiționat, doar pentru că el există, deși s-ar putea să strige la scenă deschisă că *știe* altceva. *Ura* față de o mamă (sau o figură maternă) este expresia unei lupte sortite eșecului, în încercarea de a se elibera de această presupunere.

Ființa umană nu poate să devină independentă de mamă, decât *prin* ea, când își îndeplinește rolul ei în mod corect, oferindu-i experiența în-brațe și permițându-i să absolve din ea, după împlinire. Obiectul vieții este viața; obiectul stării de bine este să încurajeze acele aspecte care favorizează senzația de stare de bine. Evoluția dă stabilitate; schimbarea cauzează vulnerabilitate.

Viața civilizată nu poate fi privită în mod folositor fără a lua în considerare faptul că am fost privați de aproape întreaga experiență în-brațe și de mult din experiența așteptată ulterior, precum și de faptul că ne aflăm în căutarea împlinirii acelor așteptări în succesiunea lor constantă.

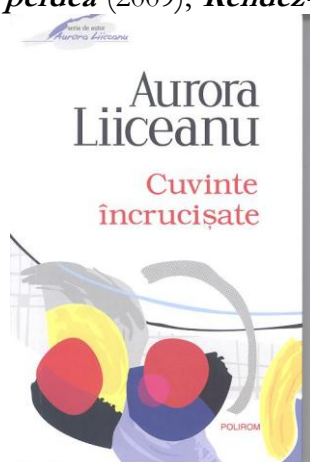
Suntem ruși de propriul continuum de la naștere, lăsați să murim de foamea pentru experiență în pătuțuri și cărucioare, departe de curentul vieții. Părți ale noastre rămân infantile și nu pot contribui pozitiv la viața noastră când suntem copii mai mari sau adulți. Dar nu le lăsăm în urmă, nu putem face asta. Nevoia pentru experiența în-brațe rămâne în paralel cu dezvoltarea minții și a corpului, așteptând să fie împlinită.

Dacă, de teama unei vinovății prea mari, refuzăm să conștientizăm ceea ce ne facem unii altora, cum rămâne cu speranța de schimbare?

Illyés Claudia
Biblioteca Județeană Mureș

Aurora Liiceanu, *Cuvinte încrucișate*, Iași, Editura Polirom, 2012, 236 p.

Cuvinte încrucișate, cartea unuia dintre cei mai mediatizați psihologi români, a apărut în seria de autor *Aurora Liiceanu*, la Editura Polirom, alături de *Rănilor memoriei. Nucșoara și rezistența din munți* (2003), *Prin perdea* (2009), *Rendez-vous cu lumea* (2010, 2012), *Patru femei, patru povești* (2010, 2011), *La taifas* (2010) și *Viața nu-i croită după calapod* (2011).



Aurora Liiceanu este doctor în psihologie, a lucrat în cercetare, predând la universități din București, Canada și Franța; în prezent, este cercetător senior la Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române.

Cuvinte încrucișate este un colaj de fapte, întâmplări, personaje, amintiri, culori, istorioare. Este structurată pe două părți: *Întâmplări* și *Boccaccio la bloc*, diferite ca teme abordate. Cu excepția unor biografii evocate, restul subiectelor împărtășesc experiențe personale sau povestite autoarei de cunoscuți, întâmplări, vise și speranțe, autoamăgiri și idei preconcepute. Deși sunt trecute prin filtrul psihologului, acestea sunt lipsite de excese de analiză și de un limbaj specializat. Episoadele sunt firesc introduse în text prin raportarea la persoana autoarei: „o bună prietenă,” „două femei pe care le-am cunoscut,” „aveam o prietenă,” „iubitul prietenei mele Eleni.”

Prima parte este precedată de două citate din Paul Valéry și Vladimir Nabokov, care anticipează într-o oarecare măsură subiectele dezvoltate și punctul lor de întâlnire - analiza psihicului uman. Adunate sub titlul generic - *Întâmplări* - episoadele relatate pot părea, la o primă lectură, simpliste. Nu lipsesc studiile de caz accesibile unui segment mai larg de cititori, cu trimiteri la literatură, psihologie, sociologie, antropologie, filosofie și cinematografie.

Aurora Liiceanu folosește și îmbogățește sintagma *amănuntul biografic* a profesorului universitar Adrian Neculau (Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași). În accepțiunea profesorului Neculau, *amănuntul biografic* (cărui îi dă o dimensiune socială) poate fi definit ca acel factor extern - întâmplare, context social - cu un impact major asupra calității și cursului vieții unei persoane. Autoarea aduce în discuție și determinismul intern, o altă față a *amănuntului biografic*, ca factor determinant al schimbărilor din viața fiecăruia (p. 9-15).

Cu un fin spirit de observație, aduce în prim-plan unele amănunte comune din viața unor personaje care au trăit în epoci diferite - ***Julian și Jules: vieți paralele în timpuri diferite*** (p. 16-27) - episod abordat din perspectiva filiației și a atracției către filiația care nu este de sânge. Julian Barnes atașat de Jules Renard, viața celui din urmă amintindu-i lui Barnes de propria-i existență, și Michel Onfray și Albert Camus, pe care îi leagă anumite asemănări biografice și de destin.

„*Iluzia fericirii care te îndepărtează de viața reală*” evocată în ***Iubirea și promisiunile deșarte*** (p. 28-47), cu trimiteri la viața prietenei autoarei – Eleni - și la idila artistei franceze Sonia Delaunay cu editorul Jacques Damase.

În ***Frământările unei prințese frigide*** (p. 48-61), a ales să scrie despre biografia psihanalistei Marie Léon Bonaparte, strănepoata lui Napoleon și fondatoarea psihanalizei franceze, prin prisma momentului crucial al întâlnirii ei cu Freud. Astfel, muza lui Constantin Brâncuși pentru controversata sculptură ***Prințesa X***, va fi antrenată de Freud în studierea și aplicarea psihanalizei în tratamentul tulburărilor psihice.

Amănuntul biografic, „*omul providențial al adolescenței sale*,” pentru poetul și matematicianul Dan Barbilian (numele literar Ion Barbu) este profesorul său de matematică, Ion Banciu. Atât Freud, cât și Ion Banciu nu vin decât în ajutorul exemplificării noțiunii de *amănunt biografic*; autoarea nu analizează opera și nici viețile psihanalistei Marie Léon Bonaparte sau a lui Ion Barbu decât pentru a puncta întâmplările și întâlnirile din viața lor care le-au dirijat existența în direcția pe care o cunoaștem azi. Toate aceste schimbări care

pot fi categorisite drept unelte ale destinului sau simple coincidențe, sunt pliate pe o structură psihică ce le acceptă și care este suficient de maturizată pentru a le suporta (cazul cercetătoarei de la un institut medical, convertită la baptism - ***Două minți care s-au despărțit***, p. 86-96).

Reflecții asupra dragostei, prieteniei și atașamentului care pot da un nou sens vieții sunt conturate în urma vizionării a două filme: unul francez - ***Să-ți amintești de lucrurile frumoase*** și producția americană - ***Sperietoarea***. În ambele filme, amănuntul biografic este tot întâlnirea care schimbă percepția personajelor asupra realității, îi umanizează, „darul” întâlnirii fiind văzut „ca pe o descoperire care transformă mintea și psihismele cuiva” (p. 70-85).

Raporturile, greu de definit, dintre patimă și interdicție sunt exemplificate prin eroii principali din romanul ***Ion*** de Liviu Rebreanu și două nuvele ale lui Gala Galaction (***Unde-i îndârjirea pătimașă de altă dată?***, p. 98-103).

Problema timpului și a spațiului în lumea amintirilor și fascinația faptului că între gânduri și amintiri există întâlniri necunoscute și combinații secrete, dar și o lume a vizibilului, a concretului neschimbător, a obiectelor care leagă lumea amintirilor, este redată prin prisma memoriei personale a autoarei (***Urma paltonului***, p. 104-125).

În ***Amintiri și obiecte*** (p. 126-134), dezbate antagonismul *abstract / concret*, cei doi poli care definesc omenescul, cu trimiteri la cercetările neurologului și psihologului Oliver Sacks și la studiile antropologilor Clifford Geertz și Bronislaw Malinowski.

Relația personală a fiecăruia dintre noi cu timpul, melanjul imprezibil dintre așteptare /dorință și o persoană, conturează ceea ce în viziunea autoarei se numește „*sindromul catifelei?*” (***Catifelele și Miss Havisham***, p. 146-151).

Tot prin intermediul cinematografiei este evocată și experiența franțuzoaicelor de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial - în cazul cărora *războiul* se substituie *amănuntului biografic*, influențând destinul unei întregi generații. În acest caz, *amănuntul biografic* exterior - războiul cu toate consecințele lui - se împletește cu *amănuntul biografic* interior - destinul

necunoscut provocat de o alegere personală. Analiza psihologică este întărită de referințele la lucrările de istorie socială ale Virginiei Nicholson (*Frantuzoaicele și visul american*, p. 152-162).

Experiența cutremurului din 1977 și felul personal de a reacționa la traume, dar și efortul de a da un sens pierderilor suferite și crearea propriului antidot atunci când „*lovește amănuntul biografic cel rău*” este descrisă tot prin intermediul unei întâmplări din viața autoarei (*Fiecare cu scenariile lui*, p. 163-174).

Pe lângă evenimente, persoane, gesturi, *amănuntul biografic* poate să se substituie unui obiect. În cazul cunoscutului niponolog american, Donald Keene, l-a constituit o carte. Citirea *Poveștii lui Genji*, de Murasaki Shikibu, despre viața intimă de la curtea din Kyoto, considerat a fi primul roman modern scris și primul roman psihologic (aprox. anul 1000), i-a determinat alegerile ulterioare, prefațând „*povestea de iubire dintre el și Japonia care a durat aproape toată viața lui*” (*O carte schimbă viața*, p. 175-181).

Partea a doua - *Boccaccio la bloc* - se constituie dintr-o suită de povestioare hazlii despre întâmplări „pasionale” și prostie (*Bulgărele de aur, Răzbunarea păguboasă, Plata la lumină: sexul și contorul, Prostănacul nevinovat și norocos*) și istorioare din timpul comunismului, unele cu tentă personală (*Don Juanul lăptăriei, Mobilier identic, relații diferite, Avansuri matrimoniale în drum spre „Craiova,” Țiganiada, Marketing socialist, Ia-ți o pisică: bloc contra vilă*).

Sunt prezentate o paletă largă de portrete, ipostaze, comportamente de genul situațiilor imprevizibile născute în urma contactului dintre culturi diferite - *Țiganiada*; „*minciunii așa-zisului comerț socialist, care nu era decât distribuție de non-mărfuri*” - *Marketing socialist*; relațiilor interumane în care apar decalaje generate de temperament, statut social sau etnie - *Mobilier identic, relații diferite, Avansuri matrimoniale în drum spre „Craiova”*; tema parvenirii - *Ia-ți o pisică: bloc contra vilă*.

Volumul *Cuvinte încrucișate* este o analiză psihologică pe înțelesul publicului larg, în care balanța înclină în favoarea prozatoarei și nu a psihologului Aurora Liiceanu. Liantul între toate aceste personaje și

întâmplări este *amănuntul biografic*, în jurul căruia se împletesc amintiri și obiecte.

Raluca Nuțiu
Biblioteca Județeană Mureș

Vladimir Nabokov, *Un hohot în beznă*, Iași, Editura Polirom, 2011, 225 p.

Mi-a atras atenția, dintre multele cărți citite în ultima perioadă, romanul *Un hohot în beznă* scris de Vladimir Nabokov. Un autor nu tocmai necunoscut în România, sau cel puțin așa îmi place mie să cred...



Am să încep prin a scrie câteva cuvinte despre autorul acestui roman, informații pe care le-am selectat din cele oferite, așa cum ne-au obișnuit deja, de către editorii colecției *Biblioteca Polirom* pe verso-ul paginii de titlu.

Vladimir Vladimirovici Nabokov s-a născut la data de 23 aprilie 1899 la Sankt Petersburg. În anul 1919, a emigrat în Germania împreună cu întreaga sa familie. A locuit la Berlin, între anii 1923 și 1937, apoi la Paris, între anii 1937 și 1940, după care a părăsit Europa, mutându-se în America împreună cu soția și fiul lor. A studiat limbile slave și romanice la Trinity College din Cambridge. A avut o activitate profesională remarcabilă. A predat lecții de engleză și de tenis, a fost analist de șah și autor de cuvinte încrucișate în limba rusă, profesor la universitățile Wellesley, Harvard și Stanford, iar mai târziu profesor de literatură rusă la Cornell University. Opera sa este compusă din romane, povestiri, poeme, câteva drame, critică literară și traduceri. O parte din opera sa a fost scrisă în limba rusă, sub pseudonimul

V. Sirin. Pentru întreaga sa activitate literară, Nabokov a fost distins cu National Book Foundation Medal. S-a stins din viață în anul 1977.

Romanul ***Un hohot în beznă***, scris în original în limba rusă în anul 1932, a apărut tradus în limba română în anul 2011, la Editura Polirom din Iași.

Cea mai mare parte a acțiunii se petrece în Germania. Primul paragraf scris de Nabokov descrie cel mai bine întregul roman: „*Trăia odinioară la Berlin, în Germania, un bărbat care se numea Albinus. Era bogat, respectabil, fericit; într-o zi și-a părăsit nevasta de dragul unei amante tinere; a iubit; n-a fost iubit; și viața i s-a încheiat printr-un dezastru.*” Avertizați astfel, ne avântăm spre a parcurge cele 223 pagini ale romanului, grupate în 39 capitole.

Albinus și soția sa, Elisabeth, împreună cu fiica lor, Irma, trăiau fericiți în casa lor din Berlin. Nu le lipsea nimic, se iubeau, erau bogați... Dar Albinus avea o dorință tainică, aceea de a-și înșela soția o dată. Întâmplarea face să o remarce pe Margot, o domnișoară tânără și frumoasă, pentru care dezvoltă o adevărată obsesie.

Margot era o fată care provenea dintr-o familie săracă, cu o copilărie plină de restricții, care și-a luat viața în propriile mâini și, plecând de acasă, a început să lucreze ca model pentru clasele de pictori. Visul tainic al tinerei domnișoare era să devină star de cinema. Într-o zi, gazda la care stătea îi face cunoștință cu un domn Miller, cu care se mută într-un apartament închiriat. Dar idila lor durează doar o lună, pentru că acest domn pleacă fără vreo explicație.

După ce îl cunoaște pe Albinus, Margot începe să profite de faptul că acesta este bogat, reușind chiar să îl separe de familia sa. Totul se complică în momentul în care iubirea vieții ei, domnul Miller, re apare în viața ei sub numele de Axel Rex, artist și critic de artă... După acest moment, evenimentele se succed spre un deznodământ tragic.

Un roman bine elaborat, cu o galerie modestă de personaje, dar suficiente pentru a încheia întreaga acțiune într-un context istoric și social bine definit, scris într-un stil alert, presărat cu umor și ironii, un roman despre dorințe, decepții, alegerile făcute în viață și destin. Este o carte care odată citită rămâne în conștiința fiecăruia ca o lecție de viață.

Despre deznodământul tragic amintit sau despre dezastrul pe care l-a anunțat chiar Nabokov în primul paragraf al acestui roman nu vă scriu mai multe, ci vă invit să citiți ***Un hohot în beznă***.

Doina Gabriela Vanca
Biblioteca Județeană Mureș

Dai Sijie, *Balzac și Micuța Croitoreasă chineză*, Iași, Editura Polirom, 2011, 168 p.

Un roman de mici dimensiuni pe care îl recomand să îl citiți este ***Balzac și Micuța Croitoreasă chineză***, scris de către scriitorul chinez Dai Sijie.

Înainte de a începe prezentarea romanului, am să scriu câteva cuvinte despre Dai Sijie, un autor mai puțin cunoscut în România, informații selectate dintre cele puse la dispoziție de către editori pe verso-ul paginii de titlu.



Dai Sijie s-a născut în anul 1954, în provincia Fujian, situată în sudul Chinei. În timpul Revoluției Culturale Chineze din timpul guvernării lui Mao, datorită originii sale burgheze, a fost trimis, între anii 1971 și 1974, la „reeducare” într-un sat de munte din Provincia Sichuan. Mai târziu, a urmat studii universitare de istoria artei. În anul 1984 a obținut o bursă de studii în Franța, unde s-a și stabilit, devenind unul dintre cei mai apreciați romancieri și cineaști francezi. Romanul său de debut, ***Balzac și Micuța Croitoreasă chineză***, publicat în anul 2000, a fost tradus deja în peste douăzeci de limbi și a fost ecranizat chiar de către autor. Traducerea în limba română a fost făcută de către Editura Polirom din Iași, cu o primă ediție apărută în 2002 și a doua ediție în 2011. Următorul roman scris de Dai

Sijie este ***Complexul lui Di***, apărut în anul 2003, roman distins cu Premiul Femina. Traducerea acestui roman în limba română a apărut tot sub patronajul Editurii Polirom în anul 2004.

Pentru a înțelege contextul socio-istoric în care este plasată acțiunea romanului trebuie să cunoaștem unele momente din istoria Chinei, mai exact ceea ce s-a numit Revoluția Culturală din timpul guvernării lui Mao Zedong. Tinerii considerați „intelectuali,” adică cei care urmau studii liceale sau universitare, iar preventiv și unii absolvenți ai școlilor gimnaziale, dar ai căror părinți aveau o profesie intelectuală (medici, profesori, ingineri etc.) au fost trimiși la „reeducare” în satele sărace și îndepărtate din regiunile montane ale Chinei. În aceste sate, sub strictă supraveghere, ei trebuia să ia parte la viața comunității și să participe cot la cot cu sătenii la muncile agricole, ridicarea de construcții, în mine, să aibă grijă de animale sau să îndeplinească orice alte atribuții pe care comunitatea respectivă i le atribuia lor. Acest contact cu munca țăranilor pentru asigurarea traiului zilnic se presupunea că îi va conduce pe acești tineri pe calea cea bună a comunismului. Programul de reeducare a tinerilor intelectuali de către țăranii săraci a început în anul 1968 și a durat câțiva ani.

Scris la persoana întâi, romanul ***Balzac și Micuța Croitoreasă chineză*** ne lasă impresia că ar fi un roman autobiografic, ținând cont de faptul că și Dai Sijie a trecut printr-o experiență asemănătoare. Este clar că anii petrecuți de autor la reeducare și-au lăsat amprenta asupra romanului, dar ficțiunea și realitatea se întrepătrund subtil.

Romanul aduce în prim plan doi adolescenți: povestitorul, în vârstă de 17 ani, și prietenul său Luo, cu vârsta de 18 ani, ambii fii de medici, etichetați ca „*dușmani ai poporului*” și trimiși la „reeducare” pe Muntele Fenixului Ceresc. Ca bunuri de preț, cei doi au cu ei o vioară și un ceas deșteptător, cu care reușesc să îi impresioneze pe săteni. Bineînțeles că cei doi adolescenți vor avea de executat diferite munci: în orezării, pe câmp, în mină, la căratul lemnului etc., atribuții pe care le îndeplinesc supuși. Mai târziu, localnicii le descoperă talentul de a interpreta piese de teatru sau subiectele unor filme și îi trimit într-un orașel apropiat în zilele în care rulau filme moderne la cinematograful (nord coreene sau albaneze), ei trebuind apoi să le joace în fața

acestora. Toate acestea până în ziua în care își dau seama că un alt tânăr, adus și el la reeducare, posedă cărți ale unor autori interziși. Pentru un serviciu plin de peripeții și povestit cu mult haz, de „cules folclor” din zonele montane de creastă, cei doi reușesc să obțină un exemplar din minunata comoară: un roman de-a lui Honoré de Balzac... Între timp, o cunosc și pe fiica singurului croitor din zonă, Micuța Croitoreasă, de care se îndrăgostesc, dar care devine iubita lui Luo. După alte peripeții, reușesc să sustragă din valiza colegului de suferință alte cărți interzise, scrise de Balzac, Flaubert, Dumas, Gogol, Hugo, Dostoievski, Melville etc. Porțița unor scurte evadări li se deschide prin lectura, la lumina lumânării și departe de privirile vigilente ale primarului și ale sătenilor, acestor romane cenzurate. Singura care gustă din dulceața eliberării prin lectură este Micuța Croitoreasă. Ceea ce nu știu cei doi tineri este că după contactul cu cărțile interzise, Micuța Croitoreasă nu va mai fi aceeași...

Consider această carte o bijuterie literară, plină de adevăr și aventură, despre iubire și prietenie, care accentuează rolul eliberator, dar și transformator, al lecturii.

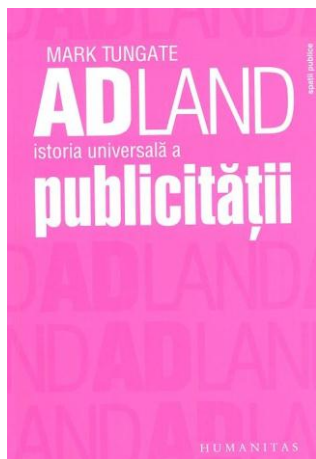
Doina Gabriela Vanca
Biblioteca Județeană Mureș

**Mark Tungate Adland, *Istoria universală a publicității*, București,
Editura Humanitas, 2012, 330 p.**

Mark Tungate Adland este un foarte cunoscut specialist în domeniul publicității, cu o îndelungată activitate în mai multe direcții: jurnalist și coprezentator al unei emisiuni de televiziune despre creativitatea în publicitate; coautor al publicației anuale *The Epica Book*; autor al bestsellerilor *Fashion Brands* și *Branding Style from Armani to Zara* (2005), *Media Monoliths* (2005), *Branded Male* (2009); colaborator permanent al revistei de specialitate *Campaign* și al ziarelor britanice *The Times* și *Daily Telegraph*. Familiarizat cu această industrie, Tungate scrie

Istoria universală a publicității, o istorie povestită cu acuratețea jurnalistului de mare clasă, apărută în traducerea Iuliei Serafim la Editura Humanitas.

„*A citi?*” este cuvântul-cheie a cărții; deși bibliografia domeniului este destul de vastă, o mare parte din cărțile care tratează subiectul au fost scrise de „*șefi de agenții?*” care încercau să-și promoveze propriile idei și foarte puține dintre ele au abordat o perspectivă mai largă; aceasta deoarece efortul de a scrie o istorie globală a publicității este unul uriaș, o misiune vastă, dacă nu chiar imposibilă.



Mark Tungate și-a asumat însă riscul de a privi fenomenul publicității dintr-o perspectivă europeană, mai generoasă; justificarea acestei abordări este foarte simplă: din cele șase mari grupuri de agenții, patru își au sediul central în afara teritoriului american.

Începuturile publicității ca fenomen își au originea în Antichitatea egipteană și grecească, dar mai ales în lumea romană; romanii au știut întotdeauna, cu siguranță, cum trebuie promovat un produs astfel încât să-și vândă marfa. Publicitatea a făcut un pas înainte odată cu apariția tiparului și a tiparniței în secolul al XV-lea și a început să prindă contur la jumătatea secolului al XIX-lea, odată cu prima vitrină din muzeul lui Robert Opie, care prezenta exponate din epoca victoriană. Noțiunea de *publicitate* a apărut odată cu revoluția industrială, fiind ajutată și încurajată de apariția ziarului ca mediu de informare pentru mase. Dezvoltarea tehnologiilor a însemnat că produsele de larg consum au putut fi realizate și prezentate la o scară inimaginabilă. Abundența de hrană, confecții etc. i-a îndemnat pe manufacturieri, care până atunci fuseseră nevoiți să-și desfășoare activitatea în curtea din spate, să evolueze în sensul unei mai bune promovări a produselor.

Între timp, aceeași tehnologie care a dat naștere revoluției industriale a revoluționat și industria tiparului, scăzând prețul de producție și, implicit, pe

cel de achiziție ale ziarelor. Ele au devenit dintr-o dată accesibile, chiar dacă până în acel moment au fost considerate doar niște bunuri de preț, iar statutul oamenilor de publicitate era perceput cu destul de multă indiferență; nu se putea vorbi de o profesie, ci mai degrabă de o afacere cinstită.

Cel care avea să popularizeze industria publicității a fost George P. Rowell, un agent de publicitate din Boston, care, la sugestia unui client, a întocmit un catalog al tarifelor pentru publicitate, inclus în aproape toate ziarele din New England. Rowell a realizat în acest fel primul *catalog de media* din Statele Unite. Acest ghid a inclus mai mult de 5.000 de ziare, inclusiv modul lor de distribuire, precum și tarifele practicate pentru spațiile de publicitate.

Odată cu evoluția fotografiei, publicitatea avea să se confrunte și cu o revoluție tehnologică, iar radioul a fost considerat o afacere încă de la început. Noul canal de comunicare a ajutat, de asemenea, la consolidarea reputației câtorva agenții, constituind astfel *știința* din spatele vânzărilor.

La începutul secolului XX, Anglia nu era nici pe departe atât de optimistă ca Statele Unite. În timp ce pe malul celălalt al Atlanticului economia înfloritoare atrăgea valuri de emigranți care munceau la făurirea unei noi societăți, englezii se chinuiau să se adapteze la noile schimbări sociale majore, cauzate de războiul burilor, de moarte reginei Victoria și de revendicările femeilor în privința dreptului la vot. Cele din urmă au recurs și la Uniuni Sociale și Politice ale Femeilor, realizând o serie uimitoare de afișe, folosind culorile sufragetelor.

La începutul primului război mondial, publicitatea a fost folosită pentru a atrage voluntari în armată, iar în 1914 lordul Kitchnerer, ministrul englez al apărării, a apărut pe un afiș, într-o atitudine destul de amenințătoare, încercând să determine tânăra generație să se alăture armatei țării.

Publicitatea a avut același rol și în timpul celui de al doilea război mondial; agențiile au reînceput să ridice moralul populației, dar, dincolo de aceasta, ele s-au grăbit să creeze impresia că brandurile se aflau în miezul luptei, într-o manieră care astăzi pare chiar mai dezgustătoare decât la

vremea respectivă, iar produsele au fost promovate ca fiind legate de efortul de război.

Cea mai interesantă perioadă pentru oamenii din publicitate, începând cu anii 1950 încoace, se datorează exploziei de creativitate a lui *Doyle Dane Bernbach*, care a abordat o îmbinare perfectă între ceea ce a însemnat noțiunea de publicitate până atunci și experimentele din muzică, fotografie, modă și grafică. Abordarea propusă a trecut ca „o undă de șoc” prin Manhattan pentru a ajunge în Marea Britanie la începutul anilor ‘70, apoi în Europa de Vest, America Latină și Asia; în final, în anii ‘90, a făcut cale întoarsă înspre Europa de Est. La momentul respectiv, deja începuse să apară tehnologia care stă la baza revoluției de azi.

Proliferarea canalelor media înseamnă, în final, abilitatea celui ce își face reclamă de a reține atenția consumatorului; astăzi, marile companii au succes printr-o prezență media copleșitoare, bazându-se pe repetiție, angajându-l pe consumator și integrându-l totodată într-un mod în care acesta poate interacționa. Brandurile nu se mai pot impune unui public ostil. Consumatorii își doresc în prezent accesul la orice, oricând.

Ramona Bândilă
Biblioteca Județeană Mureș

În îngrijirea Bibliotecii Județene Mureș au apărut:

- ❖ *Catalogus incunabulorum Bibliothecae Teleki-Bolyai = Catalogul incunabilelor din Biblioteca Teleki-Bolyai*, 1971.
- ❖ Dimitrie Poptămaș, Mészáros Iosif, *Biblioteca Județeană Mureș* [Ghid], 1979.
- ❖ *Bibliotheca Telekiana*, [Ghid ilustrat, limbile: română, maghiară, germană, franceză și engleză], [1994].
- ❖ *Țara Fagilor*, vol. 3 - 13. Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni. Întocmit de Dumitru Covalciuc, Cernăuți, 1994-2004.
- ❖ *Bibliografia publicațiilor periodice 23 dec. 1989 - 31 dec. 1994 - Időszaki kiadványok bibliográfiája*, 1995. (Bibliografii mureșene, 1).
- ❖ *Bibliografia cărților, albumelor, hărților editate în județul Mureș = A Maros megyében kiadott könyvek, albumok, térképek bibliográfiája : 1990-1995*, 1997. (Bibliografii mureșene, 2).
- ❖ *Bibliotecă, Arhive & Centre de informare în secolul XXI*. Lucrările conferinței Brașov, 18-22 august 1997, Brașov - Târgu-Mureș - Austin, Texas, SUA, 1997.
- ❖ Tereza Periș Chereji, *Interferențe teatrale româno-maghiare*, 2000.
- ❖ Ana Cosma, *Scriitori români mureșeni*: dicționar biobibliografic, 2000.
- ❖ Dimitrie Poptămaș, Mózes Júlia, *Publicațiile periodice mureșene 1795-1972 = Maros megyei időszaki kiadványok bibliográfiája 1795-1972*, 2000.

- ❖ *Aurel Filimon - consacrare și destin*, 2001.
- ❖ *Bibliografia publicațiilor periodice 1995-2000 = Időszaki kiadványok bibliográfiája*, 2001.
- ❖ *Catalogus Librorum Sedecimo Saeculo Impressorum Bibliothecae Teleki-Bolyai. Novum Forum Siculorum*, vol. 1 - 2, 2001.
- ❖ *Biblioteca Județeană Mureș*. Caiet documentar elaborat cu prilejul împlinirii a 200 de ani de lectură publică la Târgu-Mureș, 1802-2002, 2002.
- ❖ *Libraria* : Anuar. Lucrările simpozionului național „200 de ani de lectură publică la Târgu-Mureș,” 1, 2002.
- ❖ Fülöp Mária, *Județul Mureș în cărți = Maros megye a könyvekben, 1990-1999* : Bibliografie - Bibliográfia, 2002. (Bibliografii mureșene, 5).
- ❖ *Bibliografia cărților, albumelor și hărților editate în județul Mureș = A Maros megyében kiadott könyvek, albumok, térképek bibliográfiája : 1996-2000*, 2003. (Bibliografii mureșene, 6).
- ❖ *Libraria* : Anuar, nr. 2, 2003.
- ❖ Dimitrie Poptămaș, *Philobiblon mureșean* : o viață printre oameni și cărți, 2003. (Caiete mureșene; 14).
- ❖ *Libraria* : Anuar, nr. 3, 2004.
- ❖ Ana Todea, Fülöp Mária, Monica Avram, *Oameni de știință mureșeni*: dicționar biobibliografic: medicină, farmacie, biologie, botanică, zoologie, economie, matematică, fizică, chimie, geologie, astronomie, tehnică, agricultură, 2004.
- ❖ *Libraria* : Anuar, nr. 4, 2005.

- ❖ Fülöp Mária, Ferencz Klára, *Bibliografia locală retrospectivă a județului Mureș: Cărți editate până în anul 1944 - Maros megye retrospektív helyismereti könyvészete: 1944-ig megjelent könyvek*, 2 vol., 2005. (Bibliografii mureșene, 7).
- ❖ *Bibliotheca Marisiana*, nr. 1, 2006.
- ❖ *Bibliotheca Marisiana*, nr. 2, 2006.
- ❖ *Libraria* : Anuar, nr. 5, 2006.
- ❖ *Bibliografia cărților, albumelor și hărților editate în județul Mureș = A Maros megyében kiadott könyvek, albumok, térképek bibliográfiája : 2001-2005*, 2008. (Bibliografii mureșene, 8).
- ❖ *Libraria* : Anuar, nr. 6, 2007.
- ❖ *Bibliotheca Marisiana*, nr. 1, 2009.
- ❖ *Libraria* : Anuar, nr. 7, 2008.
- ❖ *Libraria* : Anuar, nr. 8, 2009.
- ❖ *Libraria*: Anuar, nr. 9, 2010.
- ❖ *Libraria*: Anuar, nr. 10, 2011.

*

Publicațiile se pot solicita la sediul Bibliotecii Județene Mureș,

540052, Târgu-Mureș, str. George Enescu, nr. 2,

Telefon 0265 - 262631, fax 0265 - 264384,

E-mail: directorbjm@bjmures.ro ; secretariat@bjmures.ro ;

itbjm@bjmures.ro

Adresa web: www.bjmures.ro

Responsabilitatea pentru materialele publicate
revine în întregime autorilor

